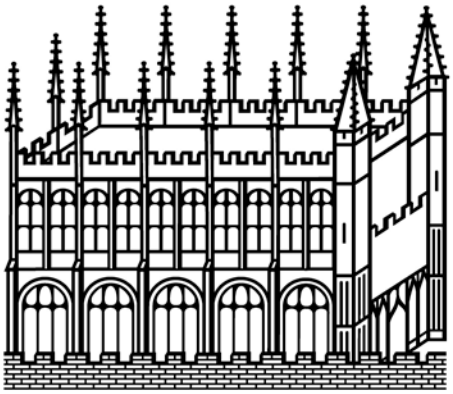

Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

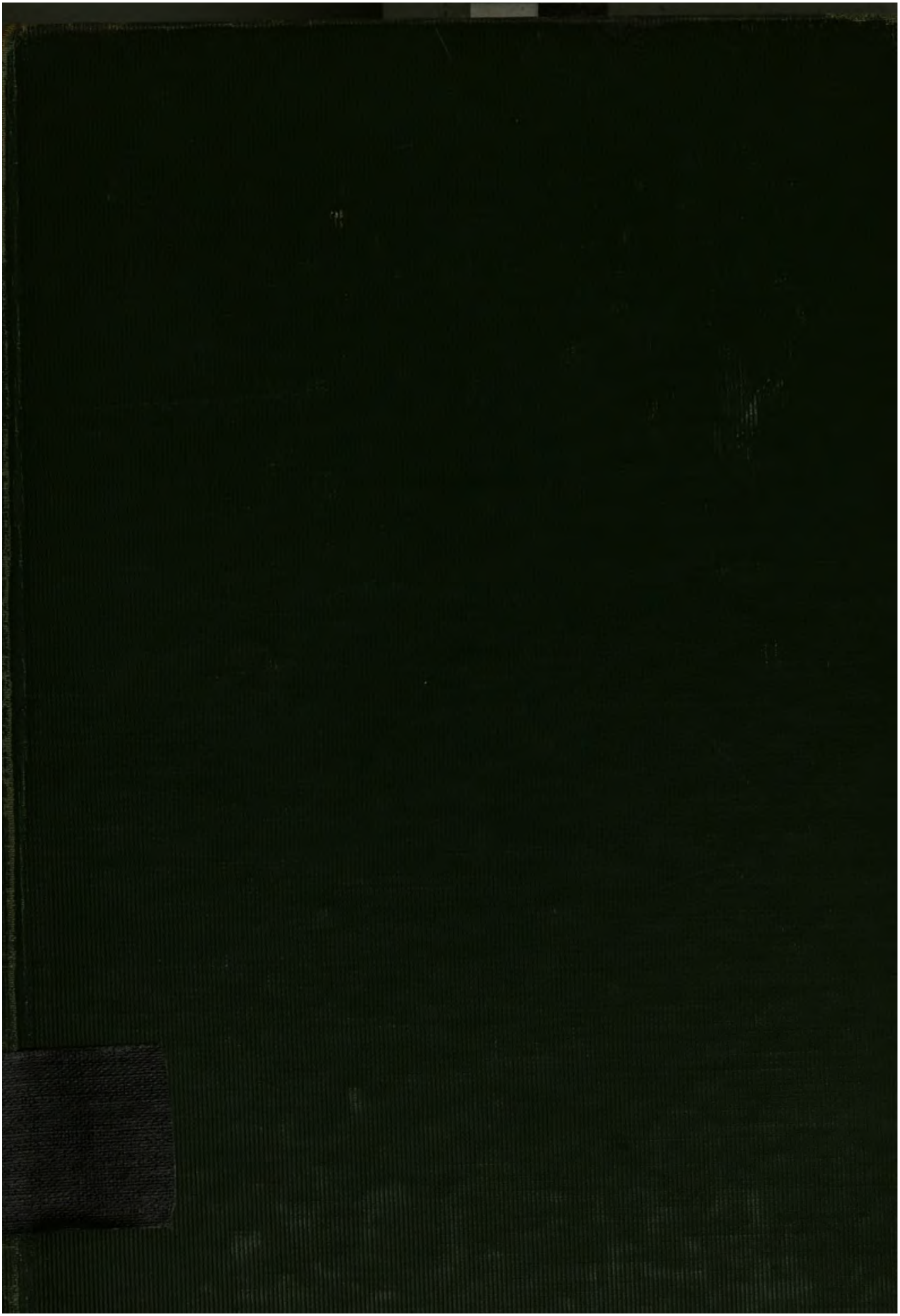

TAYLOR
INSTITUTION
LIBRARY

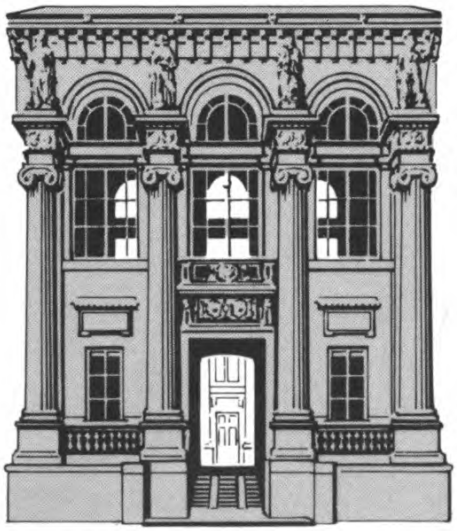

ST. GILES · OXFORD

TAYLOR INST. OXFORD

צורה. אמעריקא איז נאָך ניט קיין „בוגרת" און מען קען ניט וויסען ווי זי וועט אויסזעהן וען זי וועט מינדיג זיין...

רוים איז געווארען א געפאלענע פרוי, שפאניען האָט זיך פערקויפט צום טייפעל, פראנקרייך איז אויסגעוואקסען א חצופה, דייטשלאנד איז א פערפודערטע קאקעטקע, ענגלאנד איז נעווא־רען א מיסיאנערקע, וואָס לערנט דער וועלט זאָגען פאטשירעס אין רוסלאנד — יאָ, רוסלאנד דארף נאָך ערשט וויערער נע־בארען ווערען.

עס איז דער יובילעאום פון אונזער איינוואנדערונג נאָך אמעריקא; עס איז פרעהלאָך, דאָך ניט ווילענדיג זינגט זיך:

שטעקען, דו מיין אלטער שטעקען,
וועלכער וויים מיין יעדער גאנג,
וועלכער קען אין ציים פון שרעקען
זיך פערוואנדלען אין א שלאנג...
זאָג, מיין אלטער פרוינד, ביז וואנען,
אָ, ביז וואנען איז דער שיעור?
זאָג, אויב איך וועל אויך פון דאנען
וען עס איז נאָך געהן מיט דיר?

802478

רער אויף א נייעם וועג פון לעבען. די, וואס זיינען טאקע וועדטה דעם שטעקען מיט אן אמת, זיינען די אפטאונער, די דייטשע אידען... אבער ווי די זאך זאל ניט זיין, ער בלייבט נאך ניט אפטאון, אסור חזיר, אויב ער בלייבט דארט... די אמת'ע יחסנים אין אמעריקא, די ג י י ס ט י ג ע יחסנים זיינען די, וואס נוטצען דעם שטעקען א י צ ט... דער רוסישער איד האט דא אויפגעטאן אין 50 יאהר מעהר ווי דער דייטשער יהודי אין 250. אמת טאקע, מיר האבען נאך ניט אזוי פיעל באנקיע־רען, פראצענטניקעם און בערזענ־מאקלער, דערפאר אבער האבען מיר א גייסטיגען פערמעגען, וואס איז טייערער פון מיליאנען. שוועך איז נאר צו זאגען וואו דער אידישער שטעקען וועט נאך מגולגל ווערען. וויפיעל הינד ער וועט נאך דארפען שלאגען, ווי־פיעל מאל ער וועט זיך נאך דארפען פערוואנדלען אין א שלאנג און נאכדעם וויעדער אין א שטעקען...

שטעקען און שלאנג, שלאנג און שטעקען, דאס איז די אל־טע אייביגע מעשה'לע וואס ווערט איבערגע'חזר'ט יעדעם יאהר מיט מעהר פרישקייט. לאמיר אבער האפען, אז מיר וועלען דא ענדליך קענען מאכען פון שטעקען א וואלנער־האלץ, אדער א טייטעל פאר דער קאנסטיטושען, אבי מיר זאלען ניט דארפען וויטער געהן...

נאטירליך זיינען מיר נאך ניט לאנג גענוג אין אונזער ענטדעקטע מדינה, אז מיר זאלען איהר שוין קענען זעהן אן אבגעדעקטע, מיט איהר פולע, אפענע געשטאלט, ווי מיר האבען געזעהן יענע מדינות, וואו מיר האבען געהאט די עהרע לאנג צו זיצען. אמעריקא האט נאך דערווייל אליין ניט קיין פנים, עס איז דערפאר שוועך צו זאגען אויב מיר האבען שוין א

דעם שטיין ער זאָל געבען וואסער, — וואסער איז דאָס אייניציגע וואָס מען קען ארויסקריגען פון א שטיינערנע הארץ אפילו וועו מען געברויכט א שטעקען — ביי אהרן הכהן האָט זיך דער שטעקען פלוצלונג פאנאנדערגעבליהט און עס האָט אויף איהם אָננעהויבען צו וואקסען מאנדלען...

פון פריסטער איז נאטירליך קיין ראיה ניט צו נעמען, ווייל ביי זיי געשעהט שטענדיג ניסים. די פריסטער האָבען אימער געבענשטע שטעקענס, וואָס בריינגען זיי אלע גוטע זאכען. זייערע הייליגע שטעקענס בליהען און וואקסען און קוועלען, אז עס איז א ליעבער נחת צו קוקען...

איידער דער אידישער שטעקען איז אָבער בעקאנט געווארען האָבען די פריסטער, איך מיין די פריסטער פון די אומות העולם, אין איהם א גרויסען טעות געהאט. זיי האָבען איהם געהאלטען פאר א שלימזל'ניק ביז זיי האָבען זיך איבערצייגט, אז מיט א אידישען שטעקען שפיעלט מען זיך אויף ניט...

ווי דום פרעה'ס פריסטער זיינען דאָס געווען, אז זיי האָבען געוואָלט ווייזען א אידען א קונץ מיט א שטעקען, ווי דום איז דער פרעה אליין געווען, אז ער האָט דעם כח פון דעם אידישען שטעקען ניט פערשטאנען, און ווי דום זיינען די יעצטיגע פרעה'ס אז זיי קענען נאָך דעם אלטען היסטאָרישען שטעקען ניט און זוכען איהם צו רייצען און צו טשעפען...

איך קוק אויף דעם יעצטיגען פערטעל טויזענדיגען אידישען יובילעאום אין אמעריקא און טראכט מיר: „דאָס איז דער יום טוב פון אידישען שטעקען, עס איז פונקט 250 יאָהר ווי דער וואנדער שטאב, אָדער בעסער געזאָגט, דער וואונדערשטאב, האָט געבראכט דעם אייביגען וואונדערבארען וואנדער-

הראשון און אויסוואנדערען פון גן עדן, דערפאר וואס ער האט פערזוכט פון „עץ הדעת", — טאקע דערפון גופא דרינג איך, אז אדם איז געווען א איד, וויל נאר דער איד מוז שטענדיג וואנדערען צוליעב זיין וויסען, צוליעב זיין נאשען פון „עץ הדעת", — שפעטער האט גענומען דעם שטעקען אונזער מאטע אברהם'ל און אויך צוליעב זיין וויסען. אזוי איז זיך דער אי־ דישער שטעקען איבערגענגען בירושה פון איד צו איד ביז ער איז געקומען אין מעקלענבורג, האמבורג, מאגדענבורג, שטראסבורג און לימבורג... ביז ער איז געקומען אהער, וואו ער איז דער הויפט־יחסן פון דעם אידישען יובילעאום ביי די רייכע יהודים....

דער אידישער שטעקען איז דעם אידען'ס איינציגער אב־ שפאר אין לעבען און דער איינציגער אינסטרומענט מיט וועל־ כען, ער, דער איד, ניט דער שטעקען, קען מאכען אלערליי קונ־ צען און דריידלאך. דער איד מאכט מיט זיין שטעקען אלע געריכטען, פונקט ווי דער יענקי מיט זיינע פאטיטאס און דער כינעזער מיט זיינע רייז. איהר קענט זיך מעסטען מיט אלץ אין דער וועלט, נאר ניט מיט'ן אידישען שטעקען. ער ארבייט מיט זיין שטעקען ווי דער אויסטראליער וואלד־מענש מיט זיין „בו־ מעראנג", ער ווארפט איהם און טרעפט וועמען ער וויל, און דער שטעקען קומט וויעדער צוריק ביים ווארפער אין די הענד...

זעהענדיג אז זיין אייניציגע האפנונג ליענט נאר אין זיין שטעקען, האט זיך דער איד אויסגעלערנט איהם צו געבריכען אויף פערשיעדענע אופנים: יעקב האט אבגענארט דעם אלטען לבן הרמאי מיט שטעקלאך, משה האט געשפאלטען דעם ים מיט'ן שטעקען און האט שפעטער געצוואונגען מיט'ן שטעקען

יובילעאום איז אין זייערע טעמפּלען און זייערע אינסטיטוציאָנען. דער שכל דערפון איז אפילו זעהר פּשוט און ליגט פון אויבען אויף.

אזוי ווי די דייטשע אידען האָבען געהאט די עהרע, אז מען זאָל זיי טרייבען פון דייטשלאנד מיט 250 יאָהר פריהער ווי די אידען פון רוסלאנד, זיינען זיי טאקע די יחסנים, איז דאָס זייער יובילעאום, זייער שמחה מעהר ווי אונזערע. ביי אידען צעהלט זיך דער סדר היחוס לויט די שלעפּעריי, לויט ווער עס האָט פריהער גענומען די טאָרבע מיט'ן שטעקען, און די ערשטע שלעפּער זיינען געווען די דייטשען. נאטירליך, זיינען זייערע טאָרבעס אונטער דער ציים אויסגעווואקסען אין זעקלאָך, אין גלד זעקלאָך, מען מעג זאָגען אין גאלד־זעק, יעצט איז דאָס זייער אמעריקא. און זיי פרייען זיך טאקע.

דער אידישער יחוס איז דער אידישער שטעקען.

דער ערשטער איד, דער פאָטער פון דער אידישער געשיכטע איז דער, וואָס האָט זיך דער ערשטער געמוזט אוועקלאָזען אין דער וועלט אריין, דער ערשטער, וואָס האָט זיך געדארפט אָבגעזאָגט מיט זיין פאטערלאנד און מיט אלץ, וואָס איהם איז ליעב און טייער און נעהמען דעם שטעקען.

דער שטעקען איז ביי אידען די הויליגסטע זאך אין דער וועלט און לויט ווי „די חכמים זאָגען", איז ער אזוי אלט ווי די וועלט, דען ער איז, ווי די מויל פון בלעם'ס עזעל, א קונסט־ווערק פון די מעשי־בראשית. אהן דעם אידישען שטעקען וואָלט די וועלט ניט געקאָנטשעט געווען...

דער ערשטער האָט איהם, נעבאך, געמוזט נעמען אדם

דעם שטעקען'ס יום-טוב

עס איז פונקט א פערטעל טויזענד יאהר זייט אידען האָבען זיך בעזעצט אין אמעריקא; זייט יעקב'ס אייניקלאך זיינען צום. ערשטען מאָל געשטאנען שמונה עשרי צווי־שען אינדיאנער און געלייענט קריעת שמע אויף א רוהיגען מאטראץ.

דאָס זיינען ניט געווען די ערשטע אידען, וואָס האָבען בעטראָטען אָט דעם באָדען... עס איז בעוויעזען געוואָרען שווארץ אויף ווייס, אז אידען האָבען נאָך געהאָלפען קאָלאָמבוס'ען ענטדעקען אמעריקא, און אז דער איינפאל אָבצוקויפען פון די אינדיאנער א מיליאָן תחום שבת'ן לאנד פאר א בינטעל פא־טשורקעס, איז אויך געווען א אידישער...

סיי ווי סיי, צו מיר האָבען ענטדעקט אמעריקא צו ניט, זיכער איז דאָס, אז אמעריקא האָט אונז געוויס ענטדעקט. ערשט אין דער ריינער, הייליגער לופט פון דער געפונענער וועלט האָט דער איד געהאט די גאָלדענע געלעגענהייט צו ווייזען וואָס ער איז און וואָס ער קען און מען ווייס שוין ווער מיר זיינען...

דער יום טוב פון די אידישע איינוואנדערונג.

מערקווירדיג, ווי די הויפט בעלי־שמחה פון דעם דאָזיגען יום טוב זיינען די דייטשע אידען! דער הויפט פאראד פון דעם

בען זיך אין מיין צושראקענעם מח געשפונען. איבער מיר האָ־
בען געלויערט די פינסטערע צושפאלטענע בערג און אונטער
מיר האָט געגענעצט דער קאלטער אבגרונד. אין דעם געריש
פון די צודרוזנעטע וואסערען האָב איך געהערט די קולות פון
גייסטער און מכשפות, די רחמנות׳דיגע יללות פון שולדיגע
נשמות און דעם טויטליכען געלעכטער פון טייפעל, וואס האָט
דומפף און קאלט ארויפגעדונערט פון תהום אן האָט זיך פער־
לארען אין די געפאלמעסטע בייכער פון די פעלזען. גלגולים,
שפוקען און ווילקאלאקעס האָבען זיך נעדרייט אין די פאלענדע
טייכען דורך די צוריסענע, שטיינערנע מילצען פון די אלטע
בערג, די זקנים פון די קעטסקילס.

ערשט ארויפקומענדיג צוריק אין דער הויך בין איך נע־
בליבען איבערראשט דערזעהענדיג, אז עס איז נאך דאָ א
וועלט, אז עס איז פאראן א בלויער הימעל און א שאינעדיגע
זונן. נעבען דער בודקע זיינען געשטאנען נייע געסט, פריש גע־
קומענע צו זעהן דעם טייפל׳ס קיך.

איז געווען א שמאלער הילצערנער בריקעל מיט דינע ריטעל־דיגע פארענטשעס און א וועג פון צוויי ברעטלאך האָט צו דיעזען בריקעל געפיהרט.

צומישט, נישט וויסענדיג וואס איך טהו, בין איך אויף דעם בריקעל ארויף געשוידערט. ער איז קוים געווען בריים נענוג פאר מיר און פאר א מויז, וואס האָט גאנץ פאוואליע געשפרייזט איבער די גוואלדיגע טיעפענים, ניט מורא האָבענדיג פאר מיר... הינטען איז נאכגעגאנגען מיין פרייַנד און מיך צוגעהאלטען מיט זיינע שטארקע הענד, איך זאל זיך פאר גרויס אויפרעגונג ניט אראבווארפען אין די פערזונקענהייט. אבער אויך דאן האָב איך ניט געוואגט א בליק צוטהאָן פון אויבען אראב, אום ניט צו פערליירען דעם פערשטאנד. בלויז פון א זייט האָב איך האסטיג א וואָרף געטהאן א פער'ננב'־עטען קוק און האָב באלד פערמאכט די אויגען. די פים זיינען מיר פול געווארען מיט שפילקעס. איך בין צוויי מאָל אריבער דעם בריקעל: אהין און צוריק.

דורכגעהענדיג די ביידעל, בלויז עטליכע טריט פון טהירעל, פאנגט זיך אן א זיג־זאג שורה מיט קלייניע, שמאלע הילצערנע טרעפלאך, וואס ציהען זיך דורך סכנות נפשות, איבער אבגרונטען, דורך דעם בעהאלטענעם שוים פון א נאסען הענגעדיגען פעלזען, פון אויבען ביז גאָר, גאָר אונטען אין דער רעכטער פערשוואונדענהייט. איך בין ארונטערגענאנגען א פופציג טרעפלאך און האָב זיך געמוזט צוריקקעהרען. דער קאָפ האָט מיר געשווינדעלט און דאָס הארץ געקלאפט ווי מיט האמערען.

פאנטאזיעס פון טוידט און אייביגע פערגעסענהייט האָ־

בען א שורה ענגליש „דעם טייפעל׳ס קיך בעצאהלט 10 סענט און נעהט דאס זעהן". איך האָב מיך דערויף ניט געוואונדערט. איך וויים, אז געשעפט געהט געארעמט מיט׳ן טייפעל...

מיר האָבען בעצאָהלט, זיינען דורכגענאנגען דאס קליינע בודקע־טהירעל און געבליבען שטעהן פערגאפט אָון פערצי־טערט, מיין פריינד האָט נאך אויסגערעדט די ווערטער „שרעקליך", „א גוואלד אין דער וועלט", „שוידערליך", מיר האָט אבער אבגענומען דאס לשון. א ווילדער פחד האָט אויס־געפיללט מיין נאנצע זעעלע. קיין מורמעל איז איבער מיינע ליפען נעקומען, די אימה פון טוידט האָט זיי פערזיגעלט.

איך האָב זיך פלוצלונג געפונען אויפ׳ן רעכטען זוים פון א העלישען אבגרונד, וואָס האָט נערוישט און געשראקען דורך שרייעדיגע וואסער־פאלען, וועלכע האָבען זיך געשליידערט פון א דריי טויזענד פוסיגע הויך אין א שוואַרצען, פינסטערען, טייפעלשען תהום אריין.

די העכסטע פעלזען־בערג זיינען געשטאנען מיט אויפגע־ריסענע בייכער, זייערע דומפפע שטיינערנע נעדערים זיינען ווילד נעהאנגען איבער׳ן אבגרונד. פון זייער צושמעטערטע אינגעווייד האָבען זיך נענאסען מוראַ׳דיגע שטראמען אין א כאוים׳דיגע, אונטערשטע פערפאלענים. איך האָב פארגעסען, אז עס איז טאג; פארגעסען, אז עס איז דא א הימעל, א זונ, גרינע פעלדער, בלומען, שמייכלענדע קינדער, שעהנע פרויען, מוזיק, קונסט, לעבען — א וועלט! האָב אלץ פערגעסען.

איך בין נעווען אין טייפעל׳ס קיך.

איבער׳ן רעכטען מיטען פון די אונבעשרייבליכע פער־פאלענים, צווישען איין אפענעם בארג־בויך צו א צווייטען,

לונג פאר א רייזע צום טייפעל׳ס קיך. ארום האלבען טאג־
צייט אבער האָט זיך דאס אביסעל אויסגעלייטערט. דער הימעל
איז ריינער געווארען, און איך בין מיט א פרײנד אוועקגע־
פאהרען זעהן דעם פיעל בעשפראכענעם אָרט.

מיין פרײנד האָט דעם פערד ניט געטריעבען. מיר האָ־
בען געגומען די פולע געלעגענהייט די וואונדערבארע לאנד־
שאפטען אויפמערקזאם צו בעטראכטען. וואו דער בליק איז
נאר געפאלען האָט ער זיך אבגעשלאגען אן א בארג. פון ביידע
זייטען וועג האָבען זיך געפונען האָטעלען, שעהנע פריוואט
ווילאס פון רייכע שטאָדט־לייט און אויפאכע פארם הייז־
לאך, וואס האָבען פון אויסענווייניג געשיינט צו זיין שטילע
נעסטען פון צופריעדענהייט...

איך בין מקנא געווען די ערד ארבייטער אויף דיזם נרי־
נעם באָדען, וואס האָבען דא און דארט אין גערטנער און סע־
דער געטהאן זייער ניצליכע מלאכה. אויב זיי האָבען מיר, דעם
„פלעזשור זוכער", אויך מקנא געווען קען איך מיר ניט פאר־
שטעלען. מיר זיינען אלץ געפאהרען בארג ארויף, דורך שטו־
מע פערפלאָנטערטע וועלדער, אין וועלכע עס האָט נאָך אפשר
קיין מענשען־פוס ניט געטרעטען. אויסגעריסענע בוימער און
בוימלאך זיינען געלעגען מיט די וואורצלען ארויף איינגעדרייט
איינע אין די אנדערע, פונקט ווי דער טייפעל וואָלט דארט
אריינגעשטעקט די האנד און אויסגעמישט דעם געדיכטען
וואלד ווי א טאָפ.

ענדליך זיינען מיר געקומען אויף א זעהר ווילדע
הויף. פון דער וווייטענס איז געשטאנען א קליין בודקעלע פון
ברעטער און קאָרע, אויף וועלכע עס איז נעווען אויפגעשריע־

פון דעם גריל'ס א סערנאדע אונטער מיין פענסטער, האָב איך מיעד און לאנגזאם איינגעשלאפען.

אויפגעשטאנען בין איך גלייך מיט'ן מאָרגענשטערן, ווען די טהאָלען האָבען מקריב געווען זייער מארגען־קטורת צו די בערג. א ווייסער, דין־זיידענער רויך איז ארויפגעשטיגען אין דער לופטען און האָט צוגעדעקט די שלאפעדיגע פארם הייזער, ווילאָם און האָטלען. די גאנצע ערד איז די געבענ־שטע פייער־פאָהן געווען, פון וועלכער עס האָט זיך געטראגען דער ריינער, קלאָהרער אטהעם פון די דרימלענדע פעלדער צו דער יונגער מאָרגענליכט, ווי א שטילע נשמה־תפילה.

עס האט ניט לאנג געדויערט און די זונן האָט אנגעצונדען די קרוין פון די בערגער. א פאלקערדיגע שטעג איבער די הויכע געווילדען האָט אנגעקינדיגט איהר קומען. דער ווייסער נעבעל איז צורונען און דורך זיין אויסגעוועבטען טויל האָט דורכגעברענט דער פייערדיגער פנים פון דעם טאג'ס אנגע־פאהרענע קעניגין.

אביסעל ווייטער אין טאג אריין האָט דאס געשטראשעט מיט רעגען. ווייט אין די בערג האָט טאקע, דאכט זיך, גערע־גענט. מחנות פער'חושך'טע כמארעם, קלייגע און ווייסע, האָבען זיך ארומגעשלעפט ווי גלות אידען, אהן א בעשטימטען וועג, איבער די בערג און אונטער די בערג, זיך טרעפענדיג אין דער בלאָנדזשענדיגער וויסטענים מיט מאנכע שווער־פליע־געלדיגע בארג־פויגעל, וואס זיינען ווי לופט־יתומים געפלויגען ווייענדיג איבער די וועלדער און זיך פערלארען אין די וואל־קענס.

דער טאג איז עפעס ווי געמאכט געווארען אויף בעשטע־

דינע בילדער האָבען זיך געוועבט און געמאָלען אין מיינע גע־
דאנקען.

די היץ פון טאג איז געלעגען שווער און מיעד אויף די ארומיגע בערג און האָט זיי איינגעוויקעלט אין א וואטען שלייער פון א פאָפיליאטען קאָליר. די זונענפיילען, וואס האָבען פריי און אונגעשטערט געשאסען אין די טהאלען, האָבען זיך צובראכען אן די מעכטיגע שפיצען פון די ריעזען־בערג און זיך פערלאָרען אין זייערע נעריכטע וועלדער.

אומעטום איז געווען דער הימעל טיף בלוי ווי א שטי־
לער, פער'חלום'טער ים. קיין וואָלקען־וועלל האָט זיך גע־
ריהרט אין דעם פערוויעגטען אָקעאן פון לאזורע; קיין אינזעל
פלעק האָט זיך אויף זייך וויטען, אויסגעשפרייטען רוים ניט
געפונען. די בערג האָבען אריינגעגלאצט גליק אין די בלוי־
קייט אריין און פארנאכט זיינען זיי אריינגעוואקסען אין די
הימלען. די פייערדיגע זונן האָט אויסגעגאסען איהר פלאמע־
דעם אבענד־בלוט אין א וויטען וואלד־בארג און האָט זיך
פערלאשען.

א קופערנער לייב האָט אויסגעשפרייט זיינע וואָלקען־
גרויסע לאפעס איבער'ן דונקעלען האָריזאָנט, אריינלאזענדיג
זיינע באכמאטנע גרויע נעגעל אין די שווארצע קאָלטענעם
פון א דערשראקענעם בעוואקסענעם בארג. אביסעל שפעטער
איז פון אונטער אן איינגעשלאפענעם וואלד אויפ'ן איינזאמען
ברעג פון הימעל אראויסגעשוואומען די לבנה. איך האָב גע־
וואַרט, וען זי איז געשטאנען איבער'ן הויז, וואו איך האָב
געוואהנט, האָב איך נעזאגט „גוט נאכט". האָב אננעטרויט
מיין נשמה דעם בערג־גייסט און אונטער די איינטאנינג מויק

וואונדערט. איך וויים, אז וואו פערגניענן, דארט איז זינד, און וואו זינד — דארט איז דער טייפעל.

דאָך ניט אלע זינדיגען אין די בערג. איך בין בלויז געקומען צו דער נאטור צו גאסט.

קראנק, שוואך און אויסגעמאטערט פון ציוויליזאציאן'ס פאַלטער־קאמער: דאָס א מ ע ר י ק א נ י ש ע ל ע ב ע ן, בין איך ווי א שטיפקינד פערשעהמט, מיט צוריקגעהאלטענקייט, ווי א פרעמדער, ארומגענגען אויף מוטער ערד'ס שמעקענדיגע דילען.

איך האָב ניט מעהר געפיהלט, אז איך בין ביי זיך אין דערהיים... אז איך בין געקומען צו דער מאמע־נאטור צו גאסט.

צובראכען בין איך פון שטאדט אוועק און א געבראכענער אין גייסט און קערפער האָב איך געקוקט אויף די צויבערסצענעס, די ערנסטע ערהאבענהייט און הייליגע תמימות פון די גראנדיעזע בערג.

כמעט א וואָך איז פערגאנגען ביז איך האָב אנגעהויבען צו בעגרייפען, אז איך בין אליין מיט נאט; ביז דער פערטויבענדער טומעל פון די צובושעווטע, שטאדטישע גאסען האָט מיר אויפגעהערט הוזשען אין די אויערען; ביז מיין אויסגעניכטערטער בליק האָט דערזעהן די נאנצע הערליכקייט פון דעם געבענשטען נעגענד, וואס האָט מיך נעטראגען אין זיין קוויקענדען בוזים ווי א נרינער, דופטינער חלום.

„מארגען וועל איך נעהן זעהן דעם טייפעל'ס קיך", האָב איך דעם נאנצען טאָג געטראכט און אלערהאנדינג, משונח־

אין „טייפעל׳ס קיך"

די פערפאלענים אין די בערג.

שוין א פאר טעג ווי מאנכע זומער־געסט פון טענגערסוויל, אין די קעטסקיללֿ בערג, קלייבען זיך צו פאהרען אין „טייפעל׳ס קיך" („דעווילס קיטשען") און ווילען דוקא איך זאל מיט זיי מיטפאהרען. אין אנפאנג האָב איך קיין חשק ניט געהאט; איך האָב סתם ניט געקענט גלויבען, אז עס גיבט א טייפעל׳ס קיך אויסער ניו יארק. וועז מען האָט זיך אבער שטארק אנגעטשעפעט אן מיר, האָב איך איינגעוויליגט.

געגעסען די ביטערע געריכטען פון לעבען, די פערשיעדענסטע סם־המות־פאטראוועס פון שיקזאל, האָב איך שוין גענוג אויף אט דער זינדיגער ערד; מיין הארץ איז פול, אי־בערפול מיט דעם קלעמענדען חלשות פון די ווילדעסטע שדים־מאכלים; איך האָב נאך אבער קיינמאל ניט געזעהן די קיך, וואו דער טייפעל קאָכט זיי... א מאדנע קוריאזיטעט האָט מיך דערפאר ארומגענומען דעם ארט צו בעזוכען.

פארוואס דעם טייפעל׳ס קיך זאל זיך גראד געפינען נע־בען טענערסווילל, איינער פון די פרעכטיגסטע פלעזשור־פלע־צער פון זומער אין די קעטסקיללס, האָב איך מיך ניט גע־

מאונטיינס" פון קאלאראדא זיינען פיעל העכער. אמעריקא האט בערג וואס הויבען זיך אויף פיערצעהן טויזענד פוס איבער די אויבערפלעכע פון ים.

— דארטען מוזען דאס מענשען אריינעסען אין זיך — האט זיך מיין דארער באהנ־קאמעראד דערפרייט.

— און די אדיראנדייקס זיינען אויך ניט אוועקצומאכען מיט די הענד. אין יענע בערג געפינען זיך נאך פערשיעדענע ווילדע חיות, דער פּרעזידענט רוזוועלט פאהרט דארט שיסען בערען...

דאס אידעל איז אנשוויגען געוואָרען. מיינע ערקלערונגען האבען איהם, זעהט זיך, ניט שטארק אינטערעסירט. דער קאנ־דוקטאר האט דערווייל אויסגעשריען „ליבערטי!" „ליבערטי!"

וועז איך האב זיך א כאפּ געטאן האב איך נעזעהן, אז דער עולם איז אונטער דער צייט ניט נעזעסען לוידיג. מען האט נע־מאכט פּראבע מיט אלע קליפּערלאך. אויף די ביינק פון די וואַ־נאנען און אויף די דילען האט אויסגעזעהן ווי נאך א שלאכט. ביינער און ביינדלאך, שטיקלאך פלייש, אייער־שאלעכץ, באַ־נאנא־שאלעכץ, אָרענדזש־שאלעכץ, פינאטס־שאלעכץ, ציבעלע־שאלעכץ, שטיקער אידישע צייטונגען געל פערפיאטשקעט א חלשות... „יונידא ביסקיטס" און פערשיעדענע פאפּירענע אויס־געלייגטע קעסטלאך... אין מיטען — א פערבלאנדזשעטע ווינ־דעלע, וואס א קינד האט פערלאָרען... א יארמולקע פלאנטערט זיך אונטער די פים.

איך בין אריין אין ליבערטע א פערוואונדערטער, וועלכע מאגענס דער גלות האט עס אויסגעארבייט ביי אידען!

דאָס פערמעסט מען זיך שוין אויף די פארמס, מען וועט זיך אַברעכענען מיט זיי...

איך געדיינק וועז איך בין געפאָהרען נאָך די קעטסקילס איז געזעסען נעבען מיר א דאר, לאנג אידעל ווי א חסידישע פאה, ער איז אַבער געווען אן אויפגעקומענער, ער האָט געטראָגען א פאנאמא הוט מיט א גאָלדענעם זייגער. ער האָט געקוקט מיט א פאָר הונגעריגע, זשערנע אויגען אויף די בערג און האָט געקייט נאכלעסיג א האָרטע איי. זיין שפיציג בערדיל האָט זיך געשאָקעלט און עס זיינען פון איהר געפאלען וויסע קערנער זאלץ... ע ר פאָהרט דאָס פעט וועלען אין די בערג אוין לערנט זיך דערווייל עסען...

— דאָרט מוז מען האָבען אפעטיט — האָט זיך דאָס אידעל געוועדעט צו מיר וויזענדיג אויף די בערג.

— יאָ, די בערג זיינען ערהאבען, זייער פראכט איז ניט צו בעשרייבען.

— אַבער עס הונגערט, אז מען קומט דאָרט? — האָט זיך מיין שכן וויעדער געבעטען מיט רחמנות.

— די בערג ציהען זיך מיט קארגע אונטערברעכונגען דורך ניו יאָרק, ניו דזשוירסי, פענסילווייניא און ווירדזשיניא. אין ניו יאָרק סטייט היסען זיי די קעטסקילס, אין ניו דזשוירסי רופט מען זיי די „בלו ריידזש" אין פענסילווייניא היסען זיי די „אללעגייני מאונטיינס"...

— און אומעטום פאָהרען זומער לאָזשערס זיך אַבכאפען? האָט דאָס אידעל געפרעגט קאלופענדיג פון בארד שטיקלעך געלכיל און ווארפענדיג פערטראכטערהייט ביי מיר אויפ'ן ראָק.

— דאָס זיינען נאָך ניט די העכסטע בערג, די „ראקי

פרייען, דער פערוואנעלטער יתום קערט זיך אום וויערער צו דער מוטער נאטור...

אך, ווי שען עס פאנטאזירט זיך!

אין אמת'ן אבער פאהרט מען אויף די בערג עסען...

די לופט איז שטארק פערשטיקט אין שטאדט,
מען קען נים לייכט פערדייחען,
נו, מילא, איז פאראן א גאט,
מען פאהרט אין קאונטרי קאיען.

זאל גרינען באדג, זאל גרינען טהאל,
דעם זומערס אינטערעסען —
דאס חאט אונז אלץ געפרייט אמאל,
יעצט פאהרען מיר נאר עסען.

דער בוים שמעקט אן, די גראז איז פריש,
די זונן שיינט העל און העלער,
דאך אונז ליעגט נאר אין זינען „טיש"
און בערג מיט פוללע טעלער.

און פראבע אויפ'ן עסען פאנגט מען שוין אן צו מאכען באלד אויף די אייזענבאהנען. פלוצלינג, „ווי גאט מיט אונז" פאנגען אן קריכען בייגעל פון די קעשענעס, קארענע קוכען מיט באנאנעס.

די געגעראל פראבע ווערט געמאכט. עס ערשיינען אייער מיט זענעפט, געבראטענע פופקעס, קעזלעך מיט זויערע אוגער־קעס... „פינאטס" מיט „קארנד ביעף" און קאלוואריער „סאנדוש קייק" מיט נעריבערטע פלאנדרעס.

למשל רופען זיי דעם בעקאנטען זומער פּלאץ קאימישא לייק „חיים משה לייק" לויט די „משה'ס" און די „חיים'ס" וואָס קומען דאָרט...

ערשט יעצט פערשטעה איך אָבער פארוואָס אידען זיינען אן אייביג פּאָלק. זיי זיינען באמת טאקע א סך שטארקער ווי די נאטור, דען אין דער נאטור איז א גרויסער אונטערשייד צווישען ניו יאָרק און די קעטסקילס: דאָ איז די ערד פיעל העכער, די לופט פרישער, דאָס קלימאט — געזונדער, אידען אָבער זיינען אלץ די אייגענע אין ריווינגטאָן סט. ווי אין מאונטיין־דייל, אין קעלער ווי אויף די בערג, צייט און אָרט איז זיי ניט משנה...

וען מען פאָהרט פון ניו יאָרק מיט די אייזענבאהן, וואָס פיהרט נאָך די בערגיגע געגענדען, מוז מען נתפּעל ווערען פון די ריעזיגע צאָהל אידישע פּאסאזשירען; מענער, פרויען און קינדער, יונגע און אלטע; יארמולקע אידען, געגאָלטע אידען, אָנגעבלאָזענע אידען און אָבגעבלאָזענע אידען... ווייבער פון כל המינים: אין שייטלעך, אין האָרבענדער, אין היט מיט שטראוס־פעדערען און מיט אונטערגעבונדענע קאָפּ־טיכלעך.

אלע פערלאָזען ניו יאָרק.

עס איז א מאסען אויסוואנדערונג. אידען איז מיאוס געווארען די ענגע, פערשטיקטע נאסען, זיי האָבען ניט אייביג אזוי געלעבט, זיי זיינען אמאָל ערד ארבייטער, אקער בויער געווען. די הייליגע זומער־צייט וועקט זיי אויף פון גלות. דער פויגעל רופט, די גרינע בייטען ווינקען, א נעפיהל פון דעם גאָלדענעם „פארצייטען" וואכט אויף און ציהט העט ווייט, ווייט אין

גיסט דאָס דורך די פענסטער פון די אידישע „פארמס" פון די אידישע לאָזשינג־הייזער און אידישע האָטעלען.

עס איז אין גרונד גענומען א גרויסע נפקא מינה צווישען ניו יאָרק און די קעטסקילס. אין ניו יאָרק, למשל, שטעהען די הייזער אין שטאָדט און דאָ שטעהען זיי אין דרויסען... מען ז ע ה ט, אז זיי שטעהען אין דרויסען, דאָס ליידיגע פּלאץ ארום ווייזט דאָס אייך. דאָך ווילען די כשר'ע אידישע האָטעלען, אי־בערהויפּט די זומער־לאָזשערס, אָבלייקענען דעם פאקט, זיי שטריינגען זיך אָן צו געבען די בערג די זעלבע צורה ווי עסעקס סטריט און מען מוז מודה זיין, אז דאָס געלינגט זיי...

יאָ, די קעטסקילס וועלען מיט דער צייט בעלאנגען אין גאנצען צו אחינו בני ישראל, פּונקט ווי וואודביין... די קריסט־ליכע פארמס ווערען ביסלאכווייז אָבגעקויפט פון אידישע שניי־דער און מלמדים. קריסטען, וואָס האָבען פּריוואט זומער־פּלע־צער אין די נאכבארשאפט פון ליבערטי אָדער אנדערע מקומות, נאָהענט פון אידישע לאָזשינג־הייזער, זיינען מקריב זייערע טייערע געביידען פאר א קלייניגקייט און אנטלויפען פון דאָרטען. זיי לויפען פון זייערע אידישע שכנים, פון די יאדושליווע, דו־כאָוויצנע און שווינדזוכטיגע דאטשניקעס און פון די שטאָלצע, גראָבע יונגענדיגע און אויגען־אויפרייסענדע אויפגעקומענע, און עס וועט ניט לאנג דויערען וועט מען דאָ ניט אָנזעהן קיין גוי אויף א רפואה. די אנטיסעמיטען האָבען ש ו י ן אָנגעהויבען צו בעליידיגען די קעטסקילס און רופען זיי פאר כעס די „ש י נ י מ א ו נ ט י י נ ס". א אידישער פארמער האָט פאר מיר נע־שוואָרען, אז ער האָט דאָס אליין נעהערט... שען איז אָבער ווי די אידען אליין גיבען די אלטע פּלעצער אידישע נעמען. אָט

האָט מען ניט גע'חלום'ט, אז אידען זאָלען זיך שפּרייטען ביז איבער סענטראל פּארק און די קעטסקיל בערג זאָלען ווערען א פאָרטזעצונג צו העסטער סטריט...

יעצט ווען איהר ווילט בעשרייבען דעם ניו יאָרקער אידישען קווארטאל, מוזט איהר האָבען אין זינען סאָלליוואן קאונטי, גרין קאונטי און האָלסטער קאונטי, דען עס דארף נעהמען א געאיבטעס אויג צו דערקענען דעם אונטערשיעד פון סענטערוויל, פּארקסוויל און בראָנזוויל...

דער איד האָט גענומען נקמה פון די גוים דערפאר, וואָס זיי פלעגען ניט וועלען האלטען קיין אידישע לאָזשערס, ער האָט אָבגעקויפט זייערע פארמס און האָט זיי מגייר געווען. די גערטנער איז אויסגעוואקסען פּאות און די בוימער האָט מען מל געווען... און אויף די פעלדער וועט טאקע יעצט זיין מעהר גערעטעניס אויך, ווייל קיין מיסט פעהלט ניט ביי אידען... די ניו יאָרקער אידישע זומער־לאָזשערס גיבען זיך די גרעסטע מיהע צו פערמיסטיגען אלע געגענדען ארום...

מיט עטליכע יאָהר שפּעטער וועט מען ווירקליך ניט וויסען וועלכע בערג עס זיינען גרעסער, די בערג מיסט אָדער די קעטסקיל בערג און איך האָב שטארק מורא, אז מען וועט מוזען מאכען א נייע געאָגראפישע קארטע פון דעם שטאאט ניו יאָרק.

בנוגע צו רעגען וועט מען זיך אויך ניט דארפען זאָרגען. וועט עס רעגענען איז רעכט, ווען ניט וועלען אידען מאכען זייער אייגענע „אירריניישאָן" אָנצוטרינקען די פעלדער, דאָס הייסט זיי מאכען דאָס ש ו י ן... זיי בעגיסען די ערד מיט נעגעל־וואסער, מיט מים אחרונים און מיט מי רגלים... מען

די גהעטאָ אין די קעטסקילס

אידישע גערטנער מיט פאות'ן. — „פאַרמערס" זיינען מגייר די בערג. — אַ דאַרער אַלל־רייטניק געהט זוכען אַפעטיט. — — „שיני מאונטיינס" און חיים־משה לייק. — דער גלות און דיא מאַגענס.

מיט א רעכט ביסעל יאָהרען צוריק, ווען אין באַיאַרד סטריט פלעגען וואקסען אידישע בערד און אין איסט בראָדוויי פלעגען נאָך וואקסען בוימער; ווען אין מאָטט סטריט פלעגט מען בלאָזען שופר. און אין גרענד סטריט פלעגט מען ניט פערשטעהן קיין זשארגאָן; ווען אין פאָרסייטה סטריט האָט מען שוין גענומען פעדלען מיט ציצית און אין טשעררי סטריט איז נאָך געווען קליין אירלאנד; ווען אין קריסטי סטריט פלעגט מען נאָך מצרף זיין א בלעך־פעדלער צום מנין און אין דער „ערשטער עוועניו" פלעגט מען נאָך מאכען א ברכה איבער אן אפרייטער ברוך משנה הבריות; ווען אונזערע אידישע גרוי־סע נבירים האָבען נאָך געקנאקט... ניסלאך... אין אייראפא און אידישע „יום־טוב בלעטער" פלעגט מען נאָך ניט געברויכען פאר „אשר־יצר" פאפיער — מיט איין וואָרט, נאָר אמאָל, אמאָל,

א לעבען. יעדע ו ו א ה ר ע אידישע פּאָעזי אין דעם גלות־לשון, וואָס איז געדיכטעט געוואָרען אין די דומפּפע טענעמענט געביידען פון אידישען קווארטאל, טראָגט אויף זיך דעם שטעמ־פּעל פון אויפאָפּפערונג און יעדעס לעהר־בוך, וואָס דאָ איז פערפאסט געוואָרען, צו לערנען דעם גרינעם די שפּראך פון דער מדינה, איז א מצבה נאָך א שטיק פערלאָרענעם לעבען.

די אויפטוער פון אָט די אלע גוטע זאכען אין דער „איסט־סייד" ציהען זיך לאנגזאם אָבער זיכער צוריק, זיי זיינען מיעד געוואָרען. נאָך א קורצע צייט און זייער טהעטיגקייט וועט אי־בערגענומען ווערען פון אנדערע, פון אינגערע הענד. באלד שטארבט דער ערשטער פיערטעל יאָהר־הונדערט פון מיהע און מאטערנים, פון אונאונטערבראָכענע קעמפּפע. איהר, נייע אמע־ריקאנער, איהר „אָנגעפאָהרענע", פערגעסט ניט אייערע מו־טיגע פאָרגעגנער! פערגעסט ניט וואָס מיר האָבען געטאָן פאר אייך! בלאָזט זיך ניט! קוקט אויף דאָס גוטע, וואס איהר גע־פינט דאָ מיט רעספּעקט. וואָס מיר גיבען אייך איבער, עס מעג אפילו זיין ניט אין גאנצען ניט פאָלשטענדיג, דאָך לאָזט זיך עס זעהען, אָבער וואָס איהר וועט ווייטער טאָן דאָס קען מען ניט וויסען.

רעספּעקט פאר די מארטירער פון דער „איסט־סייד"! בויגט דעם קאָפּ פאר א אונשטערבליכען פערטעל יאָהרהונ־דערט!

זייט לאנגע יאָהרען פאר דעם פאָלק, מיר האָבען איהם גע־שאפען א אויסגעברייטעטע און א ערשטע קלאסע זשורנאליס־טיק, מיר האָבען פערפאסט ביכער און האָבען דאָס אלעס גע־שאפען אין ארמקייט און אין עלענד, קעמפּפענדיג מיט הונגער און פערצווייפלונג און די, וואָס זאמלען די פרוכט פון אונזער בלוטיגע פּראצע קוקען זיך צומאָל ניט אום אויף אונז.

מילא די יחסנים פון „אָפּטאון", די קנאקער פון דער גאָל־דענער גהעטאָ האָבען שוין ביסלאכווייז אויסגעפונען, אז מיר ווילען זיי ניט אנערקענען אלס שותפים אין דער מעשה בראשית פון אונזערע גייסטיגע שעפּפונגען, מיר האָבען זיי געגעבען צו פערשטעהן, אז מיר זיינען אונזערע אייגענע בעלי בתים, יעצט בלייבט אונז נאָר צו דערמאָהנען די נייע אראָבגעפאָה־רענע, אז זיי זאָלען ניט פערגעסען זייערע בראווע פּיאָנערען. עס קומען יעצט אריבער מאנכע אויפגעבלאָזענע משכילים און סתם אידען מיט פּרעטענזיעס און בלאָזען זיך און מאכען זיך א פוריע געגען די אלטע קעמפּפער פון דעם אידישען פּראָגרעס אין דעם קווארטאל פון אידען. דיעזע משכילים דארפען ציהען די הוט פאר די, וואָס האָבען דאָ אויסגעפלאסטערט א וועג פון זייערט וועגען.

יעדע אידישע בלאט פון דער „איסט סייד" האָט איהר ליידענס־געשיכטע, און יעדער שרייבער, וואָס פערדיענט יעצט אויף ברויט, האָט יאָהרענלאנג געהונגערט. יעדער יוניאָן האָט א רעקאָרד מיט בלוטיגע סצענעס, מיט טרערענפאָלע און יאָ־מערענדע געשיכטען און יעדער אידישער שוישפּיעלער, וואָס טראָגט א דימענטענע שפּילקע און א גאָלדענעם זייגער, האָט לאנגע צייטען געשטריטען מיט'ן שיקזאל און געפאָכטען פאר

דער איסט סייד, פון דער זאָגענאנטער „גהעטאָ". די „צונויפגע־פאָהרענע" געפינען שוין דאָ פארטיגע צייטונגען; פארטיגע יוניאָנס; פארטיגע טהעאטערע; פארטיגע לאָדזשען, חברות, פעראיינען, סאָסייעטיס, האָספּיטעלער, קערפּערשאפטען און אינסטיטוציעס פון פערשיעדענע כאראקטערע. דיעזע לעצטע און נייע עמיגראנטען פאנגען דאָס גלייך אָן צו ניצען און נאָכ־מעהר — צו קריטיקירען! זיי ווייסען ניט וויפיעל בלוט און שווייס, וויפיעל מארך און מיה און לעבענס עס האָט געקאָסט דאָס אלעס צו שאפען אין א פרעמדען לאנד אונטער די ערגסטע אומשטענדען.

דיעזע נייע איינוואנדערער אינטערעסירען זיך גאָר ניט מיט דער געשיכטע פון דער „איסט־סייד", מיט די פיעלע קרבנות, וואָס זיינען געבראכט געוואָרען אויפ'ן אלטאר פון דעם אידישען פאָרטשריט אין דער נייער וועלט. זיי כאפּען זיך צו צו דעם ווי צו זייער אייגענע און האָבען צומאָל קיין גוט וואָרט פאר זייערע פאָרגעגנער.

ביז יעצט האָט מען פון דער איסט סייד גאָר ניט געהערט, קוים איז זי אָבער געוואָרען פּראָמינענט, קוים האָבען מענשען מיט מסירות נפש גרויס געמאַכט דעם אידישען נאָמען, קומען די „אנטלאָפענע" און בעטען א חלק אנערקענונג. זיי זאָגען אז דאָס אלעס איז געשעהען אין זייער זכות, אז זייער ליכט האָט עס אויף אונז משפּיע געווען פון אויבען אראָב... און מאנ־כע נייע „גרינהאָרנס" בני בלי שם, וועמען עס האָט נאָך גאָר דער בויך ניט וועה געטאָן אויף אמעריקא, האָבען גאָר די חוצפּה צו קומען אונז לערנען און אויפקלערען און שימפּפען מיט די שענדליכסטע ווערטער. מיר האָבען זיך מקריב געווען

געבליעבען הענגען אין דער לופטען אהן א פעסטען באדען אונ־
טער זייערע מיעדע פיס.

די „וואס זיינען דא געקומען צו „לויפען" האבען זיך ג ע־
טויגט אנצוזאמלען עשירות אויף פערשיעדענע אופנים, ווי זיי
זיינען דאס געוואוינט געווען צו טאן אין זייער היים. פון וואו־
נען זיי האבען גענומען אנטלויפען אום ניט מיאום אריינצופא־
לען... אבער די, וואס זיינען דא געקומען צו „געהן", האבען ג ע־
מוזט קעמפפען, ביטער, זעהר ביטער, אום צו עקזיסטירען.

נאנץ אנדערש איז מיט די, וואס קומען יעצט צו פ א ה־
ר ע ן נאך אמעריקא. די צונויף „געפאהרענע" קומען שוין דא
אויף אלעם פארטיגען. זיי וויסען ניט און ווילען גאר ניט ווי־
סען וואס עס איז פריהער געווען. זיי הויבען גלייך אן זיך צו
מישען און זאגען דעות. זיי ווילען ניט אנערקענען מיט דאנק־
בארקייט דאס, וואס מען האט דא אויפגענומען פון זייערטוויע־
גען און נעהמען זיך גלייך בלאזען און „בריקענען", פונקט ווי
זיי וואלטען געהאלפען עפעס אויפבויען, עפעס שאפען. עס איז
זיכער, אז אין פערלויף פון די קומענדע דורות וועלען די דריי
קאטעגאריעס עמיגראנטען זיך אזוי פערמישען, אז מען וועט
ניט מעהר וויסען „וער איז ווער", דערווייל אבער זיינען די
„געלאפענע", „געגאנגענע" און „געפאהרענע" דריי גאנץ בעזונ־
דערע קלאסען.

די „אנטלאפענע" האבען זיך ארויפגעוואקט אין די הויכע
מקומות פון דער „וועסט־סייד" און אין עלענאנטע ערטער
פון די איסט, די „געגאנגענע" שארען זיך אויף ביסלעכווייז
אוועק פון „העסטער" מיט איהרע שוועסטער און די „געפאה־
רענע" בלייבען אלס מעהר און מעהר די זעלבסטהערשער פון

דריי דורות

נאָר אמאָל, אמאָל פלעגט מען „לויפען" נאָך אמעריקא; אין א היבשע צייט שפעטער — איז מען „געגאנגען" נאָך אמעריקא און יעצט — „פאָהרט" מען נאָך אמעריקא.

דאָס איז א גרויסער אונטערשיעד!

די, וואָס זיינען מיט יאָהרען צוריק אנטלאָפען נאָך אמעריקא, זיינען שוין כמעט קיינער ניטא מעהר, בלויז זייערע קינדער און קינדס־קינדער שפּיעלען יעצט א ראָלע אלס רייכע אמעריקאנער יהודים, אלס יחסנים... זיי איז מעהרסטענס גאנץ גוט און זיי קוקען אראָב אויף דער „איסט־סייד" מיט א מיקראָסקאָפּ... די, וואָס זיינען נעבאָך „געגאנגען" נאָך אמעריקא, יאָ, ג ע ג א נ ג ע ן, וויל דער שיקזאל און די פערפאָלגונג האָט זיי געטריבען פון דער היים ניט געבענדיג ענוג הוצאות הדרך — די מענשען זיינען נאָך כמעט אלע פאראן. זיי זיינען דאָס די יעניגע, וואָס האָבען דאָ אויסגעפלאסטערט א וועג פאר אידישעם וויסען, אידישע זשורנאליסטיק און אידישע קונסט. פון די, וואָס זיינען ג ע ג א נ ג ע ן נאָך אמעריקא, זיינען ניט אלע גליקליך. פיעלע, זעהר פיעלע זיינען געפאלען אויפ'ן שלאכטפעלד פון חיונה און פראָגרעס, און פיעלע זיינען

געשעפטען, ווייך־האנדלונגען און הונערטער פערשיעדענע זאכען לכבוד פסח און פריהלינג, און עס דאכט זיך זיי, אז זיי זעהען דאָס אלץ ווי אין חלום...

די קונים־שלעפער, די „פּולערס־אין", ווָאס שטעהען פאר די טהירען פון די אלערהאנדיגע אידישע געשעפטען, שלעפען זיי פאר די ארבעל און רופען:

— מיסטער, א שענעם סוט אויף יום טוב!

— מיסטער, פיינע העטם!

— מיסטער, פּרעכטיגע קינדער־קליידער!

— מיסטער, א לעבעדיגען פּארלאָר־סעט!

— מיסטער... מי.... ס...ט...

יאָ, מיסט! דאָס איז אלעס. דאָס איז, ווָאס זיין ווייב און קינדער טראָגען אויף זיך. מיסט איז זיין מעבעל, מיסט זיין שפּייז, מיסט זיינע אויסזיכטען אויף יום טוב, מיסט זיין „יום חרותינו" און מיסט זיינע האָפנונגען!

און אזוי געהענדיג און קוקענדיג מיט טריבע בליקען, קומט ער צו דער „פּאָן שאפּ", דעם בלוטיגען „לאָמבארד" און דער־קענט צווישען די פער'משכן'טע זאכען זיין שער און זיין טלית...

ערב פסח אין אידישען קוואַרטאל!...

פאר וואָס ריווינגטאָן סטריט און טשערי סטריט פרייען זיך... וואָס עס איז פאר א בייזע הוליאנקע אויף חיים דעם סלעק־אפערייטער און וואָס פיטשע ריטשע דער קאפען־מאכער פרייט זיך מיט דעם אמאָליגען יציאת מצרים... ווען אידען זיינען נאָך געגאנגען גאָר אָהן היטלען...

א זעלטענעם יריד שטעלען פאָר די שטופ־וועגעלאך, די „פוש־קארט" פעדלער מיט זייערע „קראָמען" אונטער'ן נאקע־טען הימעל, וואו מען קען קריעגען פון א שטיקעל חריין ביז א „באָרדער"... און פון א קנעפעל ביז א „רעווערענד", דען מאנכע פון די, וואָס פעדלען ביי טאָג זיינען מסדר קדושין ביי נאכט... א גרויס אויסכאפעניש איז אויף די יום טוב'דיגע רעשטלאך, די „רעמנענטס", וואָס ווערען פערקויפט צו די „רעמנענטס", די רעשטלאך פון דער געזעלשאפט, די „לעצטע פון בענשען" וואָס נעהרען זיך, שוכען זיך און קליידען זיך מיט די איבערגעבלי־בענע, מיט דעם אָפפאל, וואָס טויג נאָר אויף ארויסצואווארפען. א סך אָרימע מאמעס פוצען אויס זייער קליינווארג אויף פסח מיט די דאָזיגע רעשטלאך, וואָס ווערען צונויפגעקויפט „ביליג" אין די אָפענע „געוועלבען" אויף די רינשטאָקען פון דעם אידי־שען קווארטאל.

איינע פון די אומעטיגע בילדער פון ערב פסח זיינען די ארבייטסלאָזע אידישע ארבייטער, וואָס שלעפען זיך אום ווי שאָטענס איבער די גאסען און קוקען אריין מיט גלעזערנע אויגען אין די אויסגעפוצטע פענסטער פון די קראָמען. זיי קוקען אויף די שענע קליידער, פיינע קאפעלושען, לאקירטע שיך, רייכע זייגערס און ציערונג, מאָדנע אויבער־העמדער, און קראוואטען, און שלייפען, און שפאציער־שטעקענס... זיי קוקען אויף די מצה־

קללות און א בעזים נאָכ'ן עלטערען אינגעל, דעם „לויפער", דער שמש פון דער חברה שטעהט מיט אן אויפגעמישט ביכעל און מאָנט פאר א מפטיר... און אן אלטער, יאדושליווער מלמד— מאָנט שכר לימוד... א פעדלער זוכט דוקא צו פערקויפען א „כשר'ן ראָג" אָהן שעטנז אויף פסח... און א בראנפען־איד האלט אין דעליווערען די הייליגע סחורה. אין מיטען דערינען קומט דער מאן פון שאפ און בריינגט מיט זיך א „גרינעם" לאנדסמאן אויף וועטשערע. ניט געפינענדיג קיין שטוהל, גיט זיך דער „גרינער" א זעץ אוועק אויף דעם פעקעל מצה, וואָס איז געלע־גען אריבערגעדעקט מיט א ליילאך אויף אן אייער־קעסטעל, און צוברעכט זיי רוק און לענד און לאָזט זיי ניט איבער קיין גאנ־צען גליעד אפילו אויף איין המוציא.

ניט קיין קליינע טהעטיגקייט זעהט מען אין דעם גאלי־ציאנער קווארטאל. צווישען די אמת'ע פרומאקעס, די חסידים, וועלכע פראווען אן ערב פסח פאר זיך און מישען זיך כמעט גאָר ניט מיט די מתנגדים, אין יענעם עולם קטן פון געגרייזעלטע פאות און „יצמח פורקן'ס" באקט מען מצה אין עקסטרא אוי־ווענס פון כשר'ע שטיינער, מען קנעט די טייג אין יארמולקעס און ביי יעדער מיירע זינגט מען הלל, פונקט ווי אין פיפטשי־ליאיעווע אָדער דריגישקעניץ.

א גרויסער מסחר געהט אָן ביי די אידישע מוכרי ספרים. עס איז א הו־הא ביי די פסח'דיגע ליטעראטור. די הגדות פלי־הען פון די פאָליצעס, ווי די וואָראָבייטשיקעס, דער „חכם" פון „מה נשתנה" שטעהט מיט דעם פערדרייטען גמרא־פינגער און קלעהרט אויף דעם „תם", דעם „רשע" און דעם „שאינו יודע לשאול", וואָס ווייסען ניט פון זייערע הענד און פיס צו זאָגען

טע אפעריטאָרס, בייסטערס און פרעסערס, וואָס האָבען פער־
לאָרען לייב און לעבען אין די שעפער און פערקויפען יעצט
אידישקייט אויף „אינסטאָלמענטס", אויף וואָכער און קלעטערען
אויף די שטיגען צו זעהען ווי הויך זיי האָבען זיך ארויפגע־
ארבייט...

אמת, אין ניו יאָרק ווארפט זיך ניט דער ערב פסח אזוי
שטארק אין די אויגען ווי אין ליטא, פוילען און גאליציען:
מען כשר'ט ניט אויפ'ן שול־הויף קיין כלים; מען שלעפט ניט
די כוסות טובל'ען צום טייך; עס גיסט זיך ניט קיין פסח'דיגע
וואסער אין די רינעס און מען ווייסט ניט קיין פענדלאך אויף
דערויסען, דערפאר אָבער איז דאָס א פערדרייענים; א דריקע־
נים און א שטיקענים אין די ענגע, טאבאק־פושקעדיגע „רומ־
קעס", וואו די טאטעס מיט די מאמעס, מיט די קינדער און
קינדס־קינדער, און לאָזשערס, און שכנים ראָיען זיך ווי פליענען
אין א קידוש־גלעזעל.

אָט שטעהט א אידענע מיט א פערשמירט פנים און שטעלט
איבער די בעט לכבוד פסח... דעם לאָזשערס מאטראץ וואלגערט
זיך אויפ'ן מיטען שטוב, א קינד פלושקעט זיך מיט ביידע הענט־
לען אין די פסח'דיגע ראָסעל, אויפ'ן אויוועז קאָכט זיך דאָס
מעד און לאָזט א פארץ ווי אין א מרחץ. די אייגענע קינדער
מיט די קינדער פון „יענער שטוב" שפרינגען איבער די הינקע־
דיגע ביינקלאך, איין איינגעל מעסט אָן דעם טאטענ'ס שבת'דיגען
צילינדער און א מיידעלע קרימט זיך גענען שפיענעל אין דער
באָבע'ס יום טוב'דיגען טשעפעק... א אידענע פון „יענער שטוב"
שטעהט און זויגט א קינד און בערעדט די „ווייבעל פון אויבען",
די „הויזקיפערקע" קומט זיך צויאגען ביז אין „פראָנט־רום" מיט

דישקייט און כשרות, די פאדריאטשיקעם פון דער כנסת ישראל, וואס שטעלען צו פאר אידען אלע גוטע זאכען, פון וועלכע די שכינה סמאקוועט זיך, וואס שאפען דעם עולם אלל־דאס־גוטס און זיך — געשוואלענע פים קריכענדיג אויף די עטאזשען מיט פסח'דיגע פראדוקטען, שלעפענדיג די פלעשער „שליוואוויטץ" און טארבעס מצה־מעהל איבער גאסען און טרעפען.

דאס זיינען סוחרים, וואס קוקען ניט שטארק אויף מזומן, יא „קעש", ניט „קעש", אבי פערקויפט, נישקשה, מען וועט זיי שוין בעצאהלען, אויב ניט איצט, וועלען זיי קריגען דאס זייערס נאך סוכות שוין אין איינעם מיט'ן געהאלט פאר אתרוג־בענשען.

און זעהר אינטערעסאנטע טיפען זיינען זיי, אט די בראנפען און מצה־טרעגער אונזערע, גאר א סך גלגולים האבען זיי געמוזט דורכמאכען ביז זיי זיינען געקומען צו זייער יעצטיגע מדרגה. יעדער איינער פון אט די „הענדלער" האט זיין פנקס מיט ביטערע, קלאנעדיגע מעשיות.

זיי זיינען אמאל געווען „טייז", מיט גאר א גרויסע בעדייטונג אין דעם קארטען־שפיעל פון לעבען. זיי זיינען כמעט אלע „געווענענע", מיט אן אינטערעסאנטע פערגאנגענהייט פון „דער היים". אין מאנכע פון זיי ליעגט נאך דער אמאליגער גביר, דער פיינער בריה, דער דאזארצע, דער סוחר, דער בעל־הבית'שער לוידיג געהער, דער זיידענער יונגער מאנטשיק פון דער „אלטער וועלט", וואס האט „גאר ניט אויסגעפיהרט" און האט זיך נאכגעיאגט נאך א בולקע פון דער אנדער זייט ים ביז העסטער שטראסע.

א טהייל פון די פסח־פערלערס זיינען אלטע, אויסגעריענ־

ערב פסח

קאמישע און טראגישע בילדער.

ערב פסח אין אידישען קוואַרטאַל.

גוטע צייטען, שלעכטע צייטען, יום טוב איז יום טוב, בפרט נאָך אזא ליעבהארציגער גאסט ווי דער „יום חרותינו", וואָס קומט צו אונז העט, אזש פון מצרים...

עס איז פשוט ניטאָ איין לוקסוס־זאַך אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיין צופיעל פאר איהם. פון חרוסת ביז די אויבער־שטע פון פעטרושקע; פון ציבעלע ביז דער „זרוע" און פון „חזרת" ביז — אליין קען ער צוקייען און פערדייען.

א צו שענער יום טוב איז פסח מען זאָל איהם אָב'פטר'ען מיט „שיהע פיהע", מען זאָל זיך פאר איהם ניט אינטערעסירען, איהם ניט פערזאָרגען מיט די ריכטיגע כיבוד און די אידישע גאסען זיינען טאקע דערפאר לעבעדיג. מען שניידט מירעם און מען „שניידט זיך א קריעה", מען באקט מצה און מען באקט חובות אום צו שאפען דאָס נויטיגע. עס פלאגען זיך די מענער און עס טומלען זיך די ווייבער„ פון קעלער ביז'ן אויבער־שטיבעל שטיינען די הכנות און יערעס טענעמענט־הויז שמעקט מיט פסח...

איבערהויפט זיינען בעשעפטיגט די ליווראַנטען פון אי־

* * *

נ ר צ ה : אויב דו וועסט אזוי טאָן, אזוי האנדלען ווי מען הייסט דיר, ווי אמעריקא וויל, וועט דיין סדר בעווילינגט ווערען. דיין נאָמען וועט צוקלינגען ווי א תיפלה־גלאָק; דיין שם וועט זיך צוטראָגען ווי דער געשמאקער רויך פון א האוואנא ציגאר אין די נאָזלעכער פון א ניו יאָרקער „סאלון קיפער". דו וועסט זיין דער פאָרזיצענדער, און פאָרשטעהער פון אלע פערזאמלונגען, פון אלע אסיפות און אונטערהאלטונגען, ביי ארבייטער פ ר י י נ ד און ארבייטער פ י י נ ד. ביי אָרטאָדאָקסען, קאָסען און אפיקורסים, ביי מיידלאך און מיידען, ווייבלאך און ווייבער, אלמנות, גרושות און ענונות, מיט איין וואָרט, ביי אלע מענשען און אונמענשען... דו וועסט זיך פרעהען ביי׳ם לעבען און אויסשטשירען די צייהן פאר געלעכטער נאָכ׳ן טויט, וועסט האָבען די גרעסטע לויה... עס וועלען דיך מלוה זיין איידען, אידעלאך, „אידישע קינדער" און „יאהודים"... שוהלען און שוהלכלאך, קלויזען און קלייזלאך און לאָזשען. מען וועט דיך מספיד זיין אויף זשארגאָן, אויף אידיש, אויף מאמע־לשון, אויף טייטשעס, אויף דייטש, אויף האָכדייטש, אויף פלאט דייטש, און אויף פור פלאט, אויף ענגליש, רוסיש און טאָטעריש, אויף אנארכיסטיש, סאָציאליסטיש, ציוניסטיש, טערריטאָריאליסטיש, פועל׳יסטיש, בונדיסטיש און „עס" „עס" איסטיש „ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה"...

שילט, מען בריקעט, מען איז אונצופריעדען, מען בייזערט זיך, מען זוכט חסרונות און מען קריטיקירט. בענש, אלץ און אלע־מען און מען וועט זיך בענשען מיט דיר...

* * *

ה ל ל : זאג הלל! לויב און זינג מען זאל טאקע זעהען און הערען, אז דו ביסט צופריעדען מיט דער השגחה. דען אויב דו זאלסט זיך פיהרען לויט די סמנים פון דעם נייעם „סדר" וועסטו ניט האבען קיין גרונט פאר אונצופריעדענהייט. וועסט לעבען „כמלך בגדוד" ווי א הונד אין קראפאוו. דו וועסט זיין מיט אלעמען „קוטשוניו מוטשוניו, לייבעלע טייבעלע קאטינקע". וועסט זיין מיט אלעמען שלום, יא, שלום נאך מיט א „סמיטשיק, אריבער". וועסט זיין אלעמענס פריינד, אלעמענס אבגאט, אלע־מענס ברכה. מען וועט דיר זינגען דעם שענעם פסח'דיגען פזמון „אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב"... און דו וועסט טאקע זיין א „ריעל עסטייטניק" אויפ'ן ברייטען אופן. אלע וועלען דיר ווינשען געזונד און אורך ימים און דו וועסט דאס האבען. דען פון וואס זאלסטו אייגענטליך קריינקען? פארוואס זאלסטו ניט האבען קיין אויסגעצויגענע יאהרען, אז קיין זאך אארט דיך ניט, קיין זאך טשעפעט דיך ניט, אלץ איז גוט און וואויל, גלייך ווי א שטעקען און פונקט ווי געשאסען? קיין וועלט־שמערץ קענסטו דאך ניט האבען סיידען דו זאלסט קריגען א פיפעץ אויפ'ן צונג, א היהנער אויג אויפ'ן סאמע עלענבויגען, א ראק אויפ'ן פלייצע, צוקער קראנקהייט, נירען־טראבעל אדער ליעבעס יסורים... אלזא, זינג הלל אויפ'ן ביי־קול.

ביי דיר און ניט אלץ טיילסטו דאך, א סך בלייבט דאך דיר אין גאנצען איבער... א שטיקעל אבער, אן „אפיקומן" בעהאלטסטו פון הינטען. דו זעצט זיך אויף דעם ארויף און לאזט קיינעם ניט צו, האסט דאס אין דיין בעזיץ... דער עולם איז פון דעסטוועגען ניט קראנק אויפ'ז מח נאר אין גאנצען. כאטש דו פערערדסט איהם די צייהנער מיט נסים ונפלאות, מיט מופתים און יהודה'ס סמנים, קוקט ער דאך אויף אלץ, וואס דו בעזיצט, און ער קוויינ־קעלט... דו אבער האב שכל און פערשטעה דעם סוד פון „אפיקומן" : — גיעב אוועק דאס, וואס ביי דיר בלייבט איבער פון הינטען און דו ביסט פריי פון אלל־דאס־בעז... נאך מעהר, דו ווערסט דערמיט א גרויסער בעל צדקה און דער עולם בע־לעקט זיך פון דיינע צדקות.

* * *

ב ר ך : בענש ! זאלסט קיינמאל ניט פויל זיין אויף ברכות ! די מענשען האבען ליעב, או מען בענשט, מען חנפ'עט. עם מאכט ניט אוים וועמען — אויב מען בענשט גאט, זיי, אדער אויסגעכאפטע פארשוינען, ווי בעלי טובות, כלל־טוער, רעדעל־פיהרער, דעם רב, אדער די רביצין... בענש דעם קצב פאר זיין פעטע קישקע, דעם בערער — פאר זיין הייסע באד, דעם שוחט — פאר זיין איבערשניידען די האלז, דעם קרבן — פאר מאכען די קבורה, דעם חזן — פאר זיין שענעם „מי שברך", דעם בית המדרש — פאר זיינע שפיי־וועבס... דעם „ברודער פרעזידענט" — פאר זיין רונדיגען בויי־כעל און די ווייבערשע שול — פאר איהר ווייגען צו „לכה דודי"... בענש ; בענש אלעמען ! די וועלט האט פיינד, או מען

היינט סתם דארפסטו דאָך פערענטפערען די „קשיות", דאָס קען מען ניט מיט א האלבען מויל, מען מוז דערצו געבויבען די באק־ציינער, אז מען זאָל מורא האָבען די קשיות איבערצופרע־גען... און עס זאָל זיין שא. „עבדים היינו" און געגוג!...

* * *

ש ו ל ח ן ע ו ר ך: האָב ניט קיין טעות און פערבייט דאָס ניט אויף שולחן ערוך! גאָט זאָל שומר ומשמר זיין פאר אזא טעות! אָך און וועה קען דיר זיין וועז דו זאָלסט לעבען אין אמעריקא לויט דעם שולחן ערוך... א שענעם פנים קענסטו האָבען! דאָס איז טרפה און דאָס טאָר מען ניט. דאָ מוז מען ווארטען, דאָרט טאָר מען ניט איבערכאפען, פאר דאָס טאָר מען ניט איבערנעהמען און צו יענעם טאָר מען זיך ניט צורוקען, דער כלל, דו קענסט פיין אויסזעהן... דאָ איז ניט שייך טהפה, דאָ איז אלץ־דינג כשר, און ווי נאָך כשר! ווי א בן־פקועה, כשר אָהן א סרחא... מען קען זיך אין אמעריקא, מיש־מיינס נעזאָגט, ניט מדקדק זיין כחוט השערה. דער נייער „סדר" פערלאנגט דאָס ניט. דאָס מיינט מען טאקע פושט מיט די אויג־פאכסטע פשטות שולחן עורך, א נעגרייטען טיש, די הגדה אליין מיינט דאָ אויך די קנידלאך... און דו דארפסט דאָס אודאי מיינען...

* * *

צ פ ו ן: יעצט, ברודערקע, נעהם זיך צום אפיקומן! פערגעס ניט, אז באלד פון אנפאנג „סדר" לערנט מען דיר „ברעכען". דאָס איז די ערשטע בעדינגונג. „ברעכען", „טיילען" אין די נויטיגע מקומות. די גרעסטע טייל נעווענליך בלייבט

אז דו האָסט דיינע צרות. זיי אָבער קיין שוטה און עס זיך ניט אַן מיט ביטערנעס אויף אן אמת... ביטער און פינסטער זאָלסטו מאכען די פרומע, די גלויביגע, די, וואָס האָבען אמונה אין דיין סדר... זיי דערלאנג „חריין", זיי זאָלען זיך פערקאיכען קאיע־דיג... זאָל זיי די אויגען ארויסקריבען פון די גריבער ווי די פויסטען, פערשלוקערצען און פערכליאנען זאָלען זיי זיך מיט דער מצוה פון מרור... מאמינים בעקלאָגען זיך ניט. אונזערע עלטערען איז ביטער געווען אין מצרים, זיי האָבען געגעסען מרור ביי פּרעה'ן, דערפאר דארפען זייערע אור־אייניקלאך זיך לאָבען דערמיט אין טשערי סטריט... גיעב, זאָלען זיי זיך ווערגען !...

* * *

כורך: נעהם אויך א ביסעל גערי בענע חריין. מען קען ניט שטענדיג קאָרמענען דעם עולם מיט גאנצע שטיקער „מרור"... וועו דו זעהסט, אז די זאך קען ווערען צו ערנסט, אז די ביטערנים פערכאפט שוין דעם אָטהעם, דאן זאָלסטו זיי מכבד זיין מיט „כורך", מיט דינע, געריבענע, דעליקאטנע שטי־קעלאך, א מין „חזרת"... דאָס הייסט, דו וועסט זיי געבען „חריין", די זעלביגע מאָס, נאָך אפשר מעהר„ אָבער אין אן אנדער פאָרמע... אמת, עס איז טאקע מרור, ביטער, אז עס קעהרט די נאל, אָבער ניין ! עס איז דאָך ניט קיין „מרור" ; עס איז „כורך", שוין נאָר עפעס אנדערש... די געריבענע חריין, די „כורך" איז גוט צוליעב נאָך א וויכטיגען ענין, — נעמליך, מען דארף ניט דערצו געברויכען אזוי שטארק די צייהן, עס קען אמאָל ניט לוינען... צייהן דארפסטו אליין האָבען, וויל דו האָסט מעהר וואָס צו קאיען. דיין „המוציא" איז א גרעסערע,

ברודיג, שוואַרץ ווי סאַפוך, קיינער קען זיי ניט זעהן... די „גראַב־לערס" אָבער זיינען מסרים. ווייז ניט, וואָס עס קלעפּט אויף זיי!...

* * *

מ ו צ י א: וואַרט ניט אויף כבוד און מאך המוציא!... אויב דו וועסט לאַנג זיצען און קלערען וועט דאָס מאכען אַן אַנדערער... ניט אַלע טאָג איז יום טוב און ניט שטענדיג זיצט מען אויף דעם הסבה־בעט. וועז דו מאכסט „המוציא" טאָ גיעב יעדערען א שטיקעל. אָבער טאקע נאָר א שטיקעל... בעטייל אַלעמען מיט א „כזית", מען זאָל ניט קענען זאָגען, אז דו ווילסט קיינעם ניט געבען... די גרעסטע „המוציא" אָבער זאָל בלייבען דיינע... קיינער וועט דיר דאַן קיין דעה ניט זאָגען, קענסט ווייזען, אז דו האָסט קיינעם ניט פערטיילט און פאר'ן זיצען און ברעכען די „המוציא'ס" קומט דיר טאקע מעהרער... ביסט ניט מחויב צו „ארבייטען אומזיסט"... אמת, דו האָסט די מצות ניט געבאקען, ניט געהאַלטען די „מיירע", ניט גענאסען קיין וואסער, ניט געקנעטען, ניט געוועלגערט, ניט געשטופּעלט, ניט געשיבט; דו האסט זיי אפילו ניט אַרויפגעלייגט אויפ'ן טעלער... דו זיצט אָבער אויף דער „הסבה־בעט" און פּראַווסט דעם „סדר", ביסט בעל הבית, קומט דיר פּיעל דיין האַרץ גלוסט...

* * *

מ ר ו ר: נעהם כלומרשט א שטיקעל חריין; דערצעהל אז דיר איז אויך ביטער; לאָז פאַלען עטליכע טרערען; ווייז; פערקרים זיך; מאך א מינע! זאָל דער עולם זעהען, אז דיר איז אויך ניט אזוי זים ווי מען מיינט... אז דו מזוט אויך „ווייזען"

טירליך, אויב דו קענסט נעהמען מעהר ווי העלפט איז אז וואויל דיר, ווי אין דער הגדה שטעהט: „וכל המרבה... הרי זה משובח".

* * *

מ ג י ד: דער אמעריקאנער „מגיד", דער „מטיף", דער „רעווערענד", דער רב, דער „ראבבי" און דער רבי'ל, זיי זיינען אלע בלאטע חברה־ליים... דארפסט זיך פאר זיי ניט שרעקען. דער דין פון „יחץ" לויט דעם נייעם „סדר" גילט ביי זיי אויך... אן ארענטליכער, גאטספארכטיגער מגיד בלייבט אין שניפישאק און קרויזשקעט זיך ניט אריבער אין „אנקעל סעם'ס" „טרפה'נע" ד' אמות. זיי וויסען אז דער היגער מגיד זאגט נאר פאר זיך אליין, ער זאגט דאס און דארט און פאר די וואס בעצאהלען צום בעסטען. פערלאז זיך א בערדעל ביכטו אויך א מגיד. א בערדעל איז א פרנסה, אפטמאל לוינט זיך זי אפילו ניט אויסצוקאמען... זי דערקריכט דאן אליין דארטען, וואו מען דארף איהר... יא, זי קריכט און שלעפט דיך אויך מיט...

* * *

ר ח צ ה: וואש כלומרשט וויעדער אב די הענד, דאס מאל מיט מעהר דבקות. זשאלעווע ניט, פליוכע ארויף נאך א קווארט וואסער... פערגלאץ ג'ממור'ט די „קוקערס" צום הימעל־בעט און זאג „שאו ידיכם קודש"... דערמאהן גאטס נאמען, דאס איז א גוואלדיגע סגולה געגען אלע שדים און רוחות רעות... גאט און „יחץ" זיינען די הויפט כללים פון דעם היענען „סדר".... האב אין זינען, אז דו דארפסט נאר אבוואשען די הענד ווען דו געהסט עפעס „זאגען", אבער ניט עפעס טאן... דאס הארץ, די מחשבות דארפסטו ניט וואשען, זיי מעגען בלייבען קויטיג,

ברויכען קיין עקסטרא רייניגונגס־מיטלען, קיין זייף, — קיין גרינע און קיין ווייסע, דו דארפסט זיך נאָר אָבשווייגקען לפּנים, גים כלומר'שט אָב „נעגעל־וואסער" לויט דעם דין און געגוג. וואָס דו טהוסט מיט די נעגעל דארף בלייבען דיין סוד... צום „סדר" זאָלסטו זיי אָבוואשען און מאכען א שווייג...

* * *

כ ר פ ס: נעהם א שטיקעל פּעטרושקע, טונק דאָס איין אין זאלץ־וואסער, מאך א ברכה „בורא פרי האדמה" און עס דאָס מיט דער כונה, אז דאָ איז „הפקר פּעטרושקע" און דו האָסט אלעמען אין דער אדמה... אָהן א „ברכה" זאָלסטו קיין זאך און ק י י נ ע ם ניט עסען... מען דארף וויסען, אז דו „עסט" פון גאט'ס וועגען און ניט נאר צוליעב דיין אייגענע הנאה... מעגסטו אפילו איינשלינגען די ערד וועט דיך קיינער ניט בע־שולדיגען אבי דו שלינגסט מיט א ברכה, דו שלינגסט פאר'ן רבונו של עולם... דאן איז „הפקר פּעטרושקע" און דו פייפסט אויף דער וועלט.

* * *

י ח ץ: טיילען, „ברעכען", מאכען „לחצאין", איבער די העלפט... דאָס איז ווי געזאָגט „דער קיצור פון אלע קאָטשערעס". „א העלפט דיר און א העלפט מיר" איז דער שם המפרש פון אמעריקא'ס אלץ מיט־אנאנדער. „דאָס טיילען ,דאָס טיילען"— ווי פריליגראט זינגט — איז דאָ דער עיקר פון הצלחה. זאָלסט קיינמאָל ניט צונעהמען דאָס נאנצע פאר זיך אליין, וועסט האָ־בען נענוג, ס'וועט דיר קלעקען. וועז דו וועסט זיך טיילען מיט די, וואס מען דארף. דאן איז גאר ניטאָ קיין נבול צו דיין „פּראָס־פּעריטי", צו דיין „סאָקסעס" אין קאָלומבוסעס מדינה. נא־

דער נייער סדר

אמעריקאנער נאטיצען לכבוד פסח.

קום אהער! זעץ זיך אויף דער הסיבה־בעט, שפאר זיך אן מעשי מלך און הער זיך איין מיט קאפ! אט דאס זיינען די „סמנים" פון דעם אמעריקאנישען „סדר". היט זיי אב ווי דיין שוואץ אפעל און דו וועסט דערגרייכען די העכסטע מדרגה.

* * *

ק ד ש: אויב דו ווילסט זיין אן אויפטהוער אין אמעריקא, א „קנאקער", א מאכער, א פאליטיקער און א קהל'ער, דארפסטו קודם כל קענען מאכען א בריטען „קידוש"... דאס הייסט, דו מעגסט מאכען „הבדלה" אויך... עס שאדט ניט; פערקעהרט, דאס וועט נאך ווייזען, אז דו ביסט א הייסער, א ברענענדיגער איד... אבער דאן מוזטו נוט אכטונג געבען דו זאלסט ניט פערשרפה'ט ווערען פאר התפעלות... אהן א „קידוש" אבער קענסטו זיך ממש ניט א קעהר טאן, היגע חברה־ברידער האלטען דערפון א עולם ומלאו...

* * *

ו ר ח ץ: דארפסט וויסען ווי זיך אבצוואוואשען מען זאל ניט דערקענען ווי שמוציג די ביסט... דארפסט דערצו ניט נע־

סיידען דער עולם זאל זיך ארומזעהן בעציטענס; סיידען ער זאל ניט לאזען פערטומלען אין זיך זיין העכערען „איך", זאנסט וועלען איהם די דאזיגע הוליאנקעס טייער קאסטען.

דער האדסאן־פולטאן־יום טוב און די לופט־וועטטען האבען נעווים אין זיך פיעל הערליכעס און ערהאבענעס, אבער דאס פאלק מוז פון זיי לערנען די ריכטיגע לעקציאן און זיך עט לאזען בעטויבען און פערטומלען...

כע שטאהלענע טורעמס אנשטאט מאסט־בוימער זעהט מען אבער נאר אויף די אמעריקאנער שיפען. די ענגלישע שלאכט שיפען און קרייצערס זיינען מעכטיג, אבער אין אויסזעהן „אלט פרענקיש". זיי שטעהען אויפ'ן פלאץ געזונד און שטארק מיט געגרייזעלטע פויסטען, בערג מיט שטאהלענע מוסקעלען, אבער דאכט זיך ניט פלינק נענוג זיך א קעהר צו טהאן, די אמעריקאנער קריעג־שיף איז א גליות הפלשתי מיט די שנעל־קייט און געוואגטקייט פון א דוד... אן אמעריקאנער בעריהמ־טער פרייז פייטער, א „טשעמפיאן". זי איז פרישער, נייער, לעבעדיגער, חוצפה'דיגער, — רעפובליקאניש...

די „אינפלעקסיבל" איז געפעהרליך, אבער די „קאנעטי־קוט" איז אויך ניט קיין „שיפע זיבעטעל" און די אמעריקא־נער מארד פאטריאטען האבען ניט אומזיסט געשוימט מיט התפעלות, קוקענדיג אויף זייערע „בעשיצער"...

לאנג וועט אמעריקא געדיינקען דיעזע סצענעס און בילי־דער, לאנג וועט איהר געהן צו חלום דער יחום פון איהר פלא־טע. די, וואס האבען געזעהן אלע פאראדען און מארשען אויף לאנד און וואסער, און האבען אויך געהאט דאס גליק צו זעהן ווי די לופט שיף האט פערדרייט דער סטאטוע דער פרייהייט דעם קאפ... און געהערט דעם ווילדען קאנצערט פון דעם אינ־טערנאציאנאלען קאנאנען־כאהר, וואס האט געמאכט ציטערען די אייביגע פאליסאדען ביז אין זייער טיעפסטען פונדאמענט, — יא, די יעניגע, וואס האבען דאס אלץ געזעהן און געהערט, וועלען דאס לאנג ניט פערגעסען און עס וועט דארפען זיין א שרעקליכער קריזים, דער קומענדער, דאס אויסצומעקען פון זיי־ער זכרון, — און ער וועט דאס טאקע זיין!

ראדען, מיט זיין „ביסעל ארעמקייט". ער האָט געוויזען די „ציוויליזירטע" וועלט, אז ער איז בה"ש אויך א מטופל מיט א רעשטיל משחיתים, וואס האלטען פאר איהם „שטאָהל און אייזען" און מאכען געפעהרליך איהם צו טשעפען...

אויב קריעג־שיפען וואָלטען נעווען א זאך, מיט וועלכער די דיינקענדע מענשען דארפען זיך בעריהמען; אויב די שטאַרקייט פון א פלאָטע וואָלט געווען דער מאסשטאב פון א מדינה'ס פאָרטשריט, פון איהרע גייסטינע, עקאָנאָמישע און סאָציאלע גרויסקייטען, דאן וואָלטען מיר, אלס אמעריקאנער בירגער, זיך געהאט מיט וואס איבערצונעהמען און צו שמאלצירען מיט אן אמת, דען דעם „בעסטען" אייגדדוק האָבען געמאכט „אונזערע" שיפען...

די פלאָטע פון די פעראייניגטע שטאאטען בעלאנגט צו דעם ניי'סטען „שניט" קריעג שיפען, זייער פאסאָן איז אויך א גאנץ אנדער ארט. זיי טראגען אין זיך די „שמד־שטיק" פון גיהנום'ס „לעצטען זשורנאל".

זיי זיינען ניט אבגעפוליטורט וויים ווי קינדערשע צאצקעס. אמעריקא האָט זיי ניט געמאכט פון חן וועגען, דערויף וועט אונזער אלטער אדמיראל דואי עדות זאָגען... זיי זיינען געמאכט צו בלייבען א ו י פ'ן וואסער און נ י ט א ו נ־ט ע ר ע ן וואסער.

יעדער שיף בעזונדער שפריצט מיט „געניאליטעט"... אמעריקאנער געניאליטעט, וואס מיינט „ביזנעס"... די נייע־סטע זארטען פייער־מאשינען און קאנאָנען־קירעווער זעהט מען כמעט נאר אויף די אמעריקאנער און פראנצויזישע קרעג־שי־פען, וועלכע זיינען כמעט אויף איין אופן געסטראָיעט. די הוי־

ביסטרען קוק נעשטעלט אין שאטען אלע איהרע חבר'טעס און קאנקורענטען. פון דער ווייטען האָט זי אויסגעזעהן ווי א ריע־זיגער שווארצער בער, אויסגעשפרייט די לאפעס צו פערצוקען... פון נאָהנטען האָט זי ארויפגעווארפען א קאלטען שוידער אויף יעדען מענשען, וואס האָט איהר ערבליקט. זי איז די פערקער־פערטע גבורה; דער גוואלד; דער אונווידערשטענדליבער אנ־גריף און דער טראָציגסטער ווידערשטאנד. א שווימענדע־ווען, דער וואלקאן פון די וואָלקאנען, וואס קען פער־שפייען מיט פייער ניט נאר א שטאדט, נאר א גאנצע מדינה.

ווי רוסלאנד וואלט אויסגעזעהן מיט איהר פלאָטע אויפ'ן האָדסאָן, צווישען אזעלכע פייערשפייאינג בערג, איז שווער צו זאגען, דען אזוי ווי איהרע קריעגם־שיפען געפינען זיך, א דאנק יאפאן, אין פאָרט־ארטהור אונטער'ן וואסער, וואו זיי בילדען די מעכטיגסטע „נייוויי" אויפ'ן גרונד ים, האָט רוס־לאנד נעגלאנצט מיט איהר אבווזענהייט, איך האָב איהר ניט בעמערקט.

האָלאנד און איטאליען האָבען זיך אויך ניט געהאט וואס צו שעמען, מיט זייער „סחורה". ווייטער האָבען פערנומען אן ארט די פערשיעדענע פארעווע פלאָטס פון גרעסערע און קלע־נערע לענדער, וואס האָבען ניט ארויסגעפופען קיין נעוויין און קיין געלעכטער, און האָבען ניט געטרייסט און ניט געסטרא־שעט.

ווען די לאנגע מיתה משונה־אללע פון די פייער־וואסער געסט האָט זיך געענדיגט, איז ערשיענען אויף דער סצענע דער „פעטער שמואל" אליין, טאקע אונזער „אָנקעל סעם" זאל מאריך ימים ושנים זיין, דער אמת'ער בעל שמחה פון אלע פא־

די „דרעזדען", די „ברעמען" און די אנדערע, האָבען גע־מאכט דעם איינדרוק פון נאַאיווע מיידלאַך, געקליידעט אין ווייסען, אויסגעריכט און געשיקט אין שוהל פון א בריה א מאמע, וואָס האָט זיי איבערגעקוקט טויזענד מאָל איידער זיי זיינען ארויס פון שטוב... און אנגעזאגט זיי זאלען זיך ניט לאָזען טשעפּען פון יונגאטשעס...

אין פלוג האָבען זיי אויסגעזעהן מעהר צום פּוץ ווי צום שלאָגען; דאָך די ווייסע הארמאטען, וואס האָבען ארויסגע־שטעקט ווי העלפאנט צייהנער, האָבען געוויזען, אז זיי זיינען ניט געמאכט געווארען אויף קאטאָוועס און אז אין דעד בע־שטימטער צייט וועלען זיי האָבען וואס צו זאגען. צום בעסטען פערשטעהט דאס איצט ענגלאנד און זי „ציטערט" די דאָזיגע „ווייסע גענז" ניט צו רייצען, כדי זיי זאלען זיך פּלוצלונג ניט פאנאנדער פּלוידערען...

א גאנץ אנדער איינדרוק האָבען געמאכט די פראנצויזישע שיפען: געפארבט מיט דעם מוטנע־גראָהען קאָליר פון נערווע־זיטעט און אונגעדולד, האָבען זיי ווי געזאגט: „טשעפּעט אונז ניט, מיט וועלען ממית'ן"... נאר אבוואהל די דייטשע שיפען זיינען ליכטיגער, לעבעדיגער, זיינען די פראצויזישע מאָדער־נער, פאלשטענדיגער אין זייער טייפעלשקייט און ענטשפּרעכען מעהר זייער צוועק.

די ריכטיגע שטימונג, וואס א פלאָטע דארף ארויסרופען, האָבען טאקע ארויסגערופען „דזשאהן בול'ס", ענגלאנד'ס, משחיתים, וואס זיינען געלעגען אויפ'ן וואסער ווי ווילדע חיות און געווארפען אן אימה און פּחד. דער געפּאנצערטער לויתן, דער מחבל פון די ימים, די „אינפלעקסיביל" האָט מיט איהר

פּערלער האָט זיך געפּוילט געהן אין סטאָר איבערביטען... איז געשטאנען נעבען זיין פרוי און צוויי קינדער, אלע אין נייע קלייַדער, וואס האָבען ניט געפּאסט, אין האָט געקוקט דורך א גלאָז אויף די אמעריקאנער שיפען, אויסרופענדיג אלע ווייַלע מיט בעגייסטערונג: „מיזורי"! „אייַדאהא"! „קאנעטיקוט"! א. ז. וו. אבער די הויזען האָבען אלץ ניט אויפגעהערט שרייַען, אז זיי זיינען טאנדעטנע און האָבען זיך געבעטען רחמים, מען זאל זיי אויף עטליכע „אינטשעס" אויסציהען, און די רעכטע וועסטעל־קעשענע האָט נעבאך געקלאָגט אויף איהר גאלדענעם נחת, וואס ליענט ערגעץ ביים „פעטער" אויף די פּאליצע און צעהלט ספּירה...

זיך פערטראכטענדיג אויף די לאנגע שורה קריעג שיפען, האָט מען געקענט זעהר פיעל לעהרנען, דען יעדער פלאָטע האָט אינדירעקט פארגעשטעלט דעם כאראקטער פון איהר נאציאן. עס איז געווען אויסגערדיקט אין שטאָהל און אייזען דער גייסט פון יעדער מדינה און א נעאיבטער בליק האָט דאס נעקענט אלעם לייכט בעמערקען.

די שעהנסטע, כאָטש ניט די גרעסטע, שיפען זיינען געווען די דייטשע. אלע האָבען זיי געטראגען אויף זיך דעם זיל־בער־וויסען קאָליר פון „שלום"... זיי זיינען געווען ליכטיג, האָבען געשאינט פון דער ווייטענס, און אויסגעזעהן ווי א לאנגע ליניע שווימענדע, וויסע גענז. אפילו די ריעזיגע הארמאטען מיט די גרויסע, אפענע העלזער, זיינען געווען ווייס פּאליטורט און האָבען געשאינט מעהר אונשולדיג ווי שרעקליך. אויף אלעם איז געלעגען דער שטעמפּעל פון דעם דייטש'ס געדולד, פּינקט־ליכקייט, בעלי בית'שקייט און טיכטיגע אויפמערקזאמקייט.

משחיתים, אונזערע טייפעלשע נעסט, וואס האבען פארגעשטעלט די שאטען־זייט פון דעם גרויסען פריעדליכען האדסאן־פולמאן יום טוב.

הונדערטע פאסאזשיר־שיפען, פערריס און פריוואט יאכטס, נעטריבען פון דאמפף און עלעקטריק, האבען געקישעט אין וואסער פון אלע זייטען, צו בעטראכטען די בעוואפענטע חיות און זייערע מעכטיגע קאנאנען, וואס האלטען אין זייערע מיילער דער וועלטס פריעדען...

זיי זיינען נעשטאנען אינגעטיילט מדינות־ווייז: דייטשע, פראנצויזישע, ענגלישע, האללענדישע, איטאליענישע, א. ז. וו. און גאר אויפ'ן רעכטען אויבען־אן, ארויף צום „אפטאון" זיינען נעשטאנען אונזערע אייגענע מזיקים: גאנצע וועלטען פון שטאהל, הארמאטען און פאליטיק, וואס זיינען פאר וואשינג־טאן נאך אלץ ניט גרוים און פיעל געוונ... פאר דאס געלד פון דיעזע שווימענדע בערג פון פערניכטונג האט מען געקענט בעזייטיגען צעהן קריזיסען.

אבער וועמען איז דאס געלעגען אין זינען?

דער צובאלעווועטער אמעריקאנער האט געקוואלען פון זיין „נייווי", פלאטע, און געקוקט מיט אפפרא גלעזער צו וויסען וויי יעדער שיף הייסט, פונקט ווי דאס וואלט איהם פערלייכטערט די פרנסה און געהאלפען אויסלייזען פון „פאון שאפ" זיין פער'משכן'טען זייגעריל, אדער בעצאהלען דעם קאסטימער־פעדלער פאר'ן נייעם אנצוג, וואס ער האט געבאַרגט לכבוד דעם „האדסאן־פולטאן סעלעבריישען"...

א הויבער, דארער, בלייבער אמעריקאנער אין א נייעם „סוט" קליידער, די הויזען א סך צו קורץ, משמעות, אז דער

טערי פּארק, ארום דעם אמאליגען „קעסטעל גארדען". די מענ־
שען־כוואלעם האָבען גערוישט מעהר ווי די כוואלעם פון דעם
וואסער. גוואלדיגע מחנות מענער, פרויען און קינדער האָבען
זיך פערזאמעלט ביי די „מויל" פון האָדסאָן ריוועד און האָבען
מיט קלאפּענדע הערצער און זשעדנע אויגען געקוקט אויף גא־
ווערנאָר'ס אייליענד, וואו די צוויי אמעריקאנער לופט־מכשפים,
רייט און קורטיס, האָבען זיך געזאלט אויפהויבען אין דער הויך
אויף די נייעסטע פליענדע פון דער צייט און פליהען איבער'ן
האָדסאָן, אבער עס איז נעווען „ניט געשטויענג און ניט גע־
פלויגען".

דערווינד, וועלכער האָט ניט צוריקגעהאלטען דאס קלע־
סטע שיפלע אויפ'ן וואסער, וואו עס האָט „געשוויבעלט און
געגריבעלט" מיט אלערליי שיפען און שיפלאך, — איז נעווען
שטארק גענוג צו שרעקען די לופט־שווימער. זיי זיינען ניט גע־
פלויגען. דער מענש האָט שוין אויסגעפונען א מיטעל צו שי־
קען זיין וואָרט דורך דער לופטען, איהם אליין אבער וויל נאך
די לופט ניט טראגען און ער בלייבט נאך דערווויילע א קנאפּער
בעל הבית אין דער הויך. אונטען איז ער א קיסר, אבער אוי־
בען האָט ער א פייג צו בעפעהלען, דער קלענסטער ווינטעל
מאכט איהם אן „האָלד אפּ" אין דער הויך און הייסט איהם
שטעהן. די פּראסטע קראָהע איז דארט מעהר יחסן ווי דער
גרעסטער ערפינדער.

איך אליין האָב זיך אויך געפונען צווישען די ענטוישטע,
און אום ניט צו בלייבען מיט „גאר נישט" האָב איך בעשטיענען
א פּאסאזשיר שיף און בין אבגעפאהרען צו זעהן די גרויסע
אינטערנאציאנאלע שדים־שורה פון די שטאָהלענע פּייער

דא קריעגט מען אלץ „ביליג" און זיי וועלען כאפען מציאות... אינעוועניג, אין די קראמען וואלט מען מיט אונגעדולד אויף די דאזיגע קונדען, זיי מיט די „מציאות" מזכה צו זיין.

און ניו יארק מאכט דערווייליע ריעזיגע געשעפטען. די ביזנעס־לייט וואלטען וועלען פאראדען אלע קורצע ווייליע. זיי פרעגען שוין, וועז מען וועט מאכען אזעלכע פאראדנע הזכרות נשמות אנדערע אמעריקאנער גדולים, ווי דעם ערפינדער פון טעלעגראף, טעלעפאן, די נעה־מאשין א. ז. וו. זיי האבען זיך פאסמאקעווועט, די ביזנעס־לייט אונזערע, און פון דער קעשע־נע'ס שטאנדפונקט זיינען זיי פול מיט דאנקבארקייט צו אלע אמעריקא'ס גרויסע לייט.

האטעלען און רעסטאראנען מאכען איצט אב פאר די שלעכטע צייט פון דעם לעצטען קריזיס און וואלטען שוין וועי־לען פאראיינס אבמאכען פאר דעם קומענדען קריזיס אויף... אויף גרויסע צרות בלייבען נאר די ארבייטער, וואס בייטלען זיך אוים לכבוד די דאזיגע פאראדען ביז א גראשען און וועלען פאר גרוים שמחה ניט האבען אויף דירה־געלד.

און די ארבייטער־מאסען זיינען געווען פול אומעטום: אויף די פאסאזשיר־שיפען צו זעהן דעם אינטערנאציאנאלען פלאטען פאראד און אויף די אויפגעבויטע גרענדעס — צו בע־טראכטען דעם מארש פון די סאלדאטען און מאטראזען. א סך אידישע פאמיליען האבען אבגעקארגט פון סוכות, צו ספענדען די פאר טאלער אויף די פאראדען, דען סוכות איז אלע יאהר און א האדסאן־פולטאן־פראר איין מאל אין הונדערטע יאהרען.

א גרויסע ענטוישונג האט דער עולם געליטען פון די לופט־רייזענדע. מיליאנען מענשען האבען בעלאגערט דעם בע־

לאזט איהם ניט געדיינקען, און ער צאהלט איצט הויבע פרייזען פאר בילעטען צו בעטראכטען די בעזע גבורה פון זיינע קריזים מאכער: זייערע שלאכט־שיפען און קאנאנען; זייערע מילי־טער און מאטראזען; יא, זייער שווארצען כח אויף ים און יבשה, וועלכער איז געריכטעט געגען זייער נאהנטסטען שונא, דעם ארבייטער.

אין יענעם יאהר וואלטען אונזערע בעשווערדעלטע געסט פון די פערשיעדענע לענדער געזעהן אן אנדער ניו יארק. איהרע קינדער האבען איהר דאן געריסען פאר די פאלעס און געשריען „ברויט"! „עסען"! און זי האט זיך געמאכט ניט הערענדיג...

זייט ניו יארק עקזיסטירט, האבען איהרע גאסען ניט אזוי געקאכט מיט מענשען, מיט געסט, אמעריקאנער און אויסלענדער, ווי אין די לעצטע עטליכע טעג. מען דארף אבער ניט קלערען, וועלכער עס איז א פרעמדער און וועלכער א היגער.

מען דערקענט זיי.

די טויזענדע פערריסענע קעפ צו די זינגער־מאשין־בילדינג, מעטראפאליטען לייף אינשורענס בילדינג און צו אנדערע משונה'דיגע וואלקען־קראצערס, וווייזען די צאהל פרעמדע אין יענע מקומות.

די אויסגעפוצטע פענסטער, „שאו ווינדאוס", פון די גרויסע געשעפטען אין בראדוויי, איבערהויפט פון גאלד און יובעלען־קראמען זיינען בעלאגערט פון אורחים. די קליינשטעטלדיגע אמעריקאנער און פארמערס, וואס זיינען צום ערשטען מאל אין ניו יארק, שפארען פשוט דורך מיט די קעפ די פענסטער. זיי וואלטען וועלען אללעס אויינהאנדלען. זיי וויסען, אז

זייער „האַררי אָפּ"־פּנים, ווי אויף א קאָזאק א טלית קטן...

וואָר געדיינקט יעצט די „ברויט ליניע", „ברעד לייז", פון דער קריזים־צייט? וועמען ליגען אין זינען די טויזענדע זעלבסטמאָרד־פעלע, די געטריבענע צום טויט דורך הונגער אָדער פערצווייפלונג? וואָר וועט זיך דאס יעצט דערמאָהנען אין די מארשירענדע מחנות ארבייטסלאָזע, וואס זיינען מיט א פּאָר יאהר צוריק פול געווען אומעטום?

די שווארצע שאטענס פון יענע שוידער־בילדער דערטרינ־קען זיך אין דעם פערפיהרערשען גלאנץ פון די מיליטערישע פא־ראדען, וואס ציהען זיך אויף מיילען פארביי די פערבלענדעטע אויגען פון בע׳כשוף׳טע מאסען, וועלכע קאָכען מיט בענזיסטע־רונג.

ניו יארק איז איצט א יום־טוב־שטאדט. די פּרעסע האָט אויסגעקנעטען פון דעם פערמישטען מענשליכען טייג אין דער גרויסער מעטראפּאָל־מולטער א גאנץ נייעם פּנים מיט א צו־פריעדענעם, בעזיסטערטען, ענטהוזיאסטישען קוק. קיין סימן פון יענע נויט, וואס האָט אנגעפילט די „פּאון שאפּס" און די קברים און פערוואנדעלט א מדינה אין א בית עולם.

ניט דער ערפינדער פון האָדסאָן ריוועד, ניט ד ע ר אדער יענער ענטדעקער פון נאָרד פּאָל און ניט די געוועט־לוי־פערי מיט פויגעל־מאשינען אין די וואָלקען וואלטען געקענט פּראיינטערעסירען מיליאָנען מענשען אין דער צייט פון די באנקראטירטע באנקען, פערוויסטע פאבריקען און איבערפיל־טע צדקה־הייזער, מיט עהרענהאפטע מענשען, וואס די יעצטי־גע ארדנונג האָט פערוואנדעלט אין מיזעראבעלע בעטלער.

אבער דער עולם האָט א קורצען זכרון. ער פערגעסט, מען

די לאצען און אנגעהויבען מארשירען מיט פויקען און טרומיי־
טען דורך די גאסען.

די פערטראסטעוועטע שטאָרט, וואס לעבט נור אין דעם
ווילדען רעש פון „בילדס" מיט „קעש", וואס פטר'ט אָב אלע
פראגען מיט איין אויינציגען וואָרט: „ביזי", האָט פלוצלונג
אנגעהייבען דריגען מיט די פים און האקען אין צימבעל, ווי א
יונגע ציגיינערין.

איהר גרויסע בעפעלקערונג, וואָס איז דורכגעזאפט מיט
דעם גרוך פון שטיינקויל־ען און מסחור, האָט אנגעהויבען גלאָ־
צען אין די וואָלקען, וואו די לופט באלאָנס פליהען; און איהר
נייגירדע האָט זיך קאנצענטריירט ארום די הארמאטען פון
קריעגס־שיפען, וואס פעראונרייניגען דעם האָדסאָן.

שוין א וואָך, ווי ניט נאר די מענשען, נאָר אפילו די פערד,
די פראָסטע ארבייטס־פערד אין די וואָגענס, טראגען אנגע־
שטעקט בונטע פאָהנעס אין די לאבעדריקעס. מען זוכט איינצו־
פלאנצען דעם נעפיהל פון פאטריאָטישען שטאָלץ אפילו אין די
פערד. אמעריקאנער פלעגס וואַרפען זיך אום אויף יעדען טריט.

מאנכער פאטריאָטישער בעל עגלה האלט מיט איין אמע־
ריקאנער פלעג צוגעדעקט זיין פערד און מיט דער צווייטער
שמייסט ער איהם...

א מאָדנע בילד שטעלען פאר די „וואָלקען־קראצערס" אין
די נעלד און האנדעלס נעגענדען פון בראָדוויי. דיעזע גיגעלני־
קעס פון לוים און אייזען, וואס טראָגען אין זיך דעם אמערי־
קאנער ביזנעס־גייסט און אָטהעמען מיט „בלאָף" און „אָל
רייט" אין אויינעם, שטעהען אויינגעטונקט אין פערשיעדענע
גרויסע און קלייגע פאָהנעס פון כל המינים און דאם פאסט צו

די יום טוב וואָך

איבער די בעריכטע האָדסאָן־פולטאָן פאראדעס*)

אויב ניו יארק האָט נויטיג געהאט שטארקע מיטעל צו פערטומלען די ביטערע נאכוועהנים פון דעם לעצטען טויטליכען קריזיס פון 1907, זיינען דאס פאָזיטיוו דער האָדסאָן־פולטאָן פאראד, — די פערשיעדענע מיליטעריש און אנדערע פארשטעלונגען אויף וואסער, לאנד און לופט.

די פערהאוועטע „פערביזנעס'טע" וועלט־שטאָדט, אייניגעטונקט פון מח ביז די אבזאצען אין קאלטע אלטעגליכקייט, האָט זיך פלוצלונג אויסגעפוצט ווי א קאָמעדיאנטקע. אבגעפארבט דעם פנים, אנגעשטעקט קוקארדעס מיט פאָהנעס אין

*) די פאראדעס לכבוד די דריי הונדערט יאָחריגע ענדעקונג פון דעם וואונדערשעהנעם אמעריקאנישען טייך האָדסאָן, ענדעקט פון דעם ים־רייזענדער הענריק האָדסאָן און לכבוד די איין הונדערט יאָחריגע ערפינדונג פון די ערשטע דאמפף־שיף אין דער וועלט, ערפונדען פון דעם אמעריקאנער, ראָבערט פולטאָן, וועלכער האָט געמאכט זיין ערשטע דאמפף־רייזע איבער'ן טייך האָדסאָן.

אונז, אין מים אחרונים ווייקט ער זיי, און די באצילען פרעסען און טאָטשען אלץ מעהר, דער קאנסער פון גרויס־קאפּיטאל זויגט אלץ מעהר די מארך פון די ביינער.

און דער מעסער?

דאָס טאָרט איהר ניט דערמאָהנען! פון אפּעראציעס האלט ער ניט... די, וואָס ריידען דערפון זיינען „אונגעווינשטע ביר־גער".

דער פּראָפעסאָר איז אלזאָ גערעכט ווען ער רעדט וועגען א גט מיט'ן „דאָקטאָר", אָבער ער איז פאלש ווי די עבודה זרה פון דער בערזע ווען ער רעקאָמענדירט א „צירולניק". איך שריי אויך „א גט! נאָר א גט און ניט אנדערש"! די יונגע אמעריקא קען בעשטעהן זיך נאָך א מאָל צו גט'ן, זי איז נאָך שען, נאָך לעבעדיג, נאָך רייצענד גענוג וויעדער חתונה צו האָבען, צו שיי־נען ווי די בת מלכה שבת מיט דעם אמת'ן „בעשערטען" אונ־טער א נייע חופּה...

לייגט זיך, רבותי, לייגט זיך אין א גט, לייגט זיך מיט אלע כחות! און איך וועל בעשטעלען ביי „בערל דעם פּיסקא־טען" א נייע בעזעצענים פאר אמעריקא!...

פירען מוז קלעפען דער שטעמפעל פון געווישען, די קוואַרדע פון צוטרויען.

און אן אמת'ער דאָקטאָר מוז דאָס זיין, א פראָפעסאָר, א גרויסער דיאגנאָזטיקער, וואָס קען בעשטימען די קראנקהייט פון א לאנד און אָננעהמען די ריכטיגע מיטעל געגען סכנה; וואָס קען גרונטעוועז ביז די ערשטע סיבה פון א חלאת און ניט קוקען אויף אויסערע ערשיינונגען, — א דאָקטאָר, וואס זאל גלייכצייטיג ניט שרעקען צו אפערירען וואו מען דארף. די כירורגיע איז א גרויסע זאך אין דער פאָליטישער עקאָנאָמיע ווי אין דער מעדיצין... אמאָל איז דער מעסער דער אייניציגער מלאך הגואל און מען דארף קענען און ניט מורא האָבען צו שניידען טיעף, טיעף ביז אין סאמע ביין אריין... שניידען דאָס קראנקע מיט א שטיק געזונדע ארום, כדי צו פערהיטען א שפעטערע געפאהר...

אָט מיט אזא דאָקטאָר, מיט אזא פרעזידענט קען א מדינה געהאָלפען ווערען. האָבען מיר אָבער אזא „דאָקטאָר" ?

יעצט רעדט דער „דאָקטאָר" פון „רעפאָרמען", פון רפואות צו היילען דאָס פאָלק פון די געפעהרליכע באציילען פון קאפיטאל, ער האלט רעדעס איבער דעם טראָסט־מיקראָב, איבער די טובערקולאזען פון איבער־ספעקולאציאן, וואס צעהרען אויף די לונגען פון דער מדינה, ער רעדט, ער שרייט, ער טומלט.

אָבער ? —

ער פערשרייבט אונז קובעבע מיט לאקעריץ, גלויבער זאלץ... נאָרציזניקעס מיט מעריזען־זאלב, קאנפער־קנעפלאך, א גלאָז הייסט ער אונז שטעלען, א גלאָז אויפ'ן פופיק, עס זאל אָבציהען אביסעל די ניט־גוטקייט, די בראָדעווקעס ווייקט ער

פראפעסאר אליין אויך מודה, אלא, וואס דען? נאָר ניט! מען דארף, ווי דער ציגיינער, פרובירען בייטען די פערד: א בליב־דען אויף א הינקעדיגען, אום מען זאָל שפּעטער וויעדער קענען בייטען א הינקעדיגען אויף א בלינדען, דאָס היסט, שמעיה, איך האנדעל.

אזוי ווי איך בין אָבער אויך א שטיקעל נוגע ברבר, א שטיקעל מחותן פון א י ה ר צד, זאָג איך, אז „לא יזכר ולא יפּקד צירולניק"! איך וויל ניט! צייט דער רוסישער „צירול־ניק" האָט ארויפגעלאָזען אויף מיר זיינע פּיאווקעס, זיין שפּא־נישע פּליעג... צייט ער האָט מיר צושניטען דאָס לייב מיט זיין גרויסען גאָל־מעסער און איך בין שוואָך און בלוט־ארעם פון איהם אנטלאָפען... א, צייט דאן האָס איך א „צירולניק" און פערדאָס זיינע מעטאָדען...

איך וואָלט געזאָגט, אז א „דאָקטאָר" און נאָר א „דאָק־טאָר", אָבער ניט קיין קוועק־דאָקטאָר... ניט קיין קאָנאָוואָל, וואָס קען זיך נאָר גוט רעקלאָמירען דורך די צייטונגען, אבער אין אמת'ן טויג ער אויף כפרות... ניין! ניט אזא וויסטען קא־ליקע, ניט אזא בלאָפער, וואָס האָט בלויז ערהאלטען זיין „די־פּלאָם" דורך שווינדעל און כאבאר און האלט אין איין ריידען פון היילען די מענשהייט, פון ראטעווען די מדינה, וויסענדיג, אז ער איז א ליגנער...

נאָר א „דאָקטאָר"!

אָבער זיין „דיפּלאָם" זאָל זיין בהסכם פון דער גאנצער נעזעלשאפט, די אמת'ע, ניט־געקויפטע און ניט־געפעלשטע אנערקענונג פון זעלבסט־בעוואוסטע בירגער. אויף זיינע פּא־

רבותים, איהר ערשטער „בעשערטער" איז געווען א „צירולניק". אוי וועה האָט זי ביי איהם געקרייגט!

פרענט שוין נאָר ניט!

בלוט האָט ער איהר געלאָזען, פיאווקעם אָנגעשטעלט, באנקעם אָנגעזעצט, פערשיעדענע באנקעם, טרוקענע און נע־האקטע, ברענענדיגע קליסטירען האָט ער איהר געמאכט, די ביינער האָט ער איהר מאסאזשירט, מיט פייערדיגע אייזענס האָט ער זיי מאסאזשירט און צו די אלע צרות האָט זי נאָך ניט געהאט וואָס צו קייען...

מען האָט זיך געקריענט, געזידעלט, געריסען, וועלטען אויפנעריהרט, סקאנדאלען געמאכט ביז — ביז מען האָט זיך ענדליך גע'נט און די גרושה האָט וויערער חתונה געהאט, דאָס מאָל מיט א „דאָקטאָר" און... איז וויערער מיאום אריינגעפא־לען. זי האָט נעבימען א שוך אויף א לאפטשע. עס איז כמעט ניט כדאי נעווען דער בייט... אין פלוג דאכט זיך א נרויסער אויפטו, אין תוך אָבער — א פאסקודנע נארעריי!

דער יחום פון דעם אויסטויש האָט דאָ נאָר ניט נעהאָלפען און אמעריקא קריינקט וויערער, האָט וויערער ניט וואָס צו עסען. זי איז יעצט אזוי ווי יענער ארעמער משומד, וואָס האָט פריהער ניט נעהאט אויף שבת, נאָכדעם האָט איהם געפעהלט אויף זונטאג, און „פון וואנען איז דער בעז־לעבען וועט עס איז ניטא פון וואנען צו לעבען"... בכן, ובכן קומט א „גוטער פריינד" און היסט זיך איהר וויערער גט'ן מיט'ן דאָקטאָר" און נעהמען א „צירולניק" כדי זי זאָל שפעטער נאָך אמאָל גט'ן דעם „צי־רולניק" און נעהמען א „דאָקטאָר".

אז א „צירולניק" איז ניט קיין אידעאל, איז אפילו דער

„ווייס הויז", דער צאר טהעאדאראצקי רוזוועלטאוויץ דער גרויסער.

שפעטער — איז מסביר דער פראפעסאר — וועז די נאציאן וועט מיט דעם חסד פון זיין קייזערליכע האהייט טודרוס דער ערשטער, טהעאדאר רוזוועלט, זיך גוט אויסריניגען און מיט זיין גרוים גענאד שטארקען דעם מאגען און האבען א ריינעם קאפ... דאן ערשט וועט זי קענען ארונטערשלינגען א פרעזידענט.

דאס דערמאהנט אן די מעשה פון יענעם געפאלענעם עושר, וואס וועלענדיג טרייסטען זיין בגרות, וועלכע האט דוקא געוואלט א מאן א דאקטאר, — האט איהר דערווייל געהייסען חתונה האבען מיט א צירולניק, שפעטער — האט ער איהר ערקלערט — וועז נאט וועט העלפען, וועט ער איהר געבען א דאקטאר...

א צירולניק — האט ער איהר געטרייסט — איז אויך ניט אבי ווער, ער איז אפשר ניט אזוי נאך דעם געשמאק פון די אויפגעקלערטע, די נעבילדעטע האלטען ניט אזוי פון איהם, דערפאר אבער גלויבען אין איהם די פויערים און צאהלען איהם מיט ליעבע פאר בלוט לאזען, פאר זיינע פיאווקעס אוז געהאקטע באנקעס...

דאכט זיך ניט קיין שלעכטער פערגליך, דאך אונזער פראפעסאר, זאל זיך איהם נרינג שלוקערצען, האט א טעות אין חשבון.

די געפאלענע, פעראונגליקטע אמעריקא איז שוין ניט מעהר קיין בתולה, זי האט שוין איהר מיידעלשאפט לאנג פערלארען און טאקע ביי א „צירולניק"... אט אזוי ווי איך זאג אייך,

„צירולניק" אדער „דאקטאר"?

א נייע חופה פאר אמעריקא.

דארף מען הייסט דאס האבען א קיסר אין אמעריקא.

יא! מען מ ו ז איהם האבען, ווייל לויט ווי א גרויסער פראפעסאר האט דא ערקלערט, זיינען מיר נאך ניט פארטיג און ניט גוט גענוג צו פערדייהען אזא פעטען בי־סען ווי א פרעזידענט...

אמעריקא — האט געזאגט דער פראפעסאר — איז דער־וייל צו שטארק פערשטאפט מיט שערליבע קאפעראציעס, זי איז איבערפילט און פערדארבען פון איהר אלטען־אין־זיך אזוי פיעל פערפוילטע קאפיטאליסטישע פאליטיקער, וועלכע שטע־קען אן אלע פאלקס אינסטיטוציעס פון לאנד, אפילו דעם קאנגרעס, און זאגאר דער העכסטער בעאמטער פון דער מדינה איז אויך ווילענדיג, ניט ווילענדיג א ווערקצייג אין זייערע לאנגע הענד.

דערפאר דארפען מיר א קיסר, וויל נאר א קיסר (משמעות א זעלבסטהערשער) וועט נאך קיינעם ניט פרענען און וועט צווינגען די לינקע קאפעראציעס צו טאן וואס רעכט איז, און דער אויגציגער בריה דערצו איז אונזער יעצטיגער שיסער פון

פאר אבער האָט איהר די עהרע צו וואכען וועז אנדערע שלאָ־
פען... איהר בעלאננט צו די ביי־נאכטיגע, איהר האָט אן
אייגענע מלוכה פאר זיך, האָט איהר. זאָגט, ברידער אוז
שוועסטער! איז שוין אייערער א קאסירער וועז עס איז אנט־
לאָפען מיט פרעמדע נעלד? האָט איהר שוין ארויסגעלאָזט
צווישען עולם וואסערדיגע אקציעס? האָט שוין אייערער א
רב וועז עס איז געגעבען א הכשר אויף טאמאני האָלז?... האָט
שוין אייערער א פרעזידענט געשאָסען א בער, וואָס איז נאָר
גאָט די נשמה שולדיג?... אמת, אייערער א דזשענטעלמאן
קען אמאָל פארבלאָנדזשען צו א פרעמדע אידענע... האָט
דאָס שוין אָבער וועז עס איז געפיהרט צו א גט־פראָצעס ווי
ביי די „פיער הונדערט", האָט דאס שוין?... אָט האָט איהר
יעצט אן אוצר מיט גאָלד — א פולען מאטראז האָט איהר,
וועט אָבער וער פון אייך כאָטש באָרגען א פרוטה צום רו־
סישען מיניסטער ער זאָל אונטערדריקען דאָס פאָלק? ניין,
אוז טויזענד מאָל ניין! אוז פון דעסטוועגען זייט איהר ניט
קיין סאציאליסטען... איהר לייענט ניט קיין רויטע ביכלאָך
אוז טוט דאָס אלץ פון נאָטס־וועגען... אוז בזכות אייך וועט
מאקע קומען די גאולה שלמה ונאמר אמן, ואמן סלה!"

איך שטעל מיר פאָר, וואָס פאר אן איינדרוק אזא „מטיף"
קען מאכען אויף אן עדה מיט צוהערער. געוואוינליך האָט זיך
אונזער גאָלדענע פאָהן נעראָרפט בעגראָבען פון אזא „ספיטש",
אָבער וואָס קימערט דאָס זיי? וואָרף זיי א קאַץ אין פנים.
וואָס מיר פערזענליך אָנבעטרעפט בין איך כמעט אין נאנצען
איינפערשטאנען מיט דעם וועלטען רעדנער אויפ'ן מאטראז...

רייט". און די וואנצען קען מען אויך גיכער טרויען ווי די גרעס־טע טראסט קאמפאניע...

א וואנץ וועט ניט אנזעצען, ניט אנטלויפען נאך קענעדע, און וועט ניט שפעקולירען אין וואל סטריט. א וואנץ איז אפשר ניט אזא חן'עוודינער באנקיר, מען וועט איהם אפשר ניט וועלען האבען פאר קיין גאסט אין ניו פארט, דאך איהר זייט זיכער מיט אייער ביסעל מזומן. ער וועלט אפט מיט אייך א גוטער ברודער, ער וועט אייך אריינקריכען אין בוזים, אבער ניט אין קעשענע... ער וועט אייך א בים טאן, אבער ניט דער'הרג'ענען.

וואנצען און טראסט קאמפאניעס, עס איז קיין פערגלייך! די ערשטע זיינען געווים עהרליכער.

איך שטעל מיר פאר מיט וואס פאר א גרולות די וואנצען קוקען דאס יעצט ארא אויף אונזערע באנק־פרעזידענטען און זיי זיינען טאקע נערעכט אויך, וויל זיי געטרויט מען און די פרעזידענטען ניט.

איך שטעל מיר פאר ווי אן אנגעזעהענער, בכבוד'ער וואנץ, אפשר א „רעווערענד", קריעכט ארויף ביי א ביגלער אויפ'ן מאטראץ, וואו עס ליענען פיער הונדערט דאלאר מיט א לונ־גען־פעהלער און האלט אט אזא מין דרשה:

„ליידיעס און דזשענטעלמען!

איך בין אייך געקומען זאגען בין איך, אז איהר דארפט ניט זיין נעפאלען ביי זיך, דארפט איהר ניט. אמת, איהר זייט ניט קיין שמעקעדינע בעלי בתים און בעלי בית'טעס, דאך מאכט איהר נאך אלץ ניט אזא עפוש אין לאנד ווי די די גרויסע פינאנסירען... איהר ליעגט פערקראכען אין פינ־סטערע שפאלטען און זעהט ניט אן די ליכטיגע זון, דער־

מען האָט אונז אריינגעווארפען אין א זעלטענעם כשוף, פון וועלכען מיר פאנגען זיך ערשט אן אויסטשוכען. דער מבול פון די וואסערדיגע אקציעס, וואָס דער בעצויבערטער בעזים האלט אין איין שלעפען, האָט אונז געוויעזען וואו מיר זיינען אין דער וועלט.

מיר האָבען דאָך ענדליך דערזעהן!

דארף מען יעצט דעם ריכטיגען מכשף, דעם מייסטער, וואס זאל קענען בעהערשען די גייסטער און מאכען אונשעדליך דעם „בעזים", איז נאָך אָבער דער מכשף ניט געקומען, מען זאָגט, אז ער גיהט שוין, דאָך איך זעה איהם נאָך ניט...

זיצען יעצט די פערבלענדער טעג און נעכט און קלערען ווי צו מאכען א בריק, א „זיכערען" בריק איבער דעם מוטנעם וואסער, וואָס זייער פערזעהענים האָט אָנגעשלעפט; א בריק, איבער וועלכען די מאסען זאָלען ניט מורא האָבען צו גיהן צו זיי... א בלענד־בריק, וואָס זאל זיך כלומרשט מעהר ניט איינ־ברעכען און ניט אריינווארפען קיינעם אין דעם געפעהרליך טיע־פען תהום פון זייער צויבעריי.

וויים שוין אָבער די וועלט, אז דאָס איז כשוף, האָט זי זיי מורא צו געטרויען. איז גרויסע צרות. די מענשען האָבען פערלאָרען די אמונה אין זייערע פאָקוסניקעם, די קלאָגעדיגע „קאפיטאנען פון אינדוסטרי" און אנשטאָט צו לייגען זייערע עטליכע אָבגעשפאָרטע טאָלער אין באנק, לייגען זיי דאָס אין מאטראץ. דארט איז דאָס, וואָס אן אמת, ניט זיכער פון פייער, דאָך פון וואסער איז דאָס גזיכערט, עס איז „וואסער־פרוף", סיידען איינער וואָהנט נעבען רבונו של עולם און עס רענעט איהם אריין דורכ'ן דאך... זאָנסט איז דער מאטראץ „אלל

רען פון קעשענע אין קעשענע, פון רעם פאלקס קעשענע אין זייערע.

יא, מיר ווערען דא געפיהרט פון א באנדע בלענד־מאכער, א מין אינדישע פאקירען. דאס קען מען זעהן דערפון, וואס די וועלט האט א טעות אין אונזער מרינה. אלע שרייען „אמעריקא איז א גאלדען לאנד" און מיר אליין מיינען אויך אזוי. צום סוף האבען מיר ניט אויף מיטאג. דאס ווייזט, אז מען האט אונז פערבלענדט די אויגען, מיר זעהען ניט וואס מיר זעהען.

א האהן טראגט א שטרוי און מיר מיינען, אז ער שלעפט א יאטקע־קלאץ...

מיר זיינען פער'כשופ'ט.

מיר נעמען אן פאליטישענס פאר מענשען, טראסט קאמפאניעס פאר זיכערע באנקען און די בערזע אלס א מיטעל צו הצלחה.

מיר זיינען פערבלענדט!

און אט די אלע שווארץ־קינסטלער אונזערע, וואס פערוואנדלען אונז כלומרשט זאמד אין פערל, שערבלאך אין דימענטען, וואסער אין שמן זית און בלאטע אין „גאלד", — אט די אלע געניטע פייקערס קענען ניט פערוואנדלען א „מוף־צעטל" אין א „רענט־רעסיט", צוריסענע פלודערען אין נאנצע, א „סלעק־אפעריטאר" און א זאטען יונגען מאנטשיק און א דומפפע טענעמענט הויז אין א נעזונדען וואהן־פלאץ.

בלענד! בלענד! בלענד!

מיר לעבען יעצט דורך א מעשה פון טויזענד און איין נאכט. א כשוף־מעשה מיט גאלדענע שלעסער און גזלנים...

אקציעס און ער האָט אָנגענאָסען אזוי פיעל וואסער אין די „סטאקס", אז דאָס גאנצע לאנד האלט אין פערפליצט ווערן.

פאר גרויס פערצווייפלונג האָבען זיי אזוי געמאכט, אז זייער „בעזים" האָט „געבראָכען", אָבער דאָס האָט די וואסער־דיגע אקציעס נאך וואסערדיגער געמאכט און מיליאנען מענ־שען טרינקען זיך...

עס איז אָבער א גרויסער אונטערשייד צווישען געטהע'ס בעזים און אונזערען.

יענער בעזים האָט כאָטש געטראָגען דאָס וואסער אומ־זיסט, ער האָט געשלעפט די עמערס ניט וויסענדיג וואָס ער טוט, וועהרענד אונזער „בעזים" האָט געארבייט מיט א חשבון, מיט אן אויסרעכענונג, מיט תשבורות...

פאר יעדער עמער וואסער ער געגומען אן עמער בלוט פון פאָלק אזוי, אז די מדינה האלט אין פערבלוטען צוליעב דעם שווארצען וואסער־כשוף.

נאָך מעהר!

וועז יענער גולם איז געווארען צוריק א בעזים, ער איז געקומען צו זיין נאָרמאלען צושטאנד, האָט ער געטאָן א ניצ־ליכע מלאכה, ער האָט אויסגעקעהרט דעם שמוץ און געדיענט די רייניכקייט, וועז אונזער מחבל וועט אָבער וויעדער ווערן וואָס געווען, דאן וועט ער, ווי דער ענגלישמאן זאָגט, ניט „קעה־רען" פאר קיינעם, נאר פאר זיינע מכשפים, פאר די שווארץ־קינסטלער.

דער גוטער, אלטער בעזים וועט וויעדער אריינקעהרען צו זיינע בעלי בתים די קהל'שע עטליכע גראָשען. די בערזען־צויבערער וועלען מאכען אזא „קונץ", אז דער בעזים זאָל קעה־

אונזערע מכשפים

די „שוואַרצע גבורה" פון א בעזים.

עטהע'ס ליעד „דער צויבערלעהרינג" דערצעהלט, ווי א מכשף'ס א לעהריונג האָט אמאָל בעשוואַרען א בעזים ער זאל בריינגען וואַסער און האָט ניט געוואוסט ווי צו בעשוואַרען דעם בעזים ער זאל אויפהערען.

דער קלייַנער צויבערער איז געוואַרען אזוי צושראָקען פון דאָם וואַסער, וואס האָט שיער פערפלייצט דאָם הויז, אז פאר גרוים פערצווייפלונג האָט ער צובראכען דעם בעזים איבער העלפט.

אָבער דאָם האָט די זאך נאָך פערערגערט, דען ביידע האלבע האָבען געטומען טראָגען וואַסער. דאָם האָט אזוי לאנג געדויערט ביז דער ריכטיגער מכשף, דער מייסטער, איז געקומען, און מיט איין וואַרט איז דער בעזים ווידער געשטאנען אין ווינקעל.

אונזערע פינאנס־מכשפים פון אמעריקא האָבען אויך געמאכט דעם זעלביגען קונץ, וואס יענער „צויבערלעהרלינג": זיי האָבען געהייסען זייער „בעזים" בריינגען וואַסער פאר זייערע

דאָס רעדעל קאָכט זיך נִיט דאָס טעפּעל, איין כח בעווענט זיי ביידען. איין „נשמה" בעלעבט דעם ראָד און דעם טאָפּ. די מאשין און די סקאוואָרָדע, ווען עס דאמפּפט די פּעקטאָרי שמעקט דער פּאָלומיסאָק און ווען עס פּייפען די פּאבריקען — פּרעגעלט זיך דער קוגעל־טאָפּ.

יעצט אָבער איז א קריזים.

— וואָס איז א קריזים?

— עס איז ניטאָ וואָס צו הערען.

אָט אזוי טענה'ט דער אמת'ער מאטע פון דעם יעצטיגען גרויסען פאַלקס אונגליק, וואַרפענדיג זיין שולד אויף אונשולדיגע. און א ר ב י י ט, וועלכע שוידערט יעצט אין אונבעהאַלפענקייט און שלעפט זיך אום מיט הונגער־פאַהנעם איבער די נאסען, יאָ, א ר ב י י ט, די בערויבטע און פערפיהרטע א ר ב י י ט, מאכט טאקע הכנות איבערצובעטען איהר נעמיינעם שענדער, זי זאָטעלט זיך איהם צו קרוינען אלס איהר פרעזידענט, איהר אויבער־האר און איהר פערזאָרגער, זי קלייבט זיך וויעדער איהם צו וויזען איהר טריישאפט, איהר צוטרויען, איהר איבערגעבענהייט מיט לייב און לעבען.

און צואוואָס?

אום וויעדער צו האַבען א „ניקעל" אויף לעמאַן וואסער...

אָט אזוי איז זי געפאלען די פיעל בעזונגענע, דער שטאַלץ און די ליכט פון די וועלטען. אזוי איז זי געזונקען, די הימעלשע, אין דעם זומפ פון מענשליכען גוואלד, און אזוי וואנדערט זי, די אונשטערבליכע, אין ערד'ס יאָמער, אויסגעניצט פון שענדליכע. אָט דאָס איז ז י, די א ר ב י י ט, וואָס טראָגט איהר אונבעלוינטע טהעטיגקייט דורך די דורות, בעגליט פון עלענד און בעגרישט פון עזות.

דאָך וויעדער דאָס אייגענע.

אָט די אלע רייד קענען ניט פעטט מאכען דעם טאָפ און ניט פול מאכען דעם ברויט־קאָרב, און עס איז א ביטערער רחמנות אריינצוקוקען אין א'ן ארבייטער'ס א קיך, וואו די כלים שטעהען ווי מצבות נאָך טוידטע מאַלצייטען. די קיך און די פאבריק האַבען יעצט איין פנים. דאָרט רוהען די מאשינען און דאָ — דאָס עס־געשיר. וועו עס דרייט זיך ניט

TAYLOR INST.
OXFORD

האָט יעצט א קריזים, וואר וויים פון וועמען!... זי האָט זיך די לעצטע צייט אנגעהויבען ארומשלעפען מיט פערדעכטיגע מענשען, מיט סאָציאליסטען, אנארכיסטען, יוניאָן־מאכער, רעוואָלוציאָנערען, אפיקורסים און פערשיידענע רעפאָרמער און פרייע יונגען... הפקר יונגען און זיי, אָט די ממזרים, האָבען איהר איבערגעפיהרט... אָבער איך, נישט קשה, זאָל זי מיך נאָר איבערבעטען, פאָלגען וואָס איך זאָג איהר און אזא יאָהר אויף א י ה ר וויי זי וועט הנאה האָבען... אָט וויל איך איצט לויפען פאר פרעזידענט, זאָל זי נאָר שטימען פאר מיר און איך וועל איהר בעפרייען פון דעם באסטרוק... איך בין רייך און קען אלץ אויספיהרען. באלד נאָך די וואהלען וועלט זי וויעדער א „ליידי", קיינער וועט גאָר ניט וויסען און געדענקען וואָס מיט איהר איז געשעהן, אפילו זי אליין אויך ניט... אלץ וועט פערגעסען ווערען ווי אין טיעפען ים אריין. זי וועט זיך וויעדער אויספוצען אין א טשיפעק מיט שטראוספעדערען... אין א יאפאנעזער קאָמאָנא מיט גאליינדלאך, מיט א „באסעל" פון הינטען און א פראנצויזישען קאָרסעט פון פאָרענט... זי וועט אָנהויבען געהן אין טהעאטער און אויספאָהרען אין קוני אייליענד, אין גלען אייליאנד, אין סטייטען אייליאנד און אומעטום וועט זי ספענדען „ניקעלס", טרינקען ביער, זופען זאדא־וואסער, כליאָבען עפעל־קוואס און פערבייסען מיט לעקעך און צוקערקעס... דערוויל, געוואוינליך, דערוויל מוז זי ליידען ביז איז וועל אויסגעפינען וואו איך האלט מיט איהר, שפעטער אָבער וועט זי זיין „אלל רייט". דאָס אלץ איז איהר אייגענע שולד..."

און ווי איז ער דאָך געווארען אָט דער שד פון דער נייער צייט, דער בייזער גייסט פון דער ציוויליזאציע? וואר האָט איהם בעשאפען און אריינגעלאזט דעם געפערליכען אקטאָפוס אין דעם שווארצען ים פון אונזער עקאָנאָמישען לעבען?

וואר?

ביידע האָבען איהם בעשאפען: די גייציגקייט און די אונ־ווייסענהייט. ער איז דאָס טרפה קינד פון שענדליכע אומ־שטענדען, דער ממזר פון א פאלשע פּאָליטישע עקאָנאָמיע. צ ו ו י י האָבען איהם בעשאפען: ק א פ י ט א ל האָט פער־גוואלטיגט א ר ב י י ט און עס איז געבאָרען געוואָרען א קריזים...

יאָ, ער האָט איהר געשענדעט! מיט גוטען; מיט ליעבע, זיסע רייד'לאך האָט ער איהר געשענדעט. אָנגע'שבור'ט האָט ער איהר מיט א כעמישע „פּראָספּעריטי", ער האָט איהר אריינ־געגאָסען אין דער גלאָז פון געבלאָפּטע הצלחה די „נאָך אוט" טראָפענס פון פערטומלענדע צופריעדענהייט, זי האָט געטרונ־קען און האָט איינגעשלאָפען... און ער האָט איהר רואינירט...

און יעצט?

יעצט טראָגט זיך די פערפיהרטע מיט איהר שאנדע און וועהטאָג און קען זיך דערפון ניט בעפרייען. איהרע אייגענע זינד פערפאָלגען איהר, איהר לייכטזיניגער גלויבען איז איהר גיהנום. דער פערפיהרער אָבער לייקענט זיך און אָט איז וואָס ער זאָגט:

א שבור'ניצע, אויף מיינע נאמנות א שבור'ניצע. וואר וויים וואר עס האָט איהר איבערגעפיהרט? איך בין ניט שולדיג. ביי מיר האָט זי פערדיענט לויטער גליקען... זי

קאגדא חליעבא ניעט", דאס היסט, ווי בערל דער פיסקאטער וואלט זיך אויסגעדריקט:

וואס גיעחט איתר מיר זאגען
אויף א פוסטען מאגען?
איך דארף דאס אויף קלאגען!

איז היסט דאס די גאנצע חקירה וועגען קריזיסען נאר גוט נאך א גוטען סטייק מיט א גלעזעל ביער; ביי א לוידיגען טיש מיט ברעקלעך פון א אייער־נעכטיגען פאמפעניק קריכט דאס ניט אין מח — און נאר א קליינע מיידעל קען דאס יעצט לוינען וועגען דעם צו שמועסען. די ג ר ו י ס ע אבער האבען גערארפט פאלגען די עצה פון יענעם „קוועק" דאקטאר, וואס האט געהיסען נעמען זיינע מאגען־פילען מיט א חודש פריהער איידער דער בויך פאנגט אן וועה צו טאן כדי צו פער־היטען עצירות... וועז דער עולם דער גולם וואלט זיך אינטע־רעסירט מיט קריזיסען איידער זיי ברעכען אוים, וואלטען זיי אבגעבראכען נעווארען איידער זיי וואלטען אויסגעבראכען. און מען וואלט יעצט פערשפארט וועגען דעם צו ברעכען א מח.

אצינד אבער איז פערפאלען. עס איז א קריזים. קיין נפקא מינה פון וואנען ער קומט, ער איז דא און דרייענדיג מיט'ן גראבען פינגער קען מען זיך פון איהם ניט אויסדרייען. פראפעסארען מיט קאפערעס און „פראפעסארס" אהן קאפער־עס און אפילו אהן קאפע און אהן טערעס וועלען איהם איצט אויך ניט פעריאגען מיט זייער חקרנות. ער מוז זיך אויס־שטעהן ווי א „גוט אויג", ווי א'ן עין הרע און אוועקגעהן פון זיך אליין.

אט אזוי האט זיך דאס אנגע'נגע'ט אן מיר ווי א פעך מיין קלענערע מיידעל און האט מיך ניט אבגעלאזט.

נעה, דערצעהל איהר פארוואס די ארבייטער האבען קיין שכל ניט, פארוואס אין אמעריקא איז דער א „פראפעסאר", יענער א „גאון", יענער־יענער — א „דיכטער", יענער־יענער־יענער — א „קריטיקער" און פיער מאל יענער — א „דאקטאר" און פינף מאל יענער — א „רעווערענד"... נעה, גריבעל זיך אריין מיט איהר אין די פסיכאלאגיע פון אמעריקאנער „בלאף", אין די טיעפע פילוסופיה פון דעם ארבייטער'ס נארישקייט! ע ל ט ע ר ע פון איהר פערשטעהן דאס ניט, וועט ז י דאס פערשטעהן!...

און, אז איך וועל שוין נאר אויסגריבלען דעם אמת וועגען די איצטיגע פינסטערע פערדרייענים, וועט קומען א'ן אנדער־רער און ארויסגראבען פון דעם זעלביגען מקור א'ן אנדער אמת... דער גוטער יאהר וויים וויפיעל אמת'ן דער אמת האט אום צו דערגעהן דעם אמת'דיגען אמת אויף א'ן אמת! דערפאר האב איך אויסגעקליעבען דעם גרינגסטען אמת פון אלע אמת'ן אלס א תירוץ פאר מיין מיידעל, און אויס נויט, גלויב איך, קען דאס דיענען אלס א קורצער תירוץ פאר אלעמען.

— וואס איז א קריזים?

— עס איז ניטא וואס צו עסען.

היינט נעה לייקען דאס מיר אב!

דאס איז אפשר א יון'ישער תירוץ, אבער דאך א ריכטי־גער. וועו איהר לאזט זיך אריין מיט א הונגעריגען יון אין פלפול ערקלערט ער אייך קורץ און שארף „נאשטא מניע פיזיקא

פערגוואלטיגט

געדאנקען וועגען אמעריקאנישען שווערען קריזים פון דעם יאהר 1907.

— אפא, וואס איז א קריזים?
— עס איז ניטא וואס צו עסען.
— פארוואס איז ניטא וואס צו עסען?
— וויי! עס איז ניטא קיין ארבייט.
— פארוואס איז ניטא קיין ארבייט?
— וויי! מען האט צופיעל אויפגעארבייט.
— פארוואס האט מען צופיעל אויפגעארבייט?
— וויי! די ארבייטער האבען ניט קיין שכל.
— פארוואס האבען זיי ניט קיין שכל?
וויי!... וויי!... דרייי מיר קיין קאפ ניט! פרעג יענעם א י ד ע ן, וואס שרייבט וועגען קריזיסען!...
— פארוואס עפעס יענעם אידען?
— וויי! ער איז א פראפעסאר...
— פארוואס איז ער א פראפעסאר?
— וויי!... וויי!... איך וויים ניט, משעפע זיך אב און לאז מיך צורוה מיט דיינע קשיות!

קיין אחריות, געלד און א הכשר קענען שאפען אפילו א „שווארצע מאה", א פינקערטאָן ביורא, בפרט נאָך אזעלכע, וואָס זאָלען שמייסען שלעכטע און אונגעהאָרכזאמע... עס זיי־נען דאָ פראָפעסאָרען, רבנים, גלחים, געלעהרטע, וואָס גריבלען זיך אריין אין די פילאָזאָפיע פון א צוהאקטען הינטער־טייל און ווייזען אויף ווי עס שטעקט אין דעם דער סוד פון לעבען און דער גליק פון די צוקונפט... זיי ווייזען אויף ווי אלץ מוז קומען הינטער ארום; ווי דאָס אמת־שענע און אמת־גוטע ליגט שטענדיג פון הינטען און ניט פון פאָרענט; ווי גאָט אליין האָט געזאָגט צום טאטען פון די נביאים „וראית את אחורי" כלומר: און דו וועסט זעהן... מיין פאטילניצע... אָדער ווי דער „נעים זמירות ישראל", אונזער חי וקים'דיגער דוד'ל האָט געזאָגט: „אחור וקדם יצרתני", ס'הייסט, „און דו האָסט מיר בעשאפען א הינטען און א פאָרענט", בכן, קומט דער ה י נ ט ע ן צום ערשטען...

נישט קשה. מען קען שוין געפינען אי ו ו ע ר, אי פ א ר ו ו אָ ס צו שמייסען. די פראגע איז נאָר צו די צייט איז שוין טאקע געקומען דאָס אָנצופאנגען. א סברה, אז ווען דאָס וואָלט שוין געהאלטען דערביי, וואָלט מען געשמיסען און ניט גערעדט. משמעות, אז מען שמייסט ניט, מוז מען נאָך א ביסעל אונטער־ווארטען. ווען א מדינה נעהמט זיך צו דער רוט, מוז זי זיך פריהער צוגרייטען, פערפעסטיגען, אז די געשמיסענע זאָלען זיך ניט קענען אזוי לייכט בריקען און אויסהאקען די צייהנער...

נו, טאָ ווי בלייבט?

וועט מען י אָ שמייסען אָדער נ י ט שמייסען?

דאָס ווענד'ט זיך אָן אייך, רבותי...

מוז מען הייסט דאָס יא שמייסען.
שטעלט זיך וויעדער א קשיא:

שמייסען איז אן ארבייט. שמיץ מיינט א נייע הוצאה פאר דער רעגיערונג... עס שמייסט זיך ניט אליין, פונקט ווי עס לערנט זיך ניט אליין. דאָרט, וואו מען וויל איינפיהרען די רוט מוז מען זיך לאָזען קאָסטען... אמת, די רעגיערונג סטארעט זיך מיט אלע כחות צו בעשאפען שטענדיג נייע עמטער פאר איהרע פריינד, דאָך געה בעשטים איינעם פאר א שמייסער! מאך א „סיוויל סוירווים" און אן עקזאמען פאר שמייסענים! דאָס וועט דאָך עפעס אויסקומען משונה ווילד.

פערקעהרט רייד ענדיג איז דאָס אפילו ניט אזא געפעהרליכע זאך. אלא־מאי א תליון? מיט וואָס וואָלט אן עקסטרא שול־שמייסער געווען ערגער אדער מיאוס'ער ווי דער וואָס היינגט, קעפט אדער עלעקטריזירט? פאר וואָס זאָל טאקע ניט האָבען יערע פאלקס־שול איהר אייגענעם תליון?... ס'הייסט, ניט קיין אמת'ן תליון, חלילה, ניט קיין שארף־ריכטער, נאָר אזוי גלאט איינעם, וואָס זאָל קענען שניידען, אז בלוט זאָל רינען.

קאנדידאטען פאר אזא אמט וואָלטען זיך געפונען מעהר ווי genug. איבערהויפט ווען דאָס זאָל נאָך טראָגען דעם דיפלאָמירטען טיטעל „לעהרער". האָבען מיר ניט דאָקטוירים, אדוואָקאטען, מיליטער, סופרים־קאָורט ריכטער, וואָס הרג'ענען מענשען נאָר דערפאר, וואָס מען ערלויבט דאָס זיי און מען בעצאָהלט זיי? און האָבען מיר אפילו איצט ניט genug „לעהרער", פאלקס־לעהרער און פאלקס־פיהרער, וואָס וואָלטען בעסער געפאסט אלס שמייסערם? טאקע אט די דאָזיגע „לעהרער" מאכען דאָס חן'דלעך צום קאנטשיק...

תורה מיט בוכטשעם און זיי וועלען געווים מיט'ן גוטען ווילען ניט צושטימען דערצו...

דארף מען הייסט דאָס ניט שמייסען.

איז וויערער אָט וואָס:

קוים האָט מען אָנגעהויבען צו ריידען וועגען שמיץ, איז שוין א מורא דאָס ניט דורכצופיהרען, כדי די קינדער זאָלען ניט כאפען פערשטעהן, אז מען האָט מורא פאר זיי... גאָט זאָל שומר ומציל זיין וואָס דערפון קען ארויסקומען!

שמייסען מוז ערלויבט ווערען!

מענשען מוזען זיך ערציהען אויף א נאטירליכען אופן און די נאטור שמייסט. זי שוינט ניט קיינעם, אפילו ניט איהר שענסטע און ערהאבענסטע בעשעפענים. קוים זינדיגט עם, קריעגט דאָס שמיץ.

שמיץ איז א הייליגע זאך, שמיץ האלט דעם זינדיגען מענשען אין זיינע גרענעצען און לאָזט איהם ניט ארויסגעהן צו פיעל לתרבות רעה. שמיץ דערמאָנען דעם בעל עולה, אז ער טאָר צו ווייט ניט קריכען. שמיץ זיינען זעהר אָפט בעסער ווי קושען, וויל קושען קענען אמאָל זיין פאלשע, אבער שמיץ זיינען אייביג אמת... ניט אומזיסט האָט שלמה המלך געזאָגט: „חושך שבטו שונא בנו", „וועך דו בעהאלסט דיין רוט, טוסטו דיין קינד ניט גוט"... און וועך וויים נאָך די ניצליכקייט פון א רוט בעסער ווי א מלך? ער וויים, אז מען קען קיין מאָל ניט בלייבען ביי די „נאָלדענע רוט", די „שרביט הזהב", וועך מען האָט ניט אן אייזערנע רוט, אָדער אן אנדער מין רוט, אבי א רוט, וואָס שמייסט... פארפאלען, דער מענש מוז זיך ערציהען אונטער דעם שאטען פון א ראפניק...

נעהן א ביסעל העבער און מכבד זיין די גרעסערע, די העבערע, די שטארקערע, די כלומר'שט יחסן'דיגע אויך?...

נאָך מעהר:

זאָל מען שמייסען די זכרים אליין, אָדער די נקבות אויך? אפשר זאָל מען זיי אין דעם פרט געבען גלייכע רעכטע?...

איז די פראגע אויב די גרעסערע וועלען זיך לאזען און אויב די נקבות וועלען נעהן צום ביינקעל? מענליך, אז זיי וועלען פראָמעסטירען, אז זיי וועלען זיך שעהמען. אָבוואָהל אין א רציחה־סקוהל איז קיין זאך קיין שאנד ניט.

דאָרט, וואו דער קאנטשיק איז לעהרער איז די שאנדע „פרינציפאל", און אָרימע מיידלאך וועלען שוין ארויס פון אזעלכע שולען אָהן בושה, גרייט זיך צו לייגען פאר יעדען לומפ מיט א רוט...

היינט נעה, הויב אָן צו מאכען א קאָזאצקען קאָדעקס פאר פרייע פאָלקס־שולען! פאנג אָן פערפאסען א פרישע „קאָנסטיטוציע" מיט שמיץ־תקנות, מיט דינים און סיגים ווי צו שמייסען, וועמען צו שמייסען, ווי לאנג צו שמייסען און פאר וואָס צו שמייסען.

די שמייסעריי איז אייגענטליך זעהר א קאָמפליצירטער, פערדרייעלטער און פערפלאָנטערטער עסק. שמייסען איז דאָך אין תוך גענומען ניט דאָס לעצטע וואָרט פון דער פעדאגאָגיע. אלא וואָס דען? מען מ ו ז! עס איז אין ברירה, אום צו פערהיטען שפעטערע סכנות... דארף מען דאָך אָבער זעהן נערעכט צו בלייבען פאר די טאטעס פון די קינדער... פאר די וואָס ליעבען זיי, וואָס לייגען דאָס לעבען פאר זיי, וואָס אפפערען זיך פאר זייער גליק... די גוטע, געטרייע טאטעס גלויבען ניט אין

דארף מען הייסט דאָס ניט שמייסען.

פרענט זיך אָבער ווייטער:

ווי קען מען דאָס לאָזען איין דור נאָכ'ן אנדערען זיך האָ־דעווען אין אזא פרייהייט, אזא אָפערקייט, אָהן אַ שטיקעל רוט און אָהן אַ ברעקיל מורא?... דאָס איז דאָך אן אונגליק פאר'ן לאנד... דאָס וואקסט דאָך אַ וועלט אָהן אַ שום אויבער האר.... וועלען מען זאָל אליץ לאָזען אזוי נעהן ווייטער און ווייטער וועלען נאָך די קהל'שע „מלמדים", די בילדונג־„אפרייטערס" און די אלע איצטיגע „ערציהער" אונזערע מוזען אָבגעבען זייער קנע־לונג...

מען דארף ניט קוקען אויף אירָאפּא. וועמען ארט איצט א רוססָאָ, אָדער א פּעסטאלאָצי מיט זייערע אמאָליגע תורות? זיי האָבען געשריעבען זייערע שול־געזעצען פאר לענדער, וואו מען האָט זייט הונדערטע דורות געהאלטען אין איין שמייסען, אין איין קאטעווען האָט עס נאטירליך געפּאָדערט מען זאָל דאָס אויפהערען, אום ניט צו פערשמייסען די פעלקער אויף טויט...

דאָ, אין אמעריקא אָבער, האָט מען גאָר פערגעסען, אז עס איז דאָ אזא זאך ווי א רוט, דער „חדר" ווערט אליץ פרייער, חוצפה'דיגער, די קונדסים ווילען ניט ליידען צומאָל קיין קרו־מען קוק, קיין שום סטראשונאָק... ווי גיך דו זאָלסט אויפהויבען געגען זיי א י י ן האנד, הויבען זיי צ ו ו י י...

מוז מען אלזאָ יאָ שמייסען.

איז די קשיא:

זאָל זיך אָנהויבען דאָס שמייסענים פון אונטען, פון די „דרדקי" חדרים, פון די ניערריגע קלאסען, זאָל מען בלויז שלאָ־גען די קליינע, די שוואכע, די אונבעהאָלפענע, אָדער מען זאָל

די פאלקס־שולען זיינען דאך געמאכט געוואָרען צו ער־ציהען די יוגענד, איך מיין ניט די „אידישע יוגענד", וואָס וואָלט נאך אויך געמעגט געהן אין חדר און כאפען שמיץ...

יאָ, די שולען, זיינען צו ערציהען די יוגענד, נו, דארף מען זי ערציהען עס זאָל לוינען, מען זאל שפעטער קענען ציהען פון איהר א נוץ...

למשל!

אָט קומען שוין הונדערטע טויזענדע קינדער טויט הונגע־ריג אין די שולען בעטלען א בולקע מיט א גלעזעל וואַרעמס, דערצו דארף זיי נאך די שול אייננעוואוינען צו קלעפ און רי־טער, נאטירליך, וועלען אונזערע בעלי בתים, אין דער גאנץ נאָהענטער צוקונפט, האָבען א בעטלערשע, קנעכטישע מענש־הייט, וואָס וועט דיענען מיט שמחה און ניט פיהלען איהר וועה־טאָג און חרפה.

בכן, דארף מען שמייסען.

פרעגט זיך וויערער:

טאָמער ניט?

עס איז אפשר ניט כדאי צו פיעל בעקאָנט צו מאכען דעם עולם מיט דעם כת פון קאָנטשיק, וויל זעהענדיג, וואָס פאר א גוטע זאך דאָס איז, קען ער ענדליך פאלען אויף דער זעהר ניט געווינשטער המצאה אָבצושמייסען די שמייסער...

דעמאָלט וועט טאקע זיין מיט אן אמת א י ן ו ו א ס צו שמייסען און פ א ר ו ו א ס צו שמייסען... דעמאָלט קענען נאך די אייביג געשמיסענע ארום פון נעדולד און זיך אָברעכענען מיט זייערע רוצחים פאר דער גאנצער צייט פון בעלידיגונג און יסורים...

שמיסען*)

געדאנקען וועגען ריטער אמאל און היינט.

שמיסען, אדער ניט שמיסען?

אט דאס איז די ברענענדיגע פראגע, וואס בעשעפטיגט די ניו יארקער בילדונגס-בעאמטע.

די פראגע האט שוין אייגענטליך א באַרד, דען שוין פון לאנג ווי דער ה י נ ט ע ן פון די נעזעלשאפט קימערט אונזערע ערציהער מעהר ווי איהר פּארטשריט...

אין אמת'ן!

ריטער זיינען דאָ, אין ו ו אָ ס צו שמיסען איז אויף דאָ, פ א ר ו אָ ס צו שמיסען קען מען געפינען און ו ו ע ר עס זאָל שמיסען וועט ג ע ו י ס זיין, עס פרענט זיך נאָר איין פראגע:

צי זאָל מען?

איז דער תירוץ:

פאר וואס זאָל מען ניט?

---

*) צו דער פראגע אויב מען זאל געברויכען קערפערליכע שטראפע אין די פאלקס שולען.

פער׳משפט מיך אויף ברויט מיט וואסער, נאר מאכט מיר ביליג מיין פאפיער, מיין צייטונג, מיין בוך, מיין בראשורע — מיין שרייב־נעצייג און דרוק־נעצייג, מאכט דאס מיר ביליג און איך וועל ניט הונגערען !...

עס וועט קיינער מעהר ניט הונגערען !

מאכט מיר ביליג מיין פאפיער און איך וועל אזוי אבקאר־מענען, אבפאשען דעם עולם, ער וועט וועלען אזוי שטארק, אזוי וואונדער־שטארק, אז ער וועט מויערען דורכברעכען, ער וועט צושמעטערען אלע אייערע טראסטס, אייערע מעכטיגע שלעסער און ריגלען אויף די טהירען פון הצלחה...

איך קען דאס פאלק מחיה זיין מיט פאפיער פונקט ווי זיינע פערפיהרער קענען איהם דערמיט פער׳סם׳ען. פאפיער איז די הייליגסטע, די ניצליכסטע זאך אונטער דער זון. א הונגער אויף פאפיער איז א הונגער אויפ׳ן פארטשריט, אן אנגריף אויף דעם שטארקסטען יסוד פון דער ציוויליזאציע, אן אבהאלט צו די גאלדענע צוקונפט פון דער מענשהייט...

וועה דאס לאנד, וואו פאפיער איז טהייער און וואויל דאס לאנד, וואו דאס וואלגערט זיך אין די גאסען !

איז הייסט דאָס דערפאר געוואָרען א יקרות אויף פאפיער. קיין אנדער סיבה פאר דעם יקרות קען איך מיר ניט פאָרשטעלען. דאכט זיך מאטעריאל פאר פאפיער איז דאָ גענוג. קיין שמאטעס פעהלט אונז ניט... מיר האָבען בה"ש א וועלט מיט אָניצעס, מיט לומפען, מיט מיאוסע לומפען פון כל המינים. לומפען, פון וועלכע מען קען מאכען פאפיער און לומפען, וואָס גיבען אליין ארויס פייפערס... און פייפערס גופא, וואָס זיינען שמאטעס. לומפיגע פייפערס און פייפערס פון לומפען, עס איז א גוואלד, וואָס מיר האָבען אין אמעריקא!

דאָס גאנצע אמעריקאנער פאָלק איז א ג ר ו י ס ע שמאטע, וואָס מען קען צונויפדרעהען ווי מען וויל און פערשטעקען יעדע לאָך, א שמאטע, וואָס ציהט זיך פון אטלאנטיק ביז דעם פאסיפיק און די רעדעל-פיהרער האלטען עס נאָך אלץ אין איין ציהען און שלעפען ביז... ביז עס וועט אמאל ארויסגעשלעפט ווערען אין גאנצען!

ניין, עס פעהלט אונז ניט קיין שמאטעס. מיר האָבען א קאָנסטיטוציע, א פאָהן פון פארפעל מיט רימענס, געזעץ-ביכער. קאָנגרעס-ביבליאָטהעקען, מיר האָבען גענוג שמאטעס, אוננוציגע שמאטעס, וואָס וואָלטען געמענט פערוואנדעלט ווערען אין פאפיער, פון מיינעטוועגען אפילו אין „אשר יצר פאפיער", אבי מען זאָל פון זיי עפעס האָבען...

דער יקרות איז אלזאָ ניט בערעכטיגט. און איך האלט זיך ביי דאָס מיניגע, אז דער יקרות אויף פאפיער איז דער ערגסטער און איך שריי: מאכט מיר א טראָסט אויף וואָס נאָר איהר ווילט: אויף מילך, אויף פוטער, אויף אייער, אויף פלייש, אויף פרוכט, אויף ביער, אויף טאבאק און אפילו אויף לופט,

ניט אומזיסט האָט די ענגלישע פּרעסע אויפגעהויבען אזא געוואלד נעגען דעם יקרות אויף פּאפּיער. זי וויים, אז דאָס איז איינע פון די נויטיגסטע לעבענס־מיטלען. אזא יקרות קען חלילה פּיהרען צו א פּאפּיערענעם הונגער, א קאָפּ־הונגער, א גייסטיגען הונגער.

וועו מען בערעכענט ווי שווער און ביטער דעם אָרעמען אַרבייטער קומט אָן זיין ביסעל פּאפּיער פּאר זיין ט ע ג ל י כ ע ן געברויך; וויפּיעל מיה און קרבנות ער דארף דאָס בריינגען ביז ער קען זיך דערמיט אנפּרעהען; מיט וויפּיעל שונאים, מיט וויפּיעל פּאפּיערענע הינד און פּערשיעדענע טמאים און יונגאט־שעם ער דארף דאָס קעמפּפען, אום זיין פּאפּיער אנצוהאלטען— יא, וועו מען בעטראכט דאס אלץ, וועלט פון דעם יקרות אויף פּאפּיער זעהר אומעטיג...

דער רעגיערונג, ווי עס זעהט אוים, קימערט דאָס ניט. זי איז נאָך דערמיט שטארק צופּריערען. א ראיה האָט איהר, אז זי האָט געמאכט טהייערער איהרע בירגער־פּאפּיערען. זי האָט פּשוט געמאכט אויף זיי א מין טראָסט, און, ווי עס שיינט, וועט מיט דער צייט וועלען אויף זיי אזא בלוטינער יקרות, אז אן אָרעמאן וועט זיי גאָר ניט קענען קריגען...

סיי ווי סיי, איך וואָלט שוועלען, אז דער פּאפּיער־טראָסט האָט מיט זיין שווארצען אויפּטהו א דאָבעלט־בריסטינג כונה.

ערשטענס, סתם צו שינדען די הויט פון צייטונגס־ארויסגעבער און ביכער־פּערלעגער אום צו מאכען מעהר נעלד און, צוויי־טענס, צו פּערהינדערען די אונגליקליכע, וואָס זיינען יעצט ביי זיי אין גלות, זיי זאָלען ניט קענען מאכען דעם „פּאפּיערענעם בריף", אויף וועלכען משיח וועט קומען...

עסען, שוין אבגעזעהן דערפון, וואס א דוחק אין די „פאפיער־לאך" מיינט א דוחק אין אלץ — יא, אבגעזעהן דערפון, מוזט איהר האבען אייערע ספעציעלע פאפיערענע פאטראוועס. און זיי מוזען זיין גוט צוגעריכט, אט די דאזיגע פאטראוועס, מיט פעפער און מיט זאלץ, איהר זאלט פון זיי אמת הנאה האבען און זיך בעלעקען: „אוי, גוט, גוט, א מחיה! גיט אונז נאך א שטיקעל"!...

איהר האט צוויי מאגענס, רבותי, איינעם אין בויך און איינעם אין קאפ און דער קאפ־מאגען מוז האבען נאר פאפיערענע שפייז און די פאפיערענע כרעמזלאך טארען אויך ניט זיין נעמאכט מיט פערשטונקענע אייער אדער פערדומפענע שמאלץ, ווייל דער אויבערשטער מאגען פערדארבט זיך אזוי שנעל ווי דער אונטערשטער...

פון א פאפיערענעם מיטאג, נעמאכט אין א ביליגען רעסטאראנט, דאס רוב אין א „כשרה'ן", קענט איהר קריענען די פאפיערענע דיספעפסיע, רבותי, און גאט זאל שומר ומציל זיין פאר אזא קראנקהייט! איהר קענט חלילה ווערען הארט־לייביג אויפ'ן קאפ אדער פערקעהרט און אין קאפ איז שווער צו מאכען א קליסטיר.

אבגעהיט זאל מען ווערען!

איהר פערליערט דעם העכערען געשמאק און קענט מעהר קיין רעכטען מאכל, קיין פעטען, קרעפטיגענדען ארטיקעל און קיין אמת'ען לעקער־ביסען אין מויל ניט נעמען... דאס הייסט א קאטאר אויף די אויבערשטע כלים... דאן מוזט איהר זיך א וואנדערן טאן צו גלויבען זאלץ... דאן מוז מען אייך אנהויבען אייגצוגעבען ביטערע פילען אום צו ראטעווען דעם מח...

דער יקרות אויף פאפיער

עס איז א בלוטינער יקרות אויף לעבענס־מיטעל!

עס איז טהייער געווארען ברויט, מילך, פלייש, אייער, פוטער און פאפיער...

לאכט ניט, רבותי, וואס איך האב אריינגערעכענט פאפיער אין די לעבענס־מיטעל! איהר קענט אן דעם אזוי וועניג אויס־קומען ווי אהן אן אנדער עסענווארג, און אויב איהר בעגעהט זיך יא אהן דעם, איז אויף אייך א רחמנות...

איך ווייס, איהר האט נאך קיינמאל ניט געגעסען קיין פאפיערענע פארפעל, קיין פאפיערענע קאטלעטען, קיין פאפיע־רענע קרעפלאך, ניט געטרונקען קיין פאפיערענע מילך, ניט פערזוכט קיין פאפיערענע בולקע מיט פוטער און ניט „געמאכט" קיין פאפיערענעם שנאפס — איך ווייס, אז איהר עסט ניט און טרינקט ניט קיין פאפיערענע מאכלים און משקאות און דאך ווייס איך, אז איהר מוזט האבען יעדען טאג אייער פאפיער, אז איהר שלינגט דאס זעהר אפט מיט די אויגען און קענט זיך אויף דעם קוים דערוואַרטען...

שוין אבגערעדט דערפון, וואס איהר מוזט האבען יעדען טאג די „ריכטיגע פאפיערען", אויב איהר ווילט ריכטיג

זיך ארויף און אראָב אויף אונזיכערע מאשינען זוכען חיונה? אומעטיגע קאסטענס פון דרייסיג עטאזש, אָהן לופט, אָהן פויגעל, אָהן בלומען; קאסטענס וואו מען שפּארט זיך מיט עלענבויגענס און מען קען זיך ניט פונאנדערלאָזען אויף א פייערדיגען פערד וואָס אָטהעמט מיט גבורה און שוועבט מיט דער צופלאָכטענער גריווע איבער די גרינע פעלדער?

וואָלט דאָס אלטע נאטור־קינד געוואָלט זוכען ברויט אין סוועט־שאפּ, פרנסה נעבען א שטופ־וועגעלע, עשירות אויף דער בערזע, א נאָמען אין א צייטונג און אונשטערבליכקייט אין ענציקלאָפּעדיע? וואָלט ער געוואָלט ריזיקירען זיין לעבען אויף דער הויכ־באהן און קריכען ווי א קראָט דורך ד'רערד צו זוכען דעם חוב, וואָס די נאטור איז איהם שולדיג?

בעצאָהלט זיך ענדליך דעם ווייסען „האבון" זיין משוגענע לויפענייש אויף טויט און לעבען אויף די הויכע עטאזשען און אין די טיעפע מינעס? בריינגט איהם ניט די שנעלע אייזענבאהן שנעלער צום קבר? לעבט ער ניט אָב גיכער, לעבענדיג אויף דער מאשין, און פערליערט ער ניט די שענקייט פון דער פרייער, אָפענער און ליכטיגער וועלט, זיך טומלענדיג אין דעם דומפּפען רעש פון דעם אומגעלומפּערטען ניו יאָרק?

האָט ער צייט כאָטש איין אויגענבליק זיך צו פערטראכטען אויף דער בלויער חופּה, וואָס שפּרייט זיך איבער נאטור און מענש ווי איבער חתן־כלה? קען ער זעהן, ווי דער אלטער גרינער דוב האלט אויסגעשפּרייט זיינע שמעקערינע הענד ווי א כהן גדול, צו בענשען נאָט און זיין בעשאפ?

אָ, וואו נעהמט מען די מכשפה, וואָס זאָל אויפוועקען דעם אלטען אינדיאנער און אומקעהרען דעם מענש צו דער נאטור?

מאזיע און ער בענוצט זיך מיט זיי צו קריענען אלץ, וואס זיין אויג זעהט און זיין כח הדמיון קען דערגרייכען.

דער ווייסער אונרוה וויל אין דער קורצער צייט פון זיין עקזיסטענץ אויפטאן מעהר זאכען און דערגעהן מעהר סודות פיעל צייט און לעבען קענען איהם דערצו דיענען. דער אייג־ געוואנדערטער איד שטעהט אין דעם פרט ניט אב פון זיין יענ־ קי־שכן. ער איז שנעל אריבערגעוואקסען די „גהעטא". זיין איינגעבאָרענער גייסט פון פאָרטשריט וואָרפט זיך פאָראויס. „דו לויפסט, לויף איך אויך" און זיין קווארטאל האָט א „סאָב־ ווויי", א אונטער דר'ערדיגע אייזענבאהן. איבער זיין גאס שפא־ נען ריעזען־בריקען און אונטער זיינע טריט טרייבט דער בליץ דעם „אידישען" שנעל־צוג. די אידישע גאס איז נאָך קיינמאָל ניט געבליעבען הינטערשטעליג, זי האָט דעריאָגט...

אָבער דאָ קומט ערשט די פראגע: וואס וואָלט געזאָגט דער אלטער אינדיאנער, וועו ער וואָלט געזעהן דעם עלעקטרי־ שען רוח, וואס פליהט ווי א „שווארץ יאָהר" מיט דעם ווויי־ סען חכם?

וואָלט ער ניט וועלען בעסער ליענען אונטער'ן שאטען פון א בוים מיט זיין פיילענבויגען ביי דער זייט און קוקען אויף די שטערען? וואָלט ער ניט וועלען בעסער לעבען רוהיג און שטיל אויף דעם שטיקעל ערד, וואו ער וואָלט זיך נעפינען? וואָלט איהם ניט נעבלוטיגט זיין גרוים, שטארק, ווילד האַרץ צו זעהען ווי מען האָט אויסגעהאקט די גרינע בוימער, צו־ שמעטערט די מעכטיגע פעלזען־בערג און אויפגעשטעלט קאס־ טענס פון ליים און אייזען? קאסטענס, אין וועלכע מען יאָגט

איינער דעם צווייטען. עס איז געקומען א שפּאַרעניש און שטו־
פּעניש, ביז אלע וועגען זיינען איינג געוואָרען, און מען האָט
געמוזט שאפען א פערקעהר אונטער דער ערד. עס איז געבא־
דען געוואָרען די זשענטער־ד'רערדיגע אייזענבאהן, וואָס פּליהט
מיט דעם אמעריקאַנעם „איך האָב קיין צייט ניט" אין עטליכע
מינוט פון „קעפּטיל נארדען" צו די „בראָנקס", פון איין ברעג
שטאָדט צו דעם צווייטען.

מען האָט דורכגעהאקט א טונעל דורך די שטיינערנע רי־
פּען פון „אלט־מאנהאטען", כדי דער בלייבער טומלער זאָל זיך
קענען ניכער צאפּלען און וואַרפען אין אלע זייטען.

דער נייער אמעריקאַנער איז מעהר בעשעפּטיגט ווי זיין
אָבגעמעקטער פּאַרגעגנער. ער איז גרעסער פון איהם, וויל ער
קען פון דער זעלביגער ערד ארויסקריגען מעהר זאכען און
אויסשניצען, און אויסקינצלען וואונדער איבער וואונדער, פון
וועלכע דער רויטער יענער האָט קיינמאָל ניט ג'חלום'ט.

דער אינדיאַנער האָט ניט געפּאַדערט פון דער וועלט מעהר
ווי זיין באלדיגע נויטיגקייט. ער איז געווען גוט צו דעם בא־
דען, וואָס האָט איהם געגעבען לעבען, געלאָזט טרעטען אויף
זיך, כאפּען זיינע פיש און פאנגען זיינע חיות און עופות. ער
איז געווען גוט צו דער נאטור און גוט צו זיך אליין. א ווילדער
מענש... ער האָט ניט אויסגעהאקט די וועלדער און ניט אונ־
טערגעגראָבען די ערד, וואָס האָט איהם אויף זיך געטראָגען.

דער איצטיגער אמעריקאַנער אָבער נעהמט אלץ, וואָס ער
ק ע ן און קען נ י ט קריגען. ער בריה'ט זיך געגען יעדע
זאך, וואָס שטעהט איהם אין וועג. ניט אומזיסט, זאָגט ער, האָט
איהם די נאטור געגעבען א ווייטען בליק און א שטארקע פּאנ־

נע בלומען, וואָס דער „נארישער" איינוואָהנער פלענט צוטרע־
טען מיט די פיס, ער האָט געעפענט דעם בויך פון דער ערד
און ארויסגענומען איהרע קינדער, זיי זאָלען זיך שפּיעלען פאר
די איינוואנדערער פון דער נייער וועלט.

קויהלען, גאָלד, זילבער און טייערע שטיינער זיינען
ארויסגעפישט געוואָרען מיט דער נעץ פון חכמה. דער פערלאָ־
רענער, אונבעקאנטער באָדען איז געוואָרען די בעוואוסטע, גע־
פירכטעטע אמעריקא, דער שטאָלץ פון די מדינות און דער
לייכט־טורם פון ענערגיע און טהעטיגקייט.

דער מאגנעט פון אמעריקא'ס גרויסקייט און ערהאבענ־
קייט האָט צוגעצויגען צו זיך אלע שטרעבענדע און לעבענס־פע־
היגע מיטגליעדער פון דער גרויסער מענשליכער משפּחה. זיי
זיינען געקומען און געמאכט א „קאָמונע" פון נשמות, א פער־
איין פון מוסקולען, פון נערוען — א מוסטער־וועלט פון
אויפטוואונגען אָהן א גלייכען.

די „ווייסע ביהנען" האָבען אזוי לאנג געארבייט, געמיהט
זיך, גע'רעש'ט, געפלויגען פון בלום צו בלום און געגליהט אין
זונען־שיין, ביז עס איז געוואָרען דער גרויסער, בעריהמטער
ביהנ־שטאָק, וואָס הייסט — ניו יאָרק.

און שטארקער האָט זיך דאָ גענומען טומלען. די טהעטיג־
קייט איז גרעסער געוואָרען. דער „אייל זיך" האָט אָנגעהויבען
הערשען איבער'ן „פאוואָליע", און דער „ריהר זיך" — איבער
„אויף מיין דאגה". די מענשען־ביהנען האָבען אָנגעהויבען מא־
כען האָניג פאר די גאנצע וועלט.

די ארבייט האָט געמוזט געטאָן ווערען מיט מעהר האסט,
מיט מעהר ענערגיע, מען האָט אָנגעהויבען לויפען און יאָגען

אומעטום האָט זיך פערשפּרייט די מאיעסטעט פון דעם מענשליכען גייסט, איבעראל האָט זיך איינגעפרעסט דער היי־ליגער זיעגעל פון דער שטרעבענדער זעעלע.

דער נייער מענש האָט אריינגענעבען א נשמה אין שטאָהל און אייזען, און עס האָבען זיך בעוויעזען א ברוקלין־בריק, א ווילליאמסבורג־בריק, א פּייק סטריט־בריק, הויכע באהנען, וואָס שוועבען אין דער לופטען, און גאסען־באהנען וואָס לויפען ווי די רוחות, פּאסאזשיר־שיפען און האנדעלס־שיפען, און קריעגס־שיפען, און מיליאָנען פערשיעדענע פאבריקען און מאשינען און לאָקאָמאָטיוון, און צילינדערס, וואָס פערנעהמען א מח.

דער „ווייסער שד" האָט א קנייטש געטאָן דעם שטערען און עם זיינען אויפגעשטאנען פון „תהו ובהו" טויזענדער פער־באַרגענע כחות און האָבען גענומען בעריינען דעם מענשען ווי ניעדעריגע שקלאפען.

זשעני האָט א מאך געטאָן מיט זיין צויבער־שטעקעל און געזאָגט, „יהי אור", און עלעקטריציטעט האָט גענומען קאָנקו־רירען מיט דער זון.

דאָ, וואו דער אמאָליגער רויטער העלד האָט ניט געהאט גענוג ווערטער צו ערקלערען ליעבע זיין שענער „סקווא" און וואו עס האָט געפעהלט דער בעגריף פון „אייל זיך, ברודער", פון קונסט און פון ווייסענשאפט — האָט דער פּאָנאָגראף גע־נומען זינגען אָפּעראס און דעקלאמירען ליעדער. דער טעלעפאָן האָט געמאכט „קפיצת הדרך" פאר דעם מענשען׳ס וואָרט און א „ווייסער שד" האָט אויסגעפונען דעם „אלף בית" פאר׳ן טע־לעגראף.

דער „קלוגער" אימיגראנט האָט בעשאפען האָניג פון יע־

די ווייסע שדים

געראנקען איבער ניו יארקער אונטער דר׳ערדינג באהנען

דר נעהמט מען איצט די מכשפה, וואס האָט אויפגעוועקט שמואל הנביא, זי זאָל אויפוועקען פון זיין אייביגען שלאָף א „קיסר" פון די אלטע „אינדיאנער" און איהם אריינ־פיהרען אין דער נייער אונטער־ד׳ערדיגער אייזענבאהן פון דער שטאָדט ניו יאָרק?

ווי וועקט מען איצט אויף איינעם פון יענע „ווילדע מענ־שען", וואָס האָבען פערקויפט אמעריקא פאר א בינטל פאט־שירקעס, ער זאָל א קוק טאָן, וואָס די „ווייסע שדים" האָבען פון איהר געמאכט?

און די „ווייסע" האָבען ווירקליך אויפגעטאָן „וואונדער".

ווי מכשפים זיינען זיי ארויפגעשפרונגען אויף דער רוהי־גער נאטור פון דער נייער וועלט און האָבען פון איהר פערשלא־סענעם שוים ארויסגעצויבערט נייע הימלען, פול מיט גלאנץ און לעבען.

די ווילדע פעלזען האָבען געמאכט פלאץ פאר דער ערהא־בענער ארכיטעקטור און די מוטנע זומפען האָבען זיך פערוואנ־דעלט אין „הימעל־גלאָצער" און „וואלקען־קראצער", וועמעס הויכע דאך־גאָרטענס עם פריינדלען זיך מיט די שטערען.

נאטור־קינדער. דער וואָס שעפּט אין זיך די לופט פון דיעזער רעפּובליק איז מעהר קיין שקלאַוו. „די לופט פון ארץ ישראל מאכט קלוג“ און די לופט פון אמעריקא מאכט פריי. דער הייליגער צויבער פון 4טען יולי האָט זיך איינגעפּרעסט אין פּאָלקס זעעלע. די „דעקלאַריישאָן אָוו אינדעפּענדענס“ איז דער אמעריקאַנער „שמע ישראל“ און די קאָנסטיטוציע — דער אמעריקאַנער „ואלה המשפּטים“ און ביידע צוזאמען בילדען זיי די „שני לוחות הברית“ פון די צוקינפּטיגע דורות.

לאָמיר דערפּאר ניט פערגעסען קיין איין אויגענבליק אז מיר זיינען אמעריקאַנער און דארפען זיין שטאָלץ אויף דעם 4טען יולי, וועלכער איז א שמירה נעגען די שדים פון קירכע, טהראַן און קאַפּיטאל. לאָמיר היטען דאָס הייליגע רעכט, וואָס דער 4טער יולי האָט אונז אנפערטרויט. לאָמיר אָנזאָגען אונזערע גרינע און ערקלעהרען די אנטלאָפּענע פון די פינסטערע מדינות די בעדייטונג פון דעם גרויסען טאָג.

קומט אהער, קינדער! צינדט אן אייערע פייער־וועריק און לאָזט אייערע קנאַלענדע ראקעטען אין דער לופט! דער קנאַק פון אייערע „קרעקערס“ איז א ווארנונג צו טיראַניי. דורך יעדען קנאַלענדען ראקעט רעדט די פרייהייט, אין די פייער־קרעקערס פון דעם 4טען יולי הערט זיך דער הייליגער וויעדער־קול פון די „קולות וברקים“ וואָס האָבען פראַקלאַמירט מענשליכקייט פאר אלע מענשען.

שען מהראן און גראבען פראנקרייך׳ס פרייהייט אויף היינטיגען טאג.

וואס די הערשער האבען ניט געקענט אויספיהרען אליין האט זיי געהאלפען די קירכע, זי האט געארבייט מיט אלע איהרע כחות צו פערדומען די פעלקער און זיי ליעב מאכען דעם יאך פון זייערע אונטערדריקער. די שווארצע טומאה, וואס האט זיך איינגעפרעסען אין די פעלקער ווי א קרעבס, האט פערגיפטעט די פרישע, קאכעדיגע בלוט פון די ערוואכטע קנעכט, וואס האבען געוואלט נאכפאלגען דעם ביישפיעל פון דעם 4טען יולי.

אמעריקא האט אבער פון די אלע זאכען ניט געוואוסט און זי וועט דערפון ניט וויסען כאטש דער צלם האט די גאנצע צייט ניט אויפגעהערט צו זוכען מיטלען ווי אונטערצומינעווען די קאנסטיטוציע.

„וקראתם דרור בארץ וכל יושביה!" און איהר זאלט פראקלאמירען פרייהייט צום לאנד און אלע זיינע בעזיצער.

דאס איז די שורה בריליאנטען וואס די גרינדער פון די פעראייניגטע שטאאטען האבען קאפירט פון אונזער תורה און קיין קראפט קען איהר אויסמעקען. דער ווינקעל־שטיין פון אמעריקא׳ס פרייהייט איז געשטיצט אויפ׳ן בארג סיני און ער וועט בלייבען פעסט און אייביג אזוי ווי יענער בארג.

אמעריקא און פרייהייט זיינען שמות הנרדפים, „סינאנימס", ביידע האבען די זעלבע בעדייטונג. די שקלאפעריי, וואס האט אמאל געשענדעט דיעזען באדען איז געווען א פראדוקט פון אייראפא. אמעריקא איז געווען פריי ווען מען האט איהר ענטדעקט. זי איז די וויעגעלע פון פרייע שבטים, פון

זוכט שוואַרץ צו מאכען דעם הימעל פון דער צוקינפטיגער גרויסמאכט און דערשטיקען אין וואורצעל די קראפט, וואָס האָט געטריבען צו דער ליכט א יונגע נאציאָן מיט אלטע ערפאהרונגען. דאָ האָבען נאָר געהערשט די ש ל ו ח י ם פון א געקרוינטען, אייראָפּא אָבער האָט געטראָגען איהרע טיראַנען ביי זיך אין בוזים און האָט ערצויגען איהרע וועלגער אין איהר אייגענעם שוים.

וועו די פאטריאָטען האָבען ערקלערט קריעג דזשאַרדזש דעם דריטען איז זיין שלאָם ניט געשטאַנען פון דער זייט ים און דער בלוטיגער שימער פון זיין סצעפטער האָט קיינמאָל ניט געגלאַנצט אין די גאָלדענע שטראהלען פון אמעריקא'ס ליכט. די פרייהייט האָט נאָר געדארפט בעקעמפפען די טיראַניי, אָבער ניט דעם טיראַן און קוים האָט זי די טיראַניי דערוואָרגען איז שוין דאָס לאַנד געהאָלפען געוואָרען. דאָך וועו די אייראָפּאישע פעלקער זיינען אויפגעטרעטען פאר זייער רעכט, האָבען זיי געהאט נעבען זיך די נעקרוינטע טיראַנען אליין, וועלכע זעהענדיג, אז זיי קענען ניט אויספיהרען מיט בייזען האָבען זיי כלומרשט „נאָכגעגעבען". די ענדע איז געווען א קאַמפּראָמיס, אן אייגפערשטענדינונג צווישען דעם רויבער און דעם בערויבטען, און דאָס פאָלק האָט נאָר געקראָגען פרייהייט אויפ'ן פאפיר. מיט דער אויסנאהמע פון פראַנקרייך זיינען די קעניגע איבעראל געבליעבען אויף זייערע פינסטערע טהראָנען און אפילו פראַנקרייך, וועלכע האָט געקעפט איהר „גוטען" טיראן האָט ניט געקענט אויסראָטען אלע זיינע לייפליכע נאָכשלעפערס און זי איז געבליעבען ארומגערינגעלט מיט פערשיעדענע קעניגליכע שלעק, וואָס פרעטענדירען אויפ'ן פראַנצויזי-

ניט מיט טינט, מיט א טל של תחיה איז געשריבען ג־
ווארען דער אונשטערבליכער אקט פון אמעריקא׳ס אונאבהע־
גיקייט און א נייע, מעכטיגע נאציאן האט פלוצלונג בעגריסט
די זון. דרויי טויזענד יאהר האט ארומגעבלאנדשעט דער בת
קול פון בארג סיני ביז די צונג פון אמעריקא׳ס פרייהייטס־
גלאק האט איהם וויעדער אויסגעקלונגען פאר א בעפרייטעם
פאלק. דאס איז געווען די צווייטע מתן תורה און דער „אינ־
דעפענדענס האלל" אין פילאדעלפיא איז געווען גאט׳ס טריבונע
אין דער נייער וועלט.

דאס, וואס יודענטהום איז געווען פאר די געצענדיענער,
די קנעכט פון גייסט, דאס איז געווען דער 4טען יולי פאר די
געקנעכטעטע נאציאנען פון דער זינקענדער אייראפא. ליידער
אבער האבען אונז די געצענדיענער ניט פערשטאנען און האבען
זיך געשאפען א קריסטענטהום און די אייראפעאישע נאציאנען
האבען דעם 4טען יולי ניט בעגריפען און האבען זיך געשאפען
א פאלשע ציוויליזאציאן, א נאכגעקרימטע פעלקער־רעכט —
א קלאגעדיגע איראני אויף דער קאנסטיטוציע.

יא, אמעריקא און פרייהייט זיינען אויננם, אבער אייראפא
און פרייהייט זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. אויף דעם גע־
בענשטען באדען פון דיעזער רעפובליק האט נאך קיינמאל קיין
געקרוינטער טיראן ניט געטרעטען מיט דער האפנונג צו רעגיע־
רען. בלויז דער שאטען פון דעם ענגלישען דעספאט דושארדוש
דעם דריטען האט זיך אבגעשלאגען אין דעם גרויסען צויבער־
שפיענעל פון דער נייער מדינה, אבער ער אליין איז געזעסען
אין ענגלאנד. זיינע געקויפטע פערטרעטער בלויז האבען ג־

אמעריקא׳ס נאציאנאלער יום טוב

דען ניט אמעריקא׳ס 4טער יולי, וועלכער איז דער אויס־דרוק פון פרייהייט, די עדעלע קרוין פון מענשליכען דענקען און דער אָבגלאנץ פון גאָט׳ס שענסטע מידה, — וואָלט די פינסטערניס פון אלט אייראָפּא אויף אונז אזא שוי־דערהאפטען רושם ניט געמאכט.

פאר דער העלער, גרויסער שיין פון דער „דעקלאריישאָן אָוו אינדעפּענדענס" דערזעהען מיר ערשט ריכטיג די עקעל־האפטע העסליכקייט פון אייראָפּא׳ס ציוויליזאציאָן. אויף דעם פּראָביר־שטיין פון אמעריקא׳ס פרייהייט ערשיינט אונז די ריכ־טיגע געשטאלט פון דער „קריסטליכער ליעבע", וועלכע חן׳דעלט זיך נעבען בלוטיגע טהראָנען פון דער אנדער זייט אטלאנטיק.

וואָס איז דאָס דאן געשעהן?

עס איז זעהר פיעל געשעהן. דאָס, וואָס איז אין יענעם 4טען יולי פּראָקלאמירט געוואָרען אין פילאדעלפיא, וועט בליי־בען אן אייביגער פּראָטעסט געגען קישינעוו. דאָס, וואָס די „ליבערטי בעלל" האָט דאן אויסגעקלונגען אין דער שטאָדט פון ברודער־ליעבע וועט זיין אן אייביגער סיגנאל צו פרייהייט פאר אלע ליידענדע פעלקער, און א בעגרעבניס־כאָהר פאר אלע טיראנען פון דער וועלט.

אַמעריקאַ

— פּאַרדאָן, איהר האָט אַ טעות, האָט זי מיר געענטפערט מיט אַ שמייכעל. די פּאָעטען דאכט זיך אלץ, אז זיי שוועבען אין די הימלען.

— חלילה, — האָב איך נעסאָפּעט, — חלילה, איך האָב שוין נאָר קיין טעות. ווי רופט איהר דאָ דעם ערשטען עטאַוש?

— „פּאַרטער", האָט זי מיר ערקלערט, דאָס ווערט ניט געַרעכענט, ס'איז נאָר ניט.

— און דעם צווייטען עטאַוש?

— צווייטער „פּאַרטער", אויך נאָר ניט.

— און דעם דריטען עטאַוש?

— ערשטער „מעצענין": נאָר ניט.

— און דעם פערטען?

— נאָר ניט, צווייטער „מעצענין", ניט גערעכענט. דער ערשטער שטאָק פּאנגט ערשט אָן נאָכ'ן צווייטען מעצענין. פערשטעהט איהר מיך, האָט די פרוי צוגעזעצט, די רעגיערונג ערלויבט דאָ ניט צו בויען הייזער העכער ווי פיער שטאָק, נו, נארט מען איהר אויף אזא אופן אונטער. איין מאָל אנגעשריעבען איז פערפאלען, בלייבט דאָס אזוי. אין אייראָפּא רעספּעקטירט מען דאס געשריעבענע ווארט, ניט ווי ביי אייך אין אמעריקא. עס שטעהט „ערשטער שטאָק", איז ערשטער שטאָק...

— איך פערשטעה, האָב איך געזאָגט אבציהענדיג דעם אטהעם, און האָב אנגעהויבען מיט מעהר חשק צו שטיינען הערער, איך האָב געוואָלט דאָס הויז זאָל זיך אויפהויבען אויף נאָך א פיער, פינף שטאָק; איך האָב געוואוסט, אז איך נאר די רעגיערונג...

גראָד ניט געווען, די מאַמע האָט מורא געהאַט אליין צו קערע־ווען דעם „ליפּט" און מיר האָבען ביידע אָנגעהויבען גיין אויף די שוועָרע, שטיינערנע טרעפּ. ארויפגעהענדיג פיער עטאַזש פון דאָפּעלטע, שוועָרע מאַרמאָרנע שטיגען האָב איך ערשט דער־זען אָנגעשריעבען מיט גרויסע אותיות „ערשטער שטאָק".

— ביי אייך אין אמעריקא מוז מען געווים וואָהנען זעהר־ הויך, האָט די פרוי צו מיר געזאָגט.

— יאָ, האָב איך איהר געענטפערט, זיך כאָפּענדיג ביים הארצען.

— איהר האָט צו קריכען א פולע טרעפּען.

— אפולע.

— דאָס מוז זיין שרעקליך.

— אום...

— דאָרט איז לויטער וואָלקען קראַצער.

— אום... אום...

— די מענשען פֿלאָגען זיך דאָרט.

עם האָט מיר נעפֿלאַצט די געדולד:

— זאָגט מיר, מאַדאם — האָב איך איהר פֿלוצלונג א פרעג געטאָן, בלייבענדיג שטעהן אויף די טרעפּ מיט אונטער־געהאַקטע פּים, — אויף דעם וויפּיעלטען שטאָק זיינען מיר אייגענטליך יעצט?

— אויפ'ן צווייטען, האָט זי געענטפערט סאָפּענדיג ווי א נאַנז.

— ווי רעכענט איהר דאָ אין וויען אייערע שטעקענס, אַדער שטאָקען, מיר דאכט, אז מיר זיינען שוין אַרויף אכט עטאַזש.

צער. מען וויל דאָס ניט גלויבען, אין אמת'ען אָבער לאָזט זיך אויס דאָס מען וואָהנט אין וויען למשל העכער ווי אין ניו יאָרק.

ביי אונז איז כאָטש אין די גאנץ הויכע, מאָדערנע אפּארט־מענט הייזער פּאראן אן עלעוויימאָר, וואָס פיהרט ארויף אין אראָב יעדען איינעם, וואָס האָט דאָרט נאָר א צוטריט, אין אייר־דאָפּא איז אין די זאָרט הייזער כלומרשט אויך פּאראן א'ן עלעוויימאָר, א „ליפט", אָבער דיעזער „ליפט" פיהרט נאָר ארויף און ניט אראָב, און נאָר די שכנים, וועלכע וואָהנען דאָרט און נאָר דעמאָלט וועז דער פּאָרטיער (רזשעניטאָר) איז אין דערהיים. א גאסט, א פרעמדער מוז זיך גוט אונטערגאָרטלען און במחילה אליין קריכען אויף די טרעפּ. אין די דאָרטיגע „ליפטס" זיינען ניט פּאראן קיין „עלעוויימאָר באָיס" ווי ביי אונז, וואָס זאָלען פיהרען דעם „ליפט". דאָרט מוז מען אין בעסטען פאל אליין פּאָהרען.

איך האָב געהערט א מעשה ווי א מוהל איז אמאָל גע־נאנגען צו א ברית, וואו דער נאנצער עולם האָט אויף איהם געוואָרט, און ער איז ארומגעפּאָהרען אויפ'ן „ליפט" א שעה נאָכאנאנד ארויף און אראָב און זיך ניט געקענט אָבשטעלען. וועז ער האָט געזעהן, אז ער פערשפּעטיגט דעם ברית, האָט ער אָנגעהויבען שרייען מיט קולות: „געוואלד, אידען, ראטעוועט!" מען האָט דאן קוים מיט צרות אָבגעשטעלט דעם „ליפט" און ארויסגענומען דעם צושראָקענעם מוהל.

איך וועל קיינמאָל ניט פערגעסען ווי איך בין אין וויען געגאנגען צו גאסט צו א געוויסע פאמיליע אין קאָנקאָרדיא פּלאטץ, ערשטען בעצירק. קומענדיג נעבען דער הויז האָב איך בעגעגענט דער מאדאם פון דער פאמיליע. דער „פּאָרטיע" איז

משכיל, וועלכער האָט מיר נעוואָלט ווייזען, אז ער איז מורגל אין אמעריקאנישע זאכען און קען אמעריקא אויף אויסענווייניג פונקט ווי אשרי, האָט מיר געשטעלט די איבערראשענדע פראגע, פאר וויפיעל מיין ווייב עסט אויף א וואָך צוקערקעס. ער האָט מיר פערזיכערט, אז ער ווייס, דאָס די אמעריקאנער נקבות האלטען טאָג און נאכט אין עסען צוקערלאָך, אז אידישע וויבער, למשל, געהען ארום איבער פיט סטריט און לעקען „לאלי פאפּס" און סמאָטשקען „טשאָקאָלאד בייבים"... דער חסיד האָט מיר געוויעזען אז ער איז ניט קיין גרינער און ווייס אז מען רופט די צוקערלאָך „קאיען די", און ווייס אויך אז די וויבער „קאיען" דאָס מיט א כוונה: עס זאָל זיי ארויספאלען די ציין, כדי זיי זאָלען קענען אריינשטעלען גאָלדענע...

וועו איך פלעג לאכען פון דעם אייראָפּעאישען משוגענעם מנהג צו ציהען פאר א בעקאנטען די הוט אין גאס; צו בלייבען אין שנעע, אין שטורם און אין רעגען מיט א הוילען קאָפּ, ניט זעלטען א פליכעוואטען, פלעגט מען מיר זאָגען, אז דאָס איז נאָך אלץ שענער ווי אין אמעריקא, וואו מען בענריסט זיך שאָקלענדיג די קעפּ ווי די פערד. וויסענדיג דאָס אין אמעריקא פעהלען טאקע קיין „פערד" ניט, ביי וועמען דער קאפּעלוש פערדעקט די פערדישקייט, האָב איך מכח דעם ענין ניט געוואָלט דיספוטירען.

וועגען קיין זאך וואונדערט מען זיך אָבער אין אייראָפּא דאָך ניט אזוי שטארק ווי וועגען די אמעריקאנער „סקאי סקרעפּערס", וואָלקען קראצער, מען קען די דאָרטיגע לייט בשום אופן ניט איינריידען, אז דיעזע עוג מלך הבשן־קראצער וועלען נאָר בענוצט אלס ביוראָס, אָפיסעס, אָבער ניט אלס וואָהן־פלע־

— איך מיין גאָר פשוט אָט דאָס, וואָס איך פרעג. איך האָב געלעזען אין די נאזעטען וועגען „וואָלקענ־קראצער" אין וועלכע איהר וואוינט דאָרט, איך האָב אויך נעזעהן בילדער פון יענע משונה'דיגע מויערען, וואָס שפּאַרען אונטער די הימ־לען, האָב איך נעוואָלט וויסען וויפיעל צייט עס נעמט דאָרט אריינצוגעהן אין שטוב.

איך האָב א שמייכעל נעטאָן:

— ענטשולדיגט, מאדאם, — האָב איך דער פרוי געגעבען צו פערשטעהן, — אמת, מיר האָבען זיך טאקע אין אמעריקא צו קראצען, זעהר אפט ביז בלוט, דאָס רוב אין דער לעצטער צייט, אָבער דאָס קומט פאָר אפילו וואוינענדיג אין א קעלער די, וואָס האָבען צו טאָן מיט „וואָלקען קראצערס" און זיינע מחותנים מיט'ן הימעל פערשפּאַרען זיך צו קראצען...

א תם'עוואטער קרעמער פון א קליין שטעדטעל האָט מיר פלוצלונג א זאָג געטאָן די אונערוואַרטעטע חכמה „זויערע זאָכען מוז זיין א גוט געשעפט אין אמעריקא, אידען מוזען דאָרט פערדיענען א שענע פּאָר טאָלער פון עסיק. איך האָב געהערט, אז זיי האָבען דאָרט א בעזונדערע עסיק גאָס"...

העסטער סטריט, מיינען דאָרט א סך אידען, איז א נאמען נאָך א אידענע, נאָך אסתר המלכה, אָדער נאָך איין אנדער צדקניות...

— פּורים מוז זיך אין אייער אסתר־גאָס טאָן מעשים, — האָט פראָבירט טרעפען א היימישער מלמד, א ציוניסט פון די „מזרחים",—די גאָס שטאָמט דאָך מן הסתם פון דער מגילה"...

איך האָב געזעהן ממש ווי ער שלינגט די שפּייעכטס.

אן אויפגעקלערטער חסיד'ישער יונגערמאַנטשיק, א

ווי אייראָפּאַ זעהט אונז

גענאַרט די רעגיערונג.

מ עהר ווי איין מאָל איז מיר אויסגעקומען צו לאכען אין אייראָפּא פון די פאלשע און קאָמישע בעגריפען, וואָס מאנכע אייראָפּעער האָבען דאָרט וועגען אמעריקא. זיי לעזען אָפּטמאָל אין די דאָרטיגע צייטונגען פערדרייטע שטיק־לאך נייעס איבער „אונזער" מדינה, אָדער זיי הערען די מעשיות פון „גרינע" אידען און אידענעס, וואָס קומען פון אמעריקא צוריק „א היים" און זיי גלויבען אז אלץ איז „תורת לאָקשען".

מאנכע מענשען מיינען דאָרט, אז פיעלע היגע ענגלישע און אידישע בלעטער, מערסטענס די „געלע" נאטירליך, פער־נעמען זייערע גאנצע ערשטע זייטען בלויז מיט די גרויסע קעפ פון די „געשעהענישען" און די „געשעהענישען" גופא זיינען געדרוקט אין רש"י־כתב אויף דער לעצטער זייט.

וועז איך האָב ערקלערט אז די מיסטע אמעריקאנער בלע־טער האָבען גאר קיין קעפ ניט, האָט מען מיך אנגעקוקט פער־וואונדערט...

מיך האָט א מאָל א גאנץ אינטעליגענטע פרוי געפרעגט זעהר נאאיוו די שאלה ווי לאנג מיר געדויערט אריינצוקומען ביי מיר אין הויז, און וועז איך האָב איהר געפרעגט וואָס זי מיינט מיט איהר זאָגדערבאַרע קשיא, האָט זי מיר ערנסט גע־ענטפערט.

רעיונות, איך האָב שוין אָן דער מיאום'ער נקבה פערגעסען, פראנקרייך איז מיר פיעל מיאום'ער ערשיענען, איך וואָלט איהר ניט געקושט, וועז זי מאכט מיך גליקליך אוז איך האָב עפעס אזוי ווי מבולבל איבערגעפרעגט דעם קעלנער.

אן עסטערהאזי־בראטען זאָגט איהר, זאָל עס זיין א שווייגם־בראטען?

איידער דער קעלנער האָט מיר צייט געהאט צו ענטפע־רען האָט מען איהם אוועקגערופען צו אן אנדער טיש אוז איך בין געבליעבען פערטראכט איבער דער טרויעריגער שפייז־קארטע.

האָט זי מיר פאָרגעשטעלט. איך האָב אויף איהר א קוק גע־טאָן און האָב צום ערשטען מאָל דערזעהן די אמת'ע שענהייט פון בודאפּעסט. „יאָ, האָב איך ביי זיך געקלערט, בודאפּעסט איז ווערט א קוש"... אָבער מיט איהר איז מיר פאָרגעשטעלט געוואָרען איהרע א חבר'טע. א שווארצע, א דארע, א פער־זעהענים. איך האָב געקושט ביידע. א ברירה האָב איך גע־האט! די ערשטע האָב איך געקושט ווי א פרומער איד די ספר תורה און די צווייטע — ווי אן אינקוויזיציאָנס געפּייניג־טער דעם צלם. איך האָב ערשט ריכטיג פערשטאנען ווי מאנכע קושען נעבאך דאָרט, וואו מען דארף ניט, ווייל זיי זיינען דער־צו געצוואונגען... איך האָב אויף זיי אמת רחמנות געהאט...

איך האָב נאָך דעם צווייטען קוש גלייך גענומען קוקען אין דער שפּייז־קארטע, אפשר וועל איך דאָרט געפינען א מאכל, וואָס זאָל מיר פערשלאָגען די ניט־גוטקייט, איך וואָלט וויעדער א קוש געטאָן בודאפּעסט, אָבער צוויי מאָל איז געגען דער מאָדע... און קוקענדיג אין דעם „אלף בית" פון די געריכטען האָב איך דערזעהן א פּאָטראווע, אז איך האָב מיינע אויגען ניט געגלויבט און האָב צוגערופען דעם קעלנער און געפרעגט אין דייטש.

— וואָס איז דאָס?

— עסטערהאזע־בראטען, האָט ער מיר געענטפערט.

די גאנצע עקעלהאפט־טרויעריגע דרייפוס־געשעהענים איז מיר שנעל אויפגעשטאנען אין זכרון. בכן בין איך פון איין מיאוס'ע מעשה אוועק און צו דער צווייטער געקומען, צו עסען אָט דאָס געריכט וואָלט געהייסען זיך לאָבען מיט חלשות. אין קאָפּ האָבען זיך מיר גענומען מישען פערשיעדענע שווארצע

סך אידען, אידען מיט אידישע הערצער, היסע הערצער, וואס אפילו דאס שאוועניסטישע מאדיארענטום האט נאך אויך ניט פערלאשען.

אונגארן איז מיר זעהר גוט געפעלען, נור איין זאך איז מיר דארט זעהר שווער געפאלען, דאס איז, קושען פרעמדע וויבער גלאט אזוי אין דער וועלט אריין און ניט דארט וואו עס ווילט זיך קושען, נאר דארט וואו די מאדע היסט: קושען אין האנד, מעשה שקלאוו. מתנגדים פון דיעזען דין זיינען אפילו יוצא מיט א פסוק, אנשטאט צו קושען ממש, ציהען זיי דעם קאפעלוש פאר א דאמע און זאגען: „איך קום די האנד, גנעדיגע פרוי", אדער „גנעדיגעם פרויליין". אבער איך האב זיך ניט געקענט צוגעוואוינען צו דעם דאזיגען ליגען. אט דער פסוק האט מיר עפעס אויסגעזעהן ווי זאגען „קרבנות" אנשטאט זיי מקריב צו זיין; ווי פטר'ן א חוב מיט א צוזאג, איך האלט ניט פון „יהי רצון'ס", אדער איך ב ר י י נ ג דעם קרבן, אדער נ י ט, וועלטער און טהאטען זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. היינט בין איך סתם ניט מקריב צו פרעמדע נעטער, אדער צו שדים... דער קוש איז טאקע וואס אן אמת די שפראכע פון דער נשמה, אבער וואס זאל עפעס מיין נשמה ריידען אהן אן ענטפער; ריידען צו דער וואנט?...

איין מאל, בין איך זיך מודה ומתודה, האב איך טאקע געפיהלט ווי צו קושען א וויבעל. די נאטור האט איהר דערצו בעשאפען. איהרע קליינע, וויסע, זיידענע הענד מיט די צארטע אלבאסטער־קלארע ליליענפינגער האבען ווי געצויגען צו זיך די גלייכגילטיגע ליפען פון דעם קאלטסטען מאנסביל. דאס איז געווען אין א „קאווע־האז"־רעסטאראנט. א בעקאנטער

אין די אויגען פונקט ווי אין אלע גרויסע און רייכע שטעדט, וואו זיי בילדען די מרויעריגע שאטענזייט פון אונזער אונגע־ רעכטער געזעלשאפט.

בודאפעסט לעבט ניט נאר בויי־טאג נאר בויי־נאכט אויך. זי האט א ביינאכטיגעס לעבען פונקט ווי בערלין, אדער פאריז, און איהרע שענע און צוגעשענטע נאכט־וואנדלערינס זיינען פול אין יערער וואכענדער „קאווע־האז" און שפאצירען פאזע לבנה פונקט ווי שטערען, וועלכע שאינען אויך נאר ביינאכט... עס איז כדאי צו דערמאנען, אז די ווערטער „קאווע האז" (קאפע הויז) און „זשידא" (איד) זיינען פון די וועניגע ווערטער אין דער אונגארישער שפראכע, וואס האבען א שייכות מיט דער משפחה פון די איראפעאישע לשונות, מיט דער אוים־ נאמע פון דעם פינלענדישען לשון, וואס איז לויט די פילא־ לאגען, אויך א קינד פון אזיאטישע עלטערען. זאנסט קלינגט די אונגארישע שפראך אין די אויערען פון אן איראפעאער זעהר פרעמד, אין גאנצען אונפערשטענדליך און ער פיהלט ווי ער געפינט זיך עפעס אין א נייע וועלט. איך האב זיך נאטירליך נעפיהלט ווי אין דער היים. ערשטענס איז יעדער איד, אפילו דער ציוויליזירטעסטער, א שטיקעל אזיאט, בפרט א אידישער דיכטער, וואס טראגט נאך אין הארצען די מאפע פון זיין שטאלצע פערנאנגענהייט אין אזיען און וועמעס פאנטאזיע עס בלאנדזשעט נאך אזוי אפט אויף דעם אזיאטישען הימעל, וואו עס האבען געשאינט אזוי פיעל אידישע שטערען. א איד איז סתם אומעטום א היימישער, וואו ער געפינט נאר א אידען. און בודאפעסט האט, ווי איך האב שוין פריהער בעמערקט, א

וואָרט „קאוועט האז", דאָס הייסט קאפּע הויז, אן אינסטיטוציאן, וואָס איז פול אומעטום. און דאָס „קאוועט־האז" פון בודאפּעסט איז א לעבעדיגע „שטיקעל סחורה", פול מיט דעם שענעם גע־שלעכט און ציגיינער מוזיק. דער אונגאר, וועלכער איז זאנסט הויך־אינטעליגענט, דער גרעסטער פראנט און ביז אויף דער העכסטער שטופע מאדערנע און ציוויליזירט, וועט אבגעבען די שענסטע אפּערא פאר א שטיקעל ציגיינער מוזיק געשפּיעלט פון ציגיינערשע כלי זמרים אהן נאטען און צוגעפּייקעלט פון א שענע ציגיינערקע. די אונגארן, וועלכע האבען אויסגע־וואנדערט מיט העכער טויזענד יאהר צוריק פון אזיע נאך אייר־ראפּא און האבען אריבערגעפּליעגעלט א סך אייראפּעאישע פעלקער אין אייראפּעאישקייט, האבען נאך בעהאלטען אין זיך א טיעפּע ליעבע צו נאטור־מוזיק און א מין אזיאטישען חשק צו פרויען, וואָס שטייגט נאך ווייט ווייט אריבער די לעבענס־לוסטיגע פאריזער. דער מנהג צו קושען א פרוי די הענד ביים בענריסען זי און ביי'ם געזעגנען זיך מיט איהר שטאמט ווי עס שאינט פון אונגארן, דען דער אונגארישער דזשענטעלמאן טוט דאָס מיט מעהר פרומקייט און אפּעטיט ווי דער עסטרייכער... בודאפּעסט איז די נויאָרק פון אייראפּא, זי איז שנעל אויפגע־וואקסען און האָט פערנומען דעם אויבען־אן פון די וועלט־שטעדט. מיט א בעפעלקערונג פון בלויז אכט מאל הונדערט טויזענד נפשות שפּיעלט זי דאך אוא בכבוד'ע ראלע אין וויען, פאריז און בערלין, וועלכע זיינען פיעל עלטער און גרעסער. וואָס אידען אנבעטרעפט האָט בודאפּעסט די דריטע גרעסטע קהלת אין דער אלטער וועלט, זי האָט אויך לויט איהר פרא־פאָרציע א רעשטיל אביונים, וועלכע וואַרפען זיך צימליך שטארק

מעהר — זאגאר ליעבע צו רופלאנד. די באבע מאסקווא האט זעהר פיעל פאטריאטען צווישען די סלאווישע פעלקער פון דעם באלקאנישען האלב־אינזעל און די טשעכען, און רוטענען, זי וואלט זיי אויך אלע ארומגעכאפט און איינגעביסען פאר ליעב־שאפט... ליידער האט זי זיך צובראכען די ציינער אן יאפאן און די רוסישע רעוואלוציע. זי קען זיי אויך ניט ארומנעמען, וויל זי האט פערנומען ביידע הענד מיט פערשיעדענע פעק־לאך, גרעסערע און קלענערע, איהרע הענד זיינען אויך ניט לאנג גענוג (אט ווי לאנג זיי זיינען) אלע סלאווישע מדינות צו דערגרייכען און זי שטעהט נאר יעצט מיט אן אפענעם פיסק און אן ארויסגעשטעקטע צונג און ווארנט זיך נאך אלץ מיט די ביינער וואס זי האט פריהער פערשלונגען און סקאוואוטשעט נאך אלץ פאר בויכווהטאג פון די ביסענס, וואס זי האט שוין כלומר'שט פערדייט...

יא, בודאפעסט איז שען, וואונדער שען! בעזאנדערס פרעכטיג זיינען די אנדראשי־גאס און די קאשוט־לאיאש־גאס; דער מארגארעטען־אינזעל אויף דער דאנאו; דער פארלאמענט און די בערזע. בודאפעסט האט אויך שענע מאנומענטען און שענע „סקווערס". אין דער אנדראשי־גאס פיהלט דער מענש א מין גייסטינע בריטקייט, א מין הרחבה און רעספעקט פאר די אונגארען, פאר זייער געשמאקפאלען בענריף פון שענקייט. איך האב געמאכט א שפאציער אין אן עקיפאזש מיט דעם ראבי־נער, דר. ארנאלד קיש, און א יונגען קויפמאן דורך די בודאפעס־טער הויפט־גאסען און בין געווארען זאט מיט הנאה און בעוואונ־דערונג. וואס עס ווארפט זיך צום מעהרסטען אין די אויגען, קו־קענדיג אויף די שילדען פון די בודאפעסטער געשעפטען איז דאס

וואָס שטאָלץ צו זיין און זיך ריהמען פאר לייטען. איהר בו־
דאפעסט פערשענט דעם אייראָפּאישען קאָנטינענט און איז
אויסגענאָסען ווי א כשוף אויף א געבענשטע שטק ערד, וואָס
רופט ארויס הייליגע בעגייסטערונג און לוסט צום לעבען. אי־
בערראשענד שען איז די אָנקונפט אין בודאפעסט ביינאכט,
וועו די מאסען עלעקטרישע ליכט פון די פיעלע ערהאבענע
בריקען שלאָגען זיך אָב אין דעם גרינ־גלאטען שפיגעל פון דער
טרוימענדער דאָנאו, וועלכע פליסט מאיעסטעטיש צווישען בו־
דא און פעסט און זעהט אויס ווי אן אויסגעשטערענטער הימעל
אויף דר'ערד! צו דער צייט פון מיין קומען אין דער אונגארי־
שער רעזידענץ־שטאָדט איז דאָרט גראָד געווען דער קעניג און
זיין שלאָס האָט אראָבגעקוקט מיט הונדערטע ליכט פון דעם
הויכען פעלזענבארג איבער דעם מיטעלסטען הענג־בריק פון בו־
דאפעסט. זאָנסט קומט דער קעניג ניט גאנץ אפט און פער־
בלייבט ניט זעהר לאנג אין אונגארן, יעצט אָבער לעבט עסט־
רייך דורך א קריטיש־צאצקעדיגען מאָמענט: — סערביען'ס
סטראשונקעם פאר'ן אייגשלינגען באָסניען און הערצעגאָווינא,
און צוויי יובילעאומס: — קיסר פראנץ יאָזעף'ס הויכע אלט־
קייט און זיין זעכציג־יאָהריגע הערשאפט. אין אזא מאָמענט
מוז מען אביסעל א קיצעל טאָן די אונגארען, וועלכע, האָבענדיג
אין זיך אזיאטישען טעמפּעראמענט, זיינען זעהר עמפּפינדליך
און קענען זיך לייכט בעגייסטערען... אונגארן האָט סתם זעהר
פיינד די סערבען, וועלכע חבר'ן זיך און האָבען א געמיינזאמען
לשון מיט די קראָאטען און באָסניאקעם, וויל קראָאציען בע־
לאנגט אייגענטליך צו אונגארן און סערביען זוכט אין די קראָא־
טען צו ערוועקען דעם סלאוויישען פאטריאָטיזמום און נאָך

וינצ־שפראך און די אפיציעלע שפראך פון עסטרייך—דייטש; אונגארן אבער איז א קעניגרייך פאר זיך און אלץ איז דארט אונגאריש אפילו דער סידור... אונגארן וויל ניט זיין איינע פון די קאלירטע שטיקלאך שטאף, פון וועלכע די קאלדרע פון דער עסטרייכישער רעגיערונג איז צונויפגעשטעפט; זי וויל זיין א קליינע קאלדריצקע פאר זיך, ביז א געוויסען גראד איז זי דאס דאך, אבער איהר פאלק קען זיך אונטער איהר ניט אין גאנצען דערוואַרעמען, דען ווי דאס זאל ציהען די קאלדרע בלייבט אלץ איין חלק נאקעט און הויל, דאס רוב איז דאס דער הינטער־חלק... יא, מיט דעם גאנצען שטאלץ פון דער מאריא־רען־לאנד ליענט דארט אפט דאס פאלק אין א זעהר קאמיש־טרויעריגער פאזע און ווילענדיג, ניט ווילענדיג מוז עס זיך דאך צוטוליען צו עסטרייך אום צו פערדעקען, וואו עס איז נאקעט... למשל, אינדוסטריע, דאס איז א זאך וואס אונגארן האט ניט און מוז אנקומען צו איהר קעניג'ס קייזערריך. אמת, אונגארן איז א מלוכה פאר זיך מיט אן אייגענעם פארלאמענט, מיט אייגענע סקאנדאלען, אייגענע אדעלייט און אייגענע קבצנים, זי האט נאר מיט עסטרייך „שותפות'ע" מיליטער, נאר דאס מיליטער בעלאנגט געוואוינליך צום קעניג און דער אונגארישער קעניג איז דער עסטרייכישער קיסר... וועז איך בעטראכט דאס אלץ, זעה איך די שטאלצע אונגארן אונטער איין טלית מיט די רוטענען, פאליאקען, סלאוואקען, קראאטען, טשעכען, מעהרא־ניטען, באסניאקעס, הערצעגאווינער, איטאליענער, סערבען, טערקען און דעלמאטינער, און פראנץ יאזעף זאגט מיט אלעמען איין „מלאך הגואל"...

דאס אלץ זאגט אבער ניט, דאס אונגארן האט ניט מיט

א מעת לעת אין בודאפעסט

דער אונגארישער פאטריאטיזמוס פאנגט זיך אן מיט א הונגער, מיט א ווילדע זשערנעקייט באלד אין וויען אויף דעם שטאאט־באהנ־האף. ווי גיך מען געהט דארט אריין אין וואגט־זאל איז מען שוין אין אונגארן. מען איז שוין ג'שמד'ט אויף אן אונגאר מיט'ן קויפען דעם בילעט. גלייך אין וואגט־זאל בעמערקט מען די קאלטע גלייכגילטיגקייט צו אלץ וואס איז ניט אונגאריש, איבערהויפט צו דייטש. א סך אונגארען קענען דייטש, אבער זיי ווילען ניט גערען ענט־פערען ווען מען פרעגט זיי עפעס אין דיעזער שפראך. עס איז כמעט אונגלויבליך, דאס דיעזע שאווענישטען מיט איין אזיא־טישן לשון אין מיטען אייראפא זאלען האבען א דייטשען קעניג און זאלען איהם נאך ליעבען דערצו. דער אמת איז אבער, אז זיי ליעבען איהם דאך... דען זאנסט וואלט ער זיי צובראכען די ביינער... מעשה שהיה!

ווי בעקאנט, האבען די איבערינע נאציאנאליטעטען, וועל־כע געהערען טהיילווייז אדער אין נאנצען צו עסטרייך, אויך ניט זעהר שטארק ליעב זייער קיסר'ס מאמע־לשון, אבער דאך זיינען אויף די אייזענבאהנען און אויף די באהנ־האפען פון די פערשיעדענע לענדער נעשריעבען אין צוויי שפראכען: די פרא־

ליעבע האנד פון א יונגעס, אונשולדיגעס קינד. צארט, שוואך, ווייך און קינדיש איז די קליינע האנד געווען, קוים גלויבליך, אז זי קען זיין אזוי דראמאטיש אויף דער גרעסטער ביהנע פון אייראפא.

ליא האט מיך אריינגעפיהרט ביי זיך אין צימער, דער פאַטער האט אונז געלאזט אליין. נאכדעם ווי איך האב מיט איהר נערעדט צוויי, דריי מינוטען, האט זי זיך אבגערופען צו מיר מיט א הערץ־ברעכענדע שטימע און א מין נערוועזיטעט:

— איהר זייט געווים איבערראשט צו זעהן ווי קליין איך בין. איך ווייס, איך בין קליין־געוויקסיג, און ריידענדיג האט זי מיר געקוקט מיט איהרע גרויסע, פייערדיגע אויגען גלייך אין פנים.

— ליעבעס קינד, — האב איך געזאגט מיט א טיעפען רחמנות, — ליעבעס קינד, וואס רעדט איהר פון קליינקייט ווען איהר בעזיצט אזא גרויסע נשמה. אייער זשעניע האט אריבערגעפליעגעלט אייער קערפער. וואס געהט אייך אן וואס איהר זייט קליין פארצושטעלען גרויסגעוואקסענע מענשען ווען איהר זייט גרויס גענוג צו מאכען קליין־געוואקסענע גרויס.

די קליינע לאה האט א קלוגען שמייכעל געטאן.

זאגט, — איידער צו הערען דאס אין וויען געפינט זיך א מענש, וואס האט ניט געהערט פון מיין קינד.

ער האט דאס געהערט מיט אזא פייער אז זיין יערעם ווארט האט מיר געגומען ביי דער נשמה. מיר האבען זיך־ענדליך ביידע אויסגע'טענה'ט און אויף מארגען האט ער מיך־געפיהרט צו זיך אהיים.

דאס איז געווען א קאלטער הערבסט מארגען. מיר זיי־נען געגאנגען פארביי דער דאנאו, וועלכע האט נעטריבען איהר גרינעם וואסער מיט א נערוועזע געשווינדקייט. הערר ראזען האט מיך אריבערגעפיהרט איבער איינעם פון די בריקען און קומענדיג ניט וויים פון זיין הויז האט ער זיך צו מיר געוועגדעט מיט די דאזיגע ווערטער:

— מיר זיינען שוין באלד נעבען מיין הויז. איך בעט אייך, טייערער פריינד, זאגט ניט מיין טאכטער אז זי איז קליין. זי נעמט זיך דערפון דאס לעבען אוועק. עס קאסט מיר שוין אן אייגענס. אלע פראפעסארען פון וויען אויסגעפרעגט, ניטא קיין מיטעל, פארפאלען, זי קען מעהר ניט וואקסען. דאס האט געקענט זיין די גרעסטע אין דער וועלט... זי איז די גרעסטע... א, זי איז זעהר גרויס, איהר דארפט איהר זעהן שפיעלען, איהר דארפט איהר זעהן אין הויפטמאן'ס האנעלע!...

אזוי רייד־ענדיג זיינען מיר אריין אין הויף, ארויף אויף די טרעפען און זעה! ווער קומט אונז אנטקעגען? ליא ראזען!

— אט דאס איז מיין טאכטער! האט דער ארעמער פא־טער אויסגעשריען מיט א פרייד, אט דאס איז מיין ליא, מיין לאה'לע.

באלד האב איך געהאלטען אין מיין האנד די צארטע,

מאן צוגעזעצט, — פערגעסט ניט, אז דיעזע ארויסע קינסט־לערין איז נאָך זעהר יונג, ערשט אין גאנצען 19 יאָהר.

— וואונדער איבער וואונדער!

— און פערגעסט ניט נאָך א זאך, טאקע די הויפט־זאך: דאָס מיידעל איז צום בעדויערען זעהר קליין געוואקסען, זי זעהט אויס ווי א קינד פון צעהן יאָהר. יאָ, זי איז זעהר, זעהר קליין. דער מהעאטער האָט זיך שטארק גע־עצה'ט אויף א בע־זונדערען מיטינג, אויב מען זאָל אזא קליינע פרויענצימער אריינגעהמען אין דעם אנסאמבעל פון אזא וועלט־טעאטער. אָבער איהר גייסטיגע גרויס האָט בעזיגט איהר קערפערליכע מאָאָס. די פרעסע, די קריטיק האָט דעם מהעאטער געהאָלפען שנעל קומען צום ריכטיגען בעשלוס, און ליא ראָזען פילט יעצט אויס די עהרענשטעלע צו וועלכע איהר זשעני האָט איהר בע־שטימט.

די גאנצע זאך האָט מיר געקלונגען פרעמד און איבער־ראשענד.

אָרעמער, רייכער פאטער! האָב איך אויסגערופען, ווי וועה האָט איהם געמוזט טאָן מיין פראגע, ווער זיין טאכטער איז! איך האָב זיך דערוואוסט, אז ער קומט זעהר אפט אין קאפע כאציאנאל פון דעם אטעל וואו איך וואוין. איך האָב איהם אויפגעזוכט און איהם געבעטען אום ענטשולדיגונג, גערריקט היים און ליעבליך זיין האנד און בעשטימט א צייט וועג ער זאָל מיך פאָרשטעלען פאר זיין טאכטער.

ער האָט מיר ענטשולדיגט און זיך פערענטפערט.

איך לאָז מיר בעסער שניידען דאָס לייב, — האָט ער גע־

בריליאנט אין דער קרוין פון וויענער דראמאטישער קונסט.

זי איז א שוישפיעלערין, א מיטגליעד אין דעם פערסאָנאל פון היגען קייזערליכען טהעאטער, וואו זאָנענטהאל איז אויבער־רעזשיסער. זי טרעט אויף אין די שווערסטע ראָלען פון שילער׳ס, שעקספיער׳ס, הויפטמאן׳ס און איבסען׳ס שטיקער. עס איז די אלגעמיינע מיינונג, אז זי איז גרעסער ווי די איטאליענישע עלעאָנאָרא דוזע און ווי סארא בערנהארד.

די צייטונגען דארפען נאָר מעלדען וועו ליא ראָזען שפיעלט און דער האָפבורג טהעאטער איז אויספערקויפט ביז דעם לעצטען ביינקעל.

„זי איז דאָס וואונדער קינד פון אונזער יאָהרהונדערט", איז מודה אפילו דער האָפשוישפיעלער גרעניאָרי, פראָפעסאָר אויף דראמאטישע קונסט אין היגען קאָנסערוואטאָריום, א פערדעקטער, געפולירטער אנטיסעמיט.

וויען איז א נעסט פון אידעניפיינדשאפט, די וויענער אנטיסעמיטישע בלעטער שטעלען זיך ניט אָב פאר קיין לומפעריי. זיי אטאקירען צו יעדער געלעגענהייט אידישע קונסט און קינסטלער צווישן אידישע זשעניען וואָגען זיי אבער ניט צו בעלידיגען, אדאָלף זאָנענטהאל און ליא ראָזען. די לעצטע ווערט שטענדיג געלויבט, איהר יעדער אויפטריט אויף דער ביהנע איז א טריאומפף, א דעמאנסטראציע פיר אידישע גאונות.

— איך בין איבערראשט און ערשטוינט, האָב איך אויסגערופען מיט די גרעסטע פערוואונדערונג. איך האָב נאָר ניט געוואוסט וואָס מיר פערמאָגען, וואָס פאר א זעלטען קינד אונזער פאָלק בעזיצט.

— און פערגעסט ניט נאָך א זאך, — האָט דער יונגער

קונסט און געלד. לאה ראָזען איז בעריהמט, זי איז די בע־ליעבטעסטע פּערזאָן אין וויען.

וואו איז איהר פאָטער? רעדט מיט איהם!.. .

איך בין געבליעבען פערוואונדערט און איידער איך האָב נאָך געעפענט די ליפּען צו ריידען, צו פרעגען ווער לאה ראָזען איז, האָט דער יונגער מאן וויעדער געזאָגט:

— מיר איז א חידוש איהר זאָלט ניט האָבען געהערט פון לאה, אָדער ווי זי הייסט אין דייטש, ליא ראָזען, זי איז איינע פון די גרעסטע וואונדער פון אונזער צייט. ערשט ניט לאנג צוריק האָבען די גרעסטע קריטיקער פון וויען איהר אריינגע־הויבען אין זיעבעטען הימעל.

מיין ענטשולדיגונג איז נאטירליך געווען, דאָס איך בין אין גאנצען צוויי טעג אין וויען און האָב נאָך קיין געלעגענהייט געהאט צו הערען פון אלע וויענער בעריהמטהייטען. איך האָב איהם דארום געבעטען ער זאָל מיר דערצעהלען ווער לאה ראָזען איז און ער האָט מיר דערצעהלט:

— ליא ראָזען, — האָט דער יונגער מאן אָנגעפאנגען, — איז א קינד פון גאליציאנער אידישע עלטערען. איהר פאָטער און מוטער האָבען דאָ איינגעוואנדערט מיט איהר פון טשער־נאָוויטש. אָט דער אידעל, וואָס איהר האָט געזהען, איז הערר ראָזען, ער האנדעלט מיט טאשען־זייגערלעך און איז אן אינטע־ליגענטער, בכבוד'ער אָרימאן, זיין גאנץ עשירות איז זיין טעכ־טעריל, זיין לאה.

און וואָס איז דער וואונדער וואָס ער איז אויף איהר אזוי שטאָלץ און וויל, אז די גאנצע וועלט זאָל איהר קענען? זי איז א ציערונג אין עסטרייך'ס רעזידענץ שטאָדט; דער עדעלסטער

האָב איך נעטראכט, „א קליניגקייט דאס איז אביסעל! איך דארף דאס זעהר נויטיג". דאָך פון העפליכקייט וועגען האָב איך זיך נעווענדעט צו דעם זעלטענעם שליח מיט דער שאלה:

— זאָגט מיר, איך בעט אייך, ר' איד, ווער זייט איהר און ווער איז אייער טאָכטער לאה, וואָס איז ליעבענסווירדיג צו וועלען מיטווירקען אויף מיין פאַרלעזונגס־אבענד אומזיסט? אין וואָס אייגענטליך זאָל איהר מיטווירקען בעשטעהן?

קוים איז דאָס לעצטע וואָרט געהאנגען אויף מיינע ליפּען, האָט דאָס אידעל געכאפט די פים אין די הענד און איז ארוים־געלאָפען פון האָטעל.

— עפּעס א משוגענער, א „קרייגק", האָב איך געקלערט, וויען האָט נעווים איהרע משוגעים און צודרייטע נפשות פונקט ווי נויארק, און דיעזער אידעל מוז זיין אייגער פון זיי. איך בין דאָן צוגענאנגען צו א יונגען מאן, וואָס האָט אויף מיר נע־וארט אין שרייב צימער און האָב איהם האלב אין שפּאס, האלב אין ערנסט געפרעגט.

„זאָגט מיר, מיין הערר, האָט איהר שוין געהערט אמאָל דאָ אין וויען פון א לאה ראָזען? עפּעס א מין אידעל פון א גאנץ יאהר האָט זיך פאַרגעשטעלט אלס איהר פאָטער, דער־צעהלענדיג מיר, אז זיין טאָכטער וויל מיר א טובה טאָן און מיטווירקען אויף מיין אבענד. ער מוז נעווים זיין עפּעס א צודרייטער".

— חלילה! איז דער יונגער מאן אויפגעשפרונגען, חלילה! ער איז זיכער נעווען הערר ראָזען, לאה ראָזען'ס פאָטער. וואויל, וואויל וויי די וועלט וואָלט דאָס זיין זי זאָל מיטווירקען צו אייער אבענד. דאָס איז א נרויסע עהרע, א נרוים נעווינס אין

לאה ראָזען

ווער און וואָס זי איז.

מיין נאָמען איז ראָזען — האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט א שוואך, נידעריג אידעל פון מיטעלען עלטער אין דעם גאסט־זאל פון האָטעל נאציאָנאל אין וויען — איך האָב געוואהן אין די „נייע פרייע פרעסע", האָט ער ווייטער געזאָגט, דאָס איהר וועט צוזאמען מיט זאָנענטאלען האָבען א פאָרלע־זונג אין דעם מוזיק פעראיינס־זאל פון קאָנסערוואטאָריום, האָט מיך מיין טאָכטער לאה געשיקט זאָגען דאָס זי וואלט אייך א טובה געטאָן און מיטגעווירקט אומזיסט אין דיעזען אבענד. איהר קענט דאָס נאָך יעצט אנאָנסירען.

וועז דאָס אידעל האָט אָבגערעדט, האָב איך אויסגעשטעלט אויף איהם א פאָר פערוואונדערטע אויגען, בעקומענדיג איהם פון קאָפ ביז די פים.

הערט א'ן אייגפאל!

זאָגענטאל, דער בעריהמטער ביהנען־מייסטער, געהט אויפ־טרעטען מיט מיר צוזאמען אויף דער ביהנע, דארף איך נאָך האָבען עפעס א לאה ראָזען זאל מיר א טובח טאָן און קומען מיטווירקען אומזיסט. „דאָס איז ניט קיין מיאוס'ע טובה",

מעלאנכאלישע מיט נעבעל־בערעקטע קארפאטען. דאך, באדט זיך נעבעך די גאליציאנישע בעפעלקערונג אין א אייבינען דלות און לויפט זוכען ברויט אין אנדערע לענדער, ווייל עם פעהלט אין פוילען דער אונטערנעמונגס־גייסט. דער פוילישער שליאכטא, וואס האט גרויס פערמעגען אין גאליציען, צעהנדליגע מיליאנען מיט וואלד און פעלד, דערפער און שלעסער, לאזט בעארבייטען זיין לאנד פון ארעמע פויערען און ער אליין הולטעווועט אין פאריז, אין מאנטע קארלא, און דער אידישער קאפיטאליסט איז מעהרסטענס א פראצענטניק, וואס נעמט צו פון די ארעמע ארבייטער דאס, וואס די קריסטליכע אויסבייטער לאזען זיי איבער. א סך גאליציאנער אידען, פרומע אידען, זיינען געבארענע וואוכערניקעס.

וואָס שטודירט די ענגלישע שפּראַך, האָט מיך — א דאנק די דראָהאָביטשער אידישע מיליאָנערען־פאמיליע לינדענבוים — ארומגעפיהרט אין יעדער ווינקעלע פון דער גרויסער פאבריק און פערטרויט מיט יעדער איינצעלהייט. איך האָב געזעהן ווי מענשען ארבייטען דאָרט ווי שדים, ווי זיי צאפּלען זיך, ווי זיי לייגען אוועק זייערע קרעפטען לאנגע שטונדען אין מעת לעת, ווי זיי ווערען בלייך און אָבגעלעבט פאר דער צייט אין דער געזאלצענער טרערענ־אטמאָספערע, פון וועלכע די רעגיע־רונג שופלעוועט אוצרות מיט גאָלד. ווי איך האָב פריהער בע־מערקט, איז דאָס בלויז די קליינע זאלץ־אינדוסטריע. די גרוי־סע זאלץ מינעס, די גרעסטע אין דער וועלט, געפינען זיך אויך אין גאליציען, אין וויליטשקא און באָחניא, וועלכע ליגען צווי־שען קראָקע און דער פּראָווינץ מעהרען. דאָרט ווערט דער ריינסטער שפּיגעל־זאלץ געהאקט פון די בערג. דאָס איז דאָס בעקאנטע שטיינ־זאלץ, וואָס ווערט פערניצט אין מיליאָנען פּו־דען. אָבער אויך דיעזע זאלץ־גרובען געהערען דער קרוין. יאָ, גאליציע האָט צו פיעל רעגיערונגס־זאלץ, דערפאר ברענט איהר אזוי שטארק אויפ'ן הארצען און איהר פאָלק לויפט מיט אזא האסט צום אָקעאן... אין אמעריקא האָט דאָס כאָטש גענוג וואסער...

ווי בעקאנט, זיינען באָריסלאוו, דראָהאָביטש, וויליטשקא און באָחניא די איינציגע ערטער אין גאליציען, וואָס פּ ר אָ־ד ו צ י ר ע ן, וואָס ש א פ ע ן. עס איז זיכער דאָס דער גאליצישער באָדען איז פול מיט אונשעצבארע מאטעריאלען, ווער ווייס וועלכע קאָסטבארע מינעראלען און מעטאלען; וועל־כע אונענטדעקטע רייכקייטען עס שלומערען אין בוזים פון די

לעזונג, און וען מען האָט מיך אפּלאָדירט האָט זיך מיר אלץ געדוכט, דאָס איך הענג ביים פורמאן אויפ'ן פּלייצע און האָב געציטערט ער זאָל מיך ניט ארונטערווארפען אין די באָריס־לאווער גליקען...

באָריסלאוו האלט אין איינזינקען, דאָס איז ניט קיין מליצה נאָר א'ן אמת. העכסטענס וואָס א הויז קען דאָרט שטעהן איז פיער אָדער פינף יאָהר, אויפ'ן זעקסטען יאָהר איז עס שוין מעהר קבר ווי הויז. צושרייבען קען מען דאָס צו דריי זאכען. ערשטענס איז דאָרט דער גרונט זעהר פעט און וויך און קען אויף זיך קיין שווערע משא לאנג ניט האלטען, צוויי־טענס איז דאָס גאנצע שטעדטעל אונטערגענגראָבען פון די וואקס און נאפטא מינעס און איז אויך פול מיט אייזערנע רעהרען, וואָס ציהען זיך פון די גרובען מיילען וויים נאָך פערשיעדענע ריכטונגען, איבערהויפט נאָך די הונדערטע עהל־רעזערוואוארען, וועלכע זיינען געבויט אויף די פעלדער ארום, און דריטענס, — יאָ, דריטענס האָט באָריסלאוו א אידישען בירגערמייסטער (סיטי מעיאָר)...

בעשערט נעווען מיר זיך צו בעקענען מיט די גאליציאנער אינדוסטריען אין די לעצטע עטליכע טעג פאר מיין פערלאָזען דאָס לאנד. מיט אייניגע טעג פריהער פון מיין קומען נאָך באָריסלאוו, האָב איך בעזוכט די קלייניע זאלץ אינדוסטריע פון דראָהאָבימש, א האלבע שעה רייזע פון באָריסלאוו. איך בין נעווען אין דער קייזערליכער זאלץ־פאברויק פון דראָהאָביטש און האָב נעזעהן ווי די נאטירליכע קוואלען פון נעזאלצענע וואסער ווערען דורך דאָס קאכען פון די דאָזיגע וואסער פערוואנדעלט אין זאלץ. דער סופּעראינטענדענט, א יונגער פוילישער קריסט,

ביהנע מעשה מענש. דער שיגעץ האָט מיך אויסגעהערט און האָט א שמייכעל געטאָן. דאָן האָט ער אויף מיר א קוק געטאָן אָן א זייט ווי אויף א משוגענעם. די גאנצע צייט, וואָס ער האָט געפוצט די שיך האָט ער ניט אויפגעהערט לאכען און זיך שטיקען אין זיך. איך האָב איהם ערשט פערשטאנען וועז איך האָב א קוק געטאָן אויף מיינע געפוצטע קאמאשען אין א האלבע שעה שפעטער, אין דעם „קאָנצערט־זאל"... איך בין אפילו ג ע פ א ה ר ע ן צום „זאל", א דראָשקע האָט געווארט אויף מיר ביים טויער פון הויז, וואו איך האָב לאָזשירט; דאָך, די עטליכע טריט פון הויז צום דראָשקע האָבען אזוי פערענדערט דעם שיינענדיגען פנים פון מיינע שיך, אז איך האָב זיי קוים דערקענט. איך האָב ערשט דאן צום ערשטען מאָל אויסגעפונען, אז די רייכסטע בלאָטע איז אויך שמוציג... צום ערנסטען איז אָבער געווען דאָס שטיקעל וועג פון דראָשקע צום זאל, נאָר וואָס טוט גאָט? נעמט מיך דער פורמאן אויפ'ן פליציע און טראָגט מיך דורך א הינטער וועג גלייך אין „זאל" אריין. אין באָריסלאוו פעהלען אָבער ניט קיין לצים, חברה האָבען דאָס דערזעהן און האָבען מיך אפלאָדירט ביי'ם בעל ענלה אויפ'ן פליציע נאָך איידער איך האָב בעטרעטען דעם „זאל". איך וויים אייגענטליך ניט וועמען באָריסלאווער וויסע חברה־ניקעם האָבען אפלאָדירט, מיך, דעם פורמאן אָדער די בלאָטעם. איך וויים נאָר, אז איידער די פארלעזונג האָט אנגעפאנגען, האָט מען מיר געמוזט בריינגען א פאָר ריינע שיך און אנדערע בגדים, אזוי קאָמיש האָב איך אויסגעזעהן.

וועז איך בין ערשיענען פאר'ן עולם האָט מען מעהר בעוואונדערט מיינע שווארצע שיך און ריינע הויזען, ווי מיין פאָר־

שפּיזלען, אויפגעטורעמס איינע אויף די אנדערע אין דער נאָך־
לעבעדיגער ברוסט פון דעם אלטען פּוילישען באָדען און ווי דאָס
„בלוט" זעצט ארויס ווי פון טויזענדער צאפּענס...

אזוי ווי אין „אונזער" בראָנזוויל זיינען אויך אין באָ־די־
סלאוו א סך פּראָסטאָקעס רייך געוואָרען קויפּענדיג „לאטס",
שטיקלאך ערד, וואו זיי האָבען געפּונען רייכע וואקס־גרובען,
אדער נאָפּטאָ־גרובען. א סך פון אָט די אויפגעקומענע זיינען
אויך דורך זייערע שפּעקולאַציעס אָבגעבראָכען געוואָרען און
נעהען יעצט אין באָריסלאוו אין די הייזער... די וואָס האָבען
געהאט שכל ניט צו טרויען דער פאלשער ערד און האָבען פער־
קויפט זייערע גרובען בעציטענס, כל זמן זיי האָבען נאָך גע־
שטרעמט מיט עהל, האָבען אָנגענומען שוועכע סומען געלד און
באלעוועז זיך יעצט אין וויען, בודאפּעסט אדער פּאריז. די
אָבער, וואָס האָבען געגלויבט אז זייערע ברונעמס וועלען זיך
קיינמאָל ניט אויסשעפּען און די בערג וועלען שטעהן מיט פולע
אייטערס פּאר באָריסלאוער שפּעקולאַנטען, האָבען געמוזט אי־
בערלאָזען זייערע אויסגעטריקענטע מינעס און זיך אוועקשלע־
פּען מיט דאָפּעל־בריסטיגע טאָרבעס דורך די בלאָטעס אין דער
וויטער וועלט אריין.

איך האָב פון די באָריסלאוער בלאָטעס אויך טרוקען ניט
אָבגעשניטען, און איך וועל קיין מאָל ניט פערגעסען דעם אבענד
פון מיין פּאַרלעזונג, וועז דער הימעל האָט נאָך אריינגעגאָסען
א נייעם ים בלאָטע אין באָריסלאוו. דאָרט רעגענט דאָס שוין
מיט פּאַרטיגע בלאָטע. צו מיינע צרות האָב איך זיך אויף א
וויילע פערגעסען וואו איך בין און האָב געהייסען דעם שייגעץ
ער זאָל מיר אָבפּוצען די שיך, איך זאָל ערשיינען אויף דער

כע שטעהען אויפגעטורעמט אין דער הויך און גיעבען דאָס נאנצע שטעדטעל א מערקווירדיגעם אויסזעהן, ארבייטען טאָג און נאכט אָהן אויפהער. פיעלע פון דיעזע עהל־מינעס, וואָס מאכען רייך זייערע אייגענטימער, שיסען ארוים זייער קאָסט־בארע פליסיגקייט פון דער טיעפסטער טיעפענים פון דער ערד. פון שווארצען בוזים פון די קארפאטענבערג שטרעמט ארויף דאָס ניט־רעפענירטע עהל אין דער הויך מיט ריעזענ־מאכט און פילט אָן די הונדערטע ספּעציעל געבויטע רעזערוואוארען און בעשפּריצט אין זיין אונבעשרייבליכען לויף נאנצע שטרעקעס פעלד ארום. די לוושעס, בלאָטעס און זומפען, וואָס זיינען פול אין באָריסלאוו און די ארומיגע נעגענדען, זיינען עהל, טייערע קעראָסין עהל, די שמאלץ פון די בערג, וואָס בעלייכט די ווייט־טעסטע און פערוואָרפענסטע נעגענדען פון ציוויליזירטע און האלב־ציוויליזירטע מדינות.

אָבער אויסער נאפטא־גרובען האָט אויך באָריסלאוו וואקס־גרובען, דאָס איז אזא מין נעלע, פעטע בלאָטע פון וועלכע עס ווערט נעמאכט די וויסע סטעארין ליכט. די באָריסלאווער גרובען זיינען יעצט בעקאנט אין דער נאנצער בריטער וועלט. איין זאך, וואס איז אפשר ניט אזוי נענוי בעקאנט, איז די הי־מעל־שרייענדע נויט פון די דאָרטיגע אידישע ארבייטער, וועלכע פערגעהען אין א ים פון עלענד, הונגער און פערצווייפלונג. איך האָב צוואמען מיט א אידישען בערג־אינזשיניר און א פּאָר פריוואט פרייוד בעזוכט די גרובען, וואָס פּראָדוצירען פיעל עהל. איך האָב נעזעהן ווי מענשען לעבערען דאָרט דאָס האָרץ פון די בערג אויף ווי־אָרסטען טיף אונטער דער ערד; ווי מען לאָזט אריין הונדערטער, קלאפּטער־לאנגע, שארפע, שטאָלענע

אכט־און צוואנציגסטער קאפּיטעל

באָריסלאַוו, די קעראָסין שטעדטעל, און איהרע אידישע שטיקלעך ראַקאָפּעלערס, זיי שפּעקולירען אויך אויף די „פעטקייט פון דער ערד", אַ טייל זיינען זיי געוואָרען גבירים, אָבער אַ טייל זיינען געבליעבען ביי אַ בעטעלזאַק, — אר־בייטער ליעגען אימער אין דר'ערד.

XVIII

מיין לעצטע פאָרעלזונג אין גאליציען איז געווען אין דער קליינער אָבער זעהר ריינער און שענער שטעדטעל סטריא.

מיט איין טאָג פריהער האָב איך געלעזען אין אַ מקום, וואָס הייסט באָריסלאוו, דאָס בראָנזוויל פון גאליציע: פול מיט מיקראָסקאָפּישע ראקפעלערס און בלאָטע...

מיט דער אויסנאהם פון באקו, אין קאווקאז, איז באָריס־לאוו דער גרעסטער אוצר פון פּעטראָליום אין דער וועלט. מי־ליאָנען אייזערנע פעסער (סיסטערנעס) מיט קערעסין־עהל ווע־רען ארויסגעפיהרט מיט דער אייזענבאהן פון באָריסלאוו נאָך פערשיעדענע לענדער. איהרע הונדערטע נאפטא־גרובען, וועל־

א טייל פון די פויערן לאזען איבער די פאר קרייצער אין שענק. דער איד געהט כפרות שלאגען און דער פויער וואקעלט זיך א שכור'ער צוריק אין זיין דארף אריין, שילטענדיג דעם אידן וואס האט ביי איהם צוגענומען ביז'ן לעצטען קרייצער...

אן. אידען, אידענעם און ווייבלאך דרייען זיך ארום, כלומרש'ט
ווי זיי ווילען וויעדער אויף די גוים ניט א קוק טאן, ווי זיי
זוכען דעם נעכטיגען טאג. אבער די פויערען זיינען ניט קראנק
אויפ'ן שכל, זיי פערשטעהען דאס און עס ארט זיי ניט. זיי
ווייסען, אז סוף כל סוף וועט מען מוזען אנקומען צו זיי. און
די פויערען האבען רעכט. דאָ און דארט טוט א איד, אדער
א אידענע ווי צופעליג א טאפ א הוהן צי א האהן, פערקרימט
זיך אונצופריעדען און געהט אוועק. דער פויער, צי די פויער־
טע טוט א מורמעל אונטער די נאז, קרימט איבער די פער־
קרימטע און בלייבט שטעהן נאך שטייפער ווי פריהער. לאנג
אבער האלט די פאנטאמינע ניט אן, בישלעכווייז הויבט מען
זיך אן דורכצודינגען און זיך ניט בערינגענדיג געהט מען פא־
נאנדער. אבער אט דער פאנאנדערנאנג איז אויך נאר א פאנ־
טאמינע. דען מאנכע קליגערע גוים ווייסען, דאס אויב זיי וועל־
לען זיך האלטען צו־טייער וועלען די אידען גאר ניט קויפען
און וועלען שלאגען כפרות מיט געלה... געלד איז די איינציגע
פראקטישע כפרה פאר א אידען, מיט געלד קען ער זיך גיכער
אויסקויפען פון זיינע חטאים ווי מיט דעם בעסטען כפרה־
האהן... די אידען אבער טרויען ניט איינער דעם צווייטען און
האבען מורא „אויב איך וועל ניט קויפען וועט קויפען אן אנ־
דערער" און דער מארק פאנגט זיך אן מיט אן אמת. אט רופט
צוריק א גויה א חסיד און א אידענע א רוטענער פויער, די
ריכטיגע מעשה הויבט זיך אן ביי'ם בעצאהלען. דער גוי קוקט
איבער יעדער גרייצער הונדערט מאל. ער קעהרט איהם איבער
וויעדער און וויעדער און צעהלט און צעהלט צו זעהען אויב
דער איד האט איהם ניט אבגענארט...

ריסטיק קען מען צום בעסטען בעטראכטען אין די קלענערע שטעדט, וואו די אידען און די גוים האנדלען צוזאמען אויפ'ן מארק און זוכען איינער ביי דעם צווייטען צו קויפען מציאות. איך בעטראכט דיעזע כאראקטעריסטיק שוין זייט אייניגע טעג אויף דעם מערקיל פון דער נאליציאנער שטעדטיל דראַהאַ־ביטש, וועלכע האָט ביי אן ערך דרייסיג טויזענד איינוואוי־נער צווישען וועלכע עס געפינען זיך ביז פופצעהן טויזענד אידען, מעהרסטענס קרעמער, קרעמערלאך און סתם לופט־מענשען, שטערענזעהער, וואס מאכען א לעבען פון זוכען דעם ווינד און פון שטעהן אין אבענד רעדלעך־וויז און קוקען אין גאַטס ווייטען הימעל אריין...

היינט איז א טאָג פאר ערב יום־כפור. די פוילישע און רומענישע פויערען פון ארום דראַהאַביטש ווייסען דערפון און קומען אויפ'ן מארק אָבנארען די אידען... מיט ערב יום־כפור'־דיגע־סחורה קומען זיי; מיט עופות אויף כפרות שלאָגען און האָניג פאר המוציא'ס... פון אלע זייטען מערקיל קומען זיי אָן, די „סוחרים". באָרוועסע מענער און פרויען. די מענער אין לייוועטענע פּליודערען, איבער וועלכע עס הענגט א גראָבער זאק, דאָס איז א מין העמד, און די פרויען גאָהען נאָר כמעט אין איין העמד. יעדער אייגער פון זיי טראָגט אין א גרויסע טאָרבע, א קערביל, אָדער אונטערן אָרעם א הוהן, א האָהן, אָדער צו פאָר עופות. די עופות זיינען מעהרסטענס ווייסע, די פויערען ווייסען, אז כפרות שלאָגען איז א מצוה מיט ווייסע עופות... יעדער פויער אָדער פויערטע שטעהט שטיף און אזוי ווי „אָננעבלאָזען", ברוגז'לאך, זיי מאכען זיך הארץ, האלטען זיך יחסן'דיג מיט זייער סחורה און קוקען נאָר די קונים ניט

דאָרט איין מיט איהם, ער וויל איהם מן הסתם עפּעס פּער־
קויפֿען... דער גוי שטעהט א באָרווּעסער גלייך און פּעסט ווי
א דוב, פול מיט פּעלד־פּרישקייט און גבורה, פּונקט ווי ער
וואלט געוועז איינגעווארצעלט אין דער ערד, און דער איד
אין דער לאנגער, שווארצער בעקעשע מיט א גארטעל ארום
די לענדער, שטעהט אונזיכער און רעדט, און וויעגט זיך, און
מאכט מיט די הענד סתם אין דער פּרייער וועלט אריין...

די אנטיסעמיטען אגיטירען דאָ אז די גוים זאָלען מעהר
ביי די אידען ניט קויפֿען. דעם אידישען סוחר און די אידי־
שע סחורה האָבען זיי באָיקאָטירט. די פּוילישע אנטיסעמי־
טישע פּארטיי האָט זייט עטליכע יאָהר געגרינדעט אן אויי־
גענע סוחר'ישע געזעלשאפֿט, וואס פּעריאָדט די אידען פון
אומעטום און רויבט זיי דאָס לעצטע שטיקעל ברויט. די אי־
דישע צוקונפֿט אין דיעזער פּוילישער העלע מיינט א ו י ס־
ו ו א נ ד ע ר ע ן און די יוגענד מוסטירט זיך צו דעם, גע־
וואוינליך וואָלט דער פּויער בעסער געקויפֿט ביי א אידען, ער
קען מיט איהם גרינגער אויסקומען וויי מיט זיין רעליגיאָנס־
גענאָסענשאפֿטליכען הויט־שינדער דעם פּאָליאק, מיט וועלכען
מען קען זיך ניט דינגען און מען מוז צאָהלען פּיעל ער פּער־
לאנגט, אָבער דער אנטיסעמיט געהט האנד אין האנד מיט דעם
פּינסטערען גלח און צוזאמען פּער'מיאוס'ען זיי דעם איד און
פּערדאמען זיין מסחר.

דער פּויער און דער איד זיינען שוין זייט הונדערטער
יאָהרען אזוי צונויפֿגעוואקסען אין איינעם, אז זיי פּערשטעהען
שוין איינע די אנדערע אויפֿן וואונק און קענען אפּילו איינער
דעם צווייטענס ימים טובים, אָהן א לוח. דיעזע באראקטע־

אזוי פיעל ווי איך אום צו זעהען די ביטערע אָרעמקייט פון דער אידישער בעפעלקערונג. אידען וואנדערען דאָ מעהר ווי גוים, וועלכע זיצען נאָך ווי עס איז אויף זייערע קבצן'סקע שטינקלאך ערד, וואס זיינען העכסטענס קוים גענוג דארט בעגראבען צו ווערען. די אָרעמע, ווינדזוכענדע אידען אבער שלעפּען זיך פון שטעדטעל צו שטעדטעל, פרעגט וואס און ווען! די גאליציאנער אייזענבאהנען זייענן וואנד־לענדע הקדשים אנגעפּאקט מיט קבצנים פון כל המינים. מיט דער איינציגער אויסנאהם פון אידישע רייזענדע אגענ־טען פון פערשיעדענע געשעפטס־הייזער, נעהמט דאָס אָן א מורא אָנצוקוקען דעם לעבעדיגען אידישען באגאזש פון דער פערפלוכטער דריטער קלאס. ביי יעדער סטאציע שלעפּען זיך אריין גאנצע מחנות אָבגעריסענע, אָבגעשליסענע אידען.

און מערקווירדיג, ווי די דאָזיגע אידען לעבען זאָנסט גאנץ פריינדליך מיט די פּראָסטע גוים, מיט די דאָרפישע פּויערען, ווי זיי זיצען און שפּאסען צוזאמען. פּונקט ווי חברים... דער שטארקער, ריעזיגער, גלייכ־שטעהענדער פּויער שטעקט אריין די באכמאטנע, אומגעלומפּערטע פינגער ביי דעם אויסגעווייקטען קרומען חסיד אין טאבאקירקע און נעהמט א שמעק טאבאק. פאָהרענדיג אין צוג שטעה איך פיעל מאָל נע־בען אָפענעם פענסטער און קוק אויף די באָרוועסע פּויערענ־געזינדען, מאזורען, אָדער רוטענער, ווי זיי שטעהען אויף זיי־ערע פעלדער און ארבייטען, און צווישען זיי שלעפּט זיך ווי א שאטען א לאנגער, דארער איד מיט א שטעקען אין האנד און א זעקיל אויף די פּלייצעס... ער שטעלט זיך אָפטמאָל אָב נעבען א פּויער, וועלכער שנייט היי אָדער אקערט, און טענה'ט

דיעזער פעראיין בעשטעהט פון אידישע אקאדעמיקער אוים טשערנאוויץ, וועלכע שטודירען אין וויען און קומען נאר אויף וואקאציע אהיים. זייער קאמפף איז א דאפעלטער: פון איין זייט מיט דעם פערשימעלטען, קויטיגען חסידיזמום און פון דער אנדער זייט מיט די וואס שעהמען זיך וואס זיי זיינען אידען. אמת, דיעזע יוגענד איז אליין אויך צוטיילט אין פער־שיעדענע קלויזען און קלייזלאך, אבער אלעמענס שטרעבונג איז פאַרווערטס, צו דער ליכט פון זעלבסטבעוואוסטזיין און אל־געמיינע מענשליכע רעכטען. די גאליציאנער אידישע יוגענד האט דאס שוין אזוי וויים געבראכט, דאס דער אלטער דור קריגט פאר איהר דרך ארץ און פאנגט זיך אן מיט איהר צו בעריהמען. מען וויים, אז דער יונגער דור איז ניט רעליגיעז, אז ער בעשטעהט כמעט דורכאוים פון פריידענקער, אבער זיי־נע נאציאנאלע און סאציאלע אנשויאונגען, זיין שרייען אין די גימנאזיעס און אוניווערזיטעטען „איך בין א איד און א מענש, איך בין א סאציאליסט אדער ציוניסט", דאס צווינגט די אסימילירטע און פערפרומטע טאטעס זיך צו בוגען פאר זייערע קינדער און זיי אבגעבען כבוד.

אזא בעגייסטערונג איז טאקע נאר מענליך אין די רע־ליגיעזע גאליציען און בוקאווינא, די הויפט פעסטונגען פון דעם חסידיזמום. דאס זיינען לענדער, וועלכע האבען קיין ריכטיגע בעשעפטיגונג פאר זייערע איינוואוינער און עס בלייבט נאר איבעריג פאר די אונגליקליכע צו זוכען א גייסטיגע פערדו־לענים. ווי וויים איהען פלאגען זיך דארט קען מען זעהן וועז כיען וואנדערט.

מען דארף פאהרען אויף די גאליציאנער אייזענבאהנען

זיעבען־און צוואנציגסטער קאפיטעל

אוניווערזיטעט־סטודענטען וואס שטאלצירען מיט „מא־
מע־לשון". — זיי זיינען צופיעל גוים ביי די חסידים
און צופיעל אידען ביי די „דאטשען". די אייזע־
באהן — א הקדש אויף רעדלאך. — א
מארק אויף כפרות.

XXVII

צו דער צייט, וואס איך שרייב דיעזע ציילען, בין איך שוין דורכגעריזט גאנץ גאליציען, בוקאווינא און בעה־מען אין דער לייג און דער בריט. איך בין דורכגע־פאהרען די קראפאטע־געגענדען פון אלט־פוילען און די ערץ־בערג פון דער לעבעדיגער, בליהענדער בעהמען. מיין הויפט פארלעזונג אין בוקאווינא איז געווען אין איהר הויפט־שטאדט טשערנאוויץ, דער זיץ פון דעם בישאף פון בוקאווינא, וועי־מעס פאלאץ עס איז אייגער פון די רייכסטע און פרעכטיגסטע געבוידען אין עסטרייך.

זייענדיג אין טארנאפאל, א שענע, אינטעליגענטע שטאדט פון גאליציען, האט מיך דער „אקאדעמישער פעראיין יודישע קולטור וויען", טעלעגראפיש אייננעלאדען נאך טשערנאוויץ.

מאכט אן אנדער בעווענגונג, לויט זיין רעלע אין דעם נייעם טעסטאמענט, דאן שלאגט דער זייגער. א האהן גיט א קריי און אלץ איז נעענדיגט. יעדעס מאל ווען דער זייגער דארף שלאגען, פערזאמלען זיך מאסען מענשען, ווען שטעהען און ערווארטען מיט אונגעדולד אויף דער קונסטפולער פארשטעלונג. דאס מערקווירדיגסטע דערביי איז אבער, ווען דער מיימטער, וועלכער האט דעם זייגער געמאכט, איז געווען א בלינדער.

„ראטשין", דער ריעזענ־גרויסער, וואונדערליכער שלאָס פון די אמאָליגע בעהמישע הערשער, ווי ער הויבט זיך אויף אויף די שפּיץ בערג מיט זיינע הויכע פערעלטערטע טורמעס. דער „ראטשין" איז איינע פון די וואונדערגעביידען פון דער וועלט, אין וועלכער די ווענט זיינען אויסגעפּלאסטערט מיט גאָלד און די זעלטענסטע עדעלשטיינער. נאָהענט פון דער מאלדאו, ניט ווייט פון דער נייער פּראג, געפינט זיך די דייטשע אוניווער־זיטעט און א פינף מינוט גאנג פון דאָרט וואוינט דער בעה־מישער שעקספּיער, יאראָסלאוו ווערכליצקי, דער בעגייסטער־טער, מענשענפריינדליכער און אידענפריינדליכער גרייז, דער בעשעפער פון דער נייער טשעכישער ליטעראטור און דער אי־בערזעצער פון מיינע ליעדער אין טשעכיש. צום בעדויערען פון גאנץ אייראָפּא איז ער יעצט געפעהרליך קראנק און מיין בע־זוך ביי איהם האָט געמוזט זיין זעהר א קורצער. מאדאם ווער־כליצקי האָט געשיקט א ספּעציעלען מענשען צו מיין פאָרלע־זונג, וועלכער האָט מיך געבעטען אום ענטשולדיגונג פארוואָס דער דיכטער קומט ניט אין טהעאטער, ער איז פּאראליזירט און קען זיך קוים בעוועגען.

איינער פון די הויפּט וואונדער אין פּראג, וואָס יעדער דורכרייזענדער פערפעהלט ניט צו זעהן, איז דער „אסטראָנאָ־מישער זייגער", אויף דעם טהורם פון אן אלטע געביידע. א חוץ דעם, וואָס דער זייגער האָט א ציפערבלאט מיט פערשיע־דענע אסטראָנאָמישע צייכענס, אויף וועלכען מען דארף זיך פערשטעהן, האָט ער נאָך אנדערע מערקווירדיגקייטען. יעדעס מאָל, וואָס ער דארף שלאָגען, ערשיינען איינציגווייס איינע נאָך די אנדערע אלע צוועלף אפּאָסטאָלען. יעדער איינער

טען שטעהען וואונדערפולע סקולפטור גרופען געמאכט פון די גרעסטע קינסטלער פון אלטערטהום. די גרופען זיינען מעהר־סטענס קריסטליך־ביבלישע (פראג איז פון אייביג אן א נעסט פון קאטוליציזמום). אבער א סך גרופען זיינען סימבאלישע. דאס וואונדערבארסטע אבער איז דער ריעזיגער נעל־מעטאלע־נער געקרייציגטער קרסיטוס, איבער וועלכען עס שטעהט אויס־געקריצט די לשון הקודש׳דיגע שורה „קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו". איך וויים ניט פארוואס איך האב שטיל געציטערט וען איך האב אויף דעם געקוקט. א אונ־ערקלערליכער, איניגסטער ציטער איז מיר געגאנגען דורך די ביינער, איך האב מורא געהאט.

די געשיכטע פון דער העברעאישער איבערשריפט דער־צעהלט זיך אזוי:

א פאנאטישער איד איז אמאל געקומען נאך פראג און איז געגאנגען איבער דער קארלסבריק, וען ער האט דערזעהן דעם גרויסען געלען קריסטוס צוגענעגלט צום קרייץ, האט ער דריי מאל אויסגעשפייט, קריסטען האבען דאס גראד געזעהן און איהם געלאזט ארעסטירען. ער איז איינגעשפארט געווארען אין א קלויסטער, וואו מען האט איהם געצוואונגען צו וועהלען דעם טויט אדער אויפשרייבען מיט זיין אייגענער האנד דעם הייליגען פסוק. ער האט געוועהלט דאס צווייטע.

שטעהענדיג אויף דער קארלסבריק זעהט מען כמעט גאנץ פראג מיט איהרע שענסטע ערטער, מיט די הויכע גרינע בערג, וואס רינגלען איהר ארום און דאס פרייליכע וואסער, די מאל־דאו, אין וועלכע זי שפיגעלט זיך אב. וען מען שטעהט אויף דער בריק מיט׳ן פנים צו דער אלטער פראג זעהט מען דעם

ביינק, אין מזרח־וואנד... האָב א קוק געטאָן ביי'ם עמוד און האָב זיך פערטראכט... זאָל דאָס זיין דער בעל מוסף? היתכן דער גולם זאָל ווערען א חזן?...

איינע פון די אינטערעסאנטעסטע און ערהאבענסטע ער־טער אין פּראג איז די קארלסבריק, וועלכע איז א נאָמען נאָך דעם זעלביגען קיסר, וואָס קא ר ל ס ב א ד, וועלכער, לויט ווי די לעגענדע דערצעהלט, זאָל האָבען דער ערשטער דורך א צופאל ענטדעקט די הייסע וואסערן. אָט דער קיסר האָט דאָס צום ערשטען מאָל אריינגעבראכט די דייטשען נאָך בעהמען זיי זאָלען דאָרט ענטוויקלען קונסט, וויסענשאפט און פערפלאנ־צען צווישען דעם דאָרטיגען סלאווישען, פערווילדעטען שבט קולטור און ציוויליזאציע. יעצט אָבער, ווען די טשעכען האָבען זיך שוין אויסגעטשוכעט, ווילען זיי פעריאָגען זייערע לעה־רער, די דייטשען...

די איינציגע בריק, וואָס איז פיעלייכט עהנליך צו די קארלס בריק, איז די לאָנדאָנער וועסטמינסטער בריק, וועלכע ווייזט די טעמזע, דעם פּארלאמענט און די וועסטמינסטער עבבי, די גרויסקייטען ענגלאנד'ס. אָבער שענער איז דאָך די קארלס בריק, וועלכע שפּאנט איבער דער שענער, לאכענדער מ א ל ד אָ ו און פערבינדט די נייע, רייצענדע פּראג מיט דער אלטער פּראג. די בריק אליין איז ניט איבעריג שען, ניטאָ אין איהר די חכמה און דער כשוף פון דער מאָדערנער אינזשיני־רינג ווי אין אונזער ברוקלין בריק למשל. זי איז איינפאך און איז שוין אויך א פּאָר מאָל איינגעפאלען. דאָך זייענדיג אויף דער דאָזיגער אלטער בריק, מוז מען זיך בעגייסטערען און פער־וואונדערען. אין די גאנצע ליינג פון דער בריק פון ביידע זיי־

הערשער אירצפא׳ס. דאן האט ער מיך אריינגעבעטן אין ביו־
רא און האט פאר מיר אויפגעמישט א גרויסען שווערע
פנקס, וועלכער הייסט „Memorabilen, מעמאראביליען", ווא
כמעט אלע יעצטיגע קיסרים, קעניגע, קייזערינס, קעניגינס און
פרינצען האבען איינגעשריעבען זייערע נעמען. וואס דיעזער
בוך איז ווערט איז אבזאלוט ניט אבצושאצען. יערער גרויסער
מוזעאום וואלט פאר איהם געצאהלט שווערעם געלד, אבער ער
בעלאנגט צו דער פראגער אידישער קהלה און די וועלט איז
צו ארעם דעם פנקס צו קויפען. איך האב דארט נעלייענט דעם
נאמען פון דעם יעצטיגען קיסר פראנץ יאזעף ווען ער איז נאך
נעווען ערץ הערצאג. איך האב געלייענט דעם נאמען פון זיין
אונגליקליכען ברודער פערדינאנד מאקסימיליאן, וועלכען מען
האט געשאסען אין מעקסיקא, דערפאר, וואס ער האט נעוואגט
צו ווערען איהר געקרוינטער הערשער און פערפלעקטן אמע־
ריקא׳ס באדען מיט א קרוין...

איך האב ווייטער געלייענט די נעמען פון דעם יעצטיגען
דייטשען קיסר ווילהעלם און פון עסטרייכשען קראנפרינץ
רודאלף; לודוויג קעניג פון באיערן; געארג דער בלינדער קע־
ניג פון האנאווער; יאהאן קעניג פון זאקסען; סאפיא קעניגין
פון שוועדען און נארוועגען א. ז. ו. אלם בעזונדערע עהרע איז
עם מיר צוגעטיילט נעווארען אויך אריינצושרייבען מיין נאמען
אויף דער בלאט פון די קעניגע...

ראש השנה האב איך בעזוכט די אלט־נייע שול און צו
מיין פערוואונדערונג האב איך דארט קיין בודים ניט נעזעהן
און ממילא קיין גולם אויך ניט. מען האט נעהאלטען אין דאור־
נען, איך האב זיך ארומגעקוקט צווישען עולם... אונטער די

וועט געהן אויף קדוש השם און זיך מקריב זיין פאר'ן כלל ישראל, ער וויל זיך ערקלערען פאר דעם שולדיגען. דער רב און די דיינים האבען איהם געקושט און געווויינט און האבען איהם איבערגעגעבען צום געריכט, וועלכער האט איהם פער־משפט צו א שרעקליכען טויט. איידער מען האט איהם אום־געבראכט האט מען איהם נאך געמאטערט מיט די גרויזאמסטע ליידען און פייניגונגען ער זאל זאגען אויב ער איז דער ריכ־טיגער שולדיגער, אויב ער אליין איז דער פערברעכער. ער האט אבער מיט א שטארקען גייסט אלע יסורים אריבערגעטרא־גען און זיך ערקלערט פאר דעם איינציגען בעל־חייב. אזוי האט ער אבגעגעבען זיין ריינע נשמה פאר'ן כלל און געשטאר־בען א קדוש.

איך געה ווייטער אויף דעם בית עולם. מיינע בעגליטה פיהרען מיך יעצט צו א שווארצע, שטיינערנע וואנד, וועלכע איז א גרויסע מצבה אויף אן אלגעמיינעם קבר פון א סך הרוגים אויף קדוש השם. א מורא האט מיר אנגענומען וואנד־לענדיג צווישען די פערוואקסענע, פערלאָרענע טרויער־שטעגען פון דעם אלטען גלות־בית חיים. מגילות פון בלוט און פון פיי־ער האבען זיך אויפגעוויקעלט פאר מיין טריעבען בליק און איך האב זיי געלעזען, געלעזען און געלעזען... איידער מיר זיינען אראָב מיט א טיעפען וועה פון בית עולם איז צוגעקו־מען צו מיר דער סעקרעטאר פון דער חברה קדישא און האט מיר נאך געוויעזען מאנכע קברים פון היסטאָרישע אידען. ער האט מיר ערקלערט ווי אלט מאנכע מצבות זיינען און האט מיר פערזיכערט, אז אויף אט די מאָכיגע וועגעלאך פון אימה און אבלות האבען שוין געטראָטען די פים פון די נרעסטע

פּראגער אלטער בית עולם האָט א סך קדושים, וואָס זיינען געשטאָרבען אויף קדוש השם. איך האָב דאָרט געזעהן די גראָבשטיינער פון „צמח־דוד", די מצבה פון של"ה הקדוש'ס זיידע: דעם שטיין פון ר' יהודה בן בצלאל, מה"רל, דער מאכער פון גולם... דעם שטיין פון ר' מרדכי מייזעל פון 17טען יאָהרהונדערט, וועלכער איז געווען דער גרעסטער איד אין בעהמען אין זיין צייט. אויף איין מצבה איז געשטאנען אויסגעהאקט א שעהר, א ש נ י י ד ע ר ש ע שעהר, און אין די קוים, קוים־לעזבארע שורות האָט מען נאָך געקענט זעהען די ווערטער „החייט... הצדיק... הגדול". איך האָב זיך ביי דעם דאָזיגען קבר אָבגעשטעלט און האָב לאנג געקוקט און געטראכט הלואי שטעלט מען מיר אויך אזא מצבה, נאָר נעבען דער שעהר זאָל נאָך ליגען א פערער!... אויף נאָך א מצבה איז געשטאנען א „החייט הקדוש", דער הילליגער שניידער. און אָט וואָס מיינע פריינד האָבען מיר דערצעהלט:

עס איז א מאָל געקומען אין פּראג דער קעניג, אָדער אייניגער פון זיינע מיניסטאָרען און וועז ער איז געגאנגען אין גאָס איז פּלוצלונג פון ערגעץ אראָבגעפאלען אויף איהם א שטיין אָדער אן אנדער שווערע זאך און האָט איהם דער'הרג'עט. עס איז באלד געווארען א געשריי אז דאָס האָבען געטאָן די אידען און מען האָט פערלאנגט, אז די קהלה זאָל ארויסגעבען דעם „שולדיגען", זאָנסט וועט מען זיי אלעמען אומבריינגען. עס איז געווען א נעוויין און א יללה, מען האָט געפאסט און געשריען צו גאָט און גאָט האָט געהאָלפען... עס איז פּלוצלונג געקומען צום בית דין א שניידער און האָט ערקלערט, אז ער

גרויען „א מאָל" — די שול און דער בית עולם, זיינען אלץ, וואָס פּראג האָט אויפצואווייזען פון דער פערלאָרענער, גע־שיכטליכער גהעטאָ.

זונטאג נאָכמיטאָג, דעם טאָג פון מיין פאָרלעזונג, האָט א געזעלשאפט פון אידישע פּראָפעסאָרען ,דאָקטוירים און נאָ־טאבעלען מיט זייערע פרויען, מיך געפיהרט ווייזען דעם אל־טען בית עולם, וועמעס שטומע שטיינער עס דערצעהלען אונ־בעשרייבליכע שרעקענס־געשיכטען און פערטרויען טיעפע, שוי־דערליכע סודות פון אידישע ליידען. דער בית עולם און די „אלט־נייע שול", אזוי הייסט די אלטע שול, ווייל זי איז פון דרויסען א ביסעל רענאָווירט געוואָרען, געפינען זיך איינע נע־בען די אנדערע און קומען יעצט אויס אין רעכטען מיטען פון די נייעסטע און שענסטע געביידען. איידער מען קומט ארויף אויף דעם בית עולם מוז מען זיך מעלדען אין דער בית־הקברות־ביוראָ און בעצאָהלען פאר א בילעט, אָהן א בילעט קען מען דעם בית עולם ניט בעזוכען. דר. פישער, גבאי פון דער אלט־נייער שול, האָט טראקטירט די גאנצע געזעלשאפט מיט בי־לעטען און מיר זיינען ארויף אויף דעם שטילען, הייליגען און פורכטבארען „גוטען־אָרט". עס האָט ניט לאנג געדויערט און איך האָב זיך פערלאָרען פון מיינע פריינד. זייערע ערקלערונגען ווע־גען ד ע ם אָדער י ע נ ע ם קבר האָבען ניט בעפרידיגט מיין פאָרשענדען גייסט, וואָס האָט אומגעשוועבט צווישען די כשר'ע נשמות פון מיין פאָלק. אליין האָב איך געבלאָנדזשעט צווישען די אידישע מצבות פון פיערצעהנטען און פופצעהנטען יאָהרהונדערט. דאָ און דאָרט האָב איך נאָך איבערגעלייענט די האלב־צוברעקעלטע ווערטער „תנצבה" אָדער „הקדוש". דער

און איך וועל אנקוקען די לוימענע בעשעפענים, וואס האט נע־
וויעזען אזוי פיעל וואונדער מיט דעם רבין'ס כח. א גולם איז
אפטמאל זעהר אינטערעסאנט. עס ווילט זיך א קוק טאן אויף
אן אונגוציגע בריאה, וועלכע בעווענט זיך, רעדט, בעווייזט
גבורות טוט אויף נסים און ווערט בעריהמט דורך פרעמדע
שמות... איך האב אבער נעהאט א טעות. די פראגער נהעטא
איז בוכשטעבליך פערשוואונדען און אבגעווישט פון דער ערד.
אויף דעם אָרט פון איהרע ענגע, פינסטערע, פערשפארטע נעס־
לאך שטעהען יעצט די פרעכטיגע ניקאלאס־גאסע, צעלטנער
גאסע, וואס שטאלצירען מיט די שענסטע מאדערנע ארכיטעק־
טור און מיט די ערהאבענסטע קראמען. די טשעכען האבען ניט
קיין גרויס דרך ארץ פאר היסטארישע „דזשאנק"־ברוך; אין
זייער ווילדע, אונגעצויטטע, צויושעטע לויפענים נאך ציווי־
ליזאציע און נייאינקייטען האבען זיי אפילו די היסטארישע
הייליגקייטען אויך ניט געשוינט און האבען ארויפגלעייגט זייער
האנד אויף דעם אלטען פראגער בית עולם, האבען צונויפגע־
רוקט זיינע דורות־אלטע מצבות און האבען צוגענומען א רעכט
שטיקעל פון די הייליגע ערד. זיי וואלטען אפשר נעמאכט א
תל פון דעם גאנצען בית עולם און זיי וועלען דאס נאך אפשר
א מאל מאכען, דערווייל אבער האבען זיי זיך פערשעמט פאר
דעם געשריי פון דער עפענטליכקייט און האבען איהם צורוה
געלאזט. איין הייליגקייט אבער האבען זיי ניט נעוואגט צו בע־
ריהרען, אין געגענטייל, זיי האבען דאס נאך מעהר פערהיט
עס זאל בלייבען פונקט ווי דאס איז געווען מיט א פינף הונ־
דערט יאהר צוריק, דאס איז דער אלטער פראגער מקום קדוש,
די אלטע, וועלט־בעריהמטע אונשאצבארע מאנומענטען פון

פון היסטאָרישע דיינקמעלער, וואָס שוויבעלט און גריבעלט מיט מאָנומענטען, טראדיציאָנעלע יחסנות און לעגענדארישע פּלעצער, דאָך פאלט מען אין איהר אריין ווי אין א קבר, א מתים־גערוך שלאָגט ענטקעגען, וואו נאָר מען קעהרט זיך, מען דערפיהלט באלד, אז דאָס איז א בית עולם, וואו מען דארף נאָר קומען איין מאָל אין יאָהר אויף קבר אבות, אָבער וואוי־נען ווילט זיך דאָרט ניט, וועהרענד אין פּראג קושט זיך די גרויע פערגאנגענהייט און די נייע געגענווארט אין שויס פון לאכענדען לעבען. די טשעכען האָבען ערשט יעצט ערוואכט, די פּאָליאקען זיינען שוין אָבער לאנג אויפגעשטאנען און זיינען פערשלאָפען, זיי גענעצען, און זייער לאנגער, מעלאנכאָלישער גענעץ ליגט אויסגעשפּרייט אפילו אויף זייער גרעסטע ריה־רעוודיגקייט. ווען מען זאָל איינעם צובינדען די אויגען אין ניו יאָרק און זיי אָבבינדען אין פּראג וועט ער אין ערשטען אוי־גענבליק ניט דערקענען דעם אונטערשיעד, אזוי רעשט און קאָכט דאָ, אזוי גרויס איז דער געשעפטליכער פערקעהר, אזוי שיין זיינען די געוועלבען און אזוי אונרוהיג זיינען די מענשען אומעטום, וואו מען קעהרט זיך.

וואָס מיך האָט איבערהויפּט אינטערעסירט, ווען איך בין געקומען נאָך פּראג, איז די אלטע בעקאנטע גהעטאָ, דער „יו־דענפערטעל", פון וועלכען איך האָב אזוי פיעל געהערט נאָך אלס קינד. איך האָב זעהר געגארט צו זעהן די פּראגער אלטע שול, וואו עס ליעגט נאָך אויפ'ן בוידעם דעם מהר"ל'ס גולם... האָבענדיג אזא צד אין טיש ווי דעם ראש הקהל פון פּראג, גע־ווינענדיג די גרעסטע אידען אלס מיינע פּערזענליכע פריינד, האָב איך גערעכענט וועט מען מיך ארויפלאָזען אויפ'ן בוידעם

היסטאָרישער וועלט־שטאָדט, וואו עס איז געהאלטען געוואָרען א פאָרלעזונג אין אונזער מאמע־לשון און איבערהויפּט מיט אזא גלענצענדען פּועל יוצא. נאָך מיין לאנגע, ערמידענדע נסיעה אין די אומעטיגע און פעראָרעמטע גאליציאנער און בו־קאָווינער שטעדט און שטעדטלאך האָב איך ענדליך אין דער קאָכעדיגער, אינדוסטריעלער הויפּטשטאָדט פון די ערוואכענדע טשעכען פריי אויפגעאָטעמט. ניט האָבענדיג קיין אנדער פאָר־לעזונג ביז דעם דריטען אָקטאָבער בין איך געבליעבען אין פּראג גאנצע אכט טעג, ביז איבער ראש השנה, און פיעל, זעהר פיעל האָב איך דאָרט געזעהן און געלערנט.

פּראג צעהלט איבער פיער מאָל הונדערט טויזענד איינ־וואוינער, דארונטער זעהר א סך אידען אסימילירטע און ניט אסימילירטע, דאָך עדעלע, גאסטפרינדליכע מענשען זיינען זיי אלע. אזוי ווי די גאנצע בעפעלקערונג בעהמענס אזוי אויך די אידישע בעשטעהט פון צוויי מינים: ד י י ט ש ע ן און ט ש ע כ ע ן. דערפאר ווען מאָרד־פּאטריאָטישע טשעכען הו־ליען זיך אמאָל פונאנדער און מאכען א פּאָגראָם אויף די דייט־שען, פערגעסען זיי אָן די אידען אויך ניט און זיינען זיי אָרענט־ליך מכבד. פּראג איז אָהן א ספק איינע פון די לעבעדיגסטע און שענסטע שטעדט אין אייראָפּא און איהרע היסטאָרישע גרויסקייטען, מאָנומענטען און ספּעציעלע אויסגעכאפּטע ער־טער מוזען בעוואונדערט ווערען. אלעקסאנדער פאָן הומבאָלד זאָגט אין זיינע מעמוארען דאָס פּראג איז עהנליך צו ווענעדיג, די פּרינצעסין פון דער זוניגער איטאליען. צו דיעזען קאָמפּלי־מענט האָב איך גאָר ניט וואָס צו צוזעצען, איך בין דערמיט פאָלשטענדיג איינפערשטאנען. קראָקע, איז אויך א שטאָדט

זעקס־און צוואנציגסטער קאפיטעל

מיין פאַרלעזונג אין פּראַג, די גאַסטפריינדליכקייט פון די דאָרטיגע אידען, איך וואַנדעל צווישען די אַלטע קברים פון פּראַגער בית עולם, מיין אומזיסטער וואונש צו זעהן דעם „גולם", די „קאַרלס־בריק, לעגענדען פון אַמאָליגע צייטען...

XXVI

אין פּראג האָב איך מיך א ביסעל אָבגעכאפּט פון מיין שרעקליכע פּאסירונג און דעם 20טען סעפּ־טעמבער מאטינעע האָב איך דאָרט געהאט א פאָר־לעזונג מיט א דאָפּעלטען ערפאָלג, וועלכער האָט זיך נאָך דערצו געענדיגט מיט א לאָרבער־קראנץ פון גאָלד און זילבער. דיעזען קראנץ האָט מיר פערשאָנקען דער פּראגער אידישער פאָלקספעראיין דעם 25טען סעפּטעמבער אויף א ספּעציעלען באנקעט. די איינגראווירונג אויף דעם פּרעכטיגען קראנץ איז פּראָסט, איינפאך, אָהן מליצה: „דער אידישער פאָלקספעראיין דעם אידישען דיכטער, פּראג, דעם 25טען סעפּטעמבער, 1908". דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין דער געשיכטע פון בעהמישע אידען אין דער אַלטער,

פּאַאישער מאָדע, מיך האָט דאָס געעקעלט, און ווארפענדיג א בליק פון עקעל און פּעראכטונג אויף די חזירים, ווָאס האָבען מיר פּאר גרויס חבר'שאפט אזוי פיין אָבגעפוצט די בגדים, בין איך קוים מיט צרות אריינגעקראָכען אין וואָגען און בין אוועק־ געפאָהרען צו דער אייזענבאהן. פּאָהרענדיג האָב איך געזעהן, אז מיר פעהלט קיין זאך ניט, מיינע ביידע פּעקלאך זיינען גע־ ווען גאנץ , אונבעריהרט און דער פּויער האָט זיך דעם גאנ־ צען וועג מיט מיר זעהר פּריינדליך אונטערהאלטען. איך האָב געזעהן, אז ער איז צופריעדען מיט מיין בעסערונג און נאָך מעהר איז ער געווען שטאָלץ אויף זיין דאָקטאָר, וועלכער קען ממש מחיה מתים זיין...

מיר זיינען געפאָהרען נעגען מזרח. ווייט איבער די בעה־ מישע בערג איז אויפגענאנגען די זון און האָט פערגאָלדעט די דאָרפישע הייזלאך ארום. מיר זיינען דורכגעפאָהרען דורך א געריכטען יונגען טאנענוואלד, דער ריח פון די פּרישׂ־אָב־ גע'טובל'טע בוימער האָבען מיך געקרעפטיגט ווי א גוטע „טאניק". פון ביידע זייטען וועג האָבען די פויגעל געפּיפּ־ צעט און געזונגען. דער פּויער האָט געלאָזט נעהן זיין פער־ דיל, וועלכער האָט נעקענט דעם וועג אויף אויסווייניג, און אליין האָט ער זיך פּאנאנדערגעפייפט א בעהמישען דאָרפס־ ליעד פול מיט אומעטיגקייט, זיסקייט און מסירת נפש... אזוי זיינען מיר פּאמעליכעל אָנגעקומען נאָך לאוחשאניץ, די סטא־ ציע, וואו מען האָט מיך פּריהער ארָאָבגעלאָזט. א האלבע שעה שפּעטער איז אָנגעקומען א צוג פון וויען, וועלכער האָט מיך נעבראכט שבת אום צעהן אוהר אין דער פּריה אין דער וועלט־ בעריהמטער אלטער שטאָדט פּראג.

צען אויסגענאנגען. אין שטיבעל איז געווארען פינסטער. דער בעל הבית מיט דער בעל הבית'טע האבען זיך אויסגעטאן און גע־לייגט אין בעט... די אלטע מאמע האט זיך געלייגט נעבען בעט איף דר'ערד, עפעס אויף א שענק, אביסעל ווייטער אויף דער ערד האבען זיך געלייגט די קינדער, די חזירים זיינען פערקראכען ערגעץ אן א זייט און דער הויקער האט זיך צו־נויפגעדרעהט און געלעגען נעבען מיר. איך בין א פאר מאל איינגעשלאפען, אבער דער האהן, וואס איז מיר אויסגעקומען צוקאפענס, האט מיך אויפגעוועקט. איך האב מעהר ניט צו־געמאכט מיט אן אויג און בין געלעגען וואך ביז עס האט אנ־געהויבען שפראצען אויף מאג. דער ערשטער איז אויפגעשטא־נען דער בעל הבית, ער האט מיך „אויפגעווועקט". איך האב פראבירט אויפהויבען דעם קאפ און האב געקענט, איך האב זיך אווועקגעזעצט און געוואלט נעהמען אנטאן, אבער דאס איז ניט געווען אזוי לייכט, די חזירים האבען פערשלעפט מיין וויי־סע אויבערהעמד, דעם פרינץ־אלבערט מיט די תחתונים ביי זיך אויפ'ן געלעגער... וועז איך האב א קוק געטאן אויף מיינע ארימע זאכען איז מיר וויעדער ניט גוט געווארען צו ברעכען. באלד זיינען די גאנצע בני בית געשטאנען אויף די פים און דער „דאקטאר" אויך. מען האט ווי עס איז אבגעריינינגט מיי־נע זאכען און איך האב זיך ביסלאכווייז אנגעטאן, האב בע־צאהלט דעם ארימען קריפעל, וועלכער האט, ווי עס שיינט. מיר דאך אביסעל נעהאלפען. האב געגעבען די ארימע, באר־וועסע „פופקעס" צו מטבעות, האב געגעבען א מטבע דער אלטער, וואס האט זיך געקרייצט פון מיינטוועגען... אלע הא־בען זיי מיר געקושט די הענד, אויף דער שנארערשער אייראָ־

אייערע אפטייקען, האָט דער הויקער געזאָגט מיט א שטאָלץ. איהר שטאָדט־לייט ווייסט נאָר פון געשטודירטע דאָקטוירים, וואָס קענען נעהמען א סך געלד און פון פערפוצטע פלעשלאך מיט געפארבטע צוקער־וואסער. מיר זיינען פראָסטע מענשען, גלויביגע, אונזער דאָקטאָר איז יעזוס קריסטוס און זיינע רפואות זיינען פראָסטע. וועז ער האָט געענדיגט רויידען האָט זיך די אלטע אין ווינקעל איבערקרייצט דריי מאָל.

איך האָב איינגעזעהען, אז דאָ וועלען ניט העלפען קיין טענות און האָב זיך געלאָזט אויסטאָן לויט פערלאנג, זיך אי־בערגעבענדיג אין גאנצען אין די הענד פון דעם „דאָקטאָר", ער זאָל טאָן מיט מיר, וואָס ער ווייל. וועז ער האָט מיר אראָב־געשלעפט דעם לעצטען דעליקאטנעם בגד פון לייב האָט דער לעמפיל אזוי ווי ווייסענדיג אָנגעהויבען דונקעלער ווערען. דער הויקער האָט אָנגעצונדען א ליכטעל און האָט מיך ארומגע־שטעלט מיט באנקעם אזוי גרוים ווי איך בין. איך האָב נאָר געבעטען נאָט איין אייניציגע זאך: דער „דאָקטאָר" זאָל מיר חלילה וחס די באנקעם ניט האָקען, ווייל דאן וועל איך שוין מעהר אין פראג געווים ניט פאָרלעזען און וועל מוזען וואר־טען א שענע פאָר טעג ביז איך וועל קענען אויפשטעהן. נאָך דיעזער אפעראציאָן האָט ער געברויכט די אייניציג פראקטישע מעטאָדע, וואָס מוז אָנגעווענדעט ווערען אין אזא פאל ווי מיינעם, נעמליך די קליסטיר, דאן האָט ער מיך אינגעדעקט און ערקלערט מיט זיכערהייט, אז בעגינען וועט מען מיר מע־גען אויפוועקען און אָבשיקען מיט דעם ערשטען צוג נאָך פראג.

וועז דער „דאָקטאָר" איז פערטיג געווארען מיט זיין אר־בייט איז דער לעמפעל שטיל און לאנגזאם ווי א גוסס אין גאנ־

—וואַרט א ווייל, האָט ער מיך געטרייסט, איך וועל דיר עפּעס געבן. אזוי ריידענדיג האָט ער אַרויסגענומען פון קעשענע א מין טרוקענעם גראָז און האָט דאָס מיר געהייסן צוקייען און פערזופּען מיט וואסער. א ברירה האָב איך נעהאָט, איך האָב איהם נעפאָלגט. דער גראָז איז געווען זויער ווי עסיג, אָבער נאכדעם ווי איך האָב דאָס איינגענומען האָט מיך אויפגעהערט נודען. עס איז מיר אביסעל בעסער געוואָרן. איך וויים ניט אויב דאָס איז געווען פון די „מעדיצין" אדער וויל מיר איז נאָך דעם שלאָף סתם לייכטער געוואָרן, איך וויים נאָר, אז איך האָב גאָט געבעטן ער זאָל מיך פון דעם הויקער בעפרייען.

קוים האָב איך איינגענומען די מעדיצין, האָט מיך דער הויקער אָנגעהויבען אויסטאָן. ער האָט מיר אראָבגענומען דעם ראָק, דאן דאָס וועסטיל, נאָר וועז ער האָט מיר גענומען אראָבציהען די לעצטע קליידער אין געגענוואָרט פון דער בעל־הבית'טע האָב איך אָנגעהויבען פראָטעסטירען, קיין כח זיך צו וועהרען האָב איך ניט געהאט, דען דער „דאָקטאָר" האָט נאָר נעדארפט א וואונק טאָן צו מיין בעל הבית און ער וואָלט מיר אראָבגענומען די מלבושים מיט די הויט מיט אלעמען. וועז איך האָב נעפרעגט צו וואָס ער טוט מיך אויס, האָט ער מיר געוויעזען אויף די באנקעס.

— איך האָב פערדאָרבען דעם מאָגען, האָב איך פראָטעס־טירט, וואָס טויגען מיר באנקעס? זיי וועלען מיר נאָך מעהר אָבשוואכען.

דער „דאָקטאָר" האָט געשמייכעלט:

— עס ליענט מעהר כח אין די באנקעס ווי אין אלע

כדאי געווען אזוי פיעל צו קעמפען מיט'ן שיקזאל, אזוי פיעל ביטערע, שווערע יאָהרען צו ליידען, צו דולדען, צו וואר־טען און צו האָפען און ענדליך לייגען דעם קאָפּ אין וואָגלע־ניש און עלענד ערגעץ־וואו אין אן אָרט, וואָס איך וויים אפילו ניט זיין נאָמען. פארוואָס בין איך בעסער ניט געשטאָרבען אין איינע פון די גאליציאנער שטעדט, אָדער שטעדטלאָך צווי־שען גוטע פרייגד און פערעהרער, וואָס האָבען מיר שיער דעם טויט געמאכט מיט חסידישע בעגייסטערונג?... פארוואָס בין איך ניט אומגעקומען ערגעץ אויף א גאליציאנער אייזענבאהן, וועלכע איז א גיהנם אויף רעדער, וואָס אנשטאָט צו פ י ה־ר ע ן די פּאסאזשירען פיהרט זי זיי איבער? פארוואָס האָב איך ניט אויסגעהויכט מיין לעצטען אטעם אויפ'ן ים, וועלכער איז אויך אזוי שטורמדיג און ווילד ווי מיין ניט געלעבטעם לעבען? אָט אזוי האָב איך געטראכט און געווויינט און מיינע ביטערע, זודיגע טרערען זיינען געפלאָסען אָהן אויפהער. איך האָב נערופען די נעמען פון מיינע פרייגד און געליעבטע און בין פאר שוואכקייט און פערצווייפלונג איינגעשלאָפען.

וען איך האָב געעפענט די אויגען איז געזעסען נעבען מיר אן אלטער גוי מיט א הויקער און האָט געהאלטען אין האנד א פּעקיל בלעכענע באנקעס. איך האָב פערשטאנען, אז דאָס איז דער „דאָקטאָר", האָב אויף איהם א קוק געטאָן און זיך דערשראָקען.

— ווי פיהלסטו? האָט ער מיך נעפרעגט אין טשעכיש, דאָס איז א מין־דוסיש־פויליש צונויפגעמישט. איך האָב איהם מורא געהאט צו זאָגען ווי איך פיהל, ער זאָל מיר ניט נעהמען הוילען מיט זייגע „רפואות".

ווי זייערע עלטערען האָבען דאָס אמאל געטאָן מיט די מתים פון אידישען בית עולם אין פּראג?

וועך וויים!

אָט ווי קראנק איך בין, האלט איך מיין אמעריקאנישען פּאספּאָרט פעסט צוגעדריקט, כדי איך זאָל שטארבען מיט דער פרייהייט אין האנד, אפשר וועט מען אויף אזא ארט דערגעהן וועך איך בין געווען... מיר וועלט ניט גוט, צום חלש'ן, איך ביים מיינע פינגער אום ניט צו בלייבען אין חלשות, דען ווי וועט מען מיך דאָ אבמינטערען? עס שטעהען נעבען מיר די ווירטהין, א בעיאָהרענטע, פראָסטע פויערטע און איהרע אכט אָדער ניין באָרוועסע קינדער. מיר דאכט, אז זיי האָבען אויף מיר רחמנות, אז זיי ווילען מיר העלפען, נאָר זיי ווייסען ניט ווי. זיי גיבען מיר קאלטע וואסער אין מויל, זיי בעשפּריצען מיר מיט וואסער, פון דערווייטענס שטעהט אן אלטינקע פרוי און בעקרייצט זיך... אפשר וויל מען דאָס מיך אָב'שמד'ן? אך! וועך זיי וואָלטען געוואוסט ווי איך האם א משומד! איין מיי־דעלע, מיט אויפגעבלאָזענע, רויטע בעקלאָך ווי פּאמפּושקעס, שטעהט נעבען מיר און קוקט מיך אָן מיט א פּאָר גרויסע, גרויע אויגען, זי האָט מיטלייד מיט מיר. זי וויים אפשר ניט דאָס איך בין א איד. זי וויים נאָך אפשר איבערהויפּט ניט וואָס א איד איז. זי איז נאָך אפשר קיינמאל אין קירכע ניט געווען, דעם גלח ניט געהערט, און וויים ניט, אז קריסטען מוזען גלוי־בען, דאָס אידען האָבען דער'הרג'עט זייער גאָט. אפשר וויים דאָ נאָך קיינער ניט דאָס איך בין א איד? איך האָב זיי דאָס מורא צו פערטרויען...

וואָס פּאר א שרעקליכער מאָמענט דאָס איז!

איך געוויס אָב צוריק מאנכע דומפּפע, צוגעשטאָקטע קאָמפּלי־מענטען, וואָס איך בין געווען געצוואונגען ארונטערצושלינגען ביי פערשיעדענע קאָמערסען, דאָס ברעך איך אויך אויס די אל־טע, קלאָגעדיגע דיספּוטאציאָנען און פּארטיי־צאנקערייען, וואָס זיינען ביי מאנכע פון די קאָמערסען פאָרגעקומען און האָבען מיך די גאנצע צייט גענודעט צום טוידט, ביז איך בין ענדליך יעצט פון זיי פּטור געוואָרען...

היינט איז דער 18טער סעפּטעמבער ביינאכט. דעם 20טען בייטאָג, מאטינעע, זאָל איך פאָרלעזען אין דעם עלע־גאנטען פּראגער צענטראל האָטעל. דער פילאָלאָג און דייטשער דיכטער הערר פריעדריך אדלער, זאָל מיך צו דער פאָרלעזונג פאָרשטעלען פאר די אידען אין בעהמען, און צוויי בעריהמטע שוישפּיעלער פון פּראגער לאנדעס־טעאטער, פריילין ליליע פאָן העללינג, און הערר פערדינאנד אָנאָ, זאָלען מיינע ליעדער אין דייטש דעקלאמירען. אלע בילעטען זיינען שוין פערקויפט. מען ווארט אויף מיר מיט אונגעדולד. דאָס האָט מען מיר שוין געשריעבען מיט עטליכע טעג פריהער. וועל איך אָבער דער־לעבען צו קומען נאָך פּראג? וועל איך איבערהויפּט איבערלע־בען די היינטיגע נאכט? אָדער איך וועל אויסגעהן אין דיעזער קליינער פערוואָרפענער שטיבעל צווישען אונבעקאנטע גוים אויף א טמא, מאָנארכיסטישע ערד און וועל צומאָל צו קבר ישראל ניט קומען? וועט מען זיך אין דיעזען פערבלאָנזשעטען הייזעל אמאָל דערוויסען ווער איך בין געווען? וועט דער דאָרף זיין שטאָלץ אויף מיין קבר, אָדער וועלען נאָך אמאָל די טשעכען ארויסרייסען מיינע פערוואָגעלטע ביינער פון זייער צלם'דיגען גרונד און אוועקווארפען פאר אנטיסעמיטישע הינד,

פֿאַרלעזונגען. עס איז דונקעל, ערגעץ אין א ווינקעל רויכערט זיך א קליינער, אומעטיגער לעמפּל, וועלכער שמינקעלט ווי א קריסטליכער „נר תמיד", וואָס איך האָב געזעהן ביי א יעזום־בילד אין סוטשאווא. ארום מיר דרעהען זיך עטליכע יונגע, קליינע, וויסע חזירים'לאך, זיי ווילען פון מיר ניט אָבטרעטען... דאָס זיינען די ערשטע גאסט־פריינדליכע חזירים, וואָס איך האָב ווען עס איז געזעהן... אָבער זיי ליענען מיר ניט אין זינען, איך בין זיי אויך מוחל זייער צו נאָהענטע חבר'שאפט... איך האָב פיינד א חזיר, אפילו ווען ער מיינט ערנסט מיט זיין פריינדשאפט...

מיר איז שלעכט, ביטער שלעכט, איך לייד פון א מין כאָלעריע אָנפאל, מיט אלע סמנים, שוין באלד א מעת־לעת. קראנק געווארען בין איך אויף דעם „קאָמערס" באנקעט, וואָס די ראדאוצער אינטעליגענץ האָט געמאכט פון מיינעט־וועגען. מען האָט מיך דאָרט מכבד געווען מיט פיש, וואָס זיינען הפּנים שוין געווען טויט זייט עטליכע חדשים און זיי־נען ערשט אויף דעם „קאָמערס" געקומען צו קבר ישראל... בע־שערט געווען מיין ארעמען מאָגען צו זיין איינער פון די קברים... מתים זאָלען אזוי קענען דאָקטשען א לעבעדיגען מענ־שען, דאָס האָב איך זיך קיינמאָל ניט פאָרגעשטעלט. דאָס האָבען מן הסתם די בוקאָווינער פיש געפונען א וועג זיך אָן מיר נוקם צו זיין פאר זייערע לאנדסלייט אין קראָקע, וועלכע איך האָב אזוי אונדערבארעמדיג בעליידיגט...

מיט וואָס אייגענטליך איך ברעך יעצט וויים איך ניט. פון די פיש איז שוין ביי מיר לאנג קיין זכר ניטא. דאָס גיב

האָט מען מיך אייגנעלאדען אין ראדאוטץ, — נאָך פּראג (די הויפּטשטאָדט בעהמען׳ס) בין איך אין דער אייזענבאהן פּלוצ־לונג געפּעהרליך קראנק געוואָרען און אוים מורא איך זאָל ניט שטאַרבען אין וואנאָן, האָט מען מיך אראָבגעלאָזט אויף א קליינע, אונבעדייטענדע סטאציע, וואו דער שנעל־צוג שטעלט זיך זאָנסט גאָר ניט אָב. די שוטים האָבען ניט געוואוסט דאָס איך בין א אידישער דיכטער, וועלכער מוז זיך לאנג מאטערען איידער ער שטאַרבט.

איך ליעג אויפ׳ן וויטען, פרייען פעלד אין א ניעדריגע הייזעל. איך וויים ניט ווי מען האָט מיך אהער געבראכט, איך געדיינק דאָס ניט, איך וויים נאָר, אז איך געפין זיך דאָ און אז איך בין קראנק, שוואך און קען זיך קוים בעוועגען. איך האָב מיין פולעם בעוואוסטזיין, מיין גוף איז קוים לעבעדיג, אָבער מיין גייסט איז געזונד, איך זעה און וויים אלץ, וואָס עם געהט פאָר מיט מיר און ארום מיר. איך וויים, אז דאָ וואָהנט עפּעס א שטיקעל באהנ־בעאמטער, אָדער באהנ־ארבייטער, א טשעך, אן אויסגעדיענטער עסטרייכישער סאָלדאט, וועלכער רעדט עט־וואָס דייטש. ער איז יעצט ניטאָ אין דער היים, ער איז אוועק־געפאָהרען פאר מיר נאָך א דאָקטאָר...

עס איז נאכט, פרייטאָג צו נאכט, אָבער דאָ זעהט דאָס אוים זעהר וואָכעדיג. אין דעם הייזעל געפינט זיך איין בעט און איין באנק, אויף וועלכער איך ליעג אונטערגעבעט אויף מיין זומערדיגען אויבער־ראָק און האָב מיין האנד־פאָק צוקאָ־פענס. וואו דער צווייטער פּעקיל איז וויים איך ניט. דאָרט ליענען צווויי גאָלדענע טינט און פערערס און אנדערע וערטה־פאָלע מתנות וואָס איך האָב בעקומען צו מאנכע פון מיינע

פינף־און צוואנציגסטער קאפיטעל

א באנקעט מיט כאלעריע־פיש, איך וואר געפעהרליך קראנק און די אייזענבאהן שטעלט זיך צוליעב מיר אב און לאזט מיך ארונטער, איך ליעג אין א פער־וואַרפענעם פויערשען הייזעל, די גאסט־פרויינד־ליכקייט פון טשעכישע חזירים, א הויקער שטעלט מיר באנקעס, מיינע טויט־שרעק און מיין בעסערונג, איך קום אן אין פראג צו דער בעשטימטער צייט.

XXV

איך הויב אן דיינקען וועגען דיעזע שורות אין א קליינעם, פערוואַרפענעם דאַרף ערגעץ־וואו צווישען די פראַווינצען מעהרען און בעהמען. דא געפינט זיך קיין אייניגער איד, אפילו קיין אסימילירטער, נאר דורכאוים פראסטע, גוי'אישע פויערען. זיי וויסען ניט וואר איך בין און איך ווייס ניט וואר זיי זיינען, מיר פערשטעהען זיך קוים איינע די אנדערע.

דאס איז א טרויעריגער צופאל.

אויפ'ן וועג פון ראדאוטץ (בוקאווינא) — פון סוטשאווא

TAYLOR INST. OXFORD

בעגאָסען מיט בראנפען, וויין און פּאטראָליום, און פערוואָרפען מיט פלעשער, גלעזער און צוריסענע בילדער. „נעבען א אידיש הויז, וואָס איז געווען מורא'דיג פערניכטעט", האָט מיין פריינד געזאָגט, „האָב איך אויפגעהויבען א בוך פון היינע'ס ליעדער, ארונטערגעריסען די טאָוולען מיט א שטיק פון דר. קארפּעלע'ס פאָררעדע. די אונוויסענדע פּויערען, וואָס פערשטעהען ניט א געדרוקטען אָדער א געשריבענם בוכשטאב, האָבען געמיינט, אז דאָס איז אויך א הייליגער אידישער ספר און האָבען דאָס צוריסען און אוועקגעוואָרפען..."

אָרימער היינע! די פּאָגראָמשטשיקעס האָבען קיין טעות ניט געהאט, בעשערט איהם אויך צו טהיילען דעם שיקזאל פון זיין אָרעם פאָלק, כאָטש ער האָט עס פערלאָזען און האָט גרויס געמאכט א פרעמד פאָלק אין א פרעמדע שפּראך!

אזוי בין איך געזעסען און געהערט די שוידערליכע גע־שיכטען פון די רומענישע אידענ־מערדער, ביז די סטוטשאווא, דער טאָל און דער גיהנם באָרדוזשעניע האָט זיך פערלאָרען פון מיין בליק. מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין שטאָדט און אויס־געשטיגען נעבען מיין פריינד'ס הויז, וואו איך בין געבליבען א גאסט ביז איבער דער פאָרלעזונג. אין הויז האָט מיר מיין מכנים אורח דערלאנגט דעם צוריסענעם היינע, וועלכען ער היט ווי אן אויג אין קאָפּ. אויף דאָס ערשטע פערשמירטע און צוקנייטשטע בלעטעל האָט דער דאָקטאָר אויפגעשריבען דאָס פאָלגענדע אין דייטש: „27טען מערץ, 1907, אויף דער שטראססע פאָן באָרדוזשעניע אויפגעלעזען (אויפגעהויבען), — דר. שאפפער".

דאָס שטעדטעל, וואָס זעהט זיך פון דער אנדער זייט שטראָם, איז דער בלוטיגער רומענישער חורבן־נעסט באָרדוזשעניע, וואו עס איז אום פסח 1907 פאָרגעקומען דער בעקאנטער פּאָגראָם אויף אידען. די גאנצע צייט, וואָס מיר זיינען געפאָהרען, האָט מיר מיין פריינד דערצעהלט פון דעם מורא'דיגען היסטאָרישען פאל אין באָרדוזשעניע, וועלכער האָט אויפגערודערט די גאנצע ציוויליזירטע וועלט. ער האָט מיר געשילדערט די שרעקענס־סצענע, ווי די ווילדע, בארבארישע רומעניער פּויערען, געהעצט פון אנטיסעמיטישע, קריסטליכע גרויס־גוטבעזיצער און גלחים זיינען בעפאלען די אידען מיט העק, מיט קאָסעס און ביקסען, און האָבען פערניכטעט און צושטערט אלץ, וואָס די פעראָרעמ־טע אידישע קהלה האָט נאָר געהאט, ביז א פאָדים און ווי מען האָט זיי הויל, נאקעט און צושלאָגען נאָר מיט די נשמות צוגע־פיהרט צו דער גרענעץ פון עסטרייך און אָנגעשטעלט אויף זיי די ביקסען און געהייסען אריבערגעהן. און ווי זיי זיינען ארי־בערגעגאנגען דעם גרענעץ, האָט זיי דאָס עסטרייכישע מילי־טער געטריבען צוריק און זייער איינציגער אָרט איז נאָר גע־בליבען דער נאסער קבר אין דער סוטשאווא. ער האָט מיר דערצעהלט ווי ער און נאָך אייניגע סוטשאווער אידען זיינען אויף מאָרגען נאָכ'ן פּאָגראָם אריבער נאָך באָרדוזשעניע און געזעהן דעם הימעלשרייענדען חורבן פון די אידישע הייזער און זייער ביסעל אָרעמקייט. ווי עס זיינען געלעגען אויפ'ן גאס אויסגעמישט צוריסענע ספרי תורות און סתם ספרים, בעט־געוואנט, קליידער, צובראָכענע שפּיגלען, ניי־מאשינען, עס־געשיר און פערשיעדענע אנדערע זאכען. ווי דאָס האָט זיך אלץ געוואלגערט אויף די אָפענע געסלאך פון באָרדוזשעניע

דעם בריק און איך האָב נאָך לאנג, לאנג נאָכגעקוקט דעם דניעסטער ווי ער ציהט זיך אוועק ווייט, ווייט אין דער בלו־טיגער רוסלאנד אריין... פארביפאָהרענדיג טשערנאָוויץ האָב איך זיך דערוואוסט, אז איך בין נאָהענט פון דעם צאר'ס מדינה, אז עס איז א קארגער תחום שבת צו „נאָווא סעליצא", וועלכע ליענט אויפ'ן רוסישען גרענעץ. אין מחשבות'ן, איך בין צו דעם קאָנפערענץ פון די אידישע שפראָך דורך נעוויסע סיבות ניט געפאָהרען.

אום זעקס אוהר פארנאכט האָט דער צוג דערגרייכט די לעצטע סטאציאָן, „איצקאני", ביי דעם גרענעץ פון רומעניען, עטליכע מינוט פון סוטשאווא, וואו איך האָב געדארפט פאָר־לעזען. איך האָב נעקענט צופאָהרען מיט אן אנדער צוג צו סוטשאווא, עס וואָלט אין גאנצען געדויערט צעהן מינוט, אָבער א גרויסע דעלעגאציאָן פון אלע סוטשאווער חברות און פער־איינען האָט מיך מקבל פנים געווען אין איצקאני, דאָרט האָב איך איינגעשטיגען מיט מיין פרוינד דעם אדוואָקאט אין א פיאקער און בעגלייט פון א לאנגען צוג מיט דראָשקעס בין איך אריינגעפאָהרען אין סוטשאווא, דער אלטער היסטאָרישער זיץ פון די אמאָליגע רומענישע פירסטען און אדעלליט.

דער וועג צום שטאָדט האָט זיך געצויגען בארג ארויף דורך צוויי שורות קליינע, אָרעמע הייזלאָך מיט שטרויענע דעכער, דאָס פאָרשטעדטעל פון סוטשאווא, וועלכע ליענט אויף דעם שפיץ קאָפ פון א הערליכען בארג. ארויפפאָהרענדיג האָט מיר מיין פרוינד געזאָגט דאָס דער שטראָם, וואָס ציהט זיך פארבי דאָס שטעדטעל דורך א גרינעם, שמייכלענדען טאָל, איז די „סוטשאווא", דער גרענעץ פון עסטרייך און רומעניען, און אז

און וועלכער, ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, איז געווען א רומעניער.

— דאָס איז דער דניעסטער, האָט ער מיר קורץ און קאלט געענטפערט.

איך האָב אויפגעציטערט מיט אלע גליעדער און האָב איהם צושראָקען און נערוועז א פרעג געטאָן:

— איך בעט אייך, איז דאָס דער רוסישער פלום, וואָס ציהט זיך דורך מאָהילעוו?

— יאָ, וואָס איז דען?...

— איז דאָס דער דניעסטער און די מאָהילעוו, וואָס האָבען געזעהן מיט א פּאָאָר יאָהר צוריק די בלוטיגע פּאָגראָמען אויף אידען?

— מיר דאכט זיך — האָט ער מיט די זעלביגע גלייכגילטיגקייט געענטפערט — איך אינטערעסיר זיך ניט, איך בין א רומעניער...

— איך פערשטעה, איך פערשטעה — האָב איך געזאָגט און האָב זיך אָבגעקעהרט מיט שמערץ. איך האָב אַרויסגעשטעקט דעם קאָפּ דורכ'ן פענסטער און האָב אריינגעלאָזען מיינע בליקען אין שטראָם, איך האָב געוואָלט זעהען אויב ער איז נאָך רויט... אויב דאָרט פליסט נאָך דאָס בלוט פון די אידישע קרבנות, וואָס האָבען אויפגעשוידערט די וועלט. אָבער דער דניעסטער האָט געקייקעלט זיינע שטילע פער'חלום'טע וועלען דורך די פערטראכטע, גרינע וויזען פון דער בוקאָווינא. אפשר האָט ער עפּעס געערדט, עפּעס דערצעהלט, נאָר וואָר האָט איהם געקענט הערען?...

די באהן איז מיט א ווילד גערויש אריבער געשטורמט

מאסטישע לופט. ס'איז א הערליך בילד דורכצוקוקען דורכ'ן פענסטער פון דער אייזענבאהן און זעהן אויף א בערגעלע נעבען א סטאדע שעפסען דעם רוטענער פאסטוך מיט די צולאזטע, לאנגע, גלייכע האָאר, פון דער נאטור אליין ארָאבגעקאמט, ווי ער שטעהט דאָרט א בָארוויסער אין א פאנטאסטישע היטעל מיט א ברוינע, ברייטע דעליע איבער די לאנגע, ווייסע העמד, וואָס הענגט איבער די לייוועטענע מייטקעס און איז אונטערגעבונדען ארום די לענדען מיט א ברייטען, לעדערנעם גארטעל בעזעצט מיט קאָלירטע, מעטאלענע קנעפלאך און מיט א פאָר רויטע, אָדער גרינע קוטאסען. אזעלכע בילדער האָב איך געזעהן עטליכע און האָב זיי בעטראכט וועז דער צוג האָט זיך א פאָר מאל אָבגעשטעלט אויפ'ן מיטען וועג.

די שענע אידילישע סצענעס האָבען מיך דערפרייט און בעגייסטערט, אָבער לאנג האָב איך פון זיי ניט אָנגעקוואָלען. פאָהרענדיג צווישען האָליטש און סטאָניסלאָוו איז געוואָרען א סוף צו אלע מיינע חלומות. אין מיטען פון די הערליכע לאנדשאפטען און רָאמאנטישע בילדער האָב איך דרעזעהן פון דער וויטען א לאנגען, ברייטען שטראָם, וואָס האָט זיך געצויגען פערדעכטיג דורך די פעלדער. באלד ביי דעם ערשטען בליק אויף אָט דעם שטילען וואסער האָב איך א טיעפען ציטער געטאָן ניט ווייסענדיג פאר וואָס. וואָס נעהנטער איך בין געקומען צום שטראָם, אלץ מעהר האָט עך מיך פעראינטערעסירט און געשרָאקען.

— וואָס איז דאָס פאר א וואסער? האָב איך געפרעגט ביי א געזונדען, הויכען מאן, וועלכער האָט גערעדט דייטש

וואקסענע הייזלאך פון איין צימער, אויפגעפאטשט פון בלאטע אדער צונויפגעפארטאליעט פון אלטע קלעצער און צוגעדעקט מיט שטרוי. פון דער ווייטען, זעהענדיג בלויז די צופוילטע, שטרויענע דעכער דאכט זיך, אז דאס זיינען קופעס מיסט, נאר קומענדיג נעהענטער דערזעהט מען א שטיקעל געבוי, אויך זעהר אפט מיט איין פענסטעריל, אזוי ווי א'ן אמעריקאנער היהנער־שטייג, א „טשיקען קוב". אויף די פעלדער זעהט מען גרויסע באַרוועסע רוטענער פויערען, מיט לאנגע, משונה'דיג־לאנגע האר ביז איבער די שולטערן, מיט גראבע לייוועטענע העמדער אזוי ווי זעק איבער גראבע, לייוועטענע אומגעלומ־פערטע פלודערען. יעדער גוי בעארבייט זיין פיצעל לאנד, מיט א דארע, פערהונגערטע שקאפע, ווייל ער האט עס פשוט ניט וואו צו פיטערען... דא און דארט זעהט מען א פאר קיה, א חזיר אדער אייניגע שעפסען. בעטראכטענדיג די קליינינקע הייזעלעך, וואס זעהען אוים אזוי ווי געמאכט פאר ליאלקעס, פרעגט זיך נאר די פראגע, ווי קענען אין אזוינע קליינע הייז־לעך אויסגעוואקסען אזעלכע גרויסע גוים?... אבער די גוים זיינען דוקא זעהר פלאדנע, זיי פרוכפערן זיך, און ניט זעלטען שלאפען אין אזא הייזעלע צעהן געזונדע, ריעזיגע פויערען. אין א שטאדט וואלט פון אזעלכע וואהנונגען אויסברעכען א כא־לעריע, אבער א דאנק די פרייע, פרישע נאטור, וואס פערהיט פון סכנות נפשות.

ארום האלבען טאג איז דער צוג ארויפגעפאהרען אויף בוקאווינער ערד, וועלכע איז א סך ראמאנטישער, לאנדשאפט־ליכער ווי אין גאליציע. הערליכע וואלדונגען און בערג זעהען זיך פון דער ווייטען און פון אומעטום וועהט עפעס א מין פאנ־

אין יענע מקומות זיינען ב"ה די אידישע וואוכערער אין מעהר־ צאהל, בענוגענט זיך דער בעטרעפענדער מיט א בכבוד'ען לע־ בען און זוכט ניט קיין עשירות. מיט דעם עדעלען מוסטער־ מענשען האָב איך מיך בעקענט אין קארלסבאד און האָב איהם צוגעזאָגט צו קומען געבען א פאָרלעזונג אין זיין שטאָדט און איך האָב טאקע איבערגעהיפט א סך אנדערע נעהנטערע שטעדט און בין געפאָהרען פריהער נאָך סוטשאווא

איך בין דורכגעפאָהרען ביי נאכט די שענע גאליציאנער שטעדט סטאניסלאוו און לעמבערג, דער זיץ פו דעם פוילישען „סיים" (לאנדטאג), אָבער איך האָב זיי ניט געזעהן. שפעטער האָב איך אויך אין יענע שטעדט פאָרגעלעזען. ערשט אויף מאָרגען אין דער פריה האָב איך בעטראכט וואו איך בין אין דער וועלט. דאָס איך פאָהר דורך דער אָרעמער, אונגליקליכער, פער'חושכ'טער גאליציע, וואו אלע שטעדטלאָך און דערפער געהען אָהן שיך און לעבען טאקע מעהרסטענס פון דער גוטער לופט, וועלכע וועהט זיי אראָב פון די קארפאטענבערג, אָדער ווי מען רופט זיי: די „פוילישע אלפען". פון וואנען זאָלען דאָרט אייגענטליך די מענשען, איבערהויפט די פויערען נעמען חיונה? די פעלדער און וועלדער געהערען צו גרויס־גוט־בעזי־ צער, צו דער קרוין און צו דער קירכע. פון דער אינדוסטריע איז קיין רייד ניט. איך בין דורכגעפאָהרען גאנץ גאליציען פון דעם פאָליאקודישען וועסטען ביז דעם עקטרעמען ברעג פון אָסטען, ביז די גרענעץ פון רומעניען און האָב קיין איין פאבריק ניט געזעהן, קיין אייניגען הויכען קוימען, וואָס זאָל פערקינדיגען דעם פייער פון א בעוועגליך שאפענדיג פאָלק. אלץ וואָס מען זעהט זיינען קלייגע, קוים פון דר'עדר אָבגע־

פיער־און צוואנציגסטער קאפיטעל

מיין רייזע פון קראקע נאך סוטשאווא, די ביטערע ארעמ־קייט פון די גאליציאנער פויערן, מיינע טרויעריגע חלומות נעבען דעם טייך „דניעסטער", דאס רומעני־שע חורבן־שטעדטיל בורדוזשעניע, וואס האט ארויסגעטריעבען איהרע אידען, היינריך היינע און דר. שאפער.

XXIV

די רייזע פון קראקע נאך סוטשאווא איז ניט קיין קליינע. איך בין ארויסגעפאהרען מיט'ן שנעל־צוג אכט א זייגער דיענסטאג אבענד, בין איך געקומען נאך סוטשאווא מיטוואך זעקס א זייגער פאר נאכט. אזא נסיעה קאסט פיעל געזונד, דאך איך האב איינמאל צוגעזאגט, האב איך געהאלטען ווארט און צוגעזאגט האב איך דאס אזא מענשען, וועלכען איך האב געוואלט וואס מעהר זעהן. דאס איז א געביל־דעטער יונגער מענש, א אידעאליסט, וועלכער איז אזוי ריין אין דער זעהר אפט אונריינער פראפעסיאן פון אדוואקא־טור, דאס ער האט נאך קיינמאל ניט אנגענומען א פראצעס צו פערטהיידיגען א פראצענטניק, א וואוכערער, און אזוי ווי

ריינע, אונשולדיגע הענד פון מיינע פיער רוסישע לאנדס־שוועס־טער און געזינונגס־חבר׳טעס; האָב גוט אָנגעקוקט דאָס נאָבע־לע געזיכט פון מיין געבענשטע, גוטע פרייַנדין, וואָס האָט פער־זאָרגט מיין רייזע מיט כל טוב, איך האָב איהר אָנגעקוקט און ארויסגעזויגען פון איהר עדעלע מינע דעם רוח הקודש אלס גייסטיגע בערוהיגונג און העכערע צופריעדענהייט און האָב פערנומען מיין אָרט אין וואגאָן. באלד האָט געקלונגען די וואגזאל־גלאָק, דער קאָנדוקטאָר האָט א בלאָז געטאָן אין זיין פייפעל און איך האָב פערלאָזען קראָקע אויף קיין מאָל אין מיין לעבען זיך דאָרט ניט מעהר צוריקצוקעהרען.

דאנק ניט געווען, די באהנ־משרתים האבען אויפגענעבען יעדע האפנונג וועגען פערהיטען מענשען פון סכנה און זיינען אליין אויך מיטגעשלעפט געוואָרען מיט דעם חסידישען ים פון וויל־דע, געצענדיענערשע מענשען־כוואליעם, וואס האט נערוישט און געשטורמט פון אייזענבאהן ביז אין דער וויטער, אפענער גאס ארויס. אלטע חסידים מיט גרויע בערד זיינען געשפרונ־גען ווי יונגע בעק, און געלאפען מיט אפענע מיילער, ברענענדיגע אויגען און בעגייסטערטע קוטשמס גליך אונטער די רעדער פון לאקאמאטיוו. דער רבי, א פעטער, שטארקער, הויך־גע־בויטער מאן, פון מיטעלען עלטער, האט א פליה געטאן פאר מיין בליק, באלד האט איהם די שווארצע כוואליע א כאפ גע־טאן אין דער הויך אויף די שפיץ פינגער און איז מיט איהם פערשוואונדען אין דער קעסעל־גרוב פון דער מאכע. איך בין נעווען אזוי איבערראשט, צומישט און צוטומעלט, אז איך האב ניט געוואוסט וואו איך בין אין דער וועלט, און ווען דאס בילד־פון מענשען־וויילדקייט האט פערוועהט ווי א וויכער, האב איך דערזעהן דעם צוג און האב א קלער געטאן ווי אזוי די אייזענ־באהן, אפילו די גאליציאנער אייזענבאהן, און די עלעקטרישע בעלייכטונג פאסען זיך מיט אט די נאר־וואס אבגעשפיעלטע סצענע ?...

יעצט איז דאס צוגעגאנגען שנעל. א פאר יונגע לייט פון מיינע בענלייטער האבען אריינגעטראגען מיינע טשאמא־דאנעס און די אנדערע זאכען אין איינעם פון די וואגאנעס וואו איך בין אויך אריין, דאן בין איך וויעדער ארויס אויף עטליכע מינוטען, האב זיך געזוענענט מיט אלעמען, זיך צוקושט מיט „יושר" און נעדריקט היים און בריידערליך די צארטע,

טשאמאדאנעס ארויס פון דעם יסורים־צימער פאלענדיג צו דער ערד פאר אויפרעגונג און צאפלענים, האָבען מיך מיינע פריינד געפרעגט, וואָס איך האָב זיך „אזוי לאנג געזאמט". איך האָב אויך זיי אלעמען א קוק געטאָן מיט א בליק וואָס האָט זיי אָבגערוקט פון מיר אויך א געוויסען שטח...

אין צעהן מינוט ארום האָט געדארפט אָנקומען „מיין" צוג. איך בין מיט מיינע בעגלייטער ארויס אויף דער פלאט־פאָרמע, וואו מיר האָבען געזאָלט דורכגעהן א מין אונטער־שטעג נאנג צו דעם אָנקומענדען צוג. אָבער ארויפגעהענדיג אויף דער פלאטפאָרמע זיינען מיר געבליעבען אלע שטעהן און זיך ניט געקענט א ריהר טאָן. דער נאנצער „קאזשמירוש", די נאנצע קראָקער גהעטאָ איז געווען אויף דער פלאטפאָרמע. דער נאנצער פלאץ ביז די רעלסען און אפילו אויף די רעלסען איז געווען שוואַרץ פון בעקעשעס, שטרייטלעך און בערד. דאָס האָבען די קראָקער חסידים געוואַרט אויף א „רבי'ן", א „בעל מופת", וואָס האָט געדארפט אָנקומען מיט דעם צוג, וועלכער זאָל מיך פיהרען נאָך סוטשאווא. איך ווייס ניט ווי לאנג מיר זיינען דאָרט געשטאנען אין מיטען פון דעם חסידישען לא־בירינט, נאָר פלוצלונג האָט דאָס א פייף געטאָן און די שוואר־צע, געדיכטע מאסע האָט געמומען לויפען, פליהען און שווע־בען, עס האָט זיך געדאכט דאָס דער נאנצער וואגזאל איז אין דער לופטען. איך האָב געפיהלט ווי איך פליה מיט מיינע טשאמאדאנעס איבער קראָקע און ווי גאנץ קראָקע מיט איהרע פערפינסטערטע קברים, מיט איהר נאנצע פינסטערע, אידישע און גוי'אישע צופראכנעטקייט יאָגט מיך נאָך מיט א מתים־געשטאנק אין דער הויך... פון אָרדנונג איז צומאָל קיין גע־

געווארען דעם גאנצען, לאנגען, פערפלוכטען קראקער זומער־טאג. מיינע טשאמאדאנעס זיינען געלעגען נאר אונטען וויל איך בין געווען יענעם טאג דער ערשטער, וואס האט דארט גע־בראכט באגאזש. איך בין אבער ניט געווען דער איינציגער, וואס האט געזוכט. הונדערטע מענשען, — מענער, פרויען און קינדער, יונג און אלט, פויערען, זעלנער, גלחים, מיניש־קעס, חסידים און פאליאקודים, סטודענטען און פאסטוכער, בארוועסע גוים און גוית, גוים מיט הויזען איבער די העמדער און העמדער איבער די הויזען. אלע האבען געשליידערט, גע־וואלפען, געקייקעלט, געהויבען, געשריען און געשאלטען. דא בלייבט שטעקען א פויער'ס א גארטעל צווישען צוויי שווערע קאסטענס און ער קען עס ניט ארויסשלעפען, דא פערטשעפעט זיך ביי א בארוועסע גויה די גראבע העמד און זי בלייבט שטעהן אין א קאמישע לאגע... דא דערלאנגט א פערקאכטער זעלנער א פערשוויצטען חסיד מיט די שפארען אין באלף מחילות און דער חסיד ניט א געשריי „א, ווא מיר נעבעך"!...

ווער קען גאר בעשרייבען וואס דארט האט זיך אבי־געפיהרט!

נאך אט די טייפעלשע גיהנם־מישענים פון א פערטעל שעה האב איך ענדליך מיט די אינדירעקטע הילף פון די אנ־דערע אונגליקליכע קוים געפונען מיינע טלומקעס. איך בין געווען אויף זיי זעהר בייז, אז איך האב זיי שיער, שיער גע־וואלט איבערלאזען דארט, וואו זיי זיינען געווען. איך האב פון זיך ארויסגעמאטערט א יאהר לעבען און זיי זיינען געשטא־נען ביידע אזוי קאלט, אזוי רוהיג, אזוי תם'עוואטע, ווי ניט זיי מיינט מען... ווען איך בין ענדליך מיט די צוויי פערדאמטע

ווארטען אויף מיר און בין צוגעגאנגען צום „פּאָרטיער" מיט מיין צעטיל, וואָס ער האָט מיר אין דער פריה ארויסגעגעבען אויף מיינע זאכען און האָב זיי פון איהם געפאָדערט. „פּראָ־שע פּאנא" האָט ער מיר געענטפערט און אריינגעבעטען אינ־ווייניג, וואו עס זיינען געלעגען אין א גרויסען צימער א בארג מיט פערשיעדענע פּעק און קאסטענס ארום וועלכע עס האָט זיך געראָיעט א מוראזשניק פון מענשען.

— פּראָשע פּאנא, האָט ער צו מיר געזאָגט אין פּויליש נאטירליך, זוך דיר אויס דיינע זאכען.

— וואָס! — האָב איך אויסגעשריען פערצווייפעלט אויס־שטעלענדיג א פּאָר צושראָקענע אויגען, וואָס הייסט איך וועל צווישען אָט דעם בארג באגאזש זוכען מיינע פּעק? ווי איז דאָס מעגליך? דאָס וועט דאָך געדויערען ביז מאָרגען און דאָ געהט באלד אָב דער צוג!

ארויסגעוואָרפענע טענות! דער פּאָליאק האָט מיר ניט געהערט און האָט זיך פון מיר אוועקגעקעהרט מיט פעראכטונג, בעמערקענדיג: „דו מיינסט אודאי, אז איך וועל דיר געהן זו־כען דיינע טשאמדאנעס"?

— סטייטש! האָב איך געליארמט מיט אלע כחות, דו האָסט דאָך זיי פון מיר צוגענומען און איך בעצאָהל דיר דער־פאר.

— איז מיר גוט — האָט ער געענטפערט קאלט און קורץ, זיך ניט קימערענדיג וואָס דאָ געהט פאָר.

איך האָב ניט געהאט קיין אנדער ברירה ווי אָנהויבען קעהרען וועלטען, ווארפען קופערטס, קאסטענס, זעק, קערב, טשאמאדאנעס; אלץ וואָס אין דעם צימער איז אריינגעבראכט

שוועסטער צוריק אהיים און דער ברודער הייראט א גביר'ס א טאָכטער פון טארנאָוו, א צוויי שעה רייזע פון קראָקע.

די מיידלאך האָב איך קענען געלערנט נאָך מיין פאָר־לעזונג אין קראָקע, ביי נאכט, געהענדיג פון טעאטער. דאָס רייכע מיידעל מיט דער בונדיסטקע, וועלכע זי האלט ביי זיך אויף דער לאָזשי און גיט איהר עסען און טרינקען, און וואָה־נונג, — האָבען מיך איינגעלאדען איך זאָל מאָרגען נאָך דער פאָרלעזונג זיי בעזוכען. איך האָב זיי פערשפּראָכען, האָב אָבער ניט געוואוסט גענוי ווער זיי זיינען ביז איך בין געווען זייער גאסט.

אָט די פיער מיידלאך האָבען פערזיסט מיינע לעצטע מי־נוטען אין דער פּאָליאקודישער קראָקע. די קליינע, שמייכלענ־דע, ליעבפולע מוטער פון די עלענדע איז גלייך געוואָרען אויך מיין מוטער. זי האָט מיך צוגעזעהן ווי א ציטריגען קינד, טהעע מיר געמאכט, טשאָקאָלאדע, מילך, פּוטער, אייער, אלער־האנד געבעקס מיר געגעבען און האָט זיך געפרייט א אמת'ע נשמה־פרייד ווען איך האָב דאָס גענאָסען. דריי שוועסטער און א מוטער האָבען מיך בעגלייט צו דער אייזענבאהן. אלע פיער האָבען זיי געטראָגען פאר מיר פלייש, ברויט, לעקערבי־סען, וויינטרויבען און פערשיעדענע גוטע זאכען, וואָס די „מא־מע" האָט געהענדיג אלץ איינגעקויפט. אויפ'ן באהנהויף האָ־בען שוין געווארט אויף מיר עטליכע מיטגליעדער פון „פּשעד־שוויט־השחר", צוויי קראָקער אידישע מיידלאך, די בעסטע, וואָס דאָרט געפינען זיך און הערר „יושר" מיט זיין פרוי.

דאָך אָהן צרות בין איך פון קראָקע ניט אוועקגעפאָהרען.

קומענדיג אויפ'ן באנהויף האָב איך געלאָזען מיינע פריינד

אכט אוהר אין אבענד בין איך געווען אויפ'ן וואגזאל. דאָך אליין בין איך צו דעם וואגזאל ניט געקומען, איך בין מעהר אין קראָקע ניט עלענד געווען. דעם לעצטען טאָג האָט מיר דאָס גליק בעקאנט געמאכט מיט פיער רוסיש־אידישע מיידלאך, איינע א בונדיסטקע, צוויי — פּועלי ציונ'יצעס און איינע סתם א כשרה, ריינע נשמה, א שטיק הייליגקייט, א פער־בלאָנדזשעטער שטראהל פון דער שכינה אויף אונזער זינדיעגר ערד. דריי פון די דאָזיגע מיידלאך זיינען אָבגעזעסען זייער צייט אין רוסישע טורמעס און זיינען פערשיקט געוואָרען נאָך אויסלאנד און די פערטע, אפשר די נאָבעלסטע פון זיי, האָט דאָ געוואוינט אין האָטעל לאנדערס מיט א ברודער, א בחור פון א יאָהר 23, א פערברענטער חסיד, א למדן און אן אייראָ־פּעאיש געבילדעטער מענש, וואָס קען כמעט טאָלסטאָי אויף אויסוועניג. אין דעם טאָג וואָס איך האָב זיך מיט איהם דער־קענט האָט ער זיך געקליבען פאָהרען נאָך מאריענבאד צום רבי'ן... פון די מיידלאך זיינען דריי אידעאליסטקעס אָרעמע, אָבער די פערטע, דער אידעאל אליין איז א מיליאָנער'ס א טאָכטער און דאָס געלד, וואָס איהרע עלטערען שיקען איהר, טיילט זי מיט איהר עלענדע פערשיקטע און אנטלאָפענע אידי־שע לאנדס־מיידלאך. זי איז די „מוטער" פון די אידישע רע־וואָלוציאָנערקעס אין קראָקע און איהר ברודער דער חסיד איז פּונקט אזוי גוטהערציג, אזוי ליעבענסווירדיג ווי זיין שוועס־טער. זיי ביידע מעגען צוריקקומען נאָך ווארשוי, וואו עס וואָהנען זייערע גבירישע עלטערן, וועלכע האָבען זיי אוועקגע־שיקט נאָך קראָקע אין דער צייט פון די פּאָגראָמען־שרעקען אין פּוילען און זיי זיינען דאָ געבליבען. יעצט אָבער פאָהרט די

בין געווארען פערצווייפעלט און האָב געקריצט די ציין פאר יסורים, איך האָב זיך ארומגעקוקט אפשר וועל איך טרעפען אימעצען אין גאס, וואָס זאָל מיר פון דער עדעלער לאסט בע־ פרייען, אָבער איך האָב קיין פּאסענדען מענשען ניט בענגענט. גייענדיג בין איך צוגעקומען צו דער פּאסט און בין האסטיג געבליבען שטעהן. א גליקליכער געדאנק האָט אין מיר אויפ־ געלעבט: איך וועל אוועקשיינקען די בלומען דעם מיידעל, וואָס ניט מיר ארוים שטענדיג מיינע בריעף, האָב אָבער באלד א קלער געטאָן טאָמער נעמט זי דאָס ניט צו, וואו וועט זי זיך אין פּאסט אהינטאָן מיט אזא איבריגע זאך? און פערטיעפט אין אזעלכע געדאנקען האָב איך פּלוצלונג דערזעהן, טאקע נע־ בען דער פּאסט, צוויי אָרעמע, באָרוועסע מיידלאך, אויך צוויי איבעריגע בלומען, שענע, פרישע, שמעקעדינע בלומען, מיט וועלכע דער שיקזאל טראָגט זיך ארום און האָט זיי ניט וואו אהינצוטאָן... איינע פון די מיידלאך, די איננערע, האָט אויס־ געשטעלט איהר שענע קלאָרע האנד צו מיר און האָט מיט א זיסען „פּראָשע פּאנא" געבעטען א בלום. דאָס איז געווען דער געשמאקסטער, אנגענעמסטער „פּראָשע פּאנא", וואָס איך האָב אין קראָקע געהערט. מיט א פרייד, וואָס לאָזט זיך ניט בע־ שרייבען, מיט א טיעפע, איניגסטע נשמה־פרייד האָב איך איהר אָבגענעבען מיינע בלומען מיט דער בעמערקונג: „נא, קינד, נא דיר אלע בלומען, נעם זיי צו, דו מיט דיין חבר'טע זיינען אויך אזוי עלענד ווי די דאָזיגע רויזען". און שטעהענדיג נע־ בען די צוויי אָרעמע מיידלאך האָב איך נעפיהלט ווי מיר אלע דריי שטעלען אויך צונויף אן איבערינען בוקעט אויף דער וועלט...

ביי מיר מעהר פוהר־געלד, און האָט זיך געגומען קרימען און קראצען דעם קאָפּ, אז ער האָט ניט געוואוסט, דאָס איך האָב „אזוי פיעל זאכען", א גליק וואָס ער האָט ניט געזעהן מיין ש ו ו ע ר האָרץ, וואָס איך האָב געהאט אויף קראָקע... ער האָט געקוקט אויפ'ן בוקעט מיט א מין רציחה, ס'הייסט „וועג איך וואָלט דיך פריהער געזעהן, דו ימח שמו'ניק, וואָלט איך געריסען א פּאָס"... מילא האָבענדיג מיט זיך א פּאָק פּאַרפוּמירטע צרות האָב איך ניט געהאט קיין אנדער ברירה ווי זיך לאָזען פיין בעדיענען און בעצאָהלען יעדען איינעם פיעל ער האָט נאָר געבעטען.

דאָך מיינע בלומען־צרות האָבען זיך ערשט יעצט אָנגע־פאנגען. די זאכען אָבגעגעבען דעם „פּאַרטיער" פון וואָגזאל בין איך וויעדער געבליעבען שטעהן מיט דעם בוקעט ניט וויסענדיג וואָס דערמיט צו טאָן. אין איין האנד א שטעקען מיט א שירם, אין דער אנדער האנד א משונה'דיגען „עומר" פון בלומען, האָב איך לאנגזאם, פערשלאָפען און פערזאָרגט געגומען געהן אין שטאָדט אריין. אָבער וואו איך געה קוקט מען מיך אָן מיט פערוואונדערונג, וואָס איז דאָס פאר א מין מאנסביל מיט א בונד בלומען אין האנד? וואו געהט ער? פאר וועמען טראָגט ער דאָס? איך האָב געוואָלט די בלומען אוועקווארפען — האָב איך זיך געשעמט, טאָמער זעהט דאָס אימעצער וועט ער מיינען, אז איך בין משוגע, דען וועלכער קלאָרער מענש וואַרפט דאָס אוועק א לעבעדיגען בוקעט מיט רויזען? וועלכער מענש מיט א נשמה האָט דאָס פיינד בלומען?... איך האָב געוואָלט אריינגעהן אין א „קאוויארנע" עפּעס נעמען אין מויל, אָבער ווי קומט מען דאָס אריין אין א נאָר־קיך מיט א בוקעט אין האנד? איך

כלוכה באלד אין דער פריה, ווייל דאן האָט זיך געענדיגט מיין וואוינ־צייט און מען האָט מיר שוין אפילו ניט אריינגעטראָגען קיין ביסעל וואסער זיך צו וואשען. פאר'ן וואשען זיך האָט מיין בעל הבית'טע ביי מיר געבעטען א בעזונדערן האלבען דאָל־לאר. דאָס האָב איך שוין ניט געוואָלט געבען. איך האָב ג־וואוסט, אז איך וועל שוין פון קראָקע סיי ווי סיי ריין ניט ארוים, סיידען איך וועל זי אין גאנצען פערלאָזען און איך בין אוועק א ניט־געוואשענער זוכען א דראָשקע. אין עטליכע מינוט ארום איז געשטאנען פאר מיין טהיר א פוילישע דראָשקע מיט א פוי־לישען פערד, א גאנצער „פאן" און איך בין אריין אין צימער ארויסצוטראָגען מיינע פעקלאך. אָבער דאָ בין איך ערשט ג־בליבען שטעהן נעבען די בלומען א צומישטער. וואָס טהוט מען? וואו בעגראָב איך מיין אקאדעמישען כבוד? מיטנעמען? איבערלאָזען? דרויסען האָט אָבער געווארט די דראָשקע, איך האָב גענומען ביידע טשאמאדאנעס אין די הענד און דעם בוקעט, דעם שטעקען מיט'ן שירעם אונטער'ן אָרעם, בין אריין אין „פיא־קער" און געהייסען פאָהרען צום וואגזאל. עס איז נאָך געווע־זען נאנץ פריה, ארום וואגזאל און אינעוויניג האָט מען געזעהן זעהר וועניג מענשען, אָבער ווי גיך מיך בעפאלען די אייזע־באהן משרתים פון אלע זייטען. איינער האָט געוואָלט טראָגען מיין שטעקען, דער צווייטער — מיין שירעם, דער פיערטער — מיך אליין. עפעס א קאטאָווע אזא פריץ, אזא שליאכטע, וואָס קומט צום וואגזאל מיט א צווויי עטאזשיגען בוקעט בלומען! דאָס איז דאָך עפעס ניט אבי ווער, פון אזעלכען דארף מען אָבלעקען א ביינדעל... דער דראָשקאָרש האָט אויך געהאט צעהן חרטה'ס וואָס ער האָט ניט געבעטען

וועלכער איז מיר געווען צום ליעבסטען ביי נאכט, וואלט נאך געווען א האלבע צרה; אבער די „פשעדשוויטניקעס", די השחר'ער, האבען מיך דוקא געוואלט פונדעווען מיט „קאוע" און האבען מיך געשלעפט אין א „קאוויארניע", עפעס אן עק וועלט.

די קראקער אריסטאקראטיע מאסען האבען מיך בעגלייט זינגענדיג מיינע ארבייטער־ליעדער. איך בין געווארען אזוי בעגייסטערט פון די געזאנגען, פון די אנערקענונג פון די אריסטאקראטיע לייט, אז איך האב זיי געוואלט אוועקגעבען די בלומען. אבער דאס וואלט ארויסגערופען צופיעל קריטיק און איך האב מיך צוריקגעהאלטען.

ביז א שטיק נאך האלבע נאכט האב איך געמוזט א פער־שלאפענער, פאלענדיג פון די פים פאר שוואכקייט, טראגען דעם בוקעט ווי א לולב און געהן הקפות פארבי די פערשימעלטע קראקער תיפלות אוש נאך דער „יאסנא" גאס.

איך האב זיך געלייגט, אבער איך האב ניט געשלאפען, דער שלאף האט ניט געקענט מנצח זיין מיין נערוועזיטעט. איבער־הויפט דער שרעקליכער נעדאנק: וואס טהו איך מיט די בלומען?

ניט שלאפענדיג די גאנצע נאכט, בין איך פריה אויפגע־שטאנען, האב וויעדער צונויפגענומען מיין ביסעל ארעמקייט און האב זיך גענומען קלייבען גאנץ בעגינען ארויסצוגעהן אין גאס, נעהמען א דראשקע און אבפיהרען מיינע צוויי טשעמא־דאנעס נאך דעם וואגזאל. איך בין גענאנגען פערבייטען קראקע אויף סוטשאווא, בוקאווינא — א אידיש שטעדטעל הארט ביי דער רומענישער גרענץ. איך האב געמוזט פערלאזען מיין דירה

דריי־און צוואנציגסטער קאפיטעל

מיינע צרות פון א בוקעט בלומען, די ווילדע צומישענעם אין באגאזש־צימער פון דעם קראקער וואגזאל, מיין גליקליכע בעקאנטשאפט מיט רוסיש־אידישע מיידלאך, א מצענע מיט א חסידישען רבי'ן ביי דער אייזענבאהן.

XIII

דעם 31טען אויגוסט ביי נאכט בין איך אראָב פון דער קראקער פאלק־טעאטער־ביהנע מיט א פולען קאפ „בראָוואָם" און מיט א גרויסען בוקעט בלומען. דעם בוקעט האָט מיר געשאנקען דער אקאדעמיש־ציוניסטישער פעראיין מיט דעם פוילישׂ־העברעאישען נאמען „פשעדעשוויט — השחר", וועלכער האָט דעם אבענד אראנזשירט. מעגליך אז דער „פשעדעשוויט־השחר" האָט דאָס זעהר נוט געמיינט מיט זיין שמעקעדיגע מתנה, אָבער זיינע בלומען האָבען געהאט צופיעל דערנער... נאָכדעם ווי איך האָב געשוויצט א גאנצען אבענד פאר א מאסע פון איבער טויזענד צוהערער, האָב איך זיך נאָך געמוזט שלעפען מיט א בארג קראָקער פערעהרונג. וועז מען וואָלט מיר שוין אמווייניגסטענס געלאָזט געהן א „חיים" אין מיין צימער,

די פוילישע קענינע, דיעזע קייט האָט געזעהן דעם גלאנץ אין דעם פאל פון דער פוילישער מלוכה און זי קוקט יעצט דורך איהרע גרויסע, אלטע אויגען קאלט און ערנסט אויף די קראָקער אידישע אסימילאנטען... כמעט יעדען טאָג קוק איך אויף דיעזען אינטערעסאנטען ראָג, נעהם די שווערע, אלטע קייט אין האנד, שאָקעל איהר, בעקוק איהר פון אלע זייטען און טרויִם פערשיעדענע חלומות...

זיין בליק, אבזיפצען, א טרויעריגען שמייכעל טאן און האסטיג פארביי געהן.

אבער וער וועט זיך דארט אבשטעלען? וועמען וועט דאס איינפאלען גראד דארט זיך ארומצוקוקען? צו־וואס? ער וועט דארט אבסאלוט קיין זאך ניט זעהן, וואס איהם זאל אינטערעסירען. אויך יענעם ראג איז ניט פאראן אזא הויז אדער געשעפט, אדער געגענשטאנד, וואס זאל אויפרייסען די אויגען אדער איינלאדען די אויפמערקזאמקייט פון איד אדער קריסט. און אויפ'ן ראג פון דער ווישנא גאס איז טאקע קיין זאך מעהר ניטא ווי א פערראסטע, דיקע, אייזערנע קייט, וועל־כע איז איינגעמויערט אין דער אלטער וואנד און הענגט זיך דארט שטיל, בנעימות, אז מען הערט פון איהר קיין ווארט ניט...

דאס איז די קייט פון דער אמאליגער קראקער גהעטא, וואס די שטאדט פערוואלטונג האט בעשלאסען צו לאזען הייג־גען אויך אייביג, אלס איינע פון די קראקער מערקווירדיגקייטען פון שווארצען פערצייטען. נאך איין קייט אזא הענגט אויך אן אנדער ראג מיט עטליכע גאסען ווייטער אויך ניט ווייט פון „רינאק", פון מארק. דיעזע קייט איז געבליעבען הענגען דערפאר, וויל דער ארט איז קיינמאל, זייט קראקע שטעהט, ניט געעפענט געווארען פאר אידען. דורך אלע גרענעצען פון דער גהעטא האבען אידען געמענט ביי טאג אריין אין שטאדט וועז זיי האבען בעצאהלט שליסעל־געלד, די „ווישנא" גאס אבער האבען מיליאנען אויך פאר א אידען ניט אויפגעעפענט. דיעזע שווערע היסטארישע קייט, וואס האט איינגעשמידט א נאציאן אין נעפענגנים, איז נאך געהאנגען אין דער צייט פון

אוועקגעזעצט פונקט אנטקעגען איך זאל איהר קענען געגוי בעטראכטען און זיך פערטיעפען, און איך וועל דעם מאן ווירק־ליך ניט פערגעסען די טובה, דען זייט דעמאלט איז דאס דער איינציגער ארט אין קראקע, וואו עס שלאפט זיך מיר צום בעסטען. איך קוק אזוי לאנג אויפ'ן מויער ביז איך שלאף איין גלייך מיט זיין ארכיטעקטור...

איין איינציגער פונקט איז אבער יא פאראן אין קראקע, דוקא אנטקעגען מיטען מארק, אין דעם רעכטען צענטער פון אלע קראקער באנקען און פאראדנעסטע געשעפטען, יא, דוקא דארט, אין דעם קאכעדיגסטען טייל פון שטאדט איז דא אן ארט, וואו איך מוז מיך פערטראכטען, פערטיעפען און אנהויבען פאנ־טאזירען. דיעזער פונקט, איז דער ראג פון „ווישנא" גאס, פופ־צעהן טריט פון דעם פאלאסט פון גראף פאטאצקי, וועלכער איז ערשט ניט לאנג געפאלען א קרבן דורך די פלינקע האנד פון א יונגען, בעגייסטערטען רוטהענער. דאס זיינען ניט די אידישע באנקען און ניט גראף פאטאצקי'ס אלטער פאלאסט, וועלכער גע־דענקט נאך די פוילישע קעניגע און וועלכער איז די גאסט־הויז פון קיסר פראנץ יאזעף, וועו ער קומט נאך קראקע, ניין! ניט באנקען און פאלאסטען זיינען די הויפט־פונקטען פון אינטערעס פאר א אידישען דיכטער, ניין, א פיעל וויכטיגערער ווינקעל איז דאס, וואס לאזט זיך מיר ניט מיטרייסען מיט די אונ־רוהיגע פארביי־געהער פון יענעם ראג און שטעלט מיך יע־דעם מאל אב מיט א מעכטיגען „האלט!" און איך בלייב שטעהן, איך מוז זיך דארט אבשטעלען. יעדער אידישער פוס דארף דארט אינסטינקטיוו פלוצלונג שטעהען בלייבען, יעדעס אידיש אויג מוז אויף יענעם שרעקליכען ארט א וואנדף טאן

ווי שלאָפען? קיין אינדוסטריע, וואָס זאָל זיך ווארפען אין די אויגען, איז דאָ ניטאָ. אין אזא שטאָדט ווי קראָקע, וועל־כע צעהלט ביז הונדערט טויזענד איינוואוינער, זעהט מען ניט קיין צוויי גרויסע פאבריק־קוימענס. די איינציגע הויכע גע־ביידען, וואָס איבערהויבען זיך איבער די אלגעמיינע הייזער פון שטאָדט, זיינען די קירכען. האלב קראָקע בעלאנגט צו די גלחים, וועלכע עס געהט דאָ נאָר אָב א אינקוויזיציע, זאָנסט האָבען זיי, נאָכ'ן קיסר, די העכסטע דעה אין לאנד. אלעס שלאָפט דאָ, אלעס, אויסער דער גאליציאנער פּויער, וועל־כער ארבייט אין אמעריקא. קוים זאָל „אָנקעל סעם" פערמאכען זיינע פאבריקען און מינעס, קוים זאָל אויסברעכען א קרי־זיס אין די פעראייניגטע שטאאטען וועט מען דאָס פיהלען צום שטארקסטען צווישען די גאליציאנער פּויערים, וועלכע וועלען קומען צוריק נאָך זייער פאטערלאנד זיך לייגען שלאָ־פען. ווען מען זעהט דאָ א מענשען געהענדיג עטוואָס גיכער ווי געוועהנליך קוקט מען זיך שוין ארום. מען לעבט און מען בעוועגט זיך דאָ ווי „סאָמנאמבוליסטען", ווי שלאָף־געהער. א קראָקער מבין אויף ארכיטעקטור האָט מיך א מאָל געפיהרט ווייזען א שענע געביידע, אין קונסטפאָלען לירישען סטיל גע־בויט. ער האָט מיר פערזיכערט, אז איך האָב נאָך אזא זאך ביי מיין באָבען אין קימפּעט ניט געזעהן. „איהר וועט צו־פריעדען זיין — האָט ער געזאָגט — די קינסטלערישע אט־מאָספערע, וואָס וועהט ארום אזא שטיקעל ארבייט וואָס איך וועל אייך ווייזען, מאכט זיך אייך פערטיעפען און פאנטאזי־רען". מיר זיינען געקומען צו דיעזער געביידע און האָבען זיך

שען א פוילישער קיסר און די פריצים זאלען שמייסען ווי א מאל. אן אמעריקאנער איד קען דא ניט טיילען די קעלבער־נע התפעלות פון אידישע אקאדעמיקער אדער איינפאכע אויס־געשפראכענע אידיש־פוילישע פאטריאטען. איך בין מיט א כיון ארומגענאנגען איין מאל א נאנצען טאג אין קראקע פון פריה ביז שפעט, איך האב זיך געוואלט אנטהאן א כח און זיך איינלעבען אין דעם גייסט פון די אלטע, פוילישע מויערן, געצקעס, צלמים און פערשיידענע אלטע צייכענס און אויף־שריפטען, און בין קוים מיט צרות געקומען א היים טויט הונ־געריג...

אין קראקע נעפינען זיך אויך מאנכע קינסטליך געבוי־טע מויערן פון דער לעצטער צייט, אויף וועלכע מען מעג מיט זיכערהייט זאגען „שען". דאך דיעזע מויערן זיינען מיט א כיון געמאכט אין אזא אומעטיגען, פערוויעגענדען גוסט, כדי צו זיין אין הארמאניע מיט די אלטע, אבגעלעבטע גע־ביידען וואס „בעשיינען" די שטאדט. די ארכיטעקטען האבען זיך די גרעסטע מיה נעגעבען, אז זייערע נייע שעפונגען זא־לען מיט זייער סטיל און פארב ניט קאקעטירען געגען די לוימענע זקנים פון פערטען יאהרהונדערט. עס ליעגט אויף די מאדערנע הייזער א מין שטילער, בערוהיגענדער, נאאיווער חן, א מין קינדישע, כמעט נארישע מתיקות, וואס מיינט צו גלע־טען די נערוועז און איז אבער אזוי פריקרע, אזוי זים ווי די קראקער פיש מיט צוקער, אז עס פערכאפט שוין אין ניט־גוטקייט. אלעס איז דא געמאכט מיט די גרעסטע פארזיכט מען זאל קענען רוהיג און אונגעשטערט שלאפען און זיך ניט אויפכאפען. דען וואס קען מען טאן אין נאליציען אנדערש

צום הארצען און קראָקער אידען געווים ניט... דאָ קענט איהר איינשלאָפען אין מיטען גאס און ערשט ווארטען א האלבע שעה אויף א קאר זי זאָל אייך אויפוועקען. איך קוק אויף די אל־טע, פערשטויבטע, פערשימעלטע געביידען, מיט וועלכע די קראָקער ציוניסטען און אסימילאנטען זיינען אזוי בעגיים־טערט, און איך גענעז: „היסטאָרישע דענקמעלער"! דאָ האָט א מאָל געוואוינט „פאן" לאכמאנדריצקי און דאָרטען „פאן" פערדאטשעווסקי. ד י תיפלה איז אלט אכט הונדערט יאָהר און י ע נ ע חורבה הינקט שוין ניין הונדערט יאָהר מיט פינף שעה, זיעבען רגע'ס מיט א פערטעל. פאר פוילען און קראָקער ציוניסטען קען דאָס אפשר האָבען א בעדייטונג, אָבער ניט פאר מיר. וואָס ארט מיך אויב מיט טויזענד יאָהר צוריק האָבען דאָ ארומגעוואנדערט וועלף, אָדער „פאן" כלאמ־פיאָוויצקי דער ערשטער?

וואָס איז פוילען איבערהויפט? וואָס? וועלכע בעזאָנ־דערע בעדייטונג האָט זי אין דעם פנקס פון גרויסע וועלט־אויפטואונגען? איז פוילען פאלעסטינא, עגיפטען, גריכען־לאנד, רוים, אינדיען? וועלכע גרויסע ליכט איז אויפגענאג־נען פון קראָקע און האָט פערשפרייט איהר שיין איבער דער כענשהייט? פוילען האָט א היסטאָרישע בעדייטונג פאר אונז אידען, אָבער וועלכעם לאנד אין דער וועלט שטעהט ניט אין דירעקטע אָדער אינדירעקטע שייכות מיט דער אידישער גע־שיכטע? זיך בעגייסטערען מיט א קראָקער אלטען חזיר־שטאל האָט נאָר א זינען פאר א פוילישען פויער, וועלכער זינגט נאָך זיין פוילישע „התקוה" יעשטשע פאלסקא ניע זגינעלא", וועל־כער טרוימט אין דער שטיל, אז אין גאליציען זאָל וויעדער הער־

אלטע פוילישע קירכען, מאנומענטען, גענצען, קאזארמעס, שטי־
קער ציגעל פון קעניג קאושמירש' צייטען, א בינטעל האר פון
מיצקעוויטש'ס בארד, און נאך און נאך הויליגע און גרויסע
טראדיציאנעלע און געשיכטליכע מערקווירדיגקייטען. ווייזע־
דיג מיר יעדע זאך בעונדער, האבען זיי מיר געשטורכעט אין
די זייטען: „נו, נו וואס זאגט איהר צו פוילען? א גרוים לאנד,
א קולטור־פאלק, א וואונדער־פאלק, ניט אמת?"... איך האב
זיי אבער געבעטען זיי זאלען מיך אוועקפיהרען אזוי ווייט
פון קראקע, אז איך זאל איהר וואס וויניגער זעהן. איך האב
זיי ערקלערט, אז קראקע איז איינע פון יענע זעלטענע זאכען,
וואס זיינען צום שענסטען ווען מען זעהט זיי פון ווייטען,
אדער, אז מען קוקט אויף זיי מיט'ן רוקען.

איך מיין דערמיט חלילה וחס ניט צו זאגען דאס קרא־
קע איז א מיאוס'ע שטאדט, שטראף מיך גאט! אין געגען־
טייל, זי איז שען, זעהר שען, א שענער בית עולם, מען דארף
דערצו האבען א בעזונדערען געשמאק, מען דארף זיין א גיים־
טיגע היענע זיך צו קוויקען מיט מתים; איך האב ליעב דאס
לעבען, דאס פרישע, היימע, קאכעדיגע לעבען. זייענדיג אנ־
געזויגען מיט דעם פייער פון דער יונגער אמעריקא, זייענדיג
אריבערגעקומען אין דעם גרויסען, פרייען לאנד אין מיין פריה־
סטער יוגענד; שטעהענדיג שטענדיג אין מיטען די מעשי
בראשית פון א נייע, אויפבליהענדע וועלט, זיך טומלענדיג
אונטער דעם שאטען פון א ברוקלין בריק, א ווילליאמסבורג
בריק און די העכסטע געביידען אין דער וועלט; זיך בעווע־
נענדיג אין דעם גרעסטען אידישען צענטער אונטער דער זון
— יא, קומענדיג פון ניו יארק קען מיר קראקע ניט קלעפען

צוויי־און צוואנציגסטער קאפיטעל

קראקער פערשלאפענע ארכיטעקטור, און די בעגיסטע־
רונג פון אידישע אקאדעמיקער און ציוניסטען פאר
פוילישע דיינקמעלער. א מבין פון קונסט פיהרט
מיך ווייזען קראקע, דער ווינקעל וואס
האט מיר פעראינטערעסירט.

XXII

נאך אייניגע טעג און איך וועל זאגען „אדיע קראקע! אזוי ווי איך האב דיך פריהער ניט געקענט אזוי וויל איך דיך וויטער ניט קענען". א פאר „פערבראנטע" ציוניסטען, וועלכע האבען די לעצטע צייט פערבלאנדזשעט צו מיר, און וועלכע זיינען זעהר שטאלץ אויף די פוילישע קולטור און איהרע היסטאריישע דענקמעלער... האבען מיך דוקא געוואלט געווינען פאר פוילען, איך זאל איבערהויפט בייטען מיין מיינונג וועגען קראקע, און זיי האבען אנגעוועגדעט אלע מיטעל זייער ציעל צו דערגרייכען. זיי האבען מיך געפיהרט א י ן קראקע, ה י נ ט ע ר קראקע, א ר ו ם קראקע און פ א ר ב י י קראקע. זיי האבען מיר געוויעזען, געוויעזען און געוויעזען, אלע

דער סטודענט איז האסטיג אוועקגעלאפען און אנגעשרי־
בען אין זיין בלאט אן ארטיקעל, אז איך חלש אוועק נאך לשון
קודש, אז די כחות געהען מיר פשוט אויס נאך העברעאישע
„מאמרים" און אז דער „אשר יצר" שמעקט מיר אזוי, דאס
איך בין נאך איהם געקומען צו פאהרען אוש קיין קראקע... אהן
ציון, האט ער געשריעבען, קען איך קיין נאכט ניט שלאפען,
אז אלץ וואס איך טהו אין גאליציע איז אויסשליסליך זיך צו
בעקענען מיט די העברעער נאך וועלכע איך האב געביינקט
זייט איך בין אוועק פון פוילען...

מען קען זיך לייכט דענקען וואס פאר א רושם אזעלכע
ווערטער האבען אנגעמאכט אין קראקע. א אידישער ליטעראט
איז געקומען צו מיר צולויפען ניט קיין פערקנעפעלטער, און
אפשר ניט קיין געגעסענער אויך.. .דעם קאפעליוש ארויפגע־
שארצט און די אויגען אויסגעשטעלט ווי קארטאפלעס:
„סטייטש, גזלן איינער, וואס האט איהר דאס אזוינס געזאגט?
גוואלד, גוואלד געשריען, קראקע קעהרט זיך דאך מיט די אסי־
מילירטע פאדעשוועס ארויף. סטייטש, דאס קען דאך נאך
חלילה שאדען דעם פערקויף פון אידישע ביכער... דאס קען
דאך נאט אין הימעל ווייס צו וואס פיהרען"! איך האב איהם
בערוהיגט, אז ערגער ווי אידישע ביכער, איבערהויפט פא־
עטישע, פערקויפען זיך קענען זיי זיך שוין ניט פערקויפען...
און אז איה"ש אויפ'ן קאנפערענץ אין משערנאוויץ וועט
שוין אלץ רעכט ווערען...

אמעריקא, וואו א מענש מיט א ציגיינער־לשון קען אויך האָ־
בען שטימרעכט, האָב איך איהם ערקלערט, אז אידיש איז די
פאָלקס־שפראך, אז דער זאָגענאנטער „זשארגאָן" איז גוט גע־
נוג פאר מיר, עס דיענט מיר זעהר טריי, ענטשפרעכט מיין
ליעבסטעס פערלאנגען און הלואי האָב איך דאָס געלד וואָס איך
קען איבערצעהלען אין אידיש... מיר וואָלט אָבער אויך ניט
אארען איך זאָל צעהלען אויף העברעאיש. פריהער, האָב איך,
דעם סטודענט ערקלערט, דארפען אידען א היים, קיין לשון
פעהלט זיי בה"ש ניט, זיי רוקען זיך נאָך זעהר אָפט אונטער
מיט לשון וואו מען דארף זיי גאָר ניט... כל זמן אידען זיינען
ניט שטום, עס האָט זיי חלילה דאָס לשון ניט אָבגענומען בין
איך צופריעדען... אויף זיין פראגע, וואָס וועל איך טאָן מיט
מיינע ווערק אויב אידען זאָלען קומען אין פאלעסטינא און
גרינדען א העברעאישען שטאאט, האָב איך איהם געענטפערט,
אז פון מיינע ווערקס וועגען מעגען זיך אידען ש ו י ן בעזע־
צען אין ארץ ישראל און מיינע זאכען איבערזעצען אין העב־
רעאיש. אז עס האָט געפאסט ישעיה'ן צו' שרייבען אין העב־
רעאיש פאסט מיר אין דער שפראך צו זיין איבערזעצט. איך
האָב איהם גלייכצייטיג ערקלערט, דאָס כאָטש איך בעלאנג
ניט צו קיין ספעציעלען ציוניסטישען פעראיין, בין איך אָבער
דאָך א ציוניסט, נאָר ניט קיין פראקטישער ציוניסט מיט א
פאָליטישען אונטערשלאָק, וועלכער זוכט א טערקישען „טשאר־
טער" אָדער א אידישען קיסר, אָדער א העברעאישע צייטונג...
איך בין א פאָעטישער ציוניסט, וועלכער האָט געטרוימט פון
א „אידשען מאי" מיט צעהן יאָהר פריהער ווי הערצלען האָט
אָנגעהויבען צו חלום'ען, אז ער איז א איד.

ד י ש און עס איז פערפאלען, אבער די העברעער פאסט דאס ניט, סטייטש, די „שפחה בזויה", די מיאוס'ע, ניעדעריגע דיענסט־מויד זאל ירש'ענען דער בעל־הבית'טע! און די מלחמה געהט אויף טויט און אויף לעבען. וועז עס זאל אפי־ציעל בעשטימט ווערען, או לשון קודש איז די אידישע שפראך, דאן וועלען די אידישע מאסען פערליערען זייער וועדט און זייער שפראך וועט אינגאַרירט ווערען. עס וועלען דערפון פרא־פיטירען בלויז די „סנאבס", די נאציאנאלע אידישע אריס־טאקראטישע צוקער־לעקאך אידעאליסטען. דארום זיינען די אויגען פון די אמת'ע פאלקס־פריינד און ארבייטער־פריינד אין גאליציע און אפילו אין רוסלאנד נעריכטעט צו טשערנאוויץ; דארום האט יענע קאנפערענץ א וויכטיגע בעדייטונג. איך וויים ניט פון וועלכען שטאנד די קאנפערענץ וועט בעהאנדלען די שפראך־פראגע, וועלכע ארגומענטען דארט וועלען געפיהרט ווערען און וועלכען ענד־ציעל מען וועט זוכען צו דערגרייכען.

וואס מיך און די העברעאיש־אידיש אין גאליציען אנ־בעטרעפט האב איך זיך דא ארייננעטשעפעט אין דיעזער, פאר מיר ביז לעצטענס אונבעקאנטער פראגע, ווי א פליעג אין סמאלע און קען זיך פון איהר ניט אויסדרייען ביז איך וועל פערלאזען קראקע. צו אלע מיינע גרויסע, שווערע צרות אין דיעזער אומעטיגער פוילישער פאליאקודישער שטאדט איז נע־קומען צו מיר עפעס א סטודענט פון א פויליש־אידישע וואך־כען בלאט מיך צו אינטערוויוען. זיין ערשטע קשיא איז געווען וואס דענק איך וועגען אידיש און העברעאיש. איך האב איהם געענטפערט קורץ און שארף, או איך בין ניט קיין פילאלאג און שפראכענלעהרע קימערט מיך וועניג. אלם א בירגער פון

נען די אפיציעלע אנערקענונג פון זייערע מוטער־שפראכען און די אידען ארבייטען אויך דערפאר. וועז די שפראך פון די אידען זאל אנערקענט ווערען, וועלען זיי מעגען פאדערען פון זייער פראווינץ־לאנדסטאג א אידישע קאפעדרע אין דער ניסנאזיום, אדער אין דער אוניווערזיטעט, וואו וויסענשאפטען וועלען געלערנט ווערען פון א אידישען פראפעסער אין אידישער שפראך...

נו, האבען אבער אידען ליידער צוויי שפראכען. איינע, וואס זיי האבען אין גלות פערגעסען, נעמליך: דאס טויטע לשון קודש, די רעליגיאנס שפראך פון די תפילות און יוצרות, וואס דאס פאלק פערשטעהט ניט, און דאס לעבעדיגע אידיש, וועלכע איז די מוטער־שפראך פון שטארקע זיבען מיליאן אידען אין דער גאנצער וועלט. וועז א אידישער אבגעארדנע־טער, פון לעמבערג דאכט זיך, א ציוניסט, האט געדארפט נעה־מען די שבועה אין פארלאמענט, האט מען איהם געהייסען שווערען אין זיין פאלקס־שפראך, און ער האט געוואלט שווערען אין לשון קודש, אבער דא האט זיך אויפגעהויבען די שאלה, אויב דאס פאלק רערט לשון קודש, און קומענדיג צום בעשלום אז העברעאיש ווערט נאר געברויכט בלויז פון זאגענאנטע אי־דישע שפראך־אריסטאקראטען, האט ער געמוזט שווערען אין אידיש. דאס איז געווען די ערשטע ענטשיידענע שלאבט צו גונסטען פון אונזער מאמע־לשון. די העברעער האבען זיך פונ־דעסטוועגען ניט אבגעשראקען און זעצען פארט זייער קאמפף. זיי ווייסען גאנץ גוט, אז זיי וועלען ניט אנטשעפען דעם אי־דישען פאלק א הייליגען בר מנן אויפ'ן פלייצע, ווייל ער וועט דאס פאזיטיוו ניט קענען טראגען. די א י ד ע ן רידען א י־

יערער איינער פון אונז מ ו ז לערנען אין דעם לאנד, וואו ער געפינט זיך.

אבער אט די אלע טענות, נערעדט מיט א „קאלטען לונג און לעבער", קענען נאר גילטען אין אמעריקא, דאָ, אין גאַליציע, זיינען זיי מעהר ווי א בלויזע פראגע וועגען דקדוק, דאָ איז דאָס א פּאָליטישע פראגע, א לעבענס־פראגע, און טשערנאָוויץ זאָל איהר פערענטפערען, דען נאָר אין עסטרייך מוז די אלטע שאלה, אויב אידיש איז א „זשארגאָן", אויב אידיש איז א „לשון" — געלייזט ווערען. דאָ מוז זיך איינער שטארק אין אכט נעהמען אויב ער וויל אין דיעזער אנגעלעגענהייט עפּעס אריינרייידען און זיך אבטראָגען מיט גאנצע בייגער. דאָ איז דאָס ניט קיין קאפע־הויז־שאלה, קיין יאלע־ווער געגענשטאנד, דאָ איז שוין וועגען דעם פּאָרגעקומען א כּכסוף אין עסטרייכישען פּארלאמענט און עס שלייפען זיך געוועהר פאר דיעזער שפּראך־שלאכט, וואָס מוז און ו ו ע ט פריהער אָדער שפּעטער אויפרודערען די וועלט...

דיעזע גרויסע קשיא, וואָס וואורצעלט טיף אין די אינערליכע פּאָליטיק פון די גאליציש אידען, איז ערשט ארויסגעקומען אין איהר גאנצער, פולער שארפּקייט זייט עסטרייך האָט נעגעבען א ל ע איהרע בירגער גלייכע און געהיימע שטימרעכט און די פערשיעדענע נאציאָנאליטעטען, וואָס שטעלען צונויף איהר מלוכה, כמעט פּאָלשטענדיגע אויטאָנאָמיע, מיט א געזיכערטעם רעכט זיך צו בילדען אין זייערע אייגענע שפּראכען אויף די הוצאות פון שטאאט. די טשעכען, די פּאָליאקען, רוטענער, קרואטען און אנדערע נאציאָנאליטעטען אין דעם האבסבורגישען רייך (עסטרייך) ארבייטען יעצט ווע־

קולטור זעהר פיעל אויפגעטאָן, זיך פשוט פאר איהר מקריב געווען. דערצו איז ער א מענש, וועלכער האָט אבסאָלוט קיין ממשות'דיגע בעשעפטיגונג. פון דיעזער קאָנפערענץ וועט ארויסקומען פאר דר. בירנבוים א אידישע צייטונג אין טשערנאָוויץ, א זאך, וואָס מען מעג איהם מיט פרייד פערגינען.

איך וויים, אז מיט דער אויסנאהם פון אייניגע מענשען האָט מען אין אמעריקא קיין צו־גרויסע אינטערעסע אין דיעזען טשערנאָוויצער צוזאמענפאָהר מחמת פערשיעדענע טעמים. ערשטענס, גלויבט מען, אז עס וועט דערפון קיין פראקטישער סך הכל ניט ארויסקומען. צווייטענס, איז דער אמעריקאנער אידישער שרייבער, ווי דער אידישער לעזער, ניט צו שטארק פערקאָכט אין גראמאטיקאלישע כללים. וואָס מאכט דאָס אויס, אויב מען שרייבט „גיין", „געהן" אדער „גאין", „איד", „יוד" אדער „יאהודי", אזוי לאנג ווי מען קען דאָס איבערלייענען און פערשטעהן. א גראמאטיקע קען דאָך ניט איינגעפלאנצט ווערען אין א פאָלק אָהן פאָלקס־שולען. איבערהויפט אָהן העכערע שולען, אָהן גימנאזיעס, וועלכע ערקלערען און גיעבען איבער מיט דורכפראָבירטע, פעדאגאָגישע מעטאָדען און פראקטיקע דעם גייסט פון דער שפראך. טויזענד גראמאטיקעס און ביכער איבער רעטאָריק און שפראכלעהרע וועלען קיין גראמאטיקאלישע שפראך ניט שאפען, וועלעס וועט ניט זיין קיין באָדען, אויף וועלכען די שפראך זאָל זיך ענטוויקלען; קיין שולען, וואו די יוגענד זאָל קומען לערנען. ביי די מעהרצאָהל אפילו פון אונזערע גוטע שרייבער וועלט דאָס אידיש בעטראכט בלויז אלס א פראָם, וואָס פיהרט אריבער צו דער אנדער זייט, צו דער לאנדס־שפראך, וועלכע

צווייטער אמעריקאנער, וועמען עס איז בעשערט צופעליג צו זיין פון די קאנפערענצלער. לויט ווי איך האב ערשט יעצט ערפאהרען געפינען זיך שוין אין טשערנאוויץ פרץ, אש נאמבערג און נאך אנדערע ליטעראטען פון רוסלאנד און גאליציען. איך וועל וואהרשיינליך אפטאהרען מיט אברהם רייזין, באלד נאך מיין פארלעזונג, טאקע די זעלביגע נאכט. ריעזיגע פאר־בעריטונגען זיינען געמאכט געווארען. עס וועלען געהאלטען ווערען רעפעראטען פון גרויסע שרייבער.

מילא א קאנפערענץ וועט דאס זיין, דאך צו רופען די צו־נויפגעפאהרענע שרייבער „דעלעגאטען" איז ניט אין גאנצען ריכטיג, ווייל די בעטרעפענדע שרייבער זיינען פון קיינעם ניט דעליגירט; זיי זיינען פון קיין פארטיי, חברה, פעראיין אדער גרופע נאך טשערנאוויץ ניט געשיקט געווארען. די ליטערא־טען פערטרעטען דארט ממש נאר זייער אייגענעם ווילען און אין א ווייטען זינן — די אידישע שפראך, אבער דאס אליין, ווי עס שיינט, איז גענוג, דען כאטש די זאגענאנטע דעלעגא־טען פערטרעטען דארט ק י י נ ע ם נ י ט, פערטרעטען זיי א ל ע מ ע נ. זייענדיג די דעליגירטע פון דער פאלקס־שפראך פערטרעטען זיי דאס גאנצע פאלק... עס זעהט אפילו אויס זעהר פרעמד דאס אזא קאנפערענץ זאל זיין אויסבערופען און אראנושירט פון א מאן, וועלכער קען קיין ווארט אידיש ניט רעדען און צומאל זעהר שוואר פערשטעהן, איך מיין דר. בירנבוים, דאך ניט יעצט איז די צייט צו אונטערזוכען די פסיכאלאגיע דערפון, סיי ווי סיי איז דר. בירנבוים א א י ד י־ש ע ר שרייבער, כאטש ער שרייבט אין דייטש און ער האט, מען מוז דאס איהם מיט רעכט געשטעהן, פאר דער אידישער

איין־און צוואנציגסטער קאפיטעל

דער קאנפערענץ פון די אידישע שפראך אין טשערנא־
וויטץ, בוקאווינא, די בעדייטונג פון אידיש אין
גאליציען, א אינטערוויו מיט צרות, איך האב
זיך אריינגעפלאנטערט אין גאליציאנער
פאליטיק, אידיש אדער לשון הקודש.

XXI

איך האב נאר וואס אוועקגעשיקט פינף קראנען נאך טשער־
נאוויץ, בוקאווינא, וועלכע וועלען מיך דארט בערעכטיגען
אלס דעלעגאט צו דער „קאנפערענץ פאר דער אידישער
שפראך" און וועלען מיר געבען א שנעלע געלעגענהייט זיך
צו פערגעסען אן דער אסימילאטארישער קראקע. דער נעראנק
פון דער קאנפערענץ איז געבארען געווארען אין אמעריקא,
ניו יארק, צו דער צייט וואס דר. נאטהאן בירנבוים האט דארט
געהאלטען זיינע פארלעזונגען. דעמאלט האבען עטליכע ניו־
יארקער אידישע שרייבער זיך אונטערצייכענט אויף דעם ער־
קלערונגס־בריעף וועגען די נויטיגקייט פון אזא קאנפערענץ.
פון יענע אלע אונטערצייכענטע פאהרט אבער צו דער טשער־
נאוויצער אסיפה בלויז איין איינציגער און איך בין דער־

וויסענדיג וואָס מיט מיר איז געשעהן. דער נאנצער צוויי טוי־
זענד יעהריגער גלות האָט זיך ארַאבגעלאָזט איבער מיין קאָפּ,
די וועגט האָבען מיך פלוצלונג צונויפגעדריקט, דער דאָך איז
צוזאמענגעבראָכען איבער מיין מח. די לופט האָט מיך געשטיקט,
געוואָרגען, איך האָב פראָבירט אויפמאכען דעם פענסטער, עס
האָט ניט געהאָלפען און איך בין האסטיג ארויסגעלאָפען אין
גאס. גלייך צו דער ריכטונג פון „וואוועל" בין איך געלאָפען,
צו די נעמויערטע אלטע טהורמס. דאָרט האָב איך זיך אוועק־
געשטעלט און האָב ארונטערגעקוקט אויף די רוישענדע וואסער
פון וויקסעל...

— ווספּיאנסקי, מיצקעוויטש...
— און דאָס הייליגסטע לאנד?
— פּוילען...
— נעגוג! — האָב איך אויסגעשריען — נעגוג! נעהט, נעהט נעזונדערהייט, נעהט אייך צו מיצקעוויטשען, נעהט צו ווספּיאנסקין! נעהט אין קאלוואריע! טהוט אויס די שיך און זאָקען, בינדט זיי איין אין א פּעקעל אויפ'ן פּלייצע און זייט עולי רגל באַרוועסע צוזאמען מיט די טויזענדע פּוילישע גוים און גויעס וואָס שלעפּען זיך יעצט צו דעם הייליגען בילד פון דעם נעקרייציגטען, וועלכער הענגט אין דער לופטען, אונטערן פּרייען הימעל, אין דער קריסטליכער, בלוטיגער שטאָדט נעבען קראָקע! נעהט, וואָס שטעהט איהר? נעהט אין קירך, אין שיינק, אין מאָנאסטיר, שמד'ט זיך! וואָס הענגט איהר נאָך ווי א נעלעהמטער גליעד אויף א קראנקען קערפּער? נעהט! דאָ אין דעם צימער איז ניט קראָקע... דאָ איז ירושלים... דאָ וואוינט ניט ווספּיאנסקי, דאָ וואוינט אן עלענדער אידישער משורר, א טרוימער, א ווילדער, משוגענער פאנטאסט, וואָס האָט נעבויט לופט־שלעסער, נעוועבט רעגענבויגענס פאר א נעשטאַרבען פּאָלק; וואָס האָט נעגלויבט אין א תחיה, וואָס קען ניט זיין, דאָ וואוינט די ליעבע און דער רעספּעקט פאר די הייליגקייט פון דער אידישער נעשיכטע, וועלכע האָט אייך נעבראכט אומזיסט נאָך פּוילען דערטרונקען צו ווערען אין וויקסעל...

איך האָב מעהר ניט נערעדט, דאָס לשון האָט מיר אָבגענומען. די צוויי מיידלעך זיינען אוועק און איך בין ארומנענאנגען איינער אליין איבער מיין צימער הין און צוריק ניט

איך בין אויפגעשפּרונגען ווי פון א בעזען, שרעקליכען חלום און בין האסטיג צוגעלאָפען.

— ווער איז דאָס? האָב איך געפרעגט אויפגערעגט.

— פּראָשע פּאנא, האָב איך פערנומען א זאנפטע פרויענ־שטימע.

איך האָב געעפענט. צוויי יונגע שענע מיידלעך זיינען אריין.

איין מיידעל, וואָס האָט קוים געקענט די צונג איבער־דרייען אין דייטש, האָט מיר פּאָרגעשטעלט זיך אליין און איהר חבר'טע, וועלכע האָט גערעדט נאָר פּויליש. די ערשטע האָט מיר דערצעהלט אז זיי האָבען געהערט אז איך בין א דיכטער, זיינען זיי מיך נעקומען זעהן. די אנדערע האָט מיר אויך גע־זאָגט זיך אָנשטרייענדיג אין דייטש אז זי האָט געלעזען א פּאָר פון מיינע זאכען אין פּוילישער איבערזעצונג.

— גאנץ גוט — האָב איך געזאָגט אין איינפאכסטען אי־דיש און אָבגעבענדיג זיי מיין בייגקעל האָב איך זיי געבעטען זיצען.

— איהר זייט דאָך אידישע מיידלאך, — האָב איך ge־זאָגט מיט בעשטימטקייט — קענט איהר ריידען אידיש?

— ניין!

— האָט איהר געלערנט געשיכטע?

— יא.

— ווייסט איהר עפּעס פון א וואסער, א ים, וואָס האָט די גרעסטע היסטאָרישע בעדייטונג פאר אידען?

— יא, דער וווייקסעל...

— און די גרעסטע דיכטער?

דאָ איבערהויפט שוין נעוועזן אין א אידיש הויז אוּן נעזעהען וואָס פאר א פּנים דאָס האָט? איך וויים, איך וויים, אז קראָקע איז די ערגסטע אידישע שטאָדט אין גאליציען; איך וויים, אז דאָ זיינען גאָר קיין אידען ניטאָ, נאָר אסימילאַנטען אוּן חסידים, איך וויים, אז אנדערע אידישע ליטעראטען האָבען דאָ געהאט דעם זעלביגען גורל, אז אברהם ריזין שלעפט זיך דאָ אויף יעצט ארום ווי א פערשאָלטענע נשמה, פער'חושך'ט אוּן פערלאָרען, אָהן פריינד אוּן אָהן חברים; איך וויים, אז אין גאנץ קראָקע הערט מען קיין אידיש וואָרט אויפ'ן גאס, אז אלע אידישע באָבעס רויידען שוין פויליש צו זייערע אייניקלעך אין די וויענען, איך וויים, איך וויים אלץ אוּן דאָך האָב איך זיך אויף אזוי וויט ניט פאַרגעשטעלט, סטייטש, גאליציע! ניו יאָרקער ריווינגטאָן סטריט אן אסימילאַנטקע אין קראָקע!

אָט אין אזעלכע פינסטערע, דומפּפע מחשבות בין איך געזעסען אוּן געפיהלט אזוי ווי נאָך קיינמאָל אין מיין לעבען, איך בין געווען אָבגענארט, מיאוס אָבגענארט אוּן בעטראָגען, די פערלוסט פון אידישען גייסט אין רעכטען מיטען פון זיין שטאַרקסטע פעסטונג; די עלענדקייט פון א אידישען משורר אין צענטער פון אידען אין דער אלטער וועלט; די אונפערשטענדליכקייט פון דער מוטער־שפּראָך צווישען אידישע קינדער אין גאליציע, דאָס אלץ האָט מיר מיין צימער נאָך ענגער געמאכט אוּן זיין פארב — נאָך אומעטיגער, נאָך שרעקליכער. אוים! איך האָב מעהר ניט געוועהן קיין צוקונפט פאר מיין פּאָלק...

אָבער פּלוצלונג האָב איך דערהערט א קלאפּ אין טיר.

נעוואונדערט פארוואס מען טהוט דאס שוין ניט, דען איך בין דאכט זיך שוין נעוועז טויט לאנג, אזוי לאנג, איך בין נאך דאכט זיך געשטארבען אין רוסלאנד און מיך האט נע־מאטערט די קשיא צוואוואס מען האט מיך געבראכט אייג־באלזאמירען אין קראקע... צו דען נעפינען זיך דא וועניג קברים, צו דען האט דא פוילען קנאפ אייגענע מומיעס, וואס די צייט האט זיי איינבאלזאמירט? זי האט צעהנדליגע הים־טארישע טעמפלען, נאציאנאלע בית חיים'ס וואו עס ליעגען איהרע טויטע גרויסקייטען, זי האט א „סוקעניצא" אין מיטען שטארט, שטעהט שוין צוועלף הונדערט יאהר און טראגט אין זיך די אויפשריפטען פון אלע שטעדט, וואס פוילען איז בעזעסען, מצבות, מצבות... זי האט א קליינע תיפלה'צקע אין מיטען מארק, וואס שטעהט שוין זעכצעהן הונדערט יאהר; זי האט גענוג... צוואוואס דארף מען דא נאך א טויטען אידי־שען דיכטער און צו וועמען געהער איך; צו וועמען בעלאנג איך אין קראקע סיי ווי סיי? צום „קאזשמירש", וואס פער־שטעהט מיך ניט? צו די אסימילאנטען, וואס ווילען מיך ניט פערשטעהן? צו די יונגע פוילישׂ־אידישע אקאדעמיקער, וואס וויסען אליין ניט וואס זיי ווילען און וועלען אביסעל שפע־טער זיין נאר ניט דאס וואס זיי זיינען?

וואס טהו איך אין קראקע? וואס וואלט איך עפעס גראד דא, אויף א גייסטיגען בית עולם, ביז מיינע פארלעזונגען אין איראפא וועלען אנפאנגען? וועל פערשטעהט מיך און וועל וויל מיך פערשטעהן? האט מיך שוין כאטש איין רעכטער מענש בעזוכט? האט מיך שוין אימיצער פראבירט איינלאדען צו זיך אלס זיין גאסט; מיך פערבעטען אויף טהעע? בין איך

האָב ליעב דייטשלאנד, נאָר וואָס זאָל איך טאָן, אז דער גלות האָט מיר דאָך אריינגעדריקט א שטיק דייטש אין הארצען, וואָס האָט זיך צומישט מיט מיין בלוט און געוואָרען א טייל פון מיין איך... אָבער ניט וועגען דעם מיין איך איצט צו דערצעהלען. איך האָב זיך מיט מזל און מיט ברכה אריינגעצויגען אין מיין פרישע וואוינונג, האָב ארויסגענומען פון טשעמאָדאן די עטליכע ספרים מיט א כעם, דען נאָר צוליעב זיי וועט איך דאָס שטענדיג ארויסגעצויגען און איך וואָגעל ארום אין דער גרויסער, שלעכטער וועלט. האָב איך, ווי געזאָגט, ארויסגענומען די עטליכע ספרים: פערשיעדענע אייראָפּאישע איבערזעצונגען פון מיינע ווערק, א פוילישע איבערזעצונג אויך צו מיינע צרות... די ביבעל, היינע, „ווערטער'ס לייִדען" אין דייטש און מיינע אייגענע לייִדען אין אידיש, האָבי זיי אלע אוועקגעלייגט אויף א הינקענדיגען ביכער־שראנקעל און האָב גענומען בעטראכטען מיין אינגסטע מציאה.

א הויכער ציימער לאנג און שמאָל ווי מיין ערשטער יאָדושליווער „אלף בית"־מלמד, אָדער ווי מיין יעצטיגע בעל הבית'טע, אָבגעמאהלעווועט מיט א מין פּארב, וואָס ווארפט א כּעלאנכאָליע און דער'הרג'עט די נשמה, א קראנקע יאדושליווע פּארב, וואָס האָט געהוסט און געאטעמט מיט אזא מורא, אז עס האָט מיר צוריסען מיינע צוריסענע נערוון; די וועגט — פּוסט, הויל, נאקעט, קיין שטיקעל שפּיעגעל, קיין זייגער, קיין אייגציג בילדעל, קיין שום זאך אויף וואָס דאָס אויג זאָל קענען א רגע אָברוהען אָדער דער אויער עפּעס פערנעהמען. עט, סתם א לוימענער קאסטען ווי פּאר א מומיע, פונקט ווי מען וואָלט מיך דא געגאנגען אינבאלזאמירען און מיך האָט

פייער, דען וואָס איז מיר ארויסגעקומען פון זייער פוצען אוּן היטען די ריינליכקייט, אז איך בין דאָ אריינגעפאלען אין מיסט ביז איבער די אויערן...

מיין נייע דירה, א מעבלירטער צימער מיט בעדיענונג, האָבען מיר די אקאדעמיקער געזאָגט, איז גאָר א צאצקע, אן אויסנאם אין קראָקע און ביליג אויך, פשוט בחצי חנם, אין גאנצען לומפיגע צעהן אמעריקאנישע דאָלאר פאר צוויי וואָכען, בלויז פאר שלאָפען אליין. קען נאָך זיין א גרעסערע מציאה אין דער וועלט? ס'הייסט קאָסטען קאָסט עס נאָר דרייסיג קראָנען פאר צוויי וואָכען, סך הכל 6 אמעריקאנער דאָלאר, נאָר אויסגעמאכט האָט דאָס צעהן, וויל איך האָב זיך דאָ ערשט געמוזט איינשאפען א גאנצע בעל הבית'שאפט, שווער־בעלאָך, ליכט, זייף, א שפּיעגעל, אפילו האנדטיכער און קי־שענס. די האנדטיכער האָב איך געקויפט, פאר די קישענס האָב איך בעצאָלט ניצ־גאָלד. מיין נייע דירה איז אין דער „יאסנע" גאס אויפ'ן צווייטען שטאָק, ביי אן אלטע, פוילישע גויה, וואָס קען אויסגעצייכענט דייטש, נאָר זי ווייל דאָס ניט ריידען כאָטש האָק איהר די נענגעל. באלד פון אָנפאנג האָט זי מיר געזאָגט „גוטען טאג, הערר" און „איך האָבע די עהרע". שפּעטער אָבער ניט פון פלעק. נאָר איך האָב זיך אָבגערע־כענט מיט איהר: זי קען ניט קיין דייטש און איך ניט קיין פויליש. זי האָט דאָס ממש ניט געקענט אריבערטראָגען. יע' דעם מאָל וואָס זי האָט מיר בעגריסט אין קאָרידאָר מיט א „דזשיען דאָברי", (גוט מאָרגען), פלעג איך איהר ענטפערען „גוטען מאָרגען", כאָטש אזא יאָהר אויף שטעקער'ן ווי איך

וואָס פערדינגט איהר דען אין אייער האָטעל? בלויז די פיער וועגט פון א צימער וועז מען מוז איך פאר יעדעס ברעקעלע עקסטרא בעצאָלען? פאר'ן צימער צאָלען, פאר די שוועבעלאך צאָלען, פאר א ליכט בעצאָלען, פאר א שיקסע בעצאָלען און „פשעפראשאם" פאר אשר יצר פאפיער אויך בעצאָהלען, דען פאר יעדער שטיקעל פאפיער מוז מען אריינווארפען א גריי־צער אין א פושקע פון וואנען עס גיהט ארוים א פאפירעל מיט א שטעמפעל, פון די רעגיערונג דאכט זיך, אז איהר מעגט עס געברויכען... אָבער די קאלטקייט און גלאסענקייט פון פּאָרטיער האָט אויף מיר גיהאט אן אָבקיהלונגס עפעקט.

איך מוז גישטעהן דעם אמת, אז בעצאָלענדיג דער שיקסע דאָס אומזיסטע שכירות, האָב איך שוין חרטה גיהאט וואָס איך האָב ניט נעפאָלגט דעם גלעזען שדכן אויפ'ן „קאזשמירזש" און האָב טאקע דערווייל אין קראָקע ניט חתונה גיהאט ביז מיין פאָרלעזונג און מיט א טאָג פאר'ן אוועקפאָהרען זיך ניט גע'גט. אין גאליציען גיהען צו אזעלכע זאכען פיעל גיכער ווי אין אמעריקא. דער זעלביגער רב'ל וואָלט אי פערקניפט אי אָבגעבונדען און איך וואָלט די גאנצע צייט ניט גיוואָרפט זיין אין דער פרעמד...

אָבגע'פטר'ט דאָס שטוב־מיידעל איז צו מיר צוגענאנגען די גויה, וואָס וואשט דעם קאָרידאָר, א גוי, וואָס האָט מיר א מאָל געזאָגט ווי שפעט דאָס איז, וועז איך האָב געוואָלט וויסען ווי לאנג איך בין שוין אין קראָקע. דער שיגעץ, וואָס פוצט שיך, א מיידעל, וואָס דרייט זיך ארום אויף די טרעפ און דער פויער וואָס היט דעם בית הכבוד... אויף דעם שטיוועל־פוצער און אויף דעם שומר פון בית הכבוד בין איך געווען פלאם־

גלייך האָט זיך צו מיר א לאָז געטאָן א מחנה קרעדיטאָ־
רען. די שורה איז שוין ניט מעהר געשטאנען גאנץ און גלייך.
זי האָט זיך אויסגעבויגען, צובראָכען און מיך ארומגערינגעלט.
ערשטענס איז ערשיענען דאָס שטוב־מיידעל, די „פּאָ־
קאָיאווקא". זי האָט געפּאָדערט שכירות פאר'ן צונעמען פון
מיר דאָס דירה־געלד און פאר'ן „מאכען" מיר יערען טאָג דאָס
בעט. דאָ מוז איך בעמערקען דאָס יעדער עטאוש האָט א
בעזונדערעם „שטוב־מיידעל", פון וועלכען עם ווערט רעגיערט,
און יעדעם מאָל, וואָס א גאסט קומט זיך אָברעכענען, רופט
דער פּאָרטיער ארונטער דאָס „מיידעל" זי זאָל דערלאנגען די
קוויטאנציע און צונעמען די מזומן, כדי זי זאָל קענען האָבען
א צוטריט צו דעם האָטעל'ס קרבן און מאָנען ירושה.
— איהר מוזט איהר געבען, פּאני, — האָט געזאָגט דער
פּאָרטיער זיך קראצענדיג אונטער'ן היטעלע, — זי קריגט אויך
ניט קיין לוין און לעבט נאָר דערפון וואָס זי נעמט פון די
קווארטיראנטען, א רחמנות נעבאָך א שיקסע!...
דאָ בין איך שוין ארויס פון די „כלים" און האָב אָננע־
הויבען האסטיגער צו ריידען: „סטייטש, איך בעט איבער
אייער כבוד, פשעפּראשאם פּאנא, וואָס הייסט, זייט מיר
מוחל, איך וועל בעצאָלען א שיקסע וואָס איך קען נאָר ניט!
— פּשעפּראשאם פּאנא — האָט זיך דער פּאָרטיער אָב־
גערופען צו מיר מיט די מיושב'קייט פון א סוחר — איהר
דארפט איהר בעצאָהלען. און וואָס איהר קענט איהר נאָר ניט
איז במחילה אייער אייגענע שולד. וועו איהר וואָלט ניט גע־
וועו קיין יאָלד וואָלט איהר זי יאָ געקענט...
— אָבער, פּשעפּראשאם פּאנא, האָב איך א פּרעג געטאָן,

טאָן. אפשר בעצאָהלען פאר'ן כבוד, וואָס איך בין געשטאנען ביי אייך אין איין צייט מיט דעם זשאנדארמסקען קאָמענדאנט פון גאליציען?

— זייען זי רוהיג, הערר, האָט מיר דאָס אידעל געענט־פערט, מאכט ניט חוזק פון אונזער קאָמענדאנט, דען איך דארף נאָר זאָגען איין וואָרט, וועט איהר דערפאר געהן אין חדר אריין... איהר פערשטעהט? יעצט וויל איך זאָלט איהר מיר אליין בעצאָהלען, דען איהר דארפט וויסען, אז איך ארבייט פאר מיין וויבטה, דעם אייגענטהימער פון האָטעל, אומזיסט און איך לעב נאָר דערפון וואָס איך קריג...

ער האָט געפאָדערט געצאָהלט דערפאר וואָס ער איז גע־וועזן אזוי גוט און מיר פערדונגען א צימער און וואָס ער פלעגט זאָגען יעדעם מאָל, וואָס ער האָט מיך דערזעהן, „גוטען מאָר־גען, הערר", אָדער „איך האבע די עהרע", אָדער „פשעפראשאם פאנא", לויט ווי ער איז געווען אויפגעלייגט צו זאָגען, אין פלעגט דערצו נאָך מאנכעם מאָל א הויב טאָן די היטעל, אָדער א שמייכעל טאָן, צו זיך סתם א קראץ געבען אין קאָפ... ער האָט מיר איינפאך ערקלערט, אז אין גאליציע זאָגט מען ניט אומזיסט „גוט מאָרגען", אז „פריינדשאפט" קאָסט געלד, אז זיין יעדער „גוטען טאג, הערר" און זיין יעדער „זייט מיר מוחל" מוז נערעכענט ווערען. איך האָב איהם ערקלערט, אז פון זיינע אלע „גוטע טעג", וואָס ער האָט מיר געוואונשען, האָב איך נאָך אין קראָקע קיין גוטע מינוט ניט נעהאט און אז ער איז אן עזעל צו ארבייטען אומזיסט. עס איז אָבער קיין תירוץ, א מענש דארף לעבען, איך האָב דערלאנגט לויט מיין מעגליכקייט און ער איז געווען צופריערען...

דיג וואָס ער מיינט, נאָר גלויבענדיג, אז ער וויל וויסען אויב איך בעקלאָג זיך ניט אויף די בעלייכטונג פון דעם אָטעל, האָב איך זיך בעשלאָסען צו זאָגען איהם דעם אמת.

— אין דער פינסטער, האָב איך איהם געזאָגט, בין איך, וואָס אן אמת, ניט געזעסען, נאָר אין דער ליכטיגען אויך ניט. איך האָב זיך, מוז איך אייך זאָגען, הערר פּאָרטיער, גאָר ניט פאָרגעשטעלט, דאָס אוא אָטעל, פיעלייכט דער גרעסטער אין קראקאו, זאָל ניט האָבען קיין געזעלייכטונג אין די קאָרידאָרען און ניט אין די צימערען און מען זאָל דאָרט דארפען בלענדען די אויגען גאנצע אבענדען פאר א חלב ליכטעל. איך האָב זיך שוין פאראיינט געוואָלט בעקלאָגען וואָס דער אָטעל האָט ניט קיין „ליפט" (עלעווייטאָר) און איך האָב געמוזט קריכען יעדען טאָג אויפ'ן הימעל איבער שוועָרע, שטיינערנע טרעפּ, וואָס האָבען מיר אונטערגעהאקט די פים, אָבער ער האָט מיר מעהר ניט געלאָזט רידען און האָט אונטערגעבאפּט:

זייט איהר, הייסט דאָס, ניט געזעסען אין דער פינסטער? מען האָט אייך אָנגעצונדען א ליכט.

— נו, יא, א שטיקעל חלב־ליכטעל, האָב איך געענטפערט מיט א מאָרנעם פּאָרגעפיהל.

— פּשעפּראשאם, האָט ער א זאָג געטאָן אויף גיך און האָט מיר דערלאָנגט א וועקסעל פאר ליכט און שוועבעלאך.

איך האָב קיין שום טענות ניט געמאכט, האָב בעצאָהלט, און זיך געוואָלט נעמען צו די רייזע־טאשען, אָבער דער פּאָרטיער האָט מיך וויעדער פערהאלטען.

— פּשעפּראשאם פּאנא...

— וואָס איז שוין וויעדער? — האָב איך א פרעג געַ־

מיינע זאכען זיינען שוין געווען איינגעפאקט בין איך מיט זיי אראָב אונטען אין קאנטאָר פון פאָרטיער, צו בעצאָהלען דירה־געלד.

— איך האבע די עהרע — האָט ער געזאָגט מיט א פאב־ריצרטע העפליכקייט און האָט א דריק געטאָן א קנעפּעל איבער זיין „שולחן".

עס האָבען זיך פלוצלונג א לאָז געטאָן צו מיר געסט: מענער, מיידלאך, אינגלאך, גוים, יונגען און יונגאטשעס, וואָס איך האָב די גאנצע צייט פאר די אויגען ניט געזעהן. זיי האָבען זיך אלע צושטעלט אין א גלייכע שורה אנטקעגען מיר און האָבען זיך חן'עוודיג פערנייגט. וועך מיט א „פראָשע פאנא", וועך מיט אן אנדער פּזמון, יעדער האָט עפּעס א זאָג געטאָן. די מיידלאך און איינע אן עלטערע גוי'ע האָבען אזוי ליעבליך געשמייכעלט און געקוקט אויף מיר מיט אזא רחמנות, אז איך האָב שוין כמעט גאָר קיין חשק ניט געהאט צו ציהען... נאָר דאָס הארץ האָט מיר געזאָגט, אז דאָ וועט באלד עטוואָס פאָרקומען, און אזוי איז דאָס טאקע געווען. וועך איך האָב בעצאָהלט מיין חוב און האָב געוואָלט נעהמען מיינע צוויי רייזע־טאשען און געהן צו דער דראָשקע, וואָס האָט אויף מיר געווארט, האָט מיך דער פאָרטיער פלוצלונג פערהאלטען מיט א „פשעפראשעם פאנא", איך האָב אויף איהם א קוק געטאָן פערוואונדערט און געפרעגט:

— וואָס איז געשעהן?

— נאָר ניט, האָט ער געזאָגט און האָט מיר דערלאנגט א פרעג: זיינען זיי געזעסען אין דער פינסטער?

איך האָב איהם אנגעקוקט מיט איבערראשונג, קלערענ־

צוואנציינסטער קאפיטעל

מיין אבשיעד פון דעם „האָטעל ראָיעל. — די צרות פון „פראָשע פאנא". — פאברויצירטע העפליכקייט. — צאָהלען חובות פאר גאָר ניט. — די אקאדעמי־קער שאפען מיר א נייע דירה. — צוויי אידיש־פוילישע פאטריאָטקעס.

XX

נ אכדעם ווי איך האָב געזעהן דעם ביטערען עלענד פון קראָקער אידישען קוואַרטאל, די אונבעשרייבליכע לייד און פיין פון די אביונים אין דער נהעטא, איז מיר דער פאליאקודישער „האָטעל ראָיאל" נאָך מעהר איבערדריסיג געווארען און איך האָב געבעטען מיינע אקאדעמיקער, זיי זאָלען מיר בעסער זעהן א פריוואט צימער, וואו איך זאָל קענען בלייבען ביז מיין קראָקער פאַרלעזונג, וואָס דארף פאַרקומען דעם 31טען אוגוסט אין דעם גרויסען פאַלקס־טעאַטער און די אקאדעמיקער, וועלכע האָבען מיך אייגענטליך אהער אראָב־געבראכט, האָבען מיין וואונש ערפילט. אָבער ניט אזוי גיך ציהט מען הָא ארויס פון א האָטעל; מען מוז פריהער דורכ־מאכען חיבוט הקבר און איך האָב עס דורכגעמאכט .וועז

בעויענט, זי איז טויט, איהר „וואוועל", איהר קעניגם־שלאָס און איהר קעניגס־קירכע איז צושטערט, א רויב צו פרעמדע, אָבער די אלטע קראָקער שול בעלאנגט נאָך צו די אידען... די שקלאוועננוועגט פון דער גהעטאָ זיינען אָבגעשאפט. די איינוואוינער פון „קאושמירזש" דאכט זיך נאָך אלץ, אז זיי זיינען בעלאנגרט, זיי מיינען, אז מען באָמבארדירט נאָך, זיי ציטערען נאָך אלץ ארויסצוגעהן אין דער פרייער, ליכטיגער וועלט, אָבער אין אמת'ען זיינען זיי פריי.

דער „נר תמיד" איבער דעם אלטען אָרון קודש האָט גע־ברענט ווי פריהער, ווי מיט אכט הונדערט יאָהר צוריק. מיין שמערץ איז מיט אמאל פערשוואונדען, מיינע האָפנונגען האָ־בען זיך געשטארקט, איך האָב א קוק געטאָן מיט שטאָלץ אויפ'ן „קאושמירזש"...

בקשות האָבען אָנגעפילט דיעזען געטליכען היכל! וויפיעל תעניתים האָט מען דאָ געפאסט, וויפיעל קריעות געריסען, ווי־פיעל „שמע ישראל'ס" געשריען אין דער צייט פון דער אָב־געשלאָסענער, אָבגעזונדערטער גהעטאָ? וויפיעל מאָל האָבען פּוילישע גלחים און פּוילישע הערשער געזוכט די שול צו פער־ניכטען און אויסראָטען איהרע דאוונער? אָט שטעהען זיי נאָך, דאכט זיך, אָט זעה איך זיי אין די לאנגע, ווייסע קיטלען מיט די טליתים איבער די קעפּ און וויינען. דער שאטען פון טוי־זענד גזירות האָט אומגעשוועבט איבער די שווארצע, צופוילטע סטענדערס. מיר איז געוואָרען פינסטער פאר די אויגען. די אומעטיגע הענגלייכטערס, דער אלטער אָרון קודש, דער שולחן, די מנורה, — אלץ איז געווען אזוי אלט, אזוי הייליג, אז איך בין גאָר ניט ווערטה געווען אויף זיי צו קוקען...

אין דער מינוט האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט א מלחמה צווישען די פּאָליאקען און די אידען. די ערשטע זיינען געווען די אָנגרייפער. די צווייטע — די פערטיידיגער. דער „וואוועל" און די אלטע קראָקער שול, צוויי פעסטונגען. דער „קאזשמירזש", די גאנצע גהעטאָ איז בעלאגערט פון אלע זיי־טען, דער הונגער, די פערצווייפלונג צווישען די בעלאגערטע איז שרעקליך. זיי ווילען ארויס, זיי זוכען אן אָרט זיך צו בעפרייען און קענען ניט... דאָך זיכער זיינען זיי. דער „וואוועל" פון „קאזשמירזש" איז מעכטיגער ווי דער „וואוועל" פון פּוילען. דער שונא באָמבארדירט, אָבער זיינע פיילען שפּרינ־גען אָב צוריק און טרעפען איהם אליין. די קראָקער שול איז שטארק, זי איז געפּאנצירט, מען קען איהר ניט צוברעכען, נאָר ביסלעכווייז ווערט די שלאכט פערשוואונדען. פּוילען איז

שמעקט וואס פאר א ריח זי פערמאגט, האט נעמאכט א האלב צופריעדענע מינע און האט אנגעהויבען דינגען...

„יושר" האט מיר אנגעוויעזען די קראקער אלטע שול אין מיר זיינען צוגעגאנגען אהין. ער האט מיר עפעס געוואלט זאגען, נאר איך האב איהם געבעטען ער זאל שווייגען. די פינסטערע, בויפעליגע וועגט פון דעם אומעטיגען בנין האבען שוין געגוג גערעדט, איך האב נאר געוואלט הערען די שפראכע פון דער שול אליין. איך האב איהר אנגעקוקט און פערשטאנען, וואס זי זאגט. איהרע צובראכענע ציגעל, איהר פערשטויבטער, אלטער דאך, איהר גאנצע פינסטערע אומגעבונג דערצעהלט טרויעריגע מעשיות און לעגענדעס. זיי זיינען מיר ניט פרעמד געווען, איך האב זיי שוין דאכט מיר אמאל געהערט אויף אן אנדער אָרט, נאר דאך זיינען זיי מיר געווען ניי. איך בין מיט עהרפורכט און אונטערטעניגקייט אריין אין די הייליגע פעסטונג פון „קאזשמירזש", די פעסטונג פון קראקער אידען און האב זיך ארומגעקוקט. דער אלטער שמש פון דער חברה „שומרים לבוקר", א גרויער איד מיט א ליעבליכע מינע, האט מיר דערצעהלט, אז די שול איז שוין אלט איבער 800 יאהר און אז די חברה „שומרים לבוקר" איז שוין אויך אזוי אלט. ער האט מיר געוויעזען פערשטויבטע אידישע ספרים מיט טויטע, פערגעלבטע פארמעט־בלעטלאך, וואס זיינען שוין הונדערטע יאהרען אלט. ער האט מיר ארומגעפיהרט אין דער שטילער, פעראומערטער חורבה און א ים מיט מורא'דיגע גענאנקען און געפיהלען האבען מיך איבערגענאסען. וויפיעל זיפצען, וויפיעל טרערען, וויפיעל וועה־געשרייען, תפלות און

איינגעפאלענע קראפט, די הייזלאך זיינען נאך געשטאנען פאר דעם מלך סאביעצקי'ס יאהרען. ניט ווייט פון דארט איז געווען א געסעל מיט דורכאויס טאנדעטנע זאכען, אלטוואַרג, אפילו דאס געבעקס איז דארט אויך געווען אלט, טאנדעטנס און מיאוס, ניט א בים צו טאן. דאס גאנצע לעבען איז דארט געווען א איבעריגע, צוטראנטעטע, ניט נוציגע אניצע. עס האט מיך אויפגעסקרוכעט, קוקענדיג אויף דעם. איך האב דארט געזעהן איין געשעפט, וואס איך וועל אין לעבען ניט פערגעסען. עס שרעקט מיך ווי א געשפענסט וועז איך דערמאן זיך אן דעם. דאס איז געווען די לעצטע שטופע פון ארעמקייט. פאר גרויס וועה, קוקענדיג אויף דעם, האט זיך מיר אויסגעשניטען א גסיסה־שמייכעל אויף די ליפען, יא, איך בין כמעט זיכער, אז איך האב א שמייכל געמאן... איך האב מיך אבגעשטעלט און פערשריעבען: אויף א שטח פון עטליכע ברוק־שטיינער נעבען טראטואר פון א שמאלע, ברודנע, פארפאלענע גסעלע, זיינען גלעגען פינף פערראסטע, דיק מיט זשאוועד בעדעקטע גאפלען, אן אלטער פערשימעלטער קלינג פון א מעסער, דריי פאאר צופיצעלטע שלארעס, א צובראכענער, פעררעגענטער קאפעלוש, אלטע הענטלאך פון רעגענשירעמס און א פערזשאווערטער, בלעכענער לייכטעריל, אן אלטע פלאש, א פאטקאווע. דערביי זיינען גענעסען די סוחרים: א קליינער, חסידישער איינגעל מיט א שוועסטעריל. זיי האבען געריידט פון „צוויי גרייצער", אפשר אלץ וואס זיי האבען דעם ערב שבת געלייזט. א קליין, דאר אירעל מיט א געשוואלענע, ארומגעבונדענע באק, אקונה איז געקומען האנדלען סחורה: ער האט אויפגעהויבען די איינגעשמוצטע, פערשטונקענע פלאש, האט ג־

און ביידלאך אויפ'ן מיטען פון אפענעם שטיקעל מארק פון פערפוילטע שפילקע־קעפעלדיגע בארנעם און עפעל עפעם אזוי ווי זיי וואלטען געוואקסען אויף בעשטעלונג פאר'ן „קאוש־מירזש". איך האב דארט געזעהן יונגע, שענע, נאר פער־צרה'טע אידישע ווייבלאך, יונגע לייטלאך, חסידים'לאך, מיט לאנגע פאות און צוקראכענע בערדלאך, ווי אויסגעשפראצט אויף להכעיס צו פער'מיאוס'ן א מענשליכען פנים. אלע מא־טערען זיי זיך, קוועלען זיך מיט ענוים קשים, זיי ווילען עפעס פערקויפען נאר זיי האבען ניט וואס און ווען, און דאס, וואס זיי האבען דארף מען ניט. אט פערבאלנדזשעט א באר־ווען פויער צו א יונגען חסיד אין א יארמולקע און דינגט א בייטעלע, מן הסתם אזוי זיך אלס א צאצקע, דען וואס האט א גאליציאנער פויער אריינצולעגען אין א בייטעלע?... דער סוחר וויעגט זיך, ערקלערט מיט'ן גראבען פינגער אויף א מין בית המדרש'דיגען פוילישן, א זוהר־פוילישן, א שלוש־סעודות־פוילישן, די מעלות פון דעם בייטעלע. דער גוי פערשטעהט איהם ניט און ער פערשטעהט דעם גוי ניט. ער וואלט וועלען ווייזען דעם גוי נאך א בייטעלע האט ער ניט, זיין גאנץ קראם בעטרעפט א קראנע. דער גוי געהט אוועק און דער חסיד בלייבט מיט דער בייטעלע אין האנד, שווערענדיג און שרייענדיג: „נו, נו, פאניע, פאניע, פראשע פאניע"...

פון דארט האט מיך „יושר" געפיהרט צו דער אלטער קראקער שול. מיר זיינען דורכגענאנגען א מין שמוציגען מער־קעל, פון איין זייט האלב איינגעפאלענע וועגד מיט שפאלטען אינעווניג, דאכט זיך, קרעמלאך, אנטקעגען א גרויסער בארג־מיסט, זאמד, שטיינער און צוריבענע ציגעל. דאם איז א שטיק

פון דעם אונפערשעהמטען שנאָרער, דעם געזונקענעם אָרעמאן.

געהענדיג אזוי בעטריבט און צובראָכען איז פלוצלונג אויסגעוואקסען נעבען מיר א גועלער איד אין א לאנגע בעקעשע, ביז איבער די אָבזאצען און האָט זיך אָנגעטשעפעט אָן מיר ווי א סמאָלע, ניט אָבצוריסען:

— זאָגט, וואָס ווילט איהר? וואָס זאָל איך אייך פערקויפען; ווייזען; דערצעהלען; זאָגען; אָדער ערקלעהרען? אפשר זאָל איך אייך ערגעץ פיהרען? אפשר דאַרפט איהר אימעצען זעהן; אפשר זוכט איהר אן עצה, א גנב, א בעקאנטען, די פאָטשט, די תלמוד תורה, די באָד, די שול, בית־דין, דעם בית חיים? אפשר זייט איהר הונגעריג, דורשטיג, שלעפעריג, אפשר ווילט איהר א ווייב... זאָגט, שעהמט זיך ניט!... איך בין בה"ש א שדכן אויך, א בעוואוסטער שדכן אין קראָקע... איך וועל אייך חתונה מאכען איינס און צוויי, איידער איהר וועט זיך ארומזעהן האָט איהר א ווייב...

— קומט גיכער! האָט געזאָגט „יושר", איהר וועט זיך פון דעם אידען ניט אָפּטשעפען, קוקט גאָר ניט אויף איהם און געהט, געהט אזוי גיך ווי די פים טראָגען אייך.

איך האָב אָנגעהויבען האסטיג צו לויפען און דער איד איז מיר נאָכגעלאָפען, נאָר ניט האָבענדיג מן הסתם געגעסען שוין זייט אייערנעכטען איז דער דאָזיגער פּגע רע מיעד געוואָרען און האָט זיך פערלאָרען אין די שוידערליכע חורבות פון „קאזשמירוש". איך האָב געדאנקט גאָט, וואָס איך בין פּטור געוואָרען פון דער דאָזיגער פערשאָלטענער נשמה, פון דעם פערהונגערטען, געלען גלות־זשוק, וואָס גראָבט מיט'ן מויל די ערד צו זוכען חיונה. איך בין פארביי געגאנגען קרעמלאף

וועגען קיינער ניט געאיילט. מען האָט דאָ ניט אָנגעטראָפען אידישע פרויען מיט פולע קוישען עופות, פרוכט, חלה און פערשיעדענע זאכען צום עסען און צום נאשען. די מענשען זיינען דאָרט אומגענאנגען ווי אין שלאָף, ווי היפנאָטיזירט, ווי איבער גוואלד; פערזאָרגטע און פערמאטערטע מיט א נאנ־צע וואָך שוועדען דלות אין קאָפּ און אין הארצען, און אויף שבת איז אויך ניט געווען. דער גאנצער „קאזמירזש" מיט זיינע סוחרים און קונים און געוועלבען און סחורה, דער גאנ־צער האנדעל האָט אויסגעזעהן ווי א רומפּעל אויף א בית עולם. די הייזער, אלט, פערשימעלט, הויפענם שמוץ, יאוש, פערלאָ־רענקייט, און אין די וועגט פון אָט די חורבות זיינען אויסגע־האקט טיעפע, דונקעלע לעכער, לעכער, אין וועלכע עס האָבען זיך אומגעוויעגט שאָטענם פון מענער, פרויען און קינדער. דאָס זיינען קרעמלאָך. יעדער קרעמעל האָט פאר עטליכע גרייצער בענדלאָך, בלאָטיגע זעמעלאָך אָרער עפעס סתם שמאטעס און אונוויכטיגקייטען, וואָס זיינען צו עקעלהאפט אין האנד צו נעהמען. פערוועריטע און אין טיעפען שמוץ־בעגראָבענע שיינקלאָך, מיט עטליכע גלעזלעך בראנפען און אָבשטויסענדע פערבייסעכצען. א פרעמדער מענש קען דאָ לאנגזאם ניט געהן, מען דערקענט גלייך, אז ער איז ניט קיין היגער און מען זוכט איהם צו פערקויפען דלות, ענויות, אביונות, צרות, שלעק פון כל המינים און וועג עס געהט ניט, בעט מען ביי איהם סתם א נדבה. אָנשטעלען די האנד איז דאָ קיין חרפּה ניט, די הונדערט־יעהריגע אָרעמקייט און אומזיסטער קאמפּף פאר פּרנסה; דאָס אייביגע פערקויפען ווינד און רויך, דאָס שטענ־דיגע פוילען אין אונצוכט און אונבעהאָלפענקייט האָט בעשא־

זיי זיינען נאָך אפשר קיינמאָל אין מיטען שטאָדט ניט ארוים... זיי קריכען נאָר ארום אין „קאזמירוש" אין יענע אָבגעשמאק־טע, פערדומפּענע ערטער.

— זיינען מיר שוין דאָרטען? האָב איך געפרעגט מיט א צוקלעמט הארץ.

— שוין באלד, האָט „יושר" געענטפערט, אָן דאָרט פאנגט דאָס אָן!

עס האָט אויסגעזעהן ווי איך וואָלט געמאכט א רייזע צו דער העלע און איך האָב דאכט זיך געזעהן אויף דעם פינסטע־רען, אידישען קוואַרטאל די שרעקליכע אויפשריפט פון דאנ־טע'ס „אינפערנא": „מענש! ביי דיעזען טויער לאָז איבע־אלע דיינע האָפנונגען" — איך האָב אָבער מיינע האָפנונגען ניט אוועקגעוואָרפען. איך האָב ניי אלע מיטגענומען... און מיט א טיעפען, אונבעשרייבליכען שמערץ בין איך אריין אין גיהנם... שטעהן אויף איין אָרט האָט דער רעגען ניט גענאָ־זען, איך בין גענאנגען.

אין פלוג האָט זיך מיר :עראכט, אז איך בין אריין אין דער נויאָרקער העסטער סטריט, אָדער אָרטשארד סטריט. איך האָב דערזעהן טרויעריגע, פערוועלקטע געזיכטער פון מענער און פרויען אין שמוץ און אָרעמקייט. איך האָב דערזעהן קרעמלאָך פון פערשיערענע אונדאנקבאָרע מסחרים. איך האָב דערזעהן באָרוועסע, בלייכע קינדער אין טראנטעס, פאטשע־דיג מיט די הוילע פים דעם נאסען, שמאָלען טראָטואר. דאָס איז אָבער דאָך נעווען דער „קאושמירוש" און ניט די איסט־סייד. כאָטש עס איז געווען ערב שבת האָט זיך פון דעסט־

און ברוסטען אין דעם אלטעגליכען וועה פון זייער ליידען און א צווייטען מאל פאר־נאכט, וועז דער „הונד" איז פערוואנ־דעלט אין א „פרינץ", וועז ער געהט מיט א געהויבענעם קאפ, ווי א קריענם־העלד, וואם קומט פון א זיענרייכע שלאכט, אין שול מקריב צו זיין זיינע דאנקבארע געפיהלען אויף דעם הייליגען מזבח פון זיינע עלטערען... מיט רחמנות אין הארץ און „יושר" ביי דער זייט בין איך אוועק צום „קאזשמירזש". „יושר" איז געגאנגען פאראוים און איך האב איהם נאכגעפאלגט ווי א שאטען.

דער רעגען האט אנגעהויבען האסטיגער צו פאלען. הימעל און ערד האבען זיך געווייקט אין א נאסע, צופוילטע שטימונג, די טראפענם האבען זיך געקייקעלט איבער די אומעטיגע, דארע שויבען אזוי ווי טרערען, די דעכער האבען גענאסען גאנצע טייכען און די שטיינער זיינען געשוואומען אין קאלטע, מוטנע לוזשעם. די גרויסע, שווערע, פוילישע וואגנם זיינען געפאהרען מיט א מרה שחורה'דיגען גערויש אויבער די גאסען, די משונה'דיגע, אומגעלומפערטע רעדער האבען זיך געדרייט הייזעריג איבער דעם פערדעגענטען ברוק, פונקט ווי זיי וואלטען זיך פערקיהלט אין דעם פערשאלטענעם, קאטארנעם וועטער. וואם וויטער איך בין אוועק פון מיין האטעל אלץ אומעטיגער איז מיר געווארען. „די קראקער גהעטא" ! דאם האט מיך עפעס אזוי ווי געשראקען, ניט פערשטעהענדיג אליין פארוואס. עס האבען זיך שוין אנגעהויבען צו ווייזען גאנץ אנדערע געסלאך. איך האב דערזעהן אידען, אידענעס און קינדער אזוי אלטמאדיש, אזוי טיפיש גאליציאניש, וואם וואלטען געווען א וואונדער אפילו אין קראקאו, דען

צו זעהן די צושטערטע הייליגקייטען פון שונא איידער איך האָב בעזוכט דעם שטילען מקום קדוש, די אלטע קראָקער שול אויף דעם „קאזשמירזש". אָבער די שולד מוז איך צושרייבען דעם צופאל. דען גראָד וואוין איך איבער'ן וועג פון „וואוועל" און זעהר ווייט פון „גהעטא". אָבער איך האָב שוין געהאט אבגעמאכט מיט דעם גאליציאנער קאָררעספאָנדענט פון די ציי־טונג „פאָרווערטס", הערר „יושר", ער זאָל קומען צו מיר און מיך אהין פיהרען. הערר „יושר" האָט מיר שוין פריהער דער־צעהלט וועגען דעם גרויסען עלענד פון די קראָקער עכט־אידישע גאסען, פון דער ספּעציפיש־אידישער צורה פון יענעם געגענד און איך האָב געווארט מיט ביטערען אונגעדולד, ער זאָל דאָרט געהן מיט מיר, און ער איז געקומען.

דאָס איז געווען א פרייטאָג, א נאסער, פוילער, פערשי־מעלטער, ברוגז'ער קראָקער פרייטאָג. אין אמת'ן קריכען דא אלע טעג פויל און לאנגזאם ווי ווערים, אומעטיג, אָהן מוטה און אָהן אמביציע, עס סתם אין דער וועלט אריין; עפּעס אזוי ווי פון יוצא וועגען. דאָך דער דאָזיגער פרייטאָג איז געווען טריבער און אומעטיגער ווי אלע טאָג פון דער גאנצער וואָך, וואָס איך האָב זיך דא געגודעט. א בעהאלטענער שמערץ האָט מיר ארומגעשפּוקט אין הארצען: עפּעס גראָד אין אזא וועטער בעזוכען דעם „קאזשמירזש"! אָבער אזוי איז געווען דער אָבמאך, אז נאָר ערב שבת זאָל איך דאָרט געהן; צוויי מאָל אין דעם זעלביגען פרייטאָג: איין מאָל צו זעהן די קינ־דער פון עלענד און נויט אין זייערע צוטראָנטעטע וואָכעדינע רחקות, צו בעטראכטען זייערע בלייכע, איינגעפאלענע באקען

פוילישע קאָמפּלימענטען, און ווען מען וואָלט דאָס מיר ניט דערלאנגט מיט די שליאחטאָווע מליצה פון „פּראָשע פּאנא" און „פּשעפּראשאם", ס'הייסט „כ'בעט איבער אייער כבוד" — מען האָט מן הסתם געמיינט אין דעם פּאָליאקודישען רעסטאָ־ראנט נעבען „מיין" האָטעל, אז איך בין געקומען זוכען צוקער אין גאליציע און מען האָט דאָס מיר ניט געזשאלעוועט... איך האָב זיך איינמאָל צוגעכאפּט צו א זיסען מיטענ־שטיקעל, האָב דאָס געקאיט און זיך געטרייסעלט, געקאיט און זיך געוואָרגען, און האָב דאָס געמוזט „פּשעפּראשאם" אָבגעבען צוריק...

אָבער ניט לאנג האָב איך זיך געלאָבט מיט די דאָזיגע פּריקרע, אסימיליאטאָרישע זיסקייטען. זיי האָבען מיך צו־פיעל גענודעט, פּשוט געעקעלט. איך האָב זיך פערביינקט נאָך דער אידישער גאס, נאָך דעם אָרט וואו מיינע אָרעמע ברידער און שוועסטער וואוינען, וואו מען חנפ'עט ניט אויף פּויליש און מען צוקערט ניט מיט פאלשע קאָמפּלימענטען, וואו מען דרייט זיך ניט ארום אין שווארצע פרעק און זיידענע הענדשקעס. איך האָב מיר אויך ניט געקענט מוחל זיין פאר־וואָס איך האָב בעזוכט דעם „וואוועל", דעם אלטען צוטרימער־טען פּוילישען „בית המקדש" איידער איך בין געווען אין דער אָרעמער, אידישער גאס, מיך האָט געקריינקט ביז מיין טיעפ־סטען מארך פארוואָס איך האָב בעוואונדערט די אלטע קא־טעדראלע פון פּוילענס מלכים און שררות; פארוואָס איך בין ארומגעגאנגען צווישען יענע אלטארען מיט די גרויסע פערלאָ־שענע ליכט, מארמאָרנע טרונעס, בילדער און צלמים געמאלע־וועט און געשניצט אין בלוטיגען, קריסטליכען אמאָל; מיך האָט געעגבערט און געגריזשעט דער גערעכטער פאָרוואורף,

מיקער האָבען מיך אריינגעפיהרט, איז גאָר א קריסטליכער האָטעל, וואו עס גאסטירען בלויז אסימילאטאָרישע אידען, וואו עס פערפאָהרען זעהר אָפט גרויסע געשעפטלעך און וואו עס וויילט יעצט דער אויבער־קאָמענדאנט פון דער גאנצער גאליציישער זשאנדארמעריע. דער פאָרטיער פון דעם האָטעל, דוקא א איד, האָט מיר ערקלעהרט, אז דיעזער קאָמענדאנט איז א גרויסער תקיף ביי׳ם קיסר. ער האָט מיר עפעס ווי געגעבען אָנצוהערען, אז איך מעג זיין שטאָלץ דערויף, וואָס איך בין א חבר־גאסט מיט דעם גרעסטען זשאנדאר אין לאנד... מיר איז פון דיעזען קאָמפליימענט געוואָרען קאלעמוטנע אויפ׳ן הארצען, נאָר זיך דערוויסענדיג אויף וועלכען שטאָק דער זשאנדאר געפינט זיך בין איך רוהיגער געוואָרען. איך האָב דערזעהן, אז איך שטעה דאָך א י ב ע ר איהם: אז איך בין מיט א סך, גאָר א סך שטאפעל העכער...

ערשט יעצט האָב איך צום ערשטען מאָל פערשטאנען די אמת׳ע סיבה פאר וואָס מיר קאָסט 75 סענט א שטיקעל פיש, א מיטען־שטיקעל, דער קאָפ קאָסט דאָ פיעל ביליגער. זייט פוילען האָט דעם קאָפ פערלאָרען, זיינען די קעפ פון איהר וויבסעל, אפילו די „קארפענ־קעפ" געפאלען אין מקח... דאָך וויי די פוילישע קעפ זיינען יעצט געזונקען אין פרייז און ליעגען צעהן קלאפטער אין דר׳ערד, דאָך שטינקען זיי נאָך מיט אזא גאוה, אז עס געהט אָן א חלשות... איך קען זיך צו זיי ניט צוריהרען... איך וואָלט שוין אָבער ווי עס איז מיט א מיטענ־שטיקעל צופריעדען געווען וועז מען וואָלט ניט געקאָכט די פיש מיט האָניג־טייגלאָך, ווי צו צוליינען צו א נעשוויר, מיט „מאָנטשקע", מיט רויזענהאָניג, מיט פאטיקע, מיט זיסע

נײַנצעהנטער קאַפּיטעל

קראַקע און קראַקאַו, דער „האַטעל ראַיאַל" מיט זיינע בעשוועדעלטע געסט, די פּוילישע „יאַהודים" אַדער פּאַליאַק־יודען, דער „וואַוועל" און דער „קאַזש־מירש", איך בעזוך די קראַקער גהעטאָ און די אַלטע שול.

XIX

ייענדיג עטליכע טעג אין קראַקע האָב איך אויסגעפונען, אז דאָ איז פּאַראַן, פונקט ווי אין נויאָרק, א „יאַהודישער" אוי־בענאַן, אן „אָפּטאַון", וואו די פּוילישע „יאַהודים" אַדער פּאַליאַקודים וואָהנען און א פּאַליש, א מין נויאָרקער „איסט סייד", וואו די אָרימע אידען וואוינען. נאָך א געוויע אונטערזו־כונג בין איך אויך דערגאַנגען דעם סוד, דאָס איך בין אייגענטליך גאָר ניט אין קראַקע זאָנדערן אין קראַקאַו, אז „קראַקע" איז גאָר דער „קאַזשמירזש", דער קוואַרטאַל פון אידען, אידיש־קייט און ענויות. איך האָב זיך ענדליך ארומגעזוהן, אז איך בין דאָ גאָר ניט קיין אידישער איד, נאָר להבדיל אן „אָפּטאַו־נער", א יאַהודיש־פּאַליאַקישער שליאַחטשיץ, א פּריץ און אז דער „האַטעל ראַיאַל", אין וועלכען די היגע אידישע אקאַדע־

און אלץ, וואס איז שלעכט און קען נאך ערגער ווערען זאל פערשווינדען, מעג דאס אפילו זיין אזא גרויסע זאך ווי רוסלאנד...

רוסלאנד איז סיי ווי סיי דער שטענדיגער קוואל פון מיין האס און צארן, אבער שוין לאנג האב איך ניט געפיהלט צו איהר אזא טיעפע שנאה ווי יעצט, ווען זי לאזט מיר צומאל ניט א בליק טאן אויף דעם בית עולם פון מיין אמאליגע שטעטעלע, וואו מיין משפחה רוהט. פון קראקע איז בלויז א האזענשפרונג נאך מיין געוועזענע היים, וואו עס צאנקען נאך, דאכט מיר, די לעצטע צוויי נשמות פון מיינע אמאליגע יוגענדפריינד און חברים, דאך רוסלאנד לאזט מיך אהין ניט קומען, דאס הארץ ווערט מיר צושפרונגען פאר כעס און ערגערנים.

אבער איך שטעק ארויס דעם קאפ דורכ'ן פענסטער און גיב א קוק אויף דעם „וואוועל" און אויף די אידישע קראמען און קרעמלאך, און חסידים ארום, איך זעה זיי אלס לעבעדיגען פראטעסט נעגען די בארבארייי און רשעות פון אן אונבעזאנען פאלק, זיינע פריסטער און הערשער, און עס גיסט זיך מיר א קוויקענדיגער רויזענהאניג איבער דער נשמה: איך זעה א „וואוועל" אין גאטשינא. אויך דארט וועלען זיך אמאל שפיעלען די אור־אור אייניקלאך פון די רוסישע פאגראם קרבנות אויף די חורבות פון א קייזערליכען שלאס. ווער וויים וועלכע פויגעל עס וועלען אין יענע טהורמס נעסטען און אין וועלכע שפראך זיי ווועלען מאכען חוזק פון ניקאלאיען: „ניק... ניק... ניק... ניק... ניקס"!...

דעם פּוילישען אנטיסעמיטיזמום. איך האס ווי א פּעסט די אידישע פּאָליאקען, וואָס זוכען זיך איינצושמייכלען ביי א טויט פּאָלק; א פּאָלק וואָס איז פּאָליטיש נעשטאָרבען; איך האס די טיעפּגעזונקענע לוסט צו זוכען ליעבעם פּערהעלטניסע מיט א בר מנן... איך פּערהאס זיי, די פּערדאָרבענסטע פון די פּערדאָרבענע, די מאָזאיש־אידישע פּאָליאקען, וואָס שעמען זיך צו ריידען אידיש, זייער מוטער־שפּראך, וועלכע לעבט איצט מעהר ווי פּוילישׂ, — איך וויל אָבער, אז די פּוילישע קולטור, די אמת'ע גרויסקייט פון דעם פּוילישען פּאָלק, זאָל ניט פּערשלונגען ווערען! מענשען זאָלען האָבען די פּרייהייט צו לעבען און זיך ענטוויקלען אויף דעם באָדען וואָס האָט זיי בעשאפען, אין דער שפּראכע וואָס זייערע עלטערען האָבען גערעדט, אין דעם גייסט, וואָס זייער אייגענע ארט דיקטירט זיי, אין דעם פּאָרטשריט, וואָס זיי אליין וועלען זיך אריינלעבען און ניט וואָס מען וועט אויף זיי ארויפּצווינגען מיט גוואלד.

ציון איז גרוים ניט צוליעב איהרע קענינע, איהרע שלעכטע אידיש־אזיאטישע הערשער און טיראנען, זאָנדערן צוליעב איהרע אונשטערבליכע פּראָפּעטען און מאקאבעער, און דעה „וואווע" איז א וויכטיגער מאָנומענט ניט וויל דאָרט ליענע, די פּוילישע קענינע פון פּערגאנגענע דורות, נאָר וויל דאָרט רוהט אין אייביגער עהרע דער אונשטערבליכער פּאָעט מיצקעוויטש, וועמעס „פּאן טאדעאוש" און „דזשאדי" עס האָבען נעגעבען דער פּוילישער שפּראכע א „שטאָט" ביי דער סאמע מזרח־וואנד אין דעם היכל פון דער וועלט־ליטעראטור. מיין וואונש איז, אז אלץ וואָס איז גוט און קאָן נאָך בעסער ווערען זאָל בלייבען, מעג דאָס אפילו זיין אזא קלייניע זאך ווי „אידיש"

עם קריכען ארום די מילבען פון פוילען'ס יחוס. אָט דער דאָזיגער וואונדערבארער שלאָס און דער קלויסטער זיינען יעצט ארומגערינגעלט מיט יאלעווע, אידישע קרעמלאך פון גראָשענע הערינגלאך און געזאָטענע באָבּ. דאָ איז, וואָס אן אמת, ניט די „גהעטאָ", ניט דער אידישער קוואַרטאל, דער „קאוש־מירש", נאָר פון דעסטוועגען זעהט מען אָפט בלייכע, אוים־געווייקטע, סמארקאטע חסידישע אינגלאך מיט צונויפגעדרייטע דינע פאות'לאך ווי גערגעלאך אין לאנגע, ביז איבער די אוים־געדרייטע אבזאצען, שלעפעדיגע, בעקעשלאך ארומקריכענדיג אויף דעם קייזערליכען שלאָס, זיך בעהאלטענדיג אין אן עפענונג פון די אמאָליגע קאנאָנען־ערטער, וואָס האָבען בעשיצט די פוילישע מאָנארכען און שטעקען פון דאָרט ארויס א צונג...

מאָג איין, מאָג אוים קוק איך אויף די דאָזיגע קברים פון מאכט, גלאנץ און עהרע, און ערנסטע געדאנקען פיעלען אָן מיין מח. יעדען מאָג לערנען מיר די אלטע חורבות דעם גרויסען סך הכל פון דער געשיכטע, דעם פועל יוצא פון גרויסע מלוכות און זייערע געזאלבטע. מיט וואָס פאר א שטאָלץ די מאיעסטעטישע טהורמס פון דעם גרויזן „וואוועל" האָבען זיך דאָס אמאָל אויפגעהויבען הויך, הויך איבער די מויערען פון קראָקע און ווי זיי זיינען יעצט בלויז א נעסט פון ווילדע עסטרייכישע וואראָנעס, וואָס קראקען קראָקע אין דייטש: „קרא... קרא... קראָקאָו"...

יאָ, אויף אזוי ווייט בין איך א פאָליאק; אויף אזוי ווייט בלייב איך טרוי דאָס שטיקעל ערד, וואו איך בין געבאָרען געוואָרען; אויף אזוי ווייט איז מיר פוילען טייער, דאָס איך וואָלט ניט וועלען איהר שפראכע זאָל אונטערגעהן. איך האס

אבוואהל זי איז שוין פון לאנג עסטרייך. קוים ווערט א פאלק ניט פערטריעבען אין גלות, קוים בלייבט דאס נאך זיצען אויף דעם זעלביגען באדען און רעדט זיין אייגענע מוטער־שפראך, פערבלייבט עס ביי זיין נאציאנאלען כאראקטער און עס טרויעט נאך אלץ, אז עס איז פריי און זעלבסטשטענדיג. די עסטרייכישע פוילען איז טאקע אין גרונד גענומען פרייער ווי די פוילען פון רוסלאנד און דייטשלאנד, וואו מען אונטערדריקט די פוילישע שפראכע און מען רייסט ארויס ביי די פאליאקען די ערד פון אונטער זייערע טריט. פוילען איז אזוי גענארט אין קראקע, אז זי זעהט דא גאר ניט די קאזארמעס מיט מיליטער, וואס ריידען אויף צו להכעיס נאר דייטש.

בעשערט אבער, אז מיין פערווייליען א פאר וואכען אין קראקע זאל ניט בלייבען אין גאנצען אונבעפריעדיגט און די בעפריעדיגונג איז פיעל טיעפער ווי די קעשענע און האט מעהר ווערטה ווי מטבעות, דאס איז מיין נקמה אן הערשאפט און פינסטערנים, וואס איך זעה יעדע מינוט פון טאג: איך וואוין אין דעם „האטעל ראיאל", פונקט געגען איבער פון דעם „וואווועל", דער אלטער, פער'חורבה'טער שלאס פון די פוילישע קעניגע. אמאל האט א איד אין דער גאס גאר ניט געטארט קומען, ווייל זי איז שוין געווען חוץ פון אידישען תחום, חוץ פון דער גהעטטא. יעדעם מאל, וואס א איד האט דא געוואלט אריין האט ער געמוזט האבען א בעזונדערע ערלויבנים און בעצאהלען אריינגאנגס־געלד. נעבען דעם דאזיגען שלאס, וועלכער איז ארומגערינגעלט מיט די רואינען פון מעבטיגע פעסטונגען און טורעמס, שטעהט אן אלטער, היסטארישער קלויסטער, אויף וועלכען עס רוהט דער שטויב פון אלטערטום און

אכטצעהנטער קאפיטעל

קראקע, פוילען׳ס רעזידענץ־שטאדט, ווי וויט איך בלייב טרייי צו פוילען, עסטרייכישע וואראנעס און זייער מאדנער לשון, איך בין ניט וויט פון מיין געבורטס־ארט, מיין נקמה אן רום־לאנד׳ס טיראניי.

XVIII

נאר מילא ווי די זאך איז, איך בין שוין אין קראקע. די אמאליגע רעזידענץ־שטאדט פון פוילען, וועלכע איז בלויז פינף שעה רייזע פון וואַרשוי, וואו איך בין אמאל אין חדר געגאנגען און וואו איך טאר יעצט ניט אריינפאהרען. וואס אן אמת, צו שטארק ביינק איך נאך פוילען ניט, צופיעל נחת האט זי מיין יוגענד ניט געגעבען און וועט איך רעכען זיך גוט אויס, האב איך איהר גאר פיינד, נאר דאס איז א געפיהל־זאך. עס ווילט זיך א בליק טאן אויף דער אייגענער וויעגעלע וועט זי זאל אפילו שטעהן אין א תפיסה.

קראקע איז די פוילישע ירושלים, די פרייד און דער צער פון די פאליאקען, זייער קבר און זייער האפנונג. פון די אב־געלאזענע האלב־רואינירטע קירכען און פערשיעדענע היסטא־רישע געביידען זעהען נאך די פוילישע פאטריאטען אויפגעהן א ליכט פון בעפרייאונג. און קראקע איז נאך טאקע פוילען

נאָט האָט זיך דערבארעמט. עס איז אָננעקומען דער צוג און די נאנצע מחנה קראָקאָווער קור־נעסט האָבען זיך מיט זייערע פעקלאך און פופקעס, קינדער און קינדס קינדער אריינגעשלעפט אין דריטען קלאס בענליים מיט די קונציגסטע קללות און זיד־ לעריי. איך בין אויך אריין אין א וואגאן.

קוים א לעבעריגער א שליידער געטאָן אויף א ווייכען בייגקעל, וועלכער האָט איבעריגענס אויך ניט צופיעל געשמעקט, וויל דאָרט איז פריהער געזעסען א דיקער גאליציאנער גלח...

א גאנצע נאכט האָב איך זיך ארומגעוואלגערט אויף פערשיערענע וואגזאלען, און אויף יעדער וואָגזאל האָב איך „געשלאָפען" און האָב דאָך געזעהן און געהערט אלץ וואָס ארום מיר האָט זיך געטאָן. אויף איין וואָגזאל האָב איך אָבער אזוי געשמאק איינגעשלאָפען, אז איך וואָלט אפשר פערשלאָפען דעם צוג, נאָר א דאנק איין אלטע, קראנקע אידענע, וועלכע האָט מיך אויפגעוועקט מיט איהרע קללות. די אידענע איז געפאָהרען מיט א גאנצע כאָפּטע חסידים, וווייבער און קינדער פון קארלסבאד. פאָהרענדיג האָט זי ערגעץ פערלאָרען א בייטעלע מיט געלד, האָט זי געשריען, אז א חסיד האָט דאָס ביי איהר ארויסגע'גנב'עט, האָט זי אָבער ניט געוואוסט וועלכער חסיד און האָט געשאָלטען אלע חסידים פון דער וועלט, אלע חסידישע רביאים מיט זייערע גבאים, קוויטעל-שרייבער און „אייניקלאך". עס איז געווען הימעל עפען זיך. עס האָבען זיך ארומגעקליבען אלע פאסאזשירען ארום דער קראָקער בעל הבית'טע און זי האָט אלעמען צופריעדען געשטעלט. זי האָט געשאָלטען אויף אידיש, אויף דייטש, אויף טשעכיש, אויף פויליש און אויף רוסיש. וואו די חסידים זייענען געגאנגען איז זי זיי נאָכגעלאָפען מיט טויטע קללות און געשריען „געט'ס מער ס'באטעלע מיט'ן געלד"! „געט'ס מער ס'געלד ענובים"!...

די אידענע האָט אזוי לאנג געפלוכט און געלארעמט ביז

מעהר ווי צוואנציג מאל האט זיך דער צוג אבגעשטעלט אבער בלויז אויף דריי, פיער מינוט, איך האב ניט געהאט קיין צייט פון מיין געפענגניס צו אנטלויפען. זעהענדיג, אז איך בין א געפאנגענער, בין איך געשטאנען מיט א פערמאכטע נאז און האב זיך ארומגעקוקט און כ'לעבען, איך האב דערזעהן! אין די ענגע, פערשאלטענע לעבער פון דער דריטער קלאס האב איך דערקענט אייניגע קארלסבאדער קור־געסט ווי זיי זיצען אויסגעפוצט, אמת'ע פריצים! מיט'ן גאנצען שטאט, אין פאנאמא היטלען אויף די קעפ און האנדשו אויף די הענד... איך האב דאָרט דערקענט א געזונדע, גראבע אידענע געקליידעט נאך דער לעצטער מאָדע, איך האב געזעהן ווי זיי זיצען אלע אין עיפוש מיט אזא הרחבה, מיט אפענע נעזער און מיילער, פונקט ווי זיי וואלטען אין דער דאזיגער אטמאספערע געבאָרען געוואָרען. איך האב גלייך דערקענט אז די לייט האבען דא ניט פערבלאנדזשעט און אז זיי זיינען נאר געווען אין קארלסבאד פון לייטענס וועגען, אפשר אבצונארען דערמיט די וועלט און זיך ראטעווען דעם קרעדיט... וועך ווייס! איך האב הייסט דאס אין ד ר י ט ע ר קלאס געפונען ע ר ש ט ע קלאס קבצנים. מיר איז ערשט אויפגעאנגען א ליכט, אז ניט אלץ, וואס שאינט אין קארלסבאד איז גאלד און ניט אלץ, וואס שמעקט ד א ר ט ע ן, שמעקט אויך אין א גאנצער אייזענבאהן...

וען איך האב זיך נעהאט גוט אנגעזעטיגט מיט דעם „ריח נחוח" פון דער דריטער קלאס, האט זיך דער צוג געשטעלט אויף עטליכע מינוט און איך בין ווי אן אונטערגעשאסענער האז אריינגעשפרונגען פון דעם דאזיגען וואגאן און האב זיך

פון יעקב, בעהיט דיין פאלק ישראל אין דיינעם לויב" און פון א גאליציאנער דריטע קלאס אייזענבאהן! אצינד פערשטעה איך ערשט דאס, וואס מיך האט פריהער געוואונדערט, וועו איך האב געהערט אז אין עסטרייך און גאליציע איז ניטא קיין פערטע קלאס אייזענבאהן ווי דאס איז פאראן אין דייטשלאנד, למשל. איצונד וויים איך ערשט, אז עטוואס ערגערס ווי א גאליציישע דריטע קלאס פערזאנענ־צוג איז אפילו אין גיהנם אויך ניטא. דערקענט האב איך מיין טעות דורך דעם עיפוש, וואס האט מיר א שלאג געטאן אין נאז מיט אזא טויט־חלשות, אז איך בין שיער געפאלען צו דר'ערד פאר ניט־גוט־קייט. אין דייטשלאנד איז די פערטע קלאס כמעט אויסשליסליך פאר ארעמע, פרעמדע עמיגראנטען, אין גאליציע אבער פאהרען ניט קיין פרעמדע עמיגראנטען און די דריטע קלאס שטינקט טאקע נאר פאר די בירגער אליין. וואו האט נאר אירצפא אזעלכע פערפוילטע, פערווערימטע, בארוועסע, פערווילדעטע, פערדומפענע פויערים ווי גאליציע? וועו איהר זעהט איינעם אריינגעהן אין א גאליציאנער דריטע קלאס אייזענבאהן, זאלט איהר וויסען, אז ער איז שוין דער ארויסגעוואלפענסטער, דער אונגליקליכסטער, דער ארעמסטער. ליידער אבער שטיקט זיך דאס פאלק נאר אין דער דריטער קלאס, וועלכער איז שטענדיג פאק און פול. דער דאזיגער דריטער קלאס איז אזוי אונריין, אזוי פול מיט אונגעציפער פון כל המינים, אז איך פערוואונדער זיך נאך ביז היינטיגען טאג צו וואס זי דארף זיין צוגעטשעפעט צו א לאקאמאטיוו. איך בין כמעט ווי זיכער, אז וועו מען טשעפעט איהר אב קריכט זי אוועק אהן דאמפף און אהן פייער אליין נאך קראקע...

זיך אויפצוהויבען פון ביינקעל בין איך וויעדער געפאָהרען. איך בין דאן געווען גרייט צו געבען א גאנצען גולדען „טרינק־געלד" אבי מען זאָל מיר געבען א טרונק...

ערשט נאָך אייניגע שטונדען פון מאטערנים, פּיין און קוואלען, ווען מיין צונג, וועלכער איז זאָנסט זעהר שארף און שפּיציג איז געווען טעמפּ, פערזשאווערט ווי א ניט געניצטע זעג, האָט זיך דער צוג אָבגעשטעלט ביי א וואָגזאל אויף צעהן מינוט. איך בין ארויסגעלאָפען פון וואגאָן ווי א משוגענער און האָב ניט געוואוסט אין וועלכער ריכטונג פריהער צו לוי־פען און צו זוכען, דאָך איידער איך האָב געפונען א פּלומפּ איז מיר אָנגעקומען א יונגער מאן מיט גלעזער ביער און לעמאָ־נאדע, איך האָב שנעל א כאפּ געטאָן צוויי גלעזער מיט א מאָל, נאָר ווען איך האָב נאָך געהאלטען אין מיטען טרינקען האָט שוין די באהן אָנגעהויבען פייפען. איך האָב האסטיג דער־לאנגט דעם מאן א „קראָנע" און האָב זיך אריינגעכאפּט אין מיין וואגאָן צוריק, בעטענדיג די רעשטע דורכ'ן פענסטער, אָבער דער יונגער מאן האָט אזוי לאנג געצעהלט, משמעות מיט א חשבון, ביז דער צוג האָט גענומען געהן און מיין רעש־טע אזי געבליעבען „טרינק געלד" כאָטש איך האָב ניט גע־טרונקען.

בעשערט געווען אָבער, אז מיין נסיעה נאָך קראָקע זאָל זיין פערבונדען מיט נאָך גרעסערע צרות און איך בין פון גרויס איילענים, אום ניט צו פערשפּעטיגען דעם צוג, ניט אריין אין מיין פריהערדיגען וואגאָן אין דער צווייטער קלאס, זאָנדערען אין דער דריטער. „גאָט פון אברהם, פון יצחק און

באהן איז א קייזערליכע און מען טאר נעגען איהר ניט זינ־
דיגען... איך האָב מעהר ניט נערעדט, דען מאכענדיג א נע־
נויען חשבון האָב איך אויסגעפונען, אז מיט דעם פערזאָנענ־
צוג קען איך קומען אין קראָקע פרייטאָג אין דער פריה און
מיט'ן שנעל־צוג — ערשט זונטאָג אויף דער נאכט. דער כלל,
איך בין מרוצה נעוואָרען — א ברירה האָב איך נעהאט! אזוי
בין נעפאָהרען און נעפאָהרען.

אָבער מיינע צרות האָבען זיך נאָך דערמיט אליין ניט
נעענדיגט.

אויף די נאליציאנער אייזענבאהנען איז ניטא קיין טרינק־
וואסער און איך בין שיער פערברענט נעוואָרען פאר דורשט,
אָבער די שולד, וואָס אן אמת, איז נעווען מיין אייגענע, וועו
איך וואָלט ניט וועלען וואָלט מיך ניט נעדאָרשטען. די מעשה
דערפון איז אזוי נעווען: די נאנצע צייט פון מיין קוראציע
אין קאָרלסבאד האָב איך נעגעסען אונגעזאלצענע שפייזען,
וויל די קאָרלסבאדער ברונעמס פערטראָגען ניט קיין זאלץ,
פונקט ווי קייזערליכעס אייגענטום קיין קריטיק, און איך בין
נראָד נעוואוינט, אז מיינע נעריכטען זאָלען זיין נעפעפערט
און נעזאלצען... איך האָב דערפאר קוים דערלעבט אריבער־
פטר'ן מיין קור און האָב פאר'ן אָבפאָהרען נאָך קראָקע אויפ־
נעגעסען א נאנצען הערינג.

מיינע יסורים זיינען שרעקליך אויסצושרייבען. איך האָב
נעביסען די פינגער און נעטרונקען דאָס בלוט. די מאטערנים
איז נעווען נאָך נרעסער דערפאר, וואָס ביי יעדער סטאנציע
האָט זיך דער צוג אָבנעשטעלט און איך האָב דערזעהן א פלאָמפ
מיט וואסער אין דרויסען, אָבער איידער איך האָב נעהאט צייט

זיעבענצעהנטער קאפיטעל

פון קארלסבאד נאך קראקע, מיין ערשטע ערפאהרונג אויף א גאליציאנער אייזענבאהן, ווי קראקער בעלי בתים און בעלי בית'טעס פאהרען אהיים פון די קור־ערטער, די געגרייזעלטע קללות פון א אי־דענע, וואס טשעפעט זיך צו חסידים.

XVII

נאכדעם ווי איך האב מיך גוט אויסגעבאדען, אנגעטרונ־קען און אנגעצאהלט טרינק־געלד, האב איך א סך געזינדער אויפ'ן מאגען און קראנקער אויפ'ן בייטעל, פערלאזען קארלסבאד מיט א בילעט אין קעשענע נאך קראקע, אדער קראקוי, דער ירושלים פון פוילען. מיין בילעט איז געווען פאר א שנעל־צוג, „עקספרעס־טריין", נאר ארויסגע־שלעפט בין איך געוואָרען מיט א פערזאנענ־צוג און ווען איך האב געפרעגט „סטייטש", האט מיר דער קאנדוקטאר ערקלערט, אז אויב איך וויל נעכטיגען אין דער וועגענס וועט מארגען אבענד געהן א „שנעל־צוג" און ווען איך האב איהם געזאגט אז דאס איז ניט ריכטיג, האט ער מיר געסטראשעט אין קראקע צו ארעסטירען פאר מאיעסטעטס־בעליידיגונג, ווייל די אייזענ־

דאָס האָט א געשיכטליכע בעדייטונג און איז א לייבליכע קרובה פון אונזער אמעריקא... דאָס שטעדטעל האָט געהייסען יאָהאָ־כימסטהאלער צוליעב איהרע גרויסע זילבער־מינעס. פון דיעזען זילבער האָט מען געמאכט מטבעות און דיעזע מטבעות פלעגט מען רופען „יאָהאכימסטהאלער". שפעטער האָט מען דאָס אָב־געקירצט אויף „טהאלער". די דייטשע דריי מארק־שטיקער האָט מען שטענדיג אזוי גערופען און פון דיעזען וואָרט „טהא־לער" שטאמט דאָס אונזער וואָרט „דאָלאר", פאר וועלכען מען פערקויפט אין אמעריקא אפילו דעם טאטען מיט די מאמען...

עליזאבעט, וועלכע איז זיי געקומען צו הילף, וואלט פון זיי אפילו קיין איין לעבעדיגע זעעלע ניט געבליבען. זי האָט גע־גרינדעט א פעראיין פון די רייכסטע און נאָבעלסטע דאמען אין וויען, וועלכע האָבען זיך פערפפליכטעט ניט צו נוצען קיין אנדערע ליים ווי די פון די בערג־לייט, די קייזערין אליין איז געווען די ערשטע זיך צו מאכען א קלייד פון די שפיצען און בעפוצען מיט זיי אלע איהרע וועש און בעטגעוואנד, דאָס איז גלייך אריין אין דער מאָדע. דער פעראיין האָט אָבגעקויפט פון די אָרעמע פרויען זייער גאנצע פּראָדוקציאָן און נעראטעוועט טויזענדע פאמיליעס פון א זיכערען טויט. זייט דעמאָלט האָט זיך די שפיצען־ארבייט אין די בערג טויזענד־פאך פערגרעסערט. עס איז כמעט ניטא א קור־גאסט — רייך אָדער אָרעם — ער זאָל ניט קויפען אמווייניגסטענס עטוואָס פון דיעזע שפיצען פאר זיך אליין, פאר א פריינד אָדער פאמיליאנט אלס מתנה.

דאָך ווי עס שיינט סטראשעט יעצט קארלסבאד א גאנץ אנדער געפאהר, וועלכע קען איהר א סך, גאָר א סך שאדען. דאָס איז די שטעדטעל יאָהאכימסטהאל, וועלכע ליעגט צווי־שען די בערג אין דער קארלסבאדער נאכבארשאפט. דאָרט האָט מען יעצט ענטדעקט גרויסע קוואלען, אין וועלכע עס געפינט זיך דער זעהר טייערער און זעלטענער מעטאל ראדיאום. די גרעסטע כעמיקער פון וויען האָבען די קוואלען אנאליזירט און האָבען בעשטעטיגט זייער אונשאצבארען ווערט. דאָס האָט ערמוטיגט אן עסטרייכישען גראף און ער בויט דאָרט אזא הא־טעל וואָס וועט ניט האָבען זיין גלייכען אין דער וועלט.

יאָהאכימסטהאל האָט פריהער געהייסען „יאָהאכימסטהא־לער" און איז ניט א שטעדטעל סתם אין דער וועלט אריין;

און צייט, אז פיעל מען זאָל דערפאר ניט בעצאָהלען איז אלץ ניט גענוג, בפרט מען צאָהלט זיך ניט איבער. היינריך היינע און געראַרד הויפטמאן האָבען בעזונגען די נויט און דעם עלענד פון די שלעזישע וועבער, אָבער קיינער האָט נאָך דערווייל ניט דערמאָהנט די טויזענדפאכע נויט פון די שפיצען־העקלער, וואָס הונגערן און פריהרען אין די בעהמישע בערג. די ארעמקייט און דער דלות פון אָט די מענשען איז אונבעשרייבליך. זומער פערזאָרגען זיי נאָך ווי עס איז א שטיקעל ארעם לעבען דערמיט, וואָס זיי שלעפען זיך ארום מיט דער עדעלער סחורה אין די ארומיגע קור־ערטער; ווינטער אָבער עסען זיי נאָר שוואַרץ־ברויט, מעהרסטענס קלייען־ברויט, מיט א ביסעל טהעע אָדער קאפע אָהן מילך. פלייש, פיש, פוטער אָדער אייער איז א לוקסוס, וואָס זיי קענען זיך ניט פערגינען. אזוי זיצען זיי אין זייערע קלייניע, בויפעליגע הייזלאָך אין די ווילדע בערג און העקלען דאָרט די פרעכטיגסטע שפיצען, העקלען אין דעם אריין זייערע יאָהרען און טעג, העקלען אויס די וואונדערבארסטע חלומות פון בלומען, פויגלאָך און צאצקעס, כדי די רייכע און גליקליכע זאָלען האָבען אין וואָס צו גלאנצען, און זיי אליין שטארבען פון הונגער און געהען ארום באָרוועם און נאקעט צווישען די הויכע, אין שנעע־בערגאָבענע געווילדען.

מיט עטליכע יאָהרען צוריק, ווען די שפיצען־אינדוסטריע איז נאָך ניט גענוג בעקאנט געווען ביי די קור־געסט און דער אָבנאנג אויף דעם רייצענדען שמאָף איז נאָך ניט געווען אזוי אלגעמיין, האָט געהערשט אזא הונגער־טויט צווישען די אונגליקליכע ארבייטער, אז ער איז נעבליבען היסטאָריש אין די מערטירער־אנאלען פון עסטרייך און ווען ניט די קייזערין

וועו איהר זייט אין קארלסבאד קענט איהר זעהן פון פריה־סטען מאָרגען ביז שפּעט אין דער נאכט פרויען מיט שוואַרצע, הילצערנע קעסטלאַך אויפ'ן פּלייצע. ניט שטענדיג זיינען דאָס „קעסטלאַך", זעהר אָפט זיינען דאָס גרויסע, שווערע קאסטענס, אז די אָרעמע, פערמאטערטע און פערפינסטערטע פרויען ברע־כען אונטער זייער יאָך. אָט די דאָזיגע פרויען טרעפט איהר או־מעטום. אין אלע גאסען, אין אלע פּארקס, גאסט־הייזער און האָטעלען. מיך האָט איבערהויפּט געוואונדערט וואָס אָט די פרויען האָבען אזא פרייען צוטריט אין די פיינסטע און פּרעכ־טיגסטע האָטעלען און ווילאַם, וואו עס וואוינען די גרעסטע מיליאָנערען און בעטיטעלטע געסט. איך האָב געזעהן איינע פון די פרויען מיט א קאסטען אויפ'ן פּלייצע אין דעם בעגולטען קאָרידאָר פון „גראנד האָטעל פּוּפּ" און מען האָט איהר ניט גע־שטערט דעם אריינגאנג.

איך האָב זיך נאָכגעפרעגט און האָב אויסגעפונען:

אָט די דאָזיגע פרויען וואוינען אין די בערג ארום קארלס־באד, וואו זיי בעטרייבען די קונסטפולע אינדוסטריע פון טייע־רע שפּיצען, „ליים" פון פערשיעדענע זאָרטען. אָט די שפּי־צען טראָגען זיי דאָס ארום פערקויפען צו די קור־געסט, איבער־הויפּט צו די רייכע דאמען, וועלכע נוצען דיעזע זעלטענע קאָסט־בארע האנד־ארבייט פאר זייערע קליידער, אונטערוועש און בעט־צייג. אָבער אזוי ווי אנדערע ארבייטער, אזוי אויך די מיהזאמע שפּיצען־שטריקער פערדיענען קוים, קוים נענוג די נשמה צו דערהאלטען. אמת מאקע, אז דיעזע ארבייטער האָבען ניט קיין בעלי בתים, קיין ארבייט־נעבער און שאפען נאָר פאר זיך אליין, דאָך די ארבייט מאַרעט אזוי פיעל מיט, געדולד

סער צו דערגרייכען . אום דעם „שלאָסברון" וויעדער אין לע־
בען צו רופען האָט מען געמוזט ארונטערנעהמען א גאנצען
בארג אין מיטען שטאָדט. דער אָרט איז נאָך ווילד און רוי און
די ברונעג־מיידלאך שטעהען זעהר טיף אין דעם אויסגעהאק־
טען שטיינערנעם בארג און שעפען דאָרט די רפואות. דיע־
זער קוואל געפינט זיך ניט אין דער קאָלאָנאדע וואו דער
„מיהלברון". צום „מיהלברון" האָט מען אויך געמוזט זעהר
טיף גראָבען, נאָר ער איז שוין ארומגעבויט מיט שטיינערנע
טרעפ און אין גוטער אָרדנונג פונקט ווי די איבעריגע ברו־
נענס, איבער דעם „שלאָסברון" אָבער שטעהט נאָך דערווייל
א בודע פון ברעטער ביז מען וועט איבער איהם אויפבויען
א שענעם טעמפעל.

זייט דער גרויסער היסטאָרישער פאסירונג טרעפט דאָס
אָפט, דאָס אין די צוויי ברונענס ווערט אויף א פאָר מינוט
מוטנע דאָס וואסער און דער עולם מוז ווארטען ביז דאָס ווערט
וויעדער געבראכט אין אָרדנונג. סיי ווי סיי, אָבער האָט שוין
קארלסבאד געהאט איהר פאָרציע שרעק, וואָס האָט גלייכצייי־
טיג איבערגעשראָקען די בעהמישע בעפעלקערונג אויף ווייטע
מיילען ארום קארלסבאד.

עס איז נויטיג צו וואַרפען א בליק אויף די מענשען, וואָס
וואוינען ניט אין דיעזער שטאָדט און ציהען דאָך זייער נאנצע
חיונה נאָר פון איהר און זייער לעבען און טויט, קען מען זא־
גען, העננט אב אן דעם וואָהלשטאנד פון דיעזער בת מלכת פון
אלע קור־פלעצער.

אפילו איין איינציגעם ווארט. די, וואס האבען געוואוסט דער־
פון, האבען זיך געווארגען מיט דער ידיעה און האבען געצי־
טערט דאס ארויסצובריינגען פון זייער מויל.

אבער קארלסבאד האט ניט געדוהט: מען האט זיך ג׳ע־
עצה׳ט מיט די גרעסטע אינזשינירען און געאלאגען און מען
האט ניט געקענט קומען צו קיין בעשלוס, ביז מען האט ענדליך
ארבעבראכט דעם גרעסטען אינזשיניר פון דייטשלאנד און
מען האט איהם בעצאהלט א פאבעלהאפטע סומע מיט גע׳לד
און דיעזער אינזשיניר איז דערנאנגען די סיבה און געהאלפען
די שטאדט. ער האט זיך באלד געמומען אונטערזוכען די קוי־
לענ־מינעס און אויסגעפונען, אז יענער הייסער שטראם איז
אן אדער פון דעם אונטערד׳רערדיגען טייך, וואס פערבינדט די
פערשוואנדענע קוואלען. מען האט די מינוט פערמויערט דעם
ארט פון דער וואסער־עפענונג אין דער מינע און פערהאלטען
דאס וואסער פון לויפען, ווייל דאס האט אבגעשוואכט די קווא־
לען, דען אנשטאט וואס דער וואסער האט פריהער געשלאגען
מיט קראפט ארויף אין דער הויך איז דאס יעצט ארבגעפאלען
צום תהום. וועז מען האט פערמויערט און פעסט פערמאכט די
עפנונג מיט די קונציגסטע איינפעלע האט דער אינזשיניר ג׳ע־
הייסען פערשיטען די מינע גאר אין גאנצען און אויסרעכענע־
דיג וואו דער הייסער שטראם קען זיך ווייטער ציהען, האט ער
פע־באטען צו גראבען קוילען אין אייניגע בערג ארום.

א נאנצען ווינטער האבען א מחנה מענשען געארבייט אין
קארלסבאד די ברונעמס זאלען וויעדער געבען זייער וואסער, מען
האט שוין אבער געמוזט גראבען א סך טיעפער אום דאס וואס

מען זיי וויערער. געפונען און נעראטעוועט די שטאָדט פון אונ־
טערגאנג.

די סיבה דערפון איז געווען די פאָלגענדע:

קארלסבאד איז ארומגערינגעלט פאר צעהנדליגע מיילען ארום מיט ריעזיגע קוילען־בערג, וואו טויזענדע קוילענגרעבער זיינען בעשעפטיגט. גראָבענדיג אין איינע פון די קוילען־מי־נעס אויף א טיעפקייט פון עטליכע וויאָרסט האָט זיך פלוצלינג דערלאנגט א גאָס פון ערגעץ א שטראָם פון הייסע וואסער גלייך אונטען צו דעם דעק פון דער מינע. אָבוואָהל דאָס איז געווען עטליכע מייל פון קארלסבאד, דאָך האָבען דער „שלאָסברון" און דער „מיהלברון" באלד אויפגעהערט לויפען און זיינען נעלם געוואָרען. די שטאָדט, וועלכע וואכט איבער איהרע קוואל־לען מאָג און נאכט און קוקט זיי נאָר אין די „אויגען" ווי א מוטער איהר ציטריגעם קינד, האָט גלייך דערזעהן וואָס עם האָט פאסירט און געגומען זוכען די אורזאכע פון דעם פלוצ־ליכען אונגליק. אָבער דאָס איז געווען אונמעגליך צו דערגעהן. די שרעק און פערצווייפלונג פון דיעזער רוישענדער וועלט־שטאָדט, וואָס שווימט אין עשירות צוליעב איהרע קור־געסט, איז זיך נאָר ניט מעגליך משער צו זיין. קארלסבאד האָט גע־שטיקט די טויטליכע נייעס אין זיך. זי האָט דאָס מורא געהאט ארויסצובריינגען אין דער עפענטליכקייט, דען דאָס וואָלט איהר בוכשטעבליך דער'הרג'עט. מען האָט גלייך די צוויי פער־שוואונדענע ברונענס פערבאָקירט פון אלע זייטען מיט א תירוץ, אז מען וויל איבערבויען דעם צוגאנג צו די קאָלאָנאדען און מען האָט פערבאָטען די צייטונגען צו שרייבען וועגען דעם

אין מיטען פון אימה'דיגע וועלדער. קיין וועג, קיין שטעג, אלץ איז בעוואקסען מיט קראָפּעווע און דערנער. די הונדערטע גע־ביידען, און גאסען, און פּארקס, און בריקען, און בערג זיינען צוואמענגעגאסען אין איין ווילדע, משונה'דיגע שטיק מאוים'־קייט. אומעטום קריכען אום עקדעשען און שלאנגען, דורך די ברו־נען־קאָלאָנאדען לויפען הונגעריגע וועלף און עס קריכען טשערע־פאכעס. איך בין געשטאנען אויף דעם קבר פון א פערלאָרענע וועלט איך האָב געוואָלט אויפשרייען פאר מורא, אָבער אין דער מינוט זיינען געקומען צו לויפען די ברונענ־וועכטער, פערשוויצט און דערפריים, מיט שטראהלענדע געזיכטער פון גליק און האָבען געהייסען די מיידלאך וויעדער אָנגעהן מיט זייער אר־בייט. די לאנגע ליניע מענשען האָט זיך גלייך געגומען רוקען פאָרווערטס, די וואסער־שעפערקעס האָבען וויעדער געגומען לאכען, דער אָרקעסטער האָט גערוישט א פרייליכען מארש און דער עולם האָט געטראָגען פולע, הייסע בעכער און געזופט מיט מעהר אמונה ווי פריהער. דער „מיהלברון" האָט געלעבט, דאָס האָט זיך נאָר געהאט פערשטאָפט ערגעץ אונטען א וואסער־רעהר, אָבער מען האָט דאָס אין עטליכע מינוט פערריכט און קארלסבאד איז געווען קארלסבאד.

ערשט יעצט האָב איך זיך דערוואוסט, אז דאָס איז שוין ניט דאָס ערשטע מאָל, וואָס עס טרעפען סיבות מיט די קווא־לען, איבערהויפט מיט דעם „מיהלברון" און „שלאָסברון". בלויז מיט אייז יאָהר צוריק האָט קארלסבאד געמיינט אז זי געהט אונטער, וויל די צוויי דערמאָהנטע קוואלען זיינען טאקע מיט אייז מאָל פערשוואונדען און האָבען ניט מעהר געגעבען קיין וואסער, נאָר דורך די גרעסטע מיה און אוצרות מיט גאָלד האָט

— פארוואס נעהט מען ניט?

— עס לויפט ניט מעהר קיין וואסער...

— וואס?!

דיעזען „וואס" וועל איך קיין מאל ניט פערגעסען.

דאס האט אויסגעשריען א בלייכע פרוי און איהר שטים איז געווען שרעק און פערצווייפלונג. וועך ווייס פון ווי וויים זי איז געקומען נאך קארלסבאד זוכען גענעזונג? זי האט זיך געווים אננעשטריינגט, זיך אנגעטאן א כח מיט דער נסיעה, דען זי איז קענטיג ניט געווען קיין רייכע. דער דאקטאר האט איהר דא פערשריעבען צו טרינקען „מיהלברון", אבער פון „מיהלברון" איז נאר געבליעבען א נאמען.

די ערשטוינענדע נייעס, דאס דער „מיהלברון" האט פער־לאָרען זיינע וואסער, האט דורכגעצוקט ווי א בליץ די גאנצע אונגעדולדיגע מאסע און האט ארויסגערופען ביי יעדען איי־נעם א ים פון פינסטערע מחשבות. די מוזיק האט נאך גע־שפיעלט ווי פריהער, אבער קיינער האט דאס שוין ניט מעהר געהערט; ניט געפיהלט. די פידלען זיינען האסטיג הייזעריג געוואָרען, דער קאפעלמייסטער האט אויסגעזעהען ווי א משונע־נער, וואס שטעהט און צאפעלט זיך, וואַרפט מיט די הענד סתם אין דער וועלט אריין; איך בין נעווען זיער, אז ער וויים ניט וואס ער טוט... און ער האט מאקע מעהר ניט דיריגירט, עס איז שטיל געוואָרען...

דער נעדאנק, דאס אייניער פון די חויפט קוואלען פון קארלסבאד איז אבנעשטאָרבען, האט מיך אויפגעשוידערט. איך האב זיך פלוצלונג נעמונען אין א וויסמען, אומעטינען מחאל

געגאסען מיט הייליגע טענער אלע הערצער און בעכער פון די טויזענדע קור־געסט. לאנגזאם האָט זיך די מענשען־כוואליע געגעהנטערט צו דעם בעריהמטען „מיהלברון", וואו די שענע, קליינע „וואסער־נימפֿפען" האָבען אָנגעפילט די כלים און זיי אָבגענעבען צו די אייגענטימער. אלץ איז צוגענאנגען רוהיג און ערנסט מיט א געהויבענע שטימונג ווי שטענדיג, הונדערטע מענשען זיינען אוועק פון ברונען און נייע הונדערטע זיינען צוגעטרעטען.

אָבער פּלוצלונג איז די בעוועגליכע מאסע געבליבען שטעהן און האָט זיך ניט מעהר געריהרט פון אָרט. אין א רגע איז די שורה געוואקסען ביז דורך דער גאנצער קאָלאָנאדע אין שטאָדט־פּארק אריין. איינע הינטער די אנדערע איז מען געשטאנען, אָבער קיינער האָט זיך צום ברונען ניט מעהר גענעהנטערט .די וואסער מיידלאך האָבען מעהר פון קיינעם קיין בעכער ניט גענומען. נאָר פון הינטען איז די מענגע געוואקסען און געבליבען שטעהן. איך בין אויך געשטאנען מיט מיין ליידיגען בעכער ניט ווייט פון קוואל און האָב ניט געוואוסט וואָס דאָ קומט פאָר. איך האָב נאָר געזעהן ווי די ברונען־וועכטער אין זייערע יוניפאָרמס לויפען און טומלען הין און צוריק, און ווי די פריילִיכע יוגענדליך־פרישע ברונען־פריסטערינס אין זייערע וויסע פארטוכער זיינען געבליבען שטום און פערטראכט. זיי האָבען זיך ניט מעהר געוויצעלט און ניט געשמייבלט. די קור־געסט האָבען אומגעדרייט די קעפּ איינע צו די אנדערע ער־שטוינט און פערוואונדערט.

— וואָס איז געשעהען?

— וואָס וואָרט מען?

זעכצעהנטער קאפיטעל

אין מיטען פון דער ברונענצייט בעפאלט דעם עולם א טויט־שרעק, מיין שרעקליכער חלום אויפ'ן וואהר. ווי צוויי הויפט קוואלען פערשווינדען, די ארעמקייט פון די שפיצען־ארביטער אין די בערג, קעניגין עליזאבעטהם פער־איין, יאהאכימסטהאל אלס נייער קור־ארט.

XVI

דאס איז געווען א פרעכטיגער מארגען, פון די שפיץ בערג איז אויפגעגאנגען צום הימעל א ווייסער טוי אזוי ווי קטורת.

געדיכטע שורות מענשען האבען זיך געצויגען צו די קוואלען. דער פאנטאן אין דעם שטאדט־פארק האט געשאסען זיין קריסטאלענעם וואסער ביז צום העכסטען בוים און פון דארט איז דאס וויעדער אריינגעפאלען אין דעם רונדען טייכעל און בע־שפריצט די רויטע פישלאך, וואס זיינען אלע וויילע צוגעשוואו־מען צום ברעג און געווארט מען זאל זיי עפעס אריינווארפען צום נאשען. די מוזיק אין דער גרויסער ברונען־קאלאנאדע האט געשפיעלט די אווערטיורע פון דער אפערא „אאידא" און אנ־

קירצן און פערשיעדענע טראסט־מאנאטן ניט נאר אין וואסער, נאר אויך אין די גרעסטע וואוילטאגן און דעם וויל־דעסטן איבערפלום. דא וואלפט מען זיך ממש מיט אוצרות און אט די אמעריקאנער פעהלען היי־יאהר אויך ניט. זיי קרייג־קען דא אין פערגניגען אויפ'ן חשבון פון אמעריקאנער פאלק. וען מען וועלט מיעד פון הולטעווען אין קארלסבאד, פאהרט מען צו מיט'ן אטאמאביל נאך מאריענבאד און פראנצענסבאד, וואס איבערשטייגען נאך אין לוקסוס צעהן קארלסבאדס. דיע־זע דריי שוועסטער: קארלסבאד, מאריענבאד און פראנצענס־באד ליענען איינע נעבען די אנדערע, דער אונטערשיעד איז נאר, וואס קארלסבאד האט הייסע מינעראל־קוואלען און די אנדערע צוויי האבען קאלטע וואסערן, געלד אבער קען מען פטר'ן אין אלע דריי מקומות צוגלייך.

ווי איך האב פריהער בעמערקט זיינען דא היינטיגעס יאהר ניטא אזוי פיעל אמעריקאנישע צוקער־קראנקע, „דיאבע־טיקער", דערפאר אבער איז דא פאראן א וויים־פרעזידענט פון צוקער־טראסט. ביי אים איז גראד די צוקער ניט קיין קראנקהייט, פון זיינע צוקער קרייגקען אנדערע. וואס זיסער איהם וועלט, אלץ ביטערער וועלט דעם עולם, אין קארלסבאד אבער איז מען פון דעם דאזיגען צוקער־נעזונדען „חולה" זעהר צופריעדען און מען בעט גאט „כן ירבו".

אז איך האלט שוין דערביי איז כדאי צו בעמערקען, דאס די מעהרסטע צוקער־ליידענדע, וועלכע קומען אהער זיינען אי־דען. דא פרענט זיך א פראגע, וואס שמעקט מיט א תליח־נע־לעכטער: א פאלק, וואס האט אזוי פיעל „צוקער" זאל פער־בריינגען אזא בימער לעבען?...

חזיר, האָט ער קריעה געריסען אויף זיך און האָט אויף אלע זיינע חסידים גוזר תענית געווען.

רריידענדיג וועגען די „אלטע וויזע" מיט איהרע עלענאנטע שפּאציער־גענהער און „שינקען"־עסער מוז מען בעמערקען, דאָס היינטיגען זומער פּעהלען דאָרט א היבש ביסעל אמעריקאנער, וועלבע פּלענען אריבערפּליענגלען דעם גאנצען בולוואַרד מיט זייערע קאָסטבארע קליידער און בריליאנטען. דאָרט פּעהלען יעצט ניט נאָר א סך נויאָרקער אידשע חזיר־עסער, נאָר אויך פּיעל חזיר'שע גבירים, וועלכע דער יעצטיגער קריזים האָט אזוי אויסגעריניגט דעם מאָגען, אז זיי פּערשפּאָרען שוין צו פּאָהרען נאָך קארלסבאד... דאָ גענהט יעצט ארום א טרויעריגער וויץ וועגען „אָנקעל סעם". מען זאָגט, אז דיעזעם יאָהר זיינען געקומען נאָך קארלסבאד א סך וויניגער צוקערליידענדע פון די פּעראיינינגטע שטאאטען, ווי מיט יאָהרען צוריק. מען ערקלערט דאָס דערמיט, וואָס אמעריקא ליידט ניט היינטיגען יאָהר פון צופּיעל צוקער נאָר פון צו וועניג ברויט...

דאָך אבוואָהל די „אלטע וויזע" קען זיך יעצט ניט שטארק איבערנעהמען מיט איהרע אמעריקאנער געסט, זיינען דאָך די רייכסטע געסט פון קארלסבאד פון „אונזער" מדינה. אויף דער „אלטער וויזע" פּלענט געוואוינליך נאָר קומען שטענדיג די מיטעל־קלאס, די אמת'ע אמעריקאנישע מיליאָנשטשיקעס אבער האבען דאָ א נאָענ בעזונדערן קוואַרטאל, די „וועסט ענד" און זייער הויפּט־קוואַרטיר איז דער לוקסוס־פּולער „האָטעל סאַוואָי". דיעזער האָטעל איז קלענער, אבער פּיעל ערהאבענער ווי דער „גראנד האָטעל פּוף". דאָ באָדען זיך די אמעריקאנער באַ־

דיג דאָס וואסער, קען דאָ א סך מעהר פערדייהען ווי אין דער היים...

אין דער „אלטער וויזע" זעהט איהר ניט קיין חסיד אויף א רפואה. א רענדעל פאר א פאה, א יארמולקע אדער א ספּאָדעק וועט איהר ניט געפינען, זיי ליעגען ערגעץ אין פישערען אדער אין שטאָדט־פּארק. מען זינדיגט שוין בה"ש דאָרטען אויף נענוג קוקענדיג, אבער די „אלטע וויזע" רחמנא לצלן איז אינגאנצען א טרפה, דען א חוץ דעם, וואָס די שפּאציערער זיינען ניט אלע צו כשר, האלטען די איידען ביי די טישלעך ניט צו פיעל פון „בשר בחלב" און זייערע הויפּט געריכטען זיינען „שינקען", די „כשרה" זייט פון א „דבר אחר"...

די היגע דאָקטוירים זיינען „פיק" קלוג און הייסען יעדען קראנקען איידען עסען „שינקען". די קליין־שטעדטעלדיגע אפּיקורסים לוינט זיך פשוט צו פאָהרען נאָך קארלסבאד נאָך א הכשר אויף „שינקען". אין זיסליוויצע וואָלט מען זיי דערפאר מחרים געווען, דאָ זיצען זיי בריטלאך אויף דער „אלטער וויזע" און „כאפּען זיך" ארום מיט א חזיר, דער דאָקטאָר האָט געהייסען, „פּקוח נפש"... קארלסבאד האָט איין אנעקדאָטע, דאָס א חסיד'ישער רבי איז געקומען נאָך קארלסבאד מיט א קראנקען מאָגען. דער דאָקטאָר, וואָס האָט איהם בעהאנדעלט, האָט אהם פערשריעבען א ספּעציעלע דיעטע און האָט אריינגעשריעבען „שינקען". דער גוטער איד איז געקומען אין א כשר'ן רעסטאָראנט, האָט אבגעפּראָווען „נקיות", האָט זיך געוואשען, געמאכט א המוציא, פער'דבק'עט, און געהייסען געבען „שינקען". וען מען האָט איהם ערקלערט, אז שינקען איז

מיטען גאס, דאָ קען מען זעהן צוויי פים... דער שפּאציער פאנגט אָן א זייגער 7 אין אבענד, טומעלט דאָס אזוי ווי א צויבער פּאנאראמא ביז צעהן ביי נאכט. אויפ'ן מיטען גאס שפּאציערט מען צו פינף, זעקס מענשען אין דער בריט, פון איין זייט זיינען גלענצענדע קראָמען מיט אלערליי לוקסום־זאכען און פון דער אנדער זייט זיצט מען דרויסען ביי טיש־לאך און מען „מאָהלט" אויף ביידע באקען.

וועז איהר זאָלט געבען א רענדעל פאר א אידען מיט א בלייכע צורה, אָדער מיט אן אנדער סימן פון שוואכקייט צי קראנקהייט וועט איהר דאָ ניט געפינען. דער גאנצער שפּא־ציער, מיט די פרעסער און זויפער, מיט די לוסטיגע, לאכענדע פּאָרלאָך, מיט די שטאָלצע, פערריסענע קעפּ, זעהט אוים ווי מענשען וואָלטען זיך' דאָ צונויפגעקומען וווייזען, אז זיי זיינען די געזינדסטע און צופריעדענסטע אין דער וועלט. און א צימ־ליך גרויסער פּראָצענט פון די דאָזיגע שפּאציערער זיינען טא־קע געזונד און שטארק, אויב אפילו ניט שטארק צופריעדען... דאָ זיינען דאָ מענער, וועמען עס זיינען איבערדריסיג געוואָ־רען זייערע אייגענע וווייבער און וווייבער וועמען עס זיינען איבערדריסיג געוואָרען זייערע מענער. זיי זיינען רייך און זיינען אוועקגעפאָהרען איבער'ן זומער אין די בעדער. דער מאן „באָדט" זיך אין קארלסבאד און דאָס וווייב אין מאריענ־באד, אָדער פערקעהרט און עס איז פריילאָך. היינט קומען דאָ סתם לוסטיגע בתולות און וווייבלאָך פון פּאריז, פון וויען און אנדערע מקומות און זוכען חן און לייטזעליגקייט אין די אויגען פון א מאָגענליידענדען מיליאָנער, וועלכער טרינקען־

פופצעהנטער קאפיטעל

די „אלטע וויזע" איהר ווילדער לוקסום און איהר פרעמדיי, אמעריקאנער רייכע חזיר־עסער און חזירים, דער האטעל סאוואי און די יענקי־הולטאיעם, דער ביטערער טעות פון א חסידישען רבין, דאס רוב צוקער־קראנקע זיינען אידען.

XV

דען מען וויל זעהען, וואס פאר א פרייליכער שפיטאל קארלסבאד איז, זאל מען ארויסגעהן אויף דער „אלטער וויזע", וואו עס געפינט זיך דער צויבער־פולער „האטעל פופ" מיט זיינע אייגענע פארקס ארום, מיט אייגענע מוזיק אָרקעסטערס און פרעכטיגע עלעקטרישע בעלייכטונגען. די „אלטע וויזע" איז דער פאראדנער בולווארד פון קארלסבאד. דא קען מען זעהן אלע נייעסטע מאדעס פון פאריז דורכגעפיהרט פונקט ווי דער „דין" איז. די דאמען נעהען דא ארויס געקליידעט לויט אלע „מפרשים", מיט'ן „כלי יקר", מיט'ן „קרן תמיד", מיט'ן „פרי מגדים" און מיט אלץ מיט אנאנדער... אין אמעריקא האט זיך לעצטנס נעטאן מעשים מיט דער פאריזער מאדע, וועלכע ווייזט א וויבערשע פום מיט'ן זאק און זאקען־בענדעל אין

וואָס זי האָט געטראָגען אין הארצען. זי איז געקומען צו מיר מיט איהר פאָטער, מוטער און ברודער און האָבען מיך בעצוי־ערט מיט זייער אינטעליגענץ. דאָס איז געווען די מערקווי־דיגסטע אידישע מאָכטער, וואָס איך האָב ווען עס איז געהאט די זכיה קענען צו לערנען. דער מיידעל׳ס נאָמען איז רבקה און מיין פערז צו איהר לעזט זיך ווי פאָלגט:

דו האָסט פון דיכטערס פרייד געדאָכט,
דו האָסט געזוכט איהם צו בעגליקען,
און דו האָסט בלומען איהם געבראָכט
אום זיין נשמה צו דערקוויקען;
דו ביסט ענטציקט צו איהם געקומען
און האָסט זיי איהם דערלאָנגט מיט חן
און דאָך די שעהנסטע פון די בלומען
א, רבקה, דאָס ביזטו אליין.

פוילט צו קומען מיט זיין שוויגער און ברייננען פופציג קארט־
לאך איך זאל אויף אלע שרייבען מיין נאמען. איך בין וואס
אן אמת נעוואָרען שרעקליך אויפגערעגט און האָב איהם ער־
קלערט, אז איך בין נעריים בלויז אויף איין קארטע עפעס אָנ־
צושרייבען און וועז ער האָט איינגעווילינט, האָב איך אָננע־
שריעבען אָט וואָס:

„מיין ליעבער פרוינד, איך בין קיין חיגער
און וויים אויך ניט פון וואָס צו שרייבען,
דערצו נאָך קומט איהר מיט א שוויגער.
מיר די בעגיסט'רונג צו פערטרייבען...
וועז איהר וואָלט האָבען מעהרער שכל
וואָלט איהר פון מיר קיין זאָך פערלאָנגען
און וואָלט ניט ווי א זייט מיר מיהל
אין קאָרלסבאָד ארומגעגאַנגען...

איך וויים ניט ווי דעם טשאָכעטשוואָווער איידעם האָט נעשמעקט מיין עפיגראם, נאָר מיר איז ארונטער א שטיין פון האַרצען, משמעות אז די זאך האָט זיך צוטראָגען צווישען די קור־געסט און זעהר וועניג זיינען מיר נאָכדעם געקומען בע־ לעסטיגען מיט זייערע „אנזיכטסקארטען" ניט האָבענדיג קיין א ו י ס ז י כ ט איך זאל זיי אונטערשרייבען. בלויז איין איינ־ ציגע אידישע מיידעל פון נאליציען האָב איך אין א ביכעל אריינגעשריעבען א פערז פאר דעם פראכטינען בוקעט בלומען, וואָס זי האָט מיר נעבראכט און פאר די שענע בלומען,

האט צו הויבען" טאָמער איז פאראן א רוסישער שפּיאָן. אייניגע מענער און פרויען זיינען שפּעטער צו מיר צוגעקומען, גערדריקט מיין האנד און געפרעגט וואו מען קען קרינגען דאָס גערדיכט „דער אידישער סאָלדאט", זיי ווילען דערפאר בעצאָהלען יעדען פרייז, אבי זיי זאָלען עס קענען אריינשמוגלען אין רוסלאנד. צוויי פון דיעזע העררען און איין דאמע האָבען מיר געזאָגט אויפ'ן אויער וועד זיי זיינען און איך בין איבערראשט געוואָרען... מיין פערוואונדערונג איז געווען אזוי גרויס, אז איך האָב עס געמוזט אונטערדריקען כדי די דערביישטעהענדע זאָלען ניט אויפמערקזאם ווערען. אויף מאָרגען בין איך אריף אין א האָטעל און האָב נאָכגעזוכט אין דער קורליסטע אויב דיעזע מענשען געפינען זיך טאקע יעצט אין קארלסבאד און צו מיין ערשטוינונג זיינען זיי ווירקליך געווען אין די גרעסטע צוויי האָטעלען צווישען פירסטען... ערשט דאן האָב איך צום ערסטען מאָל אין מיין לעבען בעגריפען ווי וויט די שנאה צו רוסלאנד'ס טיראניי איז געשטיגען, ווי הויך זי איז שוין ארויפגעקראָכען און ווי צייטיג עס דארף שוין דאכט זיך זיין דער סוף פון דער בלוטיגער ביוראָקראטיע...

דער פּועל יוצא פון מיין פּאַרטראג אין קארלסבאד, אחוץ דעם פּראָפּיט, איז געווען דאָס, וואָס איך האָב געמוזט אנטלויפען פון מיין דירה און ניט זאָגען קיינעם וואו איך האָב געצויגען. דען וויפיעל בעזוכער איך האָב געהאט, אזוי פיעל אנזיכטס־קארטען האָט מען מיר געבראכט אונטערצושרייבען. א פּוילישער יונגערמאן פון טשאָכעטשאָוו האָט זיך ניט גע־

לעזען מיינע ליעדער. די זאך איז אנאנסירט געוואָרען אי דער לאָקאלער פרעסע און אין גרויסע בלעטער פון פראג, וויען, קראקאו און אנדערע שטעדט, און די סמעטענע פון קארלסבאד און קארלסבאדער קור־געסט האָט זיך פערקליבען אין זאל און געבילדעט דאָס פובליקום פון מיינע צוהערער. צווישען עולם האָבען זיך אויך געפונען אידען פון פעטערסבורג, מאָסקווא, אדעס, וואַרשע, קיעוו, מאָהילעוו און קישינעוו. איך האָב פאר־נעלעזען אייניגע פון מיינע ליעדער און עס האָט געהערשט א גרויס צופריעדענהייט. די אפלאָדיסמענטען האָבען זיך נע־טראָגען פון יעדען זיין, דאָך ווי גיך איך האָב איבערגעלעזען די באלאדע פון „אידישען סאָלדאט", ועלכער שיקט א שווערע קללה אויף רוסלאנד'ס טיראניי און מיינע צוהערער האָבען נע־שטורמט דעם זאל פאר בעגייסטערונג, האָבען זיך אויפגעהוי־בען עטליכע בלייב־געוואָרענע, צושרעקענע מענער און פרויען און האָבען האסטיג פערלאָזען דאָס הויז. דאָס זיינען געווען רוסישע און פוילישע אידען. זיי האָבען פשוט מורא געהאט אין זאל צו פערבלייבען. לויט ווי מען האָט מיר שפעטער ער־קלערט זיינען זיי געווען בעקאנטע פערזאָנען און האָבען נע־ציטערט אפשר געפינט זיך א שפיאָן, וועלכער קען זיי שפעטע־מסור'ן, אז זיי האָבען ביינעוואָנט א „רעוואָלוציאָנערע" פער־זאמלונג.

דאָך ניט אלע רוסישע אידען זיינען אזעלכע טרוסען, די מאיאָריטעט פון זיי זיינען דאָך געבליעבען ביז צום סוף און האָ־בען נאָך, ווי זיי האָבען מיר נאָך דער פאָרלעזונג דערצעהלט, „אפלאָדירט מיט די פיס", דען די הענד האָבען זיי „מורא נע־

קאָפּ אויפהויבען און זאָל שטענדיג בלייבען אין הינטערגרונד. דער איד קען זיך דאָ ניט דערשלאָגען צו א העכערע מדרגה ווי צו ווערען געדולדעט און צו הערען ביי יעדער געלעגענהייט דאָס ער איז א „יודע" און נאָך דערצו א „פערדאמטער".

די אלגעמיינע שטימרעכט און די ציוניסטישע בעוועגונג האָבען אויפגעוועקט די אידען פון זייער פערזונקענהייט, זיי האָבען דערקענט זייער אייגענעם איך" און לאכען פון שווערד־לאך און שליפעס. די אידישע טעכטער, וואָס פלעגען נאָכלוי־פען נאָך די בעגולטע קנעפּ פון א קריסטליכען לייטענאנט, האָ־בען זיך פּלוצלונג אָבגעשטעלט נעבען דעם בעגייסטערטען ציו־ניסט און אידישען סאָציאליסט. דער שמד איז האסטיג אונ־טערבראָכען געוואָרען און העכערע אידעאלען האָבען פערנומען זיין וואסערדיגען אָרט. אין גאנץ בעהמען, עסטרייך, אונגארן און גאליציען עקזיסטירען אידישע נאציאָנאלע פעראיינען.

דעם גאנצען זומער האלט דער קארלסבאדער פעראיין פון אידישע יונגע לייט גוט בעזוכטע פערזאמלונגען, וואו עס ווערען דעבאטירט זעהר וויכטיגע פראגען. עס פאָהרען זיך דאָ צוזא־מען אידישע סטודענטען פון פּראג, וויען און קראקאו און גיבען זיך אָב מיט אידישע ענינים, אידישע פּאָליטיק און אידישע לטעראטור.

מיטוואָך, דעם 29טען יולי, האָב איך געהאט א גרויסע פאָרלעזונג אין דעם קארלסבאדער קור־הויז זאאל אין מיטען פון דעם שטאָדט־פּארק. מיינע פריינד פון פערשיעדענע לענ־דער, וועלכע האָבען געבילדעט די אראנזשעמענטס קאָמיטע פון דיעזען אבענד האָבען דוקא געוואָלט איך זאָל דאָרט פאָר־

עס א שליידער נעטאָן אויף דער ביהנע דר. בירענבוים אויס צו להכעים...

קארלסבאד צעהלט איבער דריי טויזענד אידישע אייגוואָהנער. אלע מאכען זיי א שענעם לעבען, מאנכע זיינען זעהר רייך און הויבען זיך שוין אָן אָבצורוקען פון אידישקייט און אידען. דאָ זיינען פאראן ביז דרייסיג אדוואָקאטען, און בלויז א 5—6 זיינען קריסטליכע, די איבריגע זיינען אלע אידען. כמעט אלע קארלסבאדער דאָקטוירים זיינען אידישע; נייניציג פראָצענטען געשעפטען און האַטעלען ליגען אין אידישע הענד, די גרעסטע באנק־הויז בעלאנגט צו ראָטשילד און דעם וויענער אידישען באנקיר טאָסיג, וועלכער איז לעצטענס פערדאמט געוואָרען פון די עסטרייכער ציוניסטען און סאָציאליסטען פאר'ן שאפען רוסלאנד איהר גרויסע הלואה אין דער צייט פון די פאָגראָמען אויף אידען. די אידען האָבען דאָ א פרעכטיגען האלבראפאָרמירטען טעמפעל און א גרויסארטיגען שפיטאָל מיט אלע מאָדערנע אייניריכטונגען און בעקוועמליכקייטען פאר אָרימע אידישע קור־געסט.

יאָ, די אידען האָבען דאָ אלץ, זיי האָבען דאָ אפילו „גלויכע רעכטע" מיט זייערע קריסטליכע שכנים, אָבער דעוט רעכטע זיינען בלויז אויפ'ן פאפיער און פון די גאנצע אידישע בעפעלקערונג מיט זייער גאנצע עשירות און רייכער פערטרעטונג אין די פראָפעסיאָנען, געפינט זיך דאָך ניט אין קארלסבאד קיין אייניציגער אידישער שטאָדט־בעאמטער. די אנטיסעמיטען האָבען שוין דערפאר געוואָרגט, או א איד זאָל דאָ ניט קענען דעם

טער דאקטאר האט געזאגט. משמעות, אז אין גאנצען גלאט איז זיי די מעשה ניט פארגעקומען. אלס ענטפער אויף זייערע קשיות האב איך זיי געהייסען א קוק טאן אויף דר. בירענבוים'ס לאנגע, שענע, אינטעליגענטע בארד צום בעווייז, אז מען האט איהר אין אמעריקא ניט אויסגעריסען. ווייטער האב איך זיי געפרעגט וואס מען טהוט מיט אלטע מאטראצען אין קארלכ־באד, אויב מען מאכט פון זיי בלויז כשר'ע „קור־געמעסע" קאטלעטען פאר די מאגענ־ליידענדע, אדער אפשר לעבען די אייר־ראפענער אידישע מאטראצען אין אייביגער יוגענד און ווערען נאר קיינמאל ניט אלט. אין עטליכע טעג ארום האט דער גע־עהרטער דאקטאר געהאלטען א עהנליכע רעדע אין מאריענבאד, נאר איך בין דארטען ניט געווען.

דער כלל, עס פעהלט דא קיין זאך ניט. אלם נייעס איז דא זאגאר פאראן צום ערשטען מאל אין דער געשיכטע פון קארלסבאד, א אידישער „טרעאטער" מיט אקטיארען און אקט־ריצעס. דער דאזיגער טרעאטער געפינט זיך אויך אין א אידי־שען רעסטאראן, און עס געהען דארט אריין ביז הונדערט מענ־שען. די „טרופע" איז געקומען אהער פון לעמבערג, גאליציען....

צוואוואראעמט פון דר. בירענבוים'ס אגיטאציע פאר אונזער מאמע־לשון, פאר די אידישע ליטעראטור און איבערהויפט פאר דעם אידישען טעאטער, זיינען מאנכע טשיקאווע מענשען נע־קומען צוהיצט זעהען די אידישע שטיקער און זיינען אנטלאפען ווי אבגעפליוכעט מיט קאלטע וואסער.

וען איך וואלט גראד געהאט א שנעע־באל וואלט איך

רענבוים האָט אויף געלויבט אמעריקא און אמעריקאנער אידען, אָבער זיין לויב האָט זיך דערטרונקען אין א ים פון טאדעל.

דער עולם, וואָס האָט די דרשה געהערט, האָט נעגעסען וועטשערע און געהויבען די אקסעל פון פערוואונדערונג, וואָס פאר א משונה'דיגע, צודרומשקעטע מדינה אמעריקא איז. איך בין געזעסען אין „געהאקטע וואונדען" און זיך איינגעהערט וואָס דאָ געהט פאָר. היינט האָט די פערזאמלונג סתם געקוקט אויף מיר עפעס מיט א מין פערדאכט. מען האָט מורא געהאט איך זאָל אין מיטען דערינען ניט כאפען און אָנצינדען א מאטראץ, אויסרייסען א אידען די באָרד אדער דערלאנגען דעם רעדנער מיט א שנעע־באָל... א קשיא אויף•איין אמעריקאנער אידען!...

מען מוז זאָגען, אז די דרשה איז געווען „קור־געמעם" פונקט ווי די קארלסבאדער מאכלים, עקסטרא געקאָכט פאר די מאָגען־ליידענדע: — אָהן ציבעלע, אָהן פעפער און אָהן זאלץ. יא, דאָס איז געווען א קור־געמעם־רעדע און מיך האָט געוואונ־דערט אויף אזא וויכטיגען, אמת־געבילדעטען מענשען, אויף אזא ע ה ר ל י כ ע ן מענשען און גלענצענדען רעדנער, ער זאָל ריידען אזעלכע ווערטער, וואָס איז געווען א חרפה צו הערען. איך וויים ניט, וואָס דר. בירענבוים האָט צו אמעריקא, דאָך פון אזא דיינקענדע פערזאָן האָט מען געמעגט ערוואַרטען א פיעל טיעפערען בליק אויף דער נייער וועלט, ווי אויף פאר־ברענטע מאטראצען...

נאָך דער רעדע זיינען מיר די לייט בעפאלען ווי ביהנען און געפרעגט, אויב עס איז מאקע אלץ אמת, וואָס דער געהר־

דאָ געפינט זיך דער אנטיסעמיטישער רומענישער פּרעמיער מי־
ניסטער, דעמעטער סטורדזא, וועלכער האָט פּעריאָדט פון רומע־
ניען דעם בעוואוסטען ציוניסטישען פיהרער און ראבינער פון
די שפּאניש־פּאָרטוגעזישע געמיינדע אין לאָנדאָן, דר. משה גאס־
טאָר; דאָ איז אויך דאָ דער גרויסער שוישפּיעלער באראָן אדאָלף
פּאָן זאָבענטהאל און צעהנדליגע פּרינצען, גראפען, לאָרדס און
פערשיעדענע אנדערע בעריהמטהייטען פון דער גאנצער וועלט,
מען ערוואַרטעט אויך מ. קלעמאנסאָ, דעם פראנצויזישען פּרע־
מיער מיניסטער און נאָך עטליכע אמעריקאנישע מראָסטניקעס.
דאָ פעהלען אָבער אויך ניט קיין אידישע ליטעראטען, ווי דוד
פּרישמאן, ראובן בריינין און דר. בירענבוים. דוד פּרישמאן
מראָגט זיך ארום מיט א מאָגען־פעהלער און מיט א פּלאַן פון
א נייע העברעאישע צייטונג אין וואַרשוי, און דר. בירענבוים
טראָגט זיך ארום מיט א ליעבע צו אידיש און א כעס אויף
די אמעריקאנער אידישע קינדער און אויף אמעריקא אין אלגע־
מיין. ער האָט דאָ געהאלטען א פּאַרטראג אין א אידישען
האָטעל, ער האָט דערצעהלט, אז די אמעריקאנער איננלאַך הא־
בען ווילדע, משוגענע אויגען, אז אידען גאָלען זיך דאָרט די
וואָנצעם די גוים אויף להכעים, אז די גאנצע אמעריקאנער
יוגענד בעשעפטיגט זיך כמעט אויסשליסליך מיט וואַרפען שנעע־
באָלס, אין וועלכע עס מוזען ליגען שטיינער, זאָנסט זיינען די
שנעע־באָלס פּסול... אז די אידישע קינדער האָבען דאָרט קיין
אנדער בעשעפטיגונג ווי ברענען מאטראצען אין די גאסען און
רייסען אידישע בערד; אז די יענקים זיינען ניט מעהר קיין
ענגליש־לייט און אז דאָס ריכטיגע ענגילש ליענט נאָר אין באָס־
טאָן, פּראָווידענס, פּאָלל ריווער און סיילעם סטריט... דר. בי־

דעם נאָמען אין ביכער און ביכלאך, א זאך ,וואָס האלט מיך שוין דאָ זייט צוויי וואָכען בעשעפטיגט פון פריה ביז נאכט און אום זיך דערפון צו בעפרייען, לויף איך זעהר אָפט אוועק פון דער היים און בעהאלט זיך ערגיץ אין די בערג.

וועז קאפיטאן דרייפוס זאָל פלוצלונג קומען נאָך נויאָרק אָדער נאָך לאָנדאָן, וואָס וואָלט זיך דאן אָבגעטאָן. די בלעטער וואָלטען געווען פול מיט זיינע בילדער; גאנצע זייטען וואָלטען זיי פערשריעבען. דאָ אָבער איז דרייפוס יעצט א גאסט ;וי אלע געסט, פונקט ווי דער גער'ער גוטער איד, אין האָטעל איז ער א קווארטיראנט, ביי דעם דאָקטאָר — א פאציענט, ביי די משרתים — א געגענשטאנד וואָס „טיפט" און ביי די ברונענ־מיידלאך — א „דומער קור־גאסט"...

נאטירליך איז דאָ דער היסטאָרישער מארטיר־ער אינקאָג־ניטאָ, אונטער אן אנדער נאָמען, נאָר דער קארלסבאדער „הע־ראָלד", אן ענגליש בלאט, האָט געבראכט די נייעס אין עטליכע שורות, אָהן פויקען און אָהן טרומייטערם און שא, נאָר ניט! אויב מען מיינט אפשר, אז די אנטיסעמיטישע קארלסבאד קי־מערט זיך ניט אום דרייפוס'ען, ווייל ער איז א איד, — האָט מען א טעות. דאָ זיינען יעצט פאראן נאָך וועלט־בעקאנטע מענשען און מען דערמאָנט זיי נאָר אויך אין דער ליסטע פון די קור־געסט, פונקט ווי יעדען איינעם.

אחוץ דרייפוס'ען געפינט זיך דאָ יעצט מאדאם פאטי מיט איהר מאן, באראָן ראלף צעדערשטרעם; דער בעריהמטער הים־טאָרישער דאָקטאָר דושיימסאָן, וועלכער איז געווען די הויפט־סיבה פון ענגלאנד'ס מלחמה מיט די בורען פון סויטה אפריקא.

פיערצעהנטער קאפיטעל

עם געפינען זיך אין קארלסבאד, פאטי, זאנענטהאל, בע־ריהמטע אידישע שרייבער, דר. בירנבוים האלט א רעדע וועגען אמעריקאנער „לויפערס" און רופט ארויס אי־בערראשונג, מיין פארלעזונג אין קור־הויז־זאל און די בעהאלטענע אפלאדיסמענטען, די קללה פון אנזיכטס־קארטען, א טשאכעטשאווער איידים מיט א שוויגער.

XIV

א פשר קיין ארט אויף דער גאנצער ערד איז אזוי גלייכגיל־טיג צו וועלט־בעריהמטע מענשען, ווי די שטאדט קארלס־באד. איך זאג די שטאדט, וויל איך מיין טאקע קארלס־באד גופא אבער ניט איהרע פרעמדע מענשען; ניט די געסט. קארלסבאד האט שוין צופיעל געזעהן, אום פון ע פ ע ס ארער א י מ י צ ע ן נתפעל צו ווערען. פון די געסט אבער מוז זיך א פאפולערער מענש היטען, דען זיי זיינען דא זעהר נייגיעריג און בעפאלען איינעם ער זאל זיי אונטערשרייבען אנזיכטס־קארטען, סואווענירער פאסטאל קארדס, און סתם ארויינשרייבען

האָט אליין געזעהען ווי א חסידישער רבי איז געשטאנען אין מיטען פון דער קאָלאָנאדע מיט א גלאָז וואסער אין האנד. און ביי יעדער זופ האָט ער פערגלאָצט די אויגען צום הימעל, זיך פער׳דבק׳עט, געקרעכצט „אוי טאטע פאָטער"! און געטופעט מיט׳ן פוס. די חסידים ארום איהם האָבען געריבען די הענד און זיך געקראצט פאר התפעלות. קיין וואונדער איז דאָס אייגענטליך ניט, וואָס א חסיד וועלט אזוי נתפעל אין קארלסבאד. ער איז געוואוינט צו געפינען זיין רפואה אין א גלעזעל משקה, אין א ביסעל „תקון" און דא ליעגט דאָס גאָר אין אייגפאכע וואסער...

סער עם פרעגעלט, זיינען די וואסערען פון אלע אנדערע קוואלען בלויז וואַרם. די קור־געסט טרינקען דאָ ניט דאָס וואסער אויף זייער אייגענעם בעראָט ווי זיי טוען דאָס אין אמעריקאנער האָט ספרינגס, זאָנדערן לויט דעם פערזאָג פון די ערצטע, וועלכע ווייסען שוין די אייגענשאפטען פון די פערשיעדענע ברונעמס. די וואסערען האָבען כמעט אלע דעם זעלביגען טעם: א מין אנגענעמעם וואַרעמעם זעלצער־וואסער, וועלכעם לאָזט זיך פיהלען ביים טרינקען, אז עס איז פאבריצירט פון דער נאטור אליין און ניט אין א זעלצער־פאבריק.

צו בעוואונדערען איז די רעליגיעזע ערנסטקייט, די טיעפע אמונה מיט וועלכע די מענשען טרינקען דאָ זייער פאַרצאָן וואסער, זיי טרינקען דאָס מיט א מין אבערגלויבען, א פאנאטיזמוס, פון וועלכער די קארלסבאדער איינוואוינער לאכען אין די ארבעל, אפען וועלען זיי דערפון ניט לאכען, וויל דיעזער אבערגלויבען גיט זיי חיונה. מען דערצעלט, אז צוויי ברונענמיידלאך האָבען זיך אמאָל צוקריעגט, טאקע ביי אייגעם פון די ברונענס אין דער צייט פון טרינקען, און איינע האָט אויסגעשריען צו די אנדערע: „די ביסט דום ווי א קור־גאסט"... דאָס רוב קור־געסט זיינען טאקע ווירקליך דום און די מיידלאך זעהען דאָס צום בעסטען. זאָל א מיידעל חלילה וחס דערלאנגענדיג דעם בעכער צו די גלאָז פראָבירען פערגיסען א טראָפען וואסער, זיינען די קולות ביז'ן הימעל. אן אלטע אידענע האָט אמאָל געקראָגען ניט קיין פולען בעכער וואסער, האָט זי ניט אָבגעטראָטען און האָט געלאָזט שטעהן הינטער זיך א שורה פון טויזענדע מענשען ביז מען האָט געמוזט איהר בעכער דעריגסען. מיר האָט דערצעהלט דער היגער ראבינער דר. ציגלער, אז ער

ניט צוקומען נאָהענט, אונטערשטעלען א גלאָז אָדער א בעכער, ווי זיי טוען דאָס ביי די אנדערע קוואלען, דער „שפרודעל" לאָזט ניט צו צו זיך, ער האלט אלעמען פון דער ווייטען. די מיידלאך שטעהען מיט נאנץ לאנגע שטעקענס אן וועלכע מען משעפעט אָן די כלים און מען האלט זיי אונטער'ן שפרודעל און אויף אזא ארט „גנב'עט" מען פון איהם ארויס דאָס וואסער. אויף די וועגד פון דער „שפרודעל-קאָלאָנאדע" געפינען זיך ציטאטען פון פערשיעדענע גאונים און דיכטער, וועלכע האָבען דיעזע נאטור-קינד בעשריעבען און בעזונגען. און די „שפרודעל-קאָלאָנאדע" איז נאנץ אנדערש ווי די אנדערע, זי איז ניט אָפען, זאָנדערן מיט גלעזערנע וועגד ארום און ארום, און מען גהט דאָרט אריין דורך בריטע אָפענע טהירען, וואָס זיינען גרויס ווי טויערען. דער זאָגענאנטער שפרודעל-טעמפעל, האָט זיך אויך א נאנץ בעזונדערען אָרקעסטער פאר זיך. אויסערזיין געבען מענשען הילף באלד אויף אן אָרט, גיט דער שפרודעל ארויס פון זיך א מין זאלץ, וואָס ווערט צושיקט נאָך אלע ציוויליזירטע לענדער. די קאָרלסבאדער זאלץ איז א זעהר גרויסע אינדוסטרי ביי וועלכע עס ווערען בעשעפטיגט א סך מענער און פרויען. די זאלץ דיענט אלס אָבפיהרונגס-מיטעל און מען קריגט דאָס אפילו אין אלע אפטייקען פון נויאָרק.

אָבוואָהל קארלסבאד האָט די גרעסטע און בעסטע באדע-אנשטאלט אין דער וועלט, דאָך קומט מען דאָ כמעט הויפט-זעכליך ט ר י נ ק ע ן. אחוץ דעם „שפרודעל", וועמעס וואָ-

נאדע, וועמעס ריעזיגער דאך עס רוהט אויף הונדערטע מאסיווע, מארמאָרנע זיילען, ווי אן אלטער, רוימישער טעמפּעל. איין אייניציגע קוואל נאָר איז פּאראן וואָס האָט א טעמפּעל פּאר זיך און א פּראכט־טעמפּעל דערצו, עפּעס ווי פּאר א גרעסערען גאָט, דאָס איז טאקע דער מלך מלכי המלכים פון די ברונענס — דער „שפּרודעל", דער שטאָלץ פון קארלסבאד, ניין: דער שטאָלץ פון דער וועלט, פון דער בריאה. אויב די גרויסע ברונען־קאָלאָנאדע מיט איהרע הייליגנס־קוואלען איז דער בית המקדש, דאן איז די שפּרודעל־קאָלאָנאדע דער קדשי קדשים. יא, הייליג איז אָט דער אָרט, די נאטור אליין האָט דאָס געהייליגט און אויסגענאָסען דערויף איהר קדושה, ברכה און איהר וואונדער.

אלע קוואלען, וואָס געפינען זיך אין קארלסבאד, זיינען שטילע, רוהיגע; זייערע מעדיציניש פּליסיגקייטען רינען אין בעל הבית'ישער בעשידענהייט, זייערע רפּואות קומען ארויס מיט געוועהנליכען גאנג דורך דינע, ניקעל־קראנען, וואָס ווערען קיינמאָל ניט פּערמאכט. מאנכער קוואל, וואָס ווערט וויניגער געניצט, האָט בלויז איין קראן און די פּיעל־געניצטע, די פּאָפּולערע קוואלען ווי דער „קאיזער ברונען" און דער „מיהל־ברונען" האָבען צוויי קראנען, כדי מען זאָל אין דער אלגעמיינער טרינק־צייט, אין דער פּריה, קענען דעם עולם שנעלער אָבפּארטיגען — דער „שפּרודעל" אָבער שיסט זיינע קאָכעדיגע וואסער ווי א קאנאָן אין מיטען פון א ריעזענגרויסען בעקען, ארום וועלכען עס טומלען זיך טויזענדע מענשען.

צו דיעזען גרויסען מיוחס קענען די „וואסער־מיידלאך"

ברונעג־טעמפּלען, די קאָלאָנאדען, וואו דער עולם געהט טרינ־
קען וואסער, און אין אבענד — אין די שטאָדט־פּארקס און
אין די אריסטאָקראטישע האָטעלען „סאוואי" און „פּוף", וועל־
כע וואָלטען זיין א ציערונג אפילו אין ניו יאָרקער 5טע עוועניו.
די אָרקעסטערס זיינען אלע אזוי גרויס און גוט, ווי אין די גרעס־
טע אָפּערא הייזער פון דער וועלט. די מוזיקער זיינען קינסט־
לער פון ערשטען ראנג. דאָס שפּיעלען איז פריי פאר יעדען
איינעם, אָבער אומזיסט הערט מען דאָס דאָך ניט. אזוי ווי
יעדער גאסט מוז צאָהלען א קור טאקסע אזוי מוז אויך
יעדערער צאָהלען א מוזיק־טאקסע, נאָר דער, וואָס קען
בעווייזען, אז ער איז אָרים, האָט קנאפּער צו צאָהלען, אין גאנ־
צען זיך דערפון אויסדרעהען איז זעהר שווער. די מוזיק איז
דאָ אין א געוויסען זינן א טייל פון דעם קור פונקט ווי דאָס איז
אין א מקום קדוש א טייל פון דאוונען. דער קראנקער טרינקט
דאָס וואסער און די מעלאָדיען צוגלייך און פיהלט א דאָפּעלטע
היילונג.

די קוואלען זיינען דאָ ניט אָפּען ווי די נאטור האָט זיי
בעשאפען, ווי זיי זיינען אין האָט ספּרינגס, למשל, וואו יעדער
איינער קען צוגעהן צו דער שטיינערנער, קאָכעדיגער קרעניצע
און פון דאָרט אָנשעפּען און טרינקען, דאָ זיינען די וואונדער־
פולע קוואלען צוגעדעקט און ארומגעבויט אזוי ווי מיט אלטא־
רען און ביי יעדער אלטאר שטעהען יונגע מיידלאָך אין ווייסע,
ריינע פּארטוכער, ווי פּריסטערינס, און שעפּען די הייליגע, גע־
בענשטע וואסערען און דערלאָנגען זיי צו די קור־גאסט. כמעט
אלע קוואלען געפינען זיך דאָ אין איין גרויסער אָפּענער קאָלאָ־

אמעריקא האָט אייגענטליך אויך א מין קארלסבאד, אין וועלכער איך בין אמאָל געווען, דאָס איז האט ספרינגס, אר־קענזעס, וועלכע האָט אויך אונשעצבארע הייסע וואסער־קוואלען, דאָרט קומען אויך מענשען פון אלע לענדער זוכען געזונד, אָבער עס איז קיין פערגלייך, דען חוץ דעם, וואָס קארלסבאד איז דער גרעסטער קור־אָרט אויפ'ן גאנצען ערד־קוגעל איז זי אויך גלייכצייטיג אן אונבעשרייבליכער פלעזשור־פלאץ.

קארלסבאד איז אזוי וואונדערליך שען, אזוי נאטירליך און קינסטליך אויסגעצאצקעט, אז אפילו די וואָס קומען שוין דאָ צעהן יאָהר נאָכאנאנד האָבען נאָך אויך איהר גאנצען צויבער ניט געזעהן. די גאנצע שטאָדט בעשטעהט אין גרונט גענומען פון א קליינעם טהאָל, אָבער זי איז אזוי וואונדערבאר געבויט, די הייזער זיינען אזוי גייסטרייך צוגעקלעפט צו די בערג און אזוי כיטרע ארויפגערוקט אויף די בערג און אפילו אין די בערג; אז זי קומט ארויס זעהר גרויס. אָט זייט איהר, דאכט זיך, אין מיטען שטאָדט און אָט זייט איהר אין א גע־דיכטען, סאָסנאָווען וואלד און זעהט שוין צומאָל ניט קיין שאטען פון א הויז, אלץ איז פערלאָרען פון אייער בליק און איהר זייט אין איינע פון די טיעפסטע געווילדען. איהר קענט דאָ ניט געהן צעהן, פופצעהן מינוט איהר זאָלט ניט קומען צו א פארק, א בארג, אָדער א וואלד.

געוועהנליך שפיעלט דאָ מוזיק צוויי מאָל א טאָג אין דער פריה די גאנצע ברונענ־צייט און אין אבענד ביז א זייגער צעהן. אין דער פריה ווערט געשפיעלט אין די גרויסארטיגע, אָפענע

דרייצעהנטער קאפיטעל

קאַרלסבאַד איז ניט נאָר א קור־אָרט נאָר אויך א פערגני־
גענם־פלאַץ, די מוזיק א טייל פון די קוראַציע, די פער־
שיעדענע ברונענם און דער בעריהמטער „שפרודעל",
דער פאַנאַטיזמום פון די קור־געסט, ווי א חסידי־
שער רבי טרינקט די הייל־וואַסער.

XIII

קאַרלסבאַד איז דער שענסטער און פרעהליכסטער שפיטאַל
אין דער וועלט. פון בעגינען ביז שפעט אין דער נאכט
זעהט מען דאָ נאָר פערפוצטע מענער און פרויען, און
וואו מען קעהרט זיך הערט מען שפיעלען די פרעכטיגסטע מו־
זיק. מיט דער איינציגער אויסנאמע פון מאריענבאד, א שוועם־
טער קור־שטאַדט פון קאַרלסבאד, דערגרייכט דאָ די מאָדע און
דער גלאַנץ די העכסטע שטופע. מען קען זיך דאָ זעהר שווער
פאַרשטעלען, אז עס עקזיסטירען ערגעץ וואו נויט און אָרעמקייט,
דען אפילו דער אָרעמסטער קומט דאָ אין זיין בעסטען בגד און
שטרייגט אָן די לעצטע קרעפטען צו ערשיינען יום טוב׳דיג.
איבריגענס פערליערען זיך דאָ די קבצנים אין דעם ים גבירים
אדירים, מיליאָנערען, גראפען, פירסטען און מאגנאטען.

און פערביסען מיט א שיסעל קאמפאט. מען עסט און מען טרינקט די הייל־וואסער און וועו מען האט שוין דורכגעמאכט די „קור" און מען האלט שוין ביי פאהרען אהיים, האט מען שוין וויעדער א מאגען קאטאר גאר פון דאם ניי אום דעם נעכ־סטען סיזאן וויעדער צו קומען נאך קארלסבאד.

דאָס וואסער דערליינגערט זיי די יאָהרען. די וואסערען פון קארלסבאד קענען ניט גענוג געלויבט ווערען, זייער ווירקונג איז אונפעלבאר, סיידען איינער קומט שוין אהער מעהר טויט ווי לעבעדיג, מיט אן אלטע, פערליינגערטע קראנקהייט, אָבער אויך אין אזא פאל בלייבט דאָס וואסער ניט שולדיג דעם קראנקען קיין הילף, עס לינדערט זיינע ליידען. ווי וויים איך האָב געקענט בעטראכטען, קומען די קלענסטע צאָהל אידישע מאָגענליידענדע פון דער ליטא. איך האָב געפרעגט מיין דאָקטאָר אויב מיין בעאָבאכטונג איז ריכטיג און ער האָט בעשטעטיגט און אלס אורזאכע האָט ער אָנגענעבען די איינפאכע, געזונדע, ניט געקינסטעלטע שפייזען, וואָס די ליטוואקעס פערצערען. פון פּראָסטע, אונגעפעלשטע, ראָזוואנע בריוט מיט קרופניק, האָט דער דאָקטאָר ערקלערט, קריגט מען ניט קיין מאָגענ־קאָטאר. דיספעפסיע, האָט ער וויטער געזאָגט, ליעגט אין די אלערהאנדיגע משוגענע צוקער און אייער געבעק, אין פערשיעדענע פּוטער־קוכענס און אין פעטע געבראָטענס מיט וועלכע מען פרעסט זיך נאָך דערצו איבער, מען שטאָפּט אין מאָגען וי אין א זאק גאָר אָהן א חשבון.

שטאָפּען אין מאָגען איז אָבער איינע פון די הויפּט־זאכען אין קארלסבאד. דאכט זיך א וועלט מיט חלאים, מיט מאָגענ־קראנקע און איהר קריגט אין קיין אייניציגען רעסטאָראנט קיין ביינקעל, וואו זיך אוועק צו זעצען. קוים קומט איהר פינף מינוט שפעטער צו מיטאָג, אָדער וועטשערע מוזט איהר שטעהן און וואַרטען ביז א מאָגענ־קראנקער וועט קאָנטשען אויפעסען זיין צוויי־פונטיגען געבראָטענס, מיט נאָך א פינף, זעקס מאכלים

— גוט מאָרגען.

— גוט מאָרגען, גוט יאָהר.

— דאכט זיך א איד.

— א שאלה.

— פון וואנען ?

— פון ביאליסטאָק.

— מן הסתם א חולה ?

— איך וויים ?

— וואָס הייסט, פאר וואויטאָג קומט מען אין קארלכ־באד ?

— מיין ווייב איז דאָ, בין איך אויך געקומען.

— א חולנית נעבעך, הא ?

— האָט קאָפ־שמערצען.

— ניט קיין מאָגענפעהלער ?

— חלילה ! עס סתם אין דער וועלט, האָט זיך איינגע־רעדט קארלסבאד און קארלסבאד, און איז אוועקגעפאָהרען. זיצט שוין דאָ פיער וואָכען, האָב איך זיך מישב געווען און בין אויך געקומען

— אָבער פעלען פעלט אייך חלילה נאָרניט.

— אויף אלע קראנקע געזאָגט.

ניט אלע זיינען אָבער ווי דער ביאליסטאָקער איד, 90 פראָצענט פון די אָנגעפאָהרענע זיינען ווירקליך קראנק און

קארלסבאד ניט אנהויבען מיט די געסט פון פישערען, וויל סוף כל סוף בלייבט אפילו זייערע עטליכע גראשען אויך ביי איהר. די פישערניקעס ליעגען סיי ווי סיי גאנצע טעג אין קארלסבאד, זיי נעמען דאָרט די בעדער, זיי געהען דאָרט צו דאקטוירים, צו קאנצערטען און טעאטער, זיי זיצען דאָרט אין די פארקס און טרינקען א גלעזעל מילך, ביער אדער בראנפען.

וואס אונז מעג איבערהויפט אינטערעסירען אין קארלסבאד איז דאס, וואס 90 פראצענט פון די חלאים, וועלכע קומען אהער, זיינען אידען. דא דערוויסט מען זיך ערשט ווי קראנק אונזער פאלק איז. איהר הערט ריידען רוסיש, פוליש, פראנצויזיש, ענגליש, אונגאריש און דייטש, און די מעהרסטע פון דיעזע ריידער זיינען אידען. אלע זיינען זיי קראנק. פאר וואוילטאג פאהרט מען ניט נאך קארלסבאד, אבוואהל עס גיט ניט קיין כלל אהן א יוצא מן הכלל. איך וויים אויך אייניגע פעלע, דאס מענשען זיינען דא געקומען סתם שעפען נחת און לעבען א גוטען טאג, אבוואהל זיי זיינען אפילו ניט ערב קראנק.

איך האב דא איינמאל אנגעכאפט א אידען אין גאס און האב זיך מיט איהם פונאנדערגערעדט. אין קארלסבאד וואוהנט מען ניט צו ווערען פארגעשטעלט, דא איז א צונויפגעפלויגענע וועלט פון ווילד־פרעמדע מענשען, מען זאל דארפען וואוהנען אויף א „אינטראקשאן" וואלט מען זיך פערגעסען רויידען. האב איך זיך הייסט דאס מיט איינעם צו'טענה'ט. דאס איז געווען זייגער זיעבען אין דער פריה, א ים מיט מענשען האבען זיך געלאזט צו די ברונענס און מיר האט זיך עפעס אונטערגע־רוקט אונטער'ן האנד א איד, וואס איז אויך ווי אויף צופלייסען מיטגענאנגען.

אָבער אפילו דאָס ביסעל אָרעמע חלאים פערגינט איהר קארלסבאד אויך ניט און זי רעכענט זיך אָב מיט איהרע געסט. קארלסבאד גיט יעדען טאָג ארויס א קור־ליסטע פון אלע נייע מענשען, וואָס האָבען זיך דעם טאָג געמעלדעט ביי דער פּאָלי־ציי — אין מחשבות'ן, מעלדעט מען זיך אין פישערען אויך. ווי שנעל איהר שטעלט אריין א פוס אין א לאזשי רוקט אייך דער בעל הבית אָדער די בעל הבית'טע אונטער א צעטעל און איהר מוזט שרייבען פון וואנען איהר קומט א. ז. וו. פונקט ווי אין רוסלאנד. — גיט אלזאָ קארלסבאד ארויס א קור־ליסטע מיט איהר יעדען פרעמדענס נאָמען און אדרעס, און פון וואו ער קומט. דיעזע קור ליסטע געפינט זיך אין יעדען רעסטאָראנט און יעדער קאפע־הויז, אויף אזא ארט געפינען זיך צונויף פריינד און בעקאנטע און מען דערוויסט זיך יעדען טאָג ו ו י פ י ע ל און ו ו ע ל כ ע געסט עס זיינען געקומען; די געסט פון פישערען אָבער קענען אין דיעזער ליסטע ניט אריינקומען. די קארלסבאדער צייטונגען האָבען אפילו לעצטענס איבערגעשראָקען פישערען דערצעהלענדיג, אז די קור־געסט פון יענער זייט בריק וועלען ניט טאָרען געהן צו די ברונענס טרינקען אין דער פריה מיט די קארלסבאדער געסט צוגלייך; אז די מענשען פון פישע־רען וועלען ערשט צוגעלאָזען ווערען צו די קוואלען פון 9 אזיי־גער און אזוי ווי דאָס וואסער מוז געטרונקען ווערען אויפ'ן ניכטערען הארצען וועט פישערען פערליערען אלע איהרע „באָר־דער". דען נאָכ'ן טרינקען מוז מען נאָך ווארטען א שטונדע ביז מען מעג עסען איבערבייסען, היינט וועלכער קראנקער מענש וועט דאָס קענען ווארטען אזוי לאנג? אָבער דאָס איז נאָר געווען איין אומזיסטער סטראשען, דען שליסליך וויל זיך

ניט מיט וואָס איבערצונעמען און איז ביי זיך ניט אזוי געהויבען. זייענדיג פון מאנכע פונקטען צימליך ווייט פון די ברונעם און די בערער איז פישערעז א ביליגער וואוינ־פלאץ פאר אָרעמע קור־גענסט. אין פישערען שלאָפען שוין דריי חסידים אין איין בעט און דעקען זיך צו מיט'ו רבי'ן און אזעלכע בעטען געפינען זיך אָפט צוויי, דריי אין איין צימער. אין קארלסבאד למשל דארף קאָסטען א געוואוינליכער צימער מיט איין בעט פאר איין מענשען 25 קראָנען א וואָך מיט בעדיענונג, אין פישערען קריגט מען דאָס פאר 9 קראָנען. די אייניציגע זאך אין וואָס די צוויי מקומות שטעהען גלייך זיינען די „טיפס", טרינקגעלד מוזט איהר אין פישערען אויך געבען, איהר קענט זיך דערפון ניט אויסקויפען פונקט ווי פון מלאך המות.

ווי געזאָגט, איז פישערען ניט אזא מיוחסת ווי די באדעשטאָרט, זי האָט זיך אבסאָלוט ניט מיט וואָס צו גרויסען. וועהרענד קארלסבאד איז דאָס פאָלשטענדיגסטע קינד פון דער נאטור, געבענשט מיט די ניצליכסטע מינעראל קוואלען, מיט בערג וואָס שפארען אונטער די וואָלקען און מיט די טיערסטע וועלדער, איז פישערען א הוילע זאמדיגע וויסטע, אז אפילו איהרע עטליכע שענע מויערען פאסען דאָרט עפעס גאָר ניט אריין. און דיעזע אָרעמע יתומה נעבאך האָט גאָר ניט קיין אויסזיכט וועז עס איז שענער צו ווערען, דען זייענדיג מחוץ למחנה, דער עיר מקלט פאר אביונים, האָט זי ניט קיין גרויסע אייגקונפט און בלייבט שטענדיג די אייגענע, ניין, זי ווערט נאָך מיאוס'ער, דען וואָס רייכער קארלסבאד ווערט, אלץ אָרעמער בלייבט פישערען.

צוועלפטער קאפיטעל

די אייביגע מלחמה צווישען די צוויי שטעדט קארלסבאד
און פישערען, די גרעסטע צאהל חלאים זיינען אידישע,
מיין בעגעגעניש מיט א געזונדען אידען, וואס איז
נאכגעפאהרען זיין צופיעסטעטע ווייב.

XII

ערער מענש, וואס קומט אין קארלסבאד פערוויילען מעהר
ווי אכט טעג, אויב ער איז א קור־גאסט אדער ניט, מוז
בעצאהלען קור־טאקסע און מוזיק־טאקסע, אבער ארעמע
לייט דרייען זיך פון דיעזע מאקסעס גאנץ לייכט ארוים. זיי
„פייפען" אן דער קארלסבאדער אדמיניסטראציע דערמיט, וואס
זיי וואוינען אין פ י ש ע ר ע ן, עטליכע מינוט גאנג פון
קארלסבאד. פישערען איז אבגעטהיילט פון קארלסבאד דורך
דעם טייך עיגער איבער וועלכען א בריק פערבינדט, אדער בע־
סער גענאנט, צושיידט די דערמאנטע צוויי שטעדט.

פישערען איז א מקום פאר זיך אליין און האט מיט קארלס־
באד קיין שייכות ניט. אין פישערען זיינען ניטא קיין בעדער,
קיין ברונענס מיט רפואות־וואסער. זי האט זיך דערפאר נאר

קוראציע איז פיער וואכען, אבער יעדען טאג ענדיגען זיך אן אנדערענס פיער וואכען און ער מאכט פלאץ פאר נייע חלאים.

איינע פון די הויפט בעריננונגען אין קארלסבאד איז שטעקען אלע וויילע די הענד אין קעשענע. אט פילט מען אן א גרויסען טיסטער מיט העלער און אט זיינען זיי שוין אין די העל... פאר איין אמעריקאנישען דאלאר האט מען דא 500 העלער אדער צוויי הונדערט פופציג גרייצער, אבער מען פרייט זיך מיט דעם בארג פיעטאקעס גאר ניט אן, דען איידער מען גיט א פינטעל מיט די אויגען איז מען שוין א „גלאטער בעל הבית" און מען מוז אנפילען די בייטעל פון דאס ניי.

שטעלט זיך נאר פאר דעם גרעסטען בארג-פלאץ אין דער וועלט מיט זיינע טויזענדע בעריענטע, משגיחים „יוצר משרתים ואשר משרתיו" אין די רעסטאראנען, האטעלען און בעדער, בעראבענט נאר אזוי פיעל בריעפענטרעגער, אמניבוס-קאנדוקטארס, פארטערס, וועשערינס, ארבייטער, בעאמטע, אויפזעהער, וועגווייזער, העלפער און בעהעלפער, שטופער און אונטערשטופער פון כל המינים, וואס איהר קענט נאר הערען און געדיינקען, און קיינער פון זיי נעמט כמעט קיין געהאלט, אין געגענטייל, מאנכע צאהלען נאך צו זייערע בעלי הבתים, ווייל די „טיפס" בריינגען זיי זעהר פיעל איין און די, וואס קרינען שוין כלומרשט יא שכירות, שיינקען אויך ניט זייער „טרינק נעלד". אן איי אין קארלסבאד בעשטעהט פון א ווייסעל, א נעלבעל און א „טיפ". אייך ארט ניט אזוי פיעל דאס גלעד ווי דאס, וואס איהר זייט מחויב צו צאהלען יענעמס ארבייטער, ווען שלאווען פאר איהם אומזיסט.

מאם; דריי עסטרייכישע ליוטענאנטם; א חסיד; א מאנאך אין א לאנגער דעליע און א גרויסען צלם אויף א שנור פאטשירקעס; א חסיד; א פוילישער פריץ אין א העלען אנצוג און א פאנאמא הוט, ער רעדט פויליש צו זיין פרוי, וועלכע שטעהט אן א זייט; א רויטער חסיד אין א שווארצען כאלאט; א הינדו מיט א טורבאן אויפ'ן קאפ און צוויי לאכמאנעס אייגע איבער די אנדערע; דריי אידען איראפעאיש געקלייידעט; א גלח; א חסיד; א יענער מיט א פעדער אין היטעל; א וואונדערשענע אידישע מיידעל געקלייידט ווי א גרעפין; אירא־פעאישע און אפשר אויך אמעריקאנישע מענער און פרויען גרויסארטיג געקלייידט, ריידען צוויישען זיך דייטש, פראנצויזיש, ענגליש און שפאניש; א רוסישער פאפ; א ציגיינער; א טשער־קעס אין זיין טשערקעסקען מונדיר; א רבי מיט צעהן חסידים איינע הינטער די אנדערע און א בעהמישע פרוי אין איהר נא־ציאנאלע נארטראכט, וועלכע בעשטעהט פון א וויסע קלייד מיט צוויי שווארצע פארטוכער פון דער רעכטער זייט און דער לינ־קער, און א שווארצע זיידענע טיכעל אויפ'ן קאפ פערבונדען מיט א שליף פון הינטען.

אבער דאס אלץ איז ווי א טראפען אין ים, דען עס איז קיינער ניט אימשטאנד צו בעשרייבען די צונויפגעפאהרענע פון דער גאנצער וועלט, וועלכע הוזשען, מישען און זשומען דא ווי אין א ביהנ־שטאק. די מענשען האלטען אין איין קומען און אוועקגעהן, אין איין בייטען זיך. יעדער טאג ברייננט אהער נייע פנים'ער, יעדער האלבער טאג וועהרט קארלסבאד בענאיט מיט א פרישע בעפעלקערונג. די נעוועהנליכע ציים פון א

שטרעמען די קור־נעסט מיט קריענלאך און נלעזער אין די הענד און אויף רימענדלאך ארום זיך צו די פערשיעדענע ברונענס טרינקען, לויט דעם בעפעהל פון די ערצטע. דעם זאנדערבאר־סטען בילד זעהט מען דא יעדען מאָרגען אין דער נעוועהנליכער ברונענ־צייט. איך קוק אויף צווויי לאנגע שורות פון א פאָר טויזענד מענשען, וועלכע שטעהען אין אָרדנונג און וואַרטען מיט זייערע נעפעס, אז די ברונענ־מיידלאך זאָלען זיי דער־לאנגען דאָס וואסער. אָט ווי איין שורה זעהט אוים, איך פערשרייב די מענשען ווי זיי שטעהען אין אָרדנונג אייגע הינ־טער די אנדערע:

אן אלטע, צוקאָרטשעטע אידענע אין א האָרבאנד און א קאָפ־טיכעל מיט א פאָר גרויסע דראָטענע שפאקולען; א הוי־כער קאָזאקער מאיאָר מיט א פאָר לאנגע, פונאנדערגעשפרייטע באקענ־בערד אין א גלענצענדען מונדיר מיט רויטע שניר און גאָלדענע שליפעס און א שווערד ביי דער זייט; א חסידישער רבי, אין א זיידענע בעקעשע און א גרויסע שטריימעל און פיער פאטשיילקעס: אייגע ארומגעבונדען ארום די לענדען, אייגע הינטען אין קעשענע פון וועלכער א שפיץ שטעקט ארוים אויף דערויסען, אייגע אין בוזים, מיט א עק ארוים און אייגע ארום האלז; א יונגע פערפוצטע דאמע אין א ווייסע זיידענע קלייד מיט א שלעפ, אין א הוט מיט א גרויסען, ווייסען פעדער און א רויטען זיידענעם שירעם אין האנד; פינף חסידים אייגע הינטער די אנדערע; א גרויסער, דיקער אפשר פיער הונדערט פונטיגער כינעזער מיט א צאָפ ביז די קניע און א גלעזען טע־פעל אין האנד; א טערק אין א רויטע יארמולקע מיט א קו־

סטע געביידען און שרייענדיגסטע קראַמען, האַטעלען, רעסטא־
ראַנען, טעאַטערע, בין דאכט זיך אין רעכטען מיטען פון נויאָרק
אַדער לאָנדאָן, דאָך די ריעזיגע ערצבערג וואָס גארטלען ארום
די שטאָדט און וואָס זיינען טאקע אין שטאָדט גופא ווייזען
מיר מיין טעות.

וען גאנץ עסטרייך וואָלט נאָר בעשטאנען פון דיעזען
וואונדערבארען קור־אָרט אליין וואָלט זי אויך געווען דאָס שענ־
סטע לאנד אויף דער וועלט, דען אלץ, וואָס די נאטור פערמאָגט
אין פראכט און ערהאבענהייט, האָט זי פערשוועגדעט אויף
קארלסבאד און דאָס, וואָס זי האָט ניט געהאט, האָט געהאט
דער מענש, און ער האָט דערימט בעשאָנקען די פרינצעסין פון
בעהמען.

קארלסבאד איז א אייבינגער מאָנומענט פון ליטעראטור,
קונסט, דיפלאָמאטיע, שענהייט, מיליטעריזם און פריעדען. פון
די קארלסבאדער ברונעמס האָבען שוין געטרונקען אזעלכע דיכ־
טער ווי גאָטהע, שילער און קערנער, אזעלכע דיפלאָמאטען ווי
ביסמארק און מעטערניך, אזעלכע שוישפיעלער, קאָמפאָזיטאָרס
און מוזיקער ווי זאָנענטאל, פאָסאָרד, ליסט, בעטהאָווען, וואג־
נער, פאָדאָרעווסקי, קובעליק און יאָאכים. דאָ זיינען געווען
אזעלכע קור־געסט ווי מאָלטקע, קאָשוט, מאקס נאָרדוי, דער
שאָך פון פערסיען, די מלכה'ס פון עסטרייך, שוועדען און
פאָרטוגאל און טויזענדע אנדערע וועלט־בעריהמטע און היסטא־
רישע פערזענליכקייטען.

פון פינף אזייגער אין דער פריה ביז צעהן ביי־נאכט

האָב דערהערט אלע שפּראכען און דיאלעקטען, איך האָב בע־ריהרט מיט די עלענבויגענס די גאנצע מענשהייט.

דאָס ערשטע, וואָס מיר האָט זיך א וואָרף געטאָן אין די אויגען, ווי גיך איך בין אריין אין שטאָדט, זיינען געווען די גאליציאנער און פּוילישע מחנות חסידים אין בעקעשעס ביז דר'ערד, אין שטריימלען אין יארמולקעס, אין שיך און זאָקען און מיט הויזען אין די כאָליאוועס, מיט לאנגע, משונה'דיגע בערד, מיט אויסגעקראָכענע בערדלאך און מיט פּאות ביז די לאצען. זיי האָבען זיך געצויגען דורך די גאסען פּונקט ווי אין די שטעדט און שטעדטלאך פון וואנען זיי זיינען געקומען, האָבען געמאכט מיט ביידע הענד אין דער הויך, געדרייט מיט די גראָבע פינגער, זיך מפלפּל געווען און איבערגע'חזר'ט דעם רבינ'ס תורה. זיי זיינען געגאנגען זייט ביי זייט מיט פירסטען, פּרינצען, גראפען און גרויסארטיגע דאמען, שימירירט אין סא־מעט און זייד, אין גאָלד און בריליאנטען, און קיינער האָט פון זיי, פון די מערקווירדיגע אידען ניט געלאכט, אפילו קיין שמייכעל ניט געטאָן. דאָ איז א קור־פּלאץ, וואו יעדער איינער קומט זוכען געזונד און עס ליעגען איהם ניט אין זינען קיין זייטיגע זאכען, דאָ רעספּעקטירט מען יעדען גאסט, דאָ זיינען אלע ווילקאָמען, ווייל די שטאָדט לעבט פון זיי. די פופצעהן טויזענד שטעדטישע איינוואוינער פון קארלסבאד לעבען פון די זיעבעציג אָדער אכציג טויזענד קור־געסט, וואָס קומען דאָ יע־דעס יאָהר טרינקען די זעלטענע וואסער.

איך געה דורך שענע, פערפּוצטע גאסען, איך זעה די פיינ־

עלפטער קאפיטעל

קארלסבאד מיט איהרע טויזענד וואונדער, א מישמאש פון אלע ראסען און קלאסען, קעניגע, דיפלאמאטען, דיכטער, קינסטלער, דיינקער טרינקען קארלסבאדער וואסער, איין אינטערנאציאנאלע שורה מיט מענשען.

XI

שבת דעם צעהנטען יולי אין דער פריה בין איך אנגעקומען אין קארלסבאד און בין דאָרט געבליבען שטעהן איבער־ראשט און פערוואונדערט. דער מלאך פון שכחה האָט מיר באלד דערלאנגט א צוויימען מאָל א שנעל איבער דער אוי־בערליפּ און איך האָב פערגעסען אָן מיין גאנצע רייזע, אָן אלע איהרע פּאסירונגען, מענשען און זאכען, וואָס איך האָב גע־זעהן און געהערט און אין מיר האָט נאָר געלעבט איין זאך — קארלסבאד. איך בין מיט איינמאָל געשטאנען ווי אין א כשוף און ארום מיר האָבען זיך געטומעלט און געדרייט ווי א ראָד אלע נאציאָנען און ראסען פון דער וועלט. איך האָב דערזעהן אלע מינים מענשען, אלע סאָרטען קליידער און מאָרעם און

ביידע געגאנגען, איך האָב זיך געוואָלט צורוקען נעהענטער צו איהם, זיך צוטוליען צו איהם, נאָר דאָס הארץ האָט מיר ניט דערלאָזען... און אין דער פינסטער האָב איך זיך אלץ מעהר און מעהר פון איהם אָבגערוקט און בין אוועק...

אין א האלבע שעה ארום איז אָנגעקומען דער צוג. איך האָב זיך אריינגעזעצט און בין אָבגעפאָהרען נאָך קארלסבאד.

אויסגעלאשענע, פערשלאפענע אויגען האבען זיך אנגעצונדען, ער איז געווארען אן אנדער מענש. נאכדיינקענדיג א ווייל, האט ער מיר געזאגט: „צרות, מיין פריינד, צרות. מיין לעבען איז א פנקס פון עלענד, פערלארענע האפנונגען, אבגענארטע ליעבע און רדיפות פאר פרייע געדאנקען. איך האב זיך געוואלט דערטרינקען אין כריסטענטום, האב איך ניט געקענט. איך זוך זיך יעצט צו דערטרינקען אין בראנפען. איך פיהל ווי איך זינק צום גרונד, אבער דאך אזוי גיך געהט דאס ניט. צווישען אידען בין איך א גוי און צווישען גוים — א איד. איך האב ערגעץ א פרוי און קינדער אין גאליציען. וואו זיי זיינען, וואס מיט זיי איז געשעהן, וויים איך ניט. איך בין פערשאלטען. איך בין אליין. איהר וויסט וואו איהר פאהרט, איך — ניט! וועו די אייזענבאהן זאל מיך איבערפאהרען וואלט איך ענדליך געפונען מנוחה."

דאס הארץ האט מיר פערקלעמט ביז טרערען.

— נו, וואס וועט זיין דער סוף פון אייך? האב איך איהם געפרעגט.

— זאל ער זיין וואס ער ווייל, נאר זאל ער שוין קומען, האט ער מיר געענטפערט און זיך אבקעהרענדיג אן א זייט, האט ער אוועקגעווישט א טרער.

מיר האבען ביידע געשוויגען און זיינען ארוים פון וואגזאל צימער אין דרויסען. עס איז געווען פינסטער, אין וואגזאל האבען געשמינקעלט עטליכע דונקעלע פייערלאך, נאר אין הימעל האט מען קיין אויצויגען שטערען ניט געזעהן... מיר זיינען

נאכט האָט מיך שטארק געפרייט און איך האָב מיט איהם אָנ־
געהויבען ריידען.

עס האָט מיר ניט לאנג גענומען אויסצוגעפינען, אז די
נאָז האָט מיך ניט אָבגענארט, זי איז ווירקליך געווען א אידי־
שע, נאָר די ווייגפערלאך זיינען געווען קריסטליכע, דער מאן
איז געווען א משומד. ער האָט זיך, ווי עס האָט געשאינט,
ניט בענוגענט דערמיט, וואָס די גוים האָבען איהם אָבגעטונקט
אין וואסער, דען אום צו זיין א שטארקער כריסט פלעגט ער
זיך אליין אלע ווייל אָבנעצען מיט בראנפען...

אין פערלויף פון עטליכע מינוט האָב איך אויסגעפונען,
אז דער דאָזיגער אידישער כריסט אָדער כריסטליכער איד
רעדט ענגליש, דייטש און אראביש, אז ער האָט זיך שוין אוים־
געוואלגערט אין אלע מיסיאָנס־הייזער פון דער וועלט, אז ער
האָט שוין גע'שכור'ט אין נויארקער בויערי און לאָנדאָנער קא־
מערשעל ראָוד, אין קאירא, ענגיפטען, אין קאָנסטאנטינאָפאָל
און וואו די וועלט האָט נאָר א קרעטשמע, וואָס פערקויפט
בראנפען. ער איז געפאָהרען פון קארלסבאד, וואו ער איז
בלויז געווען פיער טעג און אויסגעפונען אז ער קען אין נירענ־
בערג, למשל, אָדער ערגעץ אנדערש טרינקען א סך ביליגער.

איך האָב בעטראכט דעם מאן'ס אָבגעניצטע צורת, וועל־
כע איז געווען פונקט אזוי אָבגעניצט ווי זיינע קליידער, און
האָב איהם געפרעגט ווי אזוי אייגענטליך ער איז געקומען צו
דער שמד און איבערהויפט צו טרינקען אזוי פיעל. זיין נעזיכט
האָט פלוצלונג אָנגענומען אן ערנסטען אויסדרוק. די האלב־

האָב איך זיך געראנגעלט אפשר צעהן מינוט און בין איהר בייגעקומען, אויף דער צווייטער אָבער בין איך איינגעשלאָפען.

האָבענדיג צוקאָפענס אן איי אנשטאָט א קישען, האָב איך גע׳חלום׳ט, אז גאנץ עיגער איז א היהנער־שטייג און אלע פאסאזשירען זיינען היהנער, נאָר דער באהנ־פרעפעקט איז דער אייניציגער האָהן, וואָס שטעהט אויפ׳ן מיסט־קאסטען און קרעהט. דער גאנצער וואגזאל איז דאכט זיך געווען געמאכט פון אייער, אן אייערדיגער פאליציאנט איז ארומגענאנגען מיט א שווערד פון אייער און אן אייערנעם קיווער. יעדער באהנ־בעאמטער איז געווען אן איי, א פערשטונקענע איי... פלוצלונג האָט דער האָהן א קרעה געטאָן, עס איז אָנגעפאָהרען אן אייער־דיגער צוג און וועלענדיג ארייגקריכען אינעווייניג, האָב איך זיך פלוצלונג אויפגעכאפט.

דער זייגער האָט מיר געוויזען, אז איך האָב בלויז געשלאָפען פופצעהן מינוט. איך האָב זיך האסטיג דערמאָנט, אז איך האָב נאָך ניט „געטיפט" דעם משרת, וואָס האָט מיר פערזאָרגט מיט אזא שענעם חלום, דען וועז די אייער וואָלטען געווען שיטער, וואָלט איך זיי אויסגעזופט און עס וואָלט נאָר ניט געווען. איך האָב דערפאר האסטיג בעצאָהלט מיין פערשלאָפענעם חוב און האָב געהענדיג איבער׳ן „וואָרט־זאל" פלוצלונג דערזעהן א מאָדנע נאָז. דאכט זיך א אידישע נאָז, נאָר די וויינפערלאָך אויפ׳ן שפיץ האָבען מיר געלאָזט אין א פערלעגענהייט. די נאָז האָט מיר געגומען אינטערעסירען און איך האָב בעשלאָסען אז זי האָט דאָך א שייכות מיט אידען. צו מרעפען א אידען צוויי שעה רייזע פון קארלסבאד אין מיטען

סעל מטלטלין, פערבונדען און פערשלאָסען די טשאמעדאנעס, זיי איבערגעלאָזט אָבגעפיהרט צו ווערען נאָך קארלסבאד און האָב זיך קוים זשיפענדיג אריינגעשלעפט אויף מיין שטעקען אין ווארט־צימער.

איך בין יעצט אייגענטליך ניט מעהר געווען אין א ווארט־צימער פון א ווָאגזאל, נאָר אין אן אלטע, פערוויכערטע קרעטש־מע מיט אָרעמע פויערען און פויערטעס, ווָאס זיינען נעוועסען ארום טישלאך און געטרונקען ביער און בראנפען און פערבייסען שטיקער טרוקענע ברויט. דאָס איז ניט מעהר געווען א ווָאג־זאל אין דער זויבערער, שמעקעדיגער דייטשלאנד, ווָאו עס טומלען זיך עלענאנטע מענער און פרויען, ווָאו אלץ גלאנצט און לעבט, און קוועלט פון זיך, ניין! דאָס איז א קבצנ׳סקער, פערשימעלטער ווָאגזאל מיט אָבגעבליאקירטע, פערשמאָלצענע בעאמטע, מיט אָרימע צולאפטשעטע, פערפינסטערטע פויערען, בעהמישע פויערען. די באהנ־בעאמטע און די פאָליציי האָבען נאטירליך געטראָגען מונדירען, אָבער פון די ערגסטע סחורה און האָבען אויסגעזוהן ווי סטאטיסטען־זעלנער אין דעם נויאָר־קער אידישען אָריענטאל טעאטער עליו השלום.

איך בין צוגענאנגען צום „בופעט". ערשט איך קען די מאכלים אין מויל ניט נעמען: גערויכערטע חזירשע קעפ, פער־דעכטיגע דארע קישקע און נאָך אזעלכע גערִיכטען. ענדליך האָב איך אויסגעפונען אז מען קען דאָ קריגען אייער און ברויט מיט פוטער, איך האָב זיך געזעצט ביי א טישעל און געהויסען געבען שיטערע אייער און א בולקע מיט פוטער, איך האָב אָבער גראָד געקריגען האָרטע אייער ווי שטיינער. מיט איינע

אריינגעפאהרען אין פערלויף פון מיין נסיעה, דאס דריטע מאל, וואס איך האב געמוזט דורכמאכען דעם חיבוט הקבר פון לאזען רעוועדירען מיינע פעקלאך, צו ווייזען אז איך פיהר ניט קיין קאנטראבאנד. אויף מיינע צוויי טשעמאדאנעס האבען שוין געקלעפט די צעטלאך פון דער ענגלישער און דייטשער טא־מאזשנע און יעצט זיינען געשטאנען ארום זיי די צאל־אמט לצים פון עסטרייך. קראנק, צובראכען, פערשלאפען און זיך האלטענדיג פאר דעם ארט, וואס איז געקומען אין נאהענטער בעריהרונג מיט די באירישע אייזענבאהנ־ביינק, בין איך וויע־דער דורכגענאנגען די אונאנגענעהמע שטיקעל ארבייט, פאנאנ־דערצושפרייטען מיינע אלטע אונטער־הויזען במחילה און די זיעש, וואס זיינען שוין שווארץ געווארען אין דערוועגענס, וויע־דער האט מיר אן אביעשטשיק אריינגעשטעקט די האנד וואו זיין הארץ האט נאר געגלוסט און געפרעגט וואס איך האב דארטען, אויב דארט ליעגט ניט בעהאלטען ערגעץ טרפה סחורה...

— האבען זי טאבאק?

— ניין!

— האבען זי שנאפס?

— ניין!

עס איז מיר נאך הייסט דאס קנאפ ביטער אהן שנאפס און אהן טאבאק! א פערשלאפענער און פער'חלש'טער ווי א פערוויאנעט בלאט האב איך וויעדער צונויפגעליגט דאס בי־

זיך אין איהם צו שפּיענלען, אָבער די באירישע באהן איז געווען א חזיר־שטאל און די באיערען — חזירים.

ווי נעזאָגט האָבען מיר אפילו נעקוועטשט די דייטשע באנק זאלבע־פינפט, און זי איז דערפון אפילו א האָר ווייכער ניט געוואָרען, די באירישע באנק אָבער איז נאָך פיעל הארטער געווען. עפּעס האָבען זיי אועלכע הארטע האָלץ אין באיערען !...

אין די דייטשע וואגאָנען, וואו עס איז געווען אויסגע־שריעבען „ניכט רויכען", האָט מען טאקע ניט געריכט, דער דייטש איז א געהאָרכזאמע, געצוימטע חיה, דער באיער אָבער איז געזעסען מיט זיין פערשטונקענע ליולקע אין מויל און גע־לאָזט דעם רויך גלייך אויף דעם „ניכט רויכען". עס איז געווען אומזיסט דאָס פּראָבירען זיך זעצען אין אן אנדער וואגאָן, עס איז אומעטום געווען דערשטיקט צו ווערען פון רויך און צו חלש'ן פון שמוץ. די פרויען און קינדער זיינען דאָרט געזע־סען ווי אין א קאזארמע; אייגנעוויקעלט אין מאכאָרקע־רויך און אונגעהובעלטע קאָמפּלימענטען. איך גלויב, אז די רשעים אויף יענער וועלט טראנספּאָרטירט מען צום גיהנם אין דער באירישער אייזענבאהן.

אָט אזוי האָט מען זיך געשלעפּט דורך באיערן ביז דריי א זייגער ביי נאכט, וען מען איז אָנגעקומען נאָך דער בעהמיש־עסטרייכישער גרענין־שטעדטיל עגער, אָדער ווי די דייטשען רעדען דאָס אויס „עיגער". דאָ האָב איך זיך ערשט דער־וואוסט, דאָס איך מוז פערבלייבען אין „עיגער" ביז זעקס א זייגער אין דער פריה און דאן האָב איך נאָך קארנע צוויי שעה נאָך קארלסבאד.

דאָס איז געווען די דריטע מדינה, אין וועלכע איך בין

צעהנטער קאפּיטעל

אין איין עסטרייכישע טאמאזשנע, דאס שטעדטיל עיגער און איהר וואגזאל ביי נאכט, א זעלטענער חלום פון אייער, דאס קרעהען פון א האהן וועקט מיר אויף צו א „טיפּ", מיין בעגעגענים מיט איין ארימען משומד.

X

פון האמבורג נאך לייפּציג בין איך נאך געפאהרען ווי א שטיקעל פריץ, אבער פון לייפּציג נאך קארלסבאד האבען זיך שוין אנגעהויבען מיינע צרות. פון לייפּציג בין איך שוין ניט מעהר געפאהרען אין דער דייטשער באהן און אויך ניט מיט דעם שנעל־צוג, זאנדערן מיט דער באירישער באהן און מיט דעם פּערזאנענ־צוג און בין טאקע ארויסגעצויגען געוואָרען. אין דער דייטשער באהן בין איך, וואס אן אמת, אויך געפאהרען דריטע קלאסע, מיר האבען דארט אויך גע־קוועטשט זאלבע־פינפט א טרוקענע, הילצערנע באנק, נאר די באנק איז געווען א ריינע און דער גאנצער וואגאן — זויבער

ציגער „כשר׳ער שפייז־ווירטשאפט" פון ר„ א. ס. רייכשטראסע עקע בריל און האָב זיך פערמאטערט יאָגענדיג א פארפעל אין א פולער טעלער יויך און האָב איהם ניט געקענט כאפען... הערר ס. איז א יאָדערדיג אידעל, מיט א צוקראכען בערדעל, און א יארמולקע. ער האָט מיר פאר קיין פאל ניט געלאָזט עסען. ביי יעדער זופ האָט ער מיר געפרעגט אן אנדער קשיא. וועז איך האָב אויסגעזופט די טעלער „פארפעל" האָט ער שוין געוואוסט אפילו וועז מיין ברית מילה איז געווען, ווי מען האָט גערופען מיין קוואטער אוז וויפיעל מאל איך האָב געהאט בויך־ווייטאג אין מיין לעבען. איך האָב געוואלט עפעס עסען, אָבער ס... האָט נאָך געהאלטען אין איין פרעגען קשיות אוז איך האָב מורא געהאט איך זאל ניט פערשפעטיגען דעם צוג.

אָט אזא מפלה האָב איך געהאט אין לייפציג. וועז איך וואלט דיקטירט מיין גאנצע אווטאָביאָגראפיע פאר א צייטונג אדער א זשורנאל וואלט איך דערפון עפעס פערדיענט, אין לייפציגער כשר׳ער „שפייז־ווירטשאפט" האָב איך דאָס געטאָן אומזיסט אוז האָב נאָך געמוזט בעצאָהלען פאר די ערלויבנים צו לויפען א וועט מיט דייטשע פארפעל.

— דאנקע שען.

— ביטע שען!

TAYLOR INST.
OXFORD

אין צוואנציג מינוט ארום בין איך געפֿאהרען. דאָס וועט איז געווען שען, א הערליכער זומער־טאָג, די פעלדער זיינען געווען פול מיט שניטער: מענער, פרויען און קינדער, יונג און אלט. איך האָב ארויסגעקוקט דורכ'ן פענסטער פון וואגאָן און מיין הארץ איז געוואקסען פאר פרייד. באלד אָבער איז מיר אומעטיג געוואָרען: איך האָב צווישען די הונדערטע, טויזענדע שניטער און פעלד־ארבייטער קיין איינציגען איד ניט געזעהן... איך האָב זיך דערמאָנט, דאָס מיינע אידישע ברידער פון אמעריקא און איראָפּא זיינען צונויפגעשפּארט אין דומפּפע, שמוציגע גאסען פון דער גהעטטאָ אין פּעדלער מארק, אין שוויץ־וואַרקשטאטען און אין אלערהאנדיגע קרעמלאך. אומעטיגע געדאנקען האָבען מיך בעפאלען ווי ווילדע רויב־פויגעל און געפּיקט שטיקער נשמה. איך האָב זיך געפרעהט וואָס די באהן איז געקומען צו א סטאציע און איך האָב פערגעסען די פריהערדיגע מחשבות...

אין אבענד, ארום זעקס א זייגער, בין איך געקומען נאָך לייפּציג. איך האָב געהאט א פּאָר שטונדען צייט אין האָב זיך האסטיג ארויסגעלאָזט אין שטאָדט זוכען אידען. איך האָב נאָך אלס קינד געהערט רייד־ענדיג ווי מען פאָהרט אין לייפּציג האנדלען. הונדערטע אידישע לעגענדען פון סוחרים זיינען פערבונדען מיט לייפּציג. א געקיווערטער פּאָליציאנט נעבען באירישען וואָגזאל, וואו איך האָב אויסגעשטיגען, האָט מיר געזאָגט איך זאָל נעמען די אָמניבוס נומער 2 און פאָהרען נאָך די „בריל", דאָרט וואוינען די אידען.

אין פופצעהן מינוט ארום בין איך געזעסען אין דער לייפּ־

ווי ווייט דער דייטש האָט פערשטאנען מיין וויץ, קענט איהר זעהן דערפון, וואָס ער האָט מיר פערזיכערט אויף זיין עהרענוואָרט, אז דער הונד טרינקט ניט קיין בראנפען און קיין ביער, און איך דארף זיך ניט מטריח זיין... איך האָב א שמיי־כעל געטאָן און בין אוועק מראכטענדיג: פאר וועמען האָט אייגענטליך סאפיר, דער בעריהמטער דייטשער הומאָריסט, גע־שריעבען זיינע וויצען?

די צייט האָט זיך שנעל אוועקגערוקט און איך בין וויעדער געווען אויפ'ן וואגזאל, מענשען האָבען דאָרט געטומעלט און געראַשט נאָך מעהר ווי אויף דעם נויאָרקער גרענד סענטראל דעפּאָ פון די 42טע סטריט, און וואו מען איז געגאנגען האָט מען געהערט „דאנקע שען", „ביטע שען", „ביטע שען", „דאנקע שען". איך האָב א פרעג געטאָן א באהנ־בעאמטען דורך וועל־כער טיר איך דארף נעהן צו דער לייפציגער באהן, — און מחשבות'ן, איך בין געפאָהרען פון האמבורג נאָך קארלסבאד ניט דורך בערלין זאָנדערן דורך לייפציג, — דער בעאמטער האָט מיר זעהר העפליך געענטפערט, מיט א שמייכעל זאָגאר. ער האָט אויך באלד ארויסגענומען פון קעשענע א ביכעל און מיר געווייזען, אז איך האָב נאָך צוואנציג מינוט צייט און איך קען נאָך טרינקען דערווייל א גלאָז ביער און אז ער אליין איז אויך קיין הונד ניט און קען נאָך ארונטערלאָזען א „זיידעל" „ווירצבורגער", אדער „פילזנער". איך האָב פערשטאנען, אז דאָס שמעקט מיט א „טיפּ" און איך האָב דאָס איהם דערלאנגט.

— דאנקע שען!

— ביטע שען!

אויסער סאָלדאטען מכל המינים האָט אויך האמבורג שע־
נע און פּרעכטיגע געשעפטען און גרויסארטיגע געביידען. איך
האָב גרויס חשק געהאט אויסצוגעפינען דעם אָרט, וואו היינריך
היינע האָט אַ מאָל געהאלטען א באנק־געשעפט, אין וועלכען
ער פלעגט, אָנשטאָט געשעפטען, מאכען לירישע ליעדער, נאָר
פרעגען א דייטשען זשאנדאר אויף היינען איז שוין א שטיקעל
ריזיקע, דען דאָ וואָלט שוין קיין ענגליש אויך ניט געהאָלפען.
ער וואָלט גלייך געזעהן אז איך בין א איד און וואָלט מיך אָב־
גע׳פּטר׳ט מיט א תירוץ.

וואָס מיר איז זעהר שטארק געפעלען געווארען זיינען
געווען די פּעדלער־וועגעלאך געפיהרט פון הינד. דער הונד
פיהרט דאָרט דעם וואָגען מיט סחורה און דער סוחר געהט און
האלט די לייצעס. דאָס איז טאקע פּראקטיש. ביי אונז אין
אמעריקא מאכען די הינד א לעבען בלויז פון בילען אין דייטש־
לאנד אָבער איז א הונד קיין יחסן ניט; ער מוז ארבייטען,
בייטאָג דארף ער שלעפּען א וואָגען און ביינאכט — בילען...
אין מאָנארכישע לענדער איז אפילו א הונד ניט פריי... איך
בין צוגעגאנגען צו א וואָגען מיט פרוכט, האָב געקויפט א האלב
פונט קארשען, האָב „געטיפּט" דעם פּעדלער פאר׳ן פערקויפען
מיר זיין סחורה און בין געבליבען שטעהן אין גרויס פערלע־
גענהייט.

— וואָס דיינקען זי זאָ, מיין הערר? האָט מיך דער מאן
פון די פרוכט געפרעגט.

— איך דיינק, האָב איך איהם ערקלערט, אויב איך דארף
דעם הונד געבען אויף „טרינק־געלד" אָדער ניט.

איך האָב פערשטאנען אז דאָס בעהאנדעלט מען אזוי שען אמע־
ריקא, אָבער ניט מיר און אז מיט אן אָרימען רוסישען איד
מיט א טלומאָק אונטער'ן ארעם וואָלט מען אנדערש נע'טענה'ט.
איך האָב דערפאר געקוואָלען פון זיך אליין וואָס איך האָב
אָנגעפיפט דייטשלאנד, און איהר געמאכט גלויבען, אז איך
פערשטעה ניט איהר לשון.

אויפ'ן קאר איז גראד געשטאנען א יונגערמאן, וועלכער
האָט געקענט ענגליש און הערענדיג דעם זשאנדאר'ס טענות
האָט עה מיר ערקלערט, דאָס וועז דער קאָנדוקטאָר וועט מיר
העלפען ארונטערנעמען מיין טשעמאָדאן זאָל איך איהם געבען
עטליכע פעניג א „טיפ", וויל דאָס איז דאָ די כאָדע. איך
האָב דעם יונגען מאן געענטפערט, אז דייטשלאנד זאָל בעסער
אויסגעבען קנאפער אויף זעלנער און בעצאָהלען מעהר איהרע
קאָנדוקטאָרס וועלען זיי פערשפאָרען פערוואנדלען די קארס
אין צדקה פושקעס.

אויפ'ן וואגזאָל האָב איך אָבער אויסגעפונען, אז מען קען
זיך ניט אויסקויפען אין אייראָפּא פון „טיפס", „טרינק־געלד",
און אז אין דייטשלאנד טרינקט מען טאקע. ביי מיר איז דאן
רעכט געווארען דאָס ווילהעלם אליין וואָלט אויך געגומען א
„טיפ" דערפאר, וואָס ער איז קייזער. איך האָב נאָך געהאט
גאנצע דריי שעה צייט צו וואַרטען אויף מיין צוג און אָבגעבענ־
דיג מיינע זאכען אויף באגאזש און בעצאָהלענדיג דערפאר א
קרימינאלע טאקסע האָב איך „געטיפט" דעם בעאמטען אין
שליפעם מיט פינף פעניג, פאר'ן ארויסגעבען מיר א טשעק אויף
מיין ביסעל ארעמקייט און בין ארוים א קוק טאָן אויף האמבורג.

נען קיווערס, שליפעם, שווערדען, שווערדלאך, שפּאָרען און טויזענדער אנדערע זעלנערשע מכשירים"! איך האָב א קלער געטאָן וואָס פּאר א פּנים אמעריקא קען האָבען אין א מלחמה מיט דער געקיווערטער דייטשלאנד, ווי די רעפובליק וואָלט ממש דערטרונקען געוואָרען אין מעשענע קנעפּלאך. אָבער איך האָב זיך באלד בערעכענט, אז די גבורה ליגט ניט אין קיווער און ניט אין עפּאָלעטען און האָב זיך עפּעס ווי מעכאניש א טאפּ געטאָן ביי דער בוזים קעשענע, וואו עס זיינען געלעגען מיינע בירגער־פּאפּיערען...

איך האָב אָבער ניט געקענט לאנג קלערען, דען זייענדיג 9 טעג אין דער וועגענס מיעד, מאט און צובראָכען האָב איך זיך גאייילט ניט צו פערזאמען דעם צוג, און קומען וואָס גיכער אויף אן אָרט. איך האָב זיך דערפּאר געוועגדעט צו א זשאנ־דאר און אויף להכעים זיין בלישטשעדיגע דייטשע גארדעראָב האָב איך גראד געפרענט אין ענגליש אויף דעם האמבורגער וואָקזאל. וועו איך האָב איהם געזאָגט דאָס וואָרט אמעריקא איז ער געוואָרען אזוי וויך און העפליך, אז איך האָב שיער, שיער נעמיינט דאָס א זשאנדאר איז א דזשענטעלמאן. ער האָט מיך באלד אליין צוגעפיהרט צו דער ריכטיגער קאר, האָט ארויפגעשטעלט מיין טשעמאָדאן און אָנגעזאָגט דעם קאָנדוק־טאר למה"ש ער זאָל מיך אראָבלאָזען נעבען באהנהאָף, אראָב־נעמען פאר מיר מיין פּעקעל און מיר וויזען וואו צו געהן, וויל איך בין א דאָפּעלטע קאליקע: איך געה מיט א שטעקען און פערשטעה ניט קיין דייטש. דאן האָט ער גענאכט א פער־בייג און איז אוועק. מיר האָט דער שכל ניט אויסגעקריינקט,

ניינטער קאפיטעל

דייטשלאנד דאָס לאנד פון זעלנער, די ראָלע פון הינד אין אַמעריקאַ און אייראָפּא, אַ דייטש, וואָס פערשטעהט ניט קיין וויץ, אַ כשרה רעסטאָראנט אין לייפּ־ציג, איך לויף אַ וועט מיט פאַרפעל.

IX

פרייטאָג דעם 9טען יולי אין דער פריה בין איך אָנגעקומען אין האמבורג און בין נתפּעל געוואָרען, קוקענדיג וואָס פאר א שענע קאזארמע דייטשלאנד איז. וואו איך האָב נאָר געוואָרפען א בליק האָב איך בעגעגענט סאָלדאטען. איך בין, דאכט זיך, געגאנגען פריי דורך די גאסען און האָב זיך דאָך געפיהלט ווי אין א לאגער. איך האָב ניט מעהר געאטהעמט די לופט פון א פריי לאנד, זאָנדערן די שטיק־לופט פון הערשאפט. איך האָב ענדליך דערזעהן, אז איך בין געקו־מען אין אייראָפּא.

„אין דייטשלאנד" — האָב איך מיר געקלערט — „קענען מענשען קיינמאָל ניט ליידען פון מאנגעל אין מלאכה. ווען מען זאָל דאָרט נאָר פאבריצירען סאָלדאטסקע קנעפּ וואָלטען אלע דייטשען געדארפט האָבען גענוג ארבייט. היינט וואו זיי־

געשווארצט אמעריקא, אבער דא איז די שיף אריין אין האפען און ער האט געמוזט אונטערברעכען זיינע ארגומענטען. וען ער האט געענדיגט האב איך איהם איבערראשט מיט דער ער־קלערונג, אז איך בין פאלשטענדיג איינפערשטאנדען מיט איהם און פערזיכערענדיג, אז איך וועל זיינע ווערטער איבערנעבען דעם אמעריקאנער פאלק, האב איך געדריקט זעהר פריינדליך זיין האנד און בין אריין אין האמבורג.

ביי דער שטילער, רוהיגער עלבע, ניט ווייט פון דעם גרוי־סען וועלט־פּאָרט האמבורג, האָט זיך דזשאהן ד. ראקפעלער אויפגעבויט אן „אויל רעפיינערי". דאָ האָט דער דייטשער סוחר געפונען א געלענהייט מיר צו נעמען דעם לעבער, זיך אַברעכענען פאר מיין מיינונג וועגען ביסמארק'ן. ער האָט מיר אויסגערעכענט דעם גאנצען יחוס פון די אמעריקאנער טראָסטס, זייער אריינווארפען אמעריקא אין איהר יעצטיגען פינאנציעלען און עקאָנאָמישען קריזים. ער איז ניט געווען קיין „גרינער" און געוואוסט וואָס ער רעדט און דער ענגלישער גלח האָט איהם צוגעצימבעלט צום טאקט. — אמעריקא איז די רייכסטע לאנד אין דער וועלט, — האָט דער קויל־ען־הענדלער געזאָגט — ניט אזוי וואָלט זי יעצט אויסגעזעהן וועו ניט איהר גנבה'שע טראָסטס, וועלכע זיינען דאָרט די אייניציגע רע גיערער. דאָס אמעריקאנישע פּאָלק איז אן עזעל וועו ער לאָזט זיך אזוי פיהרען פאר'ן נאָז פון א באנדע פרעכע רויבער. זיי בע'גזלן'ען די מדינה און קויפען דערמיט אָב אלע אונזערע פערפוילטע און אויסגעשפיעלטע זאָגענאנטע „אדעלייט" מיט צווייפעלהאפטע און פערצווייפעלטע מיטלען, אייער געלד, איהר דומע אמעריקאנער שטים פיה, בלייבט ענדליך דאָך ביי אונז אין אירלאנד. וועו איהר האָט שוין נאָר ארבייט און „פּראָס־פּעריטי" ארבייט איהר פאר אונז, פאר דייטשלאנד, ענגלאנד, עסטרייך און פראנקרייך. באלד וועלען ביי אייך פּארקומען די וואהלען פאר פרעזידענט, וועמען וועט איהר ערווועהלען וועו ניט אן אנדער גנב פון דער זעלביגער טראָסט באנדע?

וועו וויים ווי לאנג דער דייטשער קויל־מאן וואָלט אזוי

קעל", וואו שעקספּיער שטעהט ווי א הימעלשער פּראַנט, אַנ־
געשפּאַרט אָן זיין שרייב־טיש מיט א קלאָרע מארמאָרנע פּען
אין האַנד און קלערט... איך האָב געזעהן די עפּיטאפּס, ביום־
טען און סטאטוען פון באיראָן און בען דזשאנסאָן, און מור,
און דיקענס און נאָך, און נאָך, וועל קען זיי געדיינקען!

איך האָב דאָרט געזעהן א קאָלאָסאל סטאטוע פון לאָרד
ביקאָנספּיעלד אויסגעשניטען פון ווייסען מארמאָר אין א לאנגען
פּירסטליכען מאנטעל ביז דר'ערד און א טיף־קלוגען, אידישען
געראנק ארום זיין גרויסען, הויכען שטערען. איך האָב א קוק
געטאָן אין געראנקען אויף דעם גרויסען איד, מענש, דיפּלאָ־
מאט און דיכטער און ביסמארק'ס סטאטוע האָט מיר אויסגע־
זעהן ווי א קארליק...

אונזער שיף איז דערווייל אלץ ווייטער געגאנגען און די
פּאנאראמא פון בערג, פּאלאצען, פערגניגענס פּלעצער, רעס־
טאָראנטען און גערטנער האָבען זיך אויפגעוויקעלט פאר די
אויגען ווי א כשוף. נאָר אין מיטען פון אָט די אלע שענהיי־
טען ביים רעכטען זוים פון דער עלבע האָט זיך פּלוצלונג ענט־
דעקט א רייהע מיט פאבריק־געבוידען און א הויכער קוימען,
וועלכער האָט זיך גאנץ געמיטליך גערויכערט, ניט קימערענדיג
זיך פאר קיינעם, לאָזענדיג זיין געדיכטען רויך אויף די בערג,
וואו די שענע הייזער שטעהען... וועז איך האָב זיך דערוואוסט
וואָס דאָס איז פאר א פאבריק האָב איך זיך אויפגעהערט
וואונדערען אויף איהר חוצפּה: דאָס איז געווען א צווייג פון
אונזער אמעריקאנער בעוואוסטען פערשלינגענדען, רויבערשען
און קרימינעלען סטאנדארד איל טראָסט.

גלאנציגער פליך איז געווען א הימעל פאר דייטשלאנד און א „באלף מחילות" פאר דער וועלט...

דער דייטש האָט ארָאבגעשלונגען מיין בעמערקונג מיט די געפאסטע קאלטקייט פון א סוחר, אבער אין דעם גלח האָט זיך אָנגעצונדען א פעטשערע פון הנאה, ער האָט דאָס ניט צו־פיעל ארויסגעוויעזען, דען זייענדיג א פרעדיגער אין האמבורג, האָט ער שוין געהאט פריהער ערקלערט, קומען איהם אָפטמאָל הערען דייטשען, וועלכע פערשטעהען ענגליש. ער וויל דער־פאר לעבען בשלום מיט אלעמען — דאָס איז „ביזנעס", גע־שעפט, נאָר הערענדיג מיין מיינונג וועגען ביסמארק'ס סטאטוע האָט ער מיר א פרעג געטאָן אויב איך בין געווען א מאָל אין לאָנדאָן. וועו איך האָב געזאָגט „יאָ", האָט ער מיר געפרעגט אויב איך האָב בעזוכט די „וועסטמינסטער עבבי" און געזעהן דאָרט די סטאטועס פון ענגלאנד'ס גרויסע לייט.

דער נאָמען וועסט מינסטער עבבי, דיעזער גרויסער וועלט־מאָנומענט פון אונשטערבליכקייט, האָט ערוועקט אין מיר א געפיהל פון אכטונג און רעספעקט צו אלט ענגלאנד, צו איהרע גאונים און משוררים, וואָס וועלען אייביג לעבען. איך האָב זיך דערמאָהנט אָן מיין וויזיט אין לאָנדאָן מיט אייניגע יאָהר צוריק, אָן מיין בעזוך אין דער היסטאָרישער פראָטעסטאנטישער קאטעדרע, די מוטער־קירכע פון ענגלאנד, וועלכע איז אייגענט־ליך א מוזעאום פון סטאטועס, מאָנומענטען, עפיטאפס און קברים; און וועלכער איז איינער פון די הויפט צענטערס פון דער גרעסטער שטאָדט אין דער וועלט, וואָס ציהט צו צו זיך די אויפמערקזאמקייט פון בעזוכער. איך האָב זיך דערמאָנט אָן דעם בעריהמטען „פאָעטס קאָרנער", דער „פאָעטישער וויני־

געקוקט פון א ים בעיאהרענטע בוימער, זקנים, די פאנטאסטישע שלעסער פון די אמאליגע דייטשע ריצארעס און קריעגער. די אנטיק־וואר אומעטיגקייט פון געשיכטע האט געשוועבט אויף זייערע פערעלטערטע טהורעמס. א לאנג־פערלאָרענע וועלט מיט איהרע ליעבעס געשיכטען און עהרען־מלחמות, מיט טויזענדע שענע, קינדיש־נאאיווע און שרעקענדיגע מעשה'לאך האבען פון דאָרט ארויסגעוואונקען. איך האב געזעהן אז מיר האבען דאס אלץ אריבערגעלעבט...

מיר זיינען פארביי געפאהרען „קאיזער ווילהעלם'ס פרי־וואט קאנאל" דורך וואנען זיינע יאכט־שיפען געהען אריין גלייך נאך קיעל. דער דייטשער סוחר האט מיר געוויזען דעם פירסטליכען שלאס, וואו דער דייטשער רייכס־קאנצלער גראף פאן בילאו איז געבאָרען געוואָרען און די גרויסע, וואונדער־שענע גיטער וואס בעלאנגען צו איהם. איינע פון די מערק־ווירדיגסטע זאכען אבער איז געווען א קאלאסאל סטאטוע פון ביסמארקען, וועלכע האט זיך ריעזענ־הויך אריבערגעהויבען איבער אלע שלעסער און געביידען פון דעם גאנצען געגענד ארום.

— דאס איז די ביסמארק סטאטוע, האט דער דייטש גע־זאגט און אויף זיינע ארויפגעקאמטע, קליינע, בלאנדע וואנצעם האט געוהט די דייטשע שכינה, ער וואר איין גראססע מאן, האט ער גלייך צוגעזעצט.

איך האב זיך ניט געקענט אנדערש חעלפען ווי מודה זיין און האב איהם גלייכצייטיג ערקלערט אז ביסמארק'ס דריי האר, וואס ער פלענט האבען אויפ'ן קאפ, זיינען געווען א רמז אויף דריי זאכען: חכמה, מוט און רשעות און אז זיין גרויסער,

נעביידעם איז קיין רייד ניט, דאָס זעהט מען פאר די אויגען ניט אָן. איך בין דורכגעפאָהרען זיעבען שעה מיט'ן שנעלצוג דורך ענגלאנד און האָב אויך קיין הילצערנע הויז ניט בעמערקט. עס איז מויער און מויער אָט וואו מען וואַרפט נאָר א בליק; עס איז ניט ווי ביי אונז אין אמעריקא, וואו כמעט אלע פּאַרם־הייזער זיינען אויפגעשלאָגען פון ברעטער. אָט טאקע צוליעב דעם אליין איז מיר איינגעפאלען, אז מיר האָבען מן הסתם מעהר העלצער און פלעקער צווישען די יענקים...

די עטליכע פּאסאזשירען, וואָס האָבען זיך געפונען אין זאלאָן פון דער „אָלדהאם" זיינען אלע ארוים אויפ'ן דעק. אפילו דער קראנקער דייטש אויך, נאָר ער איז עפעס פערקרא־כען אין א ווינקעל. נעבען מיר איז געשטאנען פון איין זייט א יונגער האמבורגער דייטש, א רייכער הענדלער פון קוילען און פּאטראָליום, און פון דער אנדער זייט — אן ענגלישער גלח, וואָס וואוינט אויך מיט זיין פאמיליע אין האמבורג און איז דאָרט דער פּרעדיגער אין דער ענגלישער רעפאָרמירטער קירכע. ביידע זיינען געווען זעהר אָרענטליכע מענשען און גרויסע פּאטריאָטען פון זייערע פאטערלענדער. דער קוילען־הענדלער האָט געקוואָלען פון האמבורג און דער גלח האָט גע־זוכט צו פערטיידיגען די בלאָטעם פון גרימזבי. דער דייטש האָט זיך געשמאָלצען פאר נחת וועז ער האָט געזעהן מיין בע־גייסטערונג פון די ראָמאנטישע סצענעס פּאזע דער עלבע, און דעם ענגלישען גלח האָט דאָס געערגערט. איך בין אין מיטען וואסער געשטאנען צווישען צוויי פייערען.

עס איז געווען פון וואָס זיך צו בעגייסטערען.

אויף די הויכע, גרינע שמייכלענדע בערג האָבען ארוים־

געווען אזוי שטום ווי די „סי גאלם" פון אירלאנד, וואם האבען אונז מקבל פנים געווען אין קווינסטאון, פון יענע האט מען א ווארט ניט געהערט... די דייטשע ים־פויגלאך אבער האבען נאך זייער „לשון" ניט פערלאָרען... זייער קאזער איז א פלוי־דערזאק און זיי האבען אויך געפלוידערט...

דאם וואסער פון ביידע זייטען שיף איז געווען בעשפריצ־קעלט מיט קלייניע פישער־שיפלאך. פאר זונ־אויפגאנג האט מען נאר געזעהן זייערע פייערלאך, וואם האבען ווי פייער־פליענען א בלישטש געטאן און פערשוואונדען; יעצט אבער האט מען זיי אליין געזעהן אין גאנצען און דאם הארץ איז פול געוואָרען מיט פרייד. איך האב געבענשט פון טיעפקייט פון מיין נשמה די ארעמע, אונבעשיצטע צו שטורם, געוויטער, און געפאהר אויסגעזעצטע מענשען אויף די דאזיגע שיפלאך. איך האב געבעטען עם זאל זיי חלילה קיינמאל קיין סיבה ניט געשעהן.

וואם נעהענטער מיר זיינען צוגעקומען צו האמבורג, אלץ פרעכטיגער, ערהאבענער, ראמאנטישער איז דאם געוואָרען. לינקס האט זיך געצויגען א גאנצע שורה מיט קונסטפאלע, בע־צויבערענדע מויערען, געבויט לויט די געשמאקסטע פלענער פון ארכיטעקטור. דאכט זיך דער שטריינג גאטישער, עכט־דייטשער סטיל נאר צוגעמישט מיט א מאדערנע געמיט־פוצונג, א מין קינסטלערישען „כאפ", אן איינפאל, אן המצאה'לע. עפעס א קוימענדעל, וואו מען ריכט זיך נאר ניט אויף איהם, א טהירעל ביים שפיץ דאך; א מאדנער פענסטעריל מיט צוויי האלב־רונדע לאדענדלאך נאר אן א זייט, דאכט זיך נאר אויסען וועג און דאך אזוי שען, א מחיה אנצוזעהן. פון הילצערנע

אכטער קאפיטעל

די ראמאנטישע ברעגען ארום די עלבע, א טעגה מיט צוויי פאטריאטען, ביסמארקס קאלאמאל סטאטוע אין די וועסטמינסטער עבבי אין לאנדאן, חרפות פון סטענדארד אייל טראסט.

VIII

דעם 9טען יולי בעגינען האט מען שוין געזעהן די גרינע, ראמאנטישע ברעגען פון דייטשלאנד. עס איז געווען א הערליכער בעגינען. דער וועטער פריש, קיהל און ערקוויקענד. דער הימעל איז נאך געהאנגען פער'חלום'ט אי־בער דעם האלב פערשלאפענעם פאדוואסער. דער מאדגען האט זיך נאך געריבען די אויגען, אבער עס האט זיך שוין געפיהלט דאס קומען פון א גאלדענעם זומער־טאג.

און א גאלדענער טאג איז דאס געווען.

די זון איז ארויסגעטרעטען אין א גאלדענעם שלאפראק, בעפוצט מיט רויטע שניר. זי איז אויפגעגאנגען ניט אנטקע־גען אונז נאר אן א זייט, צו אמעריקא צו... א גאנצע קחלה מיט ים־פויגלאך האבען זיך א לאז געטאן צו דעם „אלדהאם" און האבען ארויסגעבען מאדנע קלאנגען. זיי זיינען ניט

געזאנג פול מיט אלע טעמ'ן. עס איז צוגאנגען איבער אלע גליעדער און מיר האָט זיך נאָר געפרעגט די גרויסע שאלה: ווער האָט שענער געזונגען, דער קאנאריק פון דיסעלדאָרף, אָדער זיין פרייַנד פון דער „אָלדהאם"; ווער פון זיי ביידען האָט געשאפען א שענערע „נאָרד זעע"? איך האָב איבערהויפט געפונען א גרויסע שייכות צווישען דעם אידישען לירייקער און דעם פויגעל: ביידע האָבען זיי געזונגען אין גלות...

איך בין מעהר ניט געלעגען. געקרעפטיגט ווי פון שטארקען וויין האָב איך זיך אויפגעהויבען פון מיין אָרעמען געלעגער, זיך ארומגעוואשען און בין ארויס אויפ'ן דעק. דאָס וואסער איז געווען ווילד. שוים האָט זיך געגאָסען ביי די כוואליעס פון די מיילער ווי ביי משוגענע הינד. די שיף האָט זיך געדרייט, געבויגען אין אלע זייטען. א בעזער איבעל האָט מיר געשלאָגען צום הארצען. איך בין וויעדער אראָב אונטען און האָב זיך אוועקגעלייגט.

פארנאכט איז שטיל געווארען. די זעע האָט זיך בערוהיגט, די שיף האָט זיך ניט מעהר געשליידערט. איך בין ארויף אויפ'ן דעק און האָב זיך ערשט דערוואוסט, אז אין צווישענדעק פון דיעזער שיף גענינען זיך ביז פיער הונדערט גוים און איין איד, וואס פאָהרען פון אמעריקא צוריק אהיים. איך בין געבליעבען אויפ'ן דעק ביז שפעט אין דער נאכט.

איך בין געווען קראנק און דער דייטש, וועלכער איז צופעליג געלעגען איבער מיר, איז אויך געווען קראנק.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין מיין לעבען, וואָס איך בין געלעגען אין חלשות צוגעדעקט מיט א קראנקען דייטש. יאָ, דער דייטש איז קראנק געווען, ער האָט געקרעכצט און וועז איך האָב איהם געפרעגט ווי ער פיהלט, האָט ער זיך פלוצלונג צולאכט...

דאָס האָט מיך שוין פערדראָסען און האָב געטראכט: לאָך, לאָך, אבי דו קריינקסט, דו נידערטרעכטיגער אנטיסעמיט. קריינק אויס די „נאָרד זעע" אין וועלכער א איד האָט פערמאָגט דיין שפראך. „באָקום" זאָלען דיר ארויס די ערהאלטענע פערזען, וואָס בעצויבערען דיין ליטעראטור, דו געמיינער, אונדאנקבארער לעבער־וואורשט פרעסער און לאגער ביערזויפער. האָסט זיך אָנגעפאקט אומזיסט מט אונזער עהרליכע, אידישע פראצע, מיט אונזער געניום, טא קריינק כאָטש דערפאר עטליכע שטונדען, מיר זיינען שוין זעע קראנק אזא לאנגע צייט...

וער וויים ווי לאנג איך וואָלט געלעגען אין אזעלכע געדאנקען וועז ניט דער קאנאריק, וועלכער איז געשטאנען אין קליעטקע אויפ'ן טיש פון זאלאָן. די שיף איז פלוצלונג געשוואומען אין א ים פון צוקערדיגע טרעלען. איך האָב נאָך קיינמאָל אזא געזאנג ניט געהערט. וער וויים וואָס דער קליינער, געפליעגעלטער זינגער האָט געפיהלט אין זיין ענגע שטיוגעלע אויפ'ן מיטען ים? זיינע געגריזעלטע, אין האָניג־גטונקטע טענער האָבען זיך געגאָסען און געגאָסען ווי א ריינע נשמה'דיגע תפילה. דאָס איז געווען א מין הימעלשער מן'

און דעם „טערק" אריינגערעכענט. איך בין אין דעם דאזיגען דאמפּפער געפּאהרען ערשטע קלאסע, ווייל קיין צווייטע איז ניט געווען. יעדעס מאל, ווען איך בין אריין אין „זאלאן" האב איך זיך געמוזט אויפּבויגען און האב עפּעס אזוי ווי מורא געהאט זיך שטארק אנצושפּאנען אויף מיין שטעקען די שיף זאל ניט אונטערגעהן... ארומשפּאציערענדיג אין אט די ערשטע קלאסע האב איך זיך דערמאנט אן דעם עולם'שען וועלט, אז עס איז „בעסער צו זיין א'ן ארימאן אין פּעטערסבורג איידער א קציין פּאפּעטויץ". איך האב זיך בלויז געקוויקט מיט חלשות, אז איך וועל ניט לאנג זיין א ערשטע קלאסע פּאסאזשיר און זיך אויפּבויגענדיג ווי א פּראנע צייכען בין איך מיעד און דער־שלאגען אריין אין מיין „סטייטרום" שלאפען.

די „אלרהאם" האט אבגעדאמפּפט נאך האלבע נאכט, נאר איך האב דאס ניט געהערט. אויף מארגען האב איך געהאט די זעע קראנקהייט. וואס עס איז ניט געשעהן אויפ'ן אקעאן איז געשעהן אויף דער נארד זעע. איז דאס געווען די שולד פון דער שיף אדער פון וואסער? איך וויים נאר איין זאך. איך האב שטארק פּאראיבעל געהאט אויף דעם משורר פון דער „בת מלכה שבת", וואס ער האט אזוי שען בעזונגען א ים, אויף וועלכען מיר נעהמט אן א ברעכען קוקענדיג...

דער משרת פון זאלאן האט מיר אבגעפּוצט די שיף, אבער ווער האט זיי נעדארפט? איך בין געלעגען ווי א ניט־דערקוילע־טער כפּרה האהן. וועז דער זעלביגער משרת האט מיר א טאפּ געטאן מכח פּריחשטיק, האב איך איהם אנגעקוקט וי א משוגענעם.

זיבעטער קאפיטעל

איך בין א ערשטע קלאסניק, דעם דייטש׳ס היסטעריישער געלעכטער, היינריך היינע און דער קאנאריק, א שטורמדיגער ים.

VII

דער האפען פון גרימזבי איז אייגענטליך נאר א קינדערשפיעל אין פערגלייך מיט די ריעזינע ענגלישע האפענס פון ליווערפול און סאוטהעמפטאן. גרימזבי און הולל זיינען צוויי שטעדט, צו וועלכע קיין גרויסע שנעל־דאמפפערס קומען ניט צו, עס איז דערפאר קיין וואונדער וואס די „אלדהאם", אין וועלכע איך האב אויסגעשטיגען, איז געווען א „מפיל" איז פערגלייך מיט דער „קאמפאניא". מען קען ניט פערגלייכען א שטאלענעם וואלפיש, וואס שווימט דורך טויזענדע מיילען אין אטלאנטישען אקעאן צו א׳ן אייזערנע סטינקע, וואס פלושקעט זיך בלויז עטליכע שעה אין א לוזשע...

די „אלדהאם" איז געווען א מין אנדרוגניס שיף: האלב־פראכט און האלב פאסאזשירנע. אין נאנצען האט זי קוים געהאט פלאץ פאר א דרייסיג, פערציג זאלאן־פאסאזשירען. דאס מאל אבער זיינען דארט נאר געווען צעהן, שוין דעם דייטש

— מעשלאנקע און זויער מילך, האָב איך איהם ערקלערט, דאָס איז זעהר געזונד צום מאָגען...

מעהר האָב איך ניט געדארפט. דער דייטש האָט אָנגעהויבען לאכען אין גרימזבי, האָט ער געענדיגט אין האמבורג. נאָך הער איך זיין זעלטענעם געלעכטער און מיר דאכט, אז ער וועט אזוי לאכען ביז אין זיין טרפה'ן טויט אריין. סיי ווי סיי, איך בין מיט דעם שונא ישראל צוריק געקומען צום האפען, וואו אונזער שיף איז געשטאנען.

דינ אין שטאדט, האָט מיר דער דייטש דוקא געשלעפט אין א שיינק טרינקען ביער און וועז איך האָב איהם געזאָגט, אז טערקען טאָרען ניט טרינקען קיין ביער האָט ער מיר כאָטש געוואָלט פונדעוועז מיט וויסקי און וועז איך האָב איהם ערקלערט, אז א טערק טרינקט קיין בראנפען אויך ניט, האָט ער אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָר אויגען, אז איך בין צוציטערט געוואָרען.

— אלזאָ טרינקסטו גאָר ניט, האָט ער געזאָגט צו מיר אונצופריעדען, דאן זייט איהר, טערקען, אזוי שלעכט ווי די פערדאמטע אידען, זיי טרינקען אויך ניט, דאן מוזטו האָבען גענלד...

די לעצטע בעמערקונג איז מיר שוין גאָר ניט געפעלען, א אונבעקאנטער דייטש שלעפט מיך אין גרימזבי ביי נאכט, ניט ווייט פון די דאקס, וואו עס געפינען זיך שכור'ע מאטראָזען און אלערהאנד פערדעכטיגע מענשען, אין א שיינק טרינקען און דערצעהלט מיר, אז איך מוז האָבען גענלד. איך האָב זיך גענומען ארומקוקען אויב מען זעהט א פּאָליציסט, האָב דאָס אָבער געמאכט מיט א מינע, אז מיין „חבר" זאָל ניט מערקען, אז איך האָב מורא פּאר איהם.

דער כלל, זעהענדיג, אז אזא „טערק" ווי איך מיט א דייטש אן אנטיסעמיט זיינען קיין פּאָר קלייד ער ניט און אז איך האָב אין גרימזבי'ס בלאָטעם שוין געגוג ארומגעקראָכען, האָב איך געגומען געהן האסטיג צוריק צום שיף. דאָך אום ניט שולדיג צו בלייבען דעם דייטש קיין ענטפער אויף זיין פריהערדיג בעמערקונג, האָב איך איהם געזאָגט, אז טערקען טרינקען אויך.

— וואָס טרינקט איהר דען? — האָט ער מיך געפרעגט פערוואונדערט.

די גאנצע צייט, וואס דער דייטש איז מיט מיר געגאנגען איבער די קויטיגע גאסען פון גרימזבי האט ער געהאלטען אין איין שילטען די אידען. ער האט זיי געשאלטען אין ענגליש, אין שלעכטע ענגליש דערצו, אין דייטשע ענגליש, וואס האט געקלונגען זעהר קאמיש. וואו ער האט דערזעהן א קראם מיט א אידישען נאמען פון אויבען, האט ער געמאכט א ענגליש־דייטשען „מי שברך". איך האב געלאכט אין זיך און האב ניט געוואלט צושטערען מיין בעגלייטער זיין זיסען פערגניגען און ניט פערוואנדלען זיין טעות אין א טרויעריגע ווירקליכקייט. איך וויים ניט פארוואס דער דייטש האט מיר אנגענומען פאר אן אראבער, א טערקישען אונטערטאן, איך האב איהם אין דעם טעות געלאזען.

— דו ביסט, זעהט זיך, אן אראבער, האט ער צו מיר געזאגט אין ענגליש, וועז מיר זיינען ארוים פון באהן און אריין אין שיף. (ער איז אויך געפאהרען נאך האמבורג) — דו בעלאנגסט צו טערקיי, האט ער פארטגעזעצט.

— נעווים, האב איך איהם געענטפערט, — דו הערסט דאך, אז איך רייד ענגליש ווי א טערק... דער דייטש איז צופריעדען געווען.

— די טערקען און אראבער, — האט ער צו מיר געזאגט, — זעהען אוים ווי אידען, אבער זיי זיינען ניט אזוי שלעכט ווי די אידען, וועלכע זיינען א שרעקליכע באנדע.

איך האב געשמייכעלט א ביטערען שמייכעל. „זאל כאטש זיין אין אראבער" האב איך געטראכט, „א טערק, א ציגיינער, א ווילדער נאמאד, וואס לעבט פון מארד און רויב אין די טעפעס און געווילדען פון אפריקא, אבי ניט קיין איד... זייעכ־

זעקסטער קאפיטעל

א שפאציער דורך גרימזבי מיט א דייטש, מיין בעגלייטער בעטראכט מיך פאר אן ארבעבר, א ווילדער גע־ לעכטער פון אן אנטיסעמיט, מיין שרעק ביי נאכט נעבען די דאקס.

VI

דעם אכטען יולי אין אבענד בין איך אנגעקומען אין גרימז־ בי, אן ענגלישע האפענ־שטאדט ביי דעם ברעג פון הייגריך היינעס בעזוננענעם און פעראייביגטען „נאדד־ זעע". גרימזבורי איז א בלאטיגע, שמוציגע שטאדט מיט הויבע פאליציסטען און ניעדריגע יונגאטשעס, מיט א מארק אין מי־ טען, דאכט זיך א „חזיר־מארק"... מיט א סך קראמען און קרעמ־ לאך און ציעמליך גרויסע „דאקס". די אייזענבאהן איז צונע־ פאהרען גלייך צו דער שיף, וואס האט מיך געפארפט פיהרען נאך האמבורג, אבער אזוי ווי איך האב נאך געהאט דריי שטונ־ דע צייט, האב איך זיך צונויפגערעדט מיט א דייטש, וואס האט אפילו פיינד געהאט אידען, און בין מיט איהם אוועק אין שטאדט. דער מיאוס'ער רעגען, וואס האט אנגעפאנגען מיט קארגע צוויי טעג צוריק, האט נאך אלץ געכליאפעט.

ער איז געווען אין כעם אויף אמעריקא און איך האָב איהם ניט פערוואונדערט. ווען א געזעלשאפט קען ניט געברויכען אזא בארג מיט מענשליכע מוסקולען איז אומזיסט וואָס זי בריה'ט זיך צו עקזיסטירען...

קוים האָב איך געענדיגט רעדען מיט דעם אייזערנעם סלאָוויאק האָט מען מיר אָנגעזאָגט, אז איך דארף פאָהרען. זיך ניט האָבענדיג מיט וועמען צו געזעגענען און וואָס אין ענגלאנד צו לייבען, האָב איך זיך געפרייט וואָס מיין צוג איז גרייט און איך וועל אונגעזוימט פאָרטועצען מיין רייזע. דאָך גלייכגילטיג קען אן אמעריקאנער אויף אן ענגלישען וואָגזאל ניט בליבען. אָט ווי אמעריקא האָט איהרע רייכע און אָרעמע און אויך איהר מיטעל-קלאָס, האָט זי אָבער דאָך ניט אן עקסטרא חזיר-שמאל פאר פאסאזשירען וואָס הייסט „פיערטע קלאָס" אייזענבאהן. דאָס האָט נאָר אייראָפּא, וואו די פעלקער זיינען שוין זייט דורות צוטיילט און אָבגעזונדערט אין עטליכע בעשטימטע קלאסען, וואָס וואַרפען זיך שטארק אין די אויגען. איך בין אריין אין דער צווייטער קלאָס, וואָס האָט מיך געשטעמפעלט פאר א „בורזשוא", דער לאָקאָמאָטיוו האָט א פייף געטאָן און איך האָב אויך א פייף געטאָן אויף ענגלאנד און בין אוועקגענפאָהרען.

פאהרען פון אמעריקא צוריק אהיים. דאס רוב זיינען זיי געווען סקאנדינאוויער. עס זיינען אויך געווען צווישען זיי דיי־טשען, פאליאקען און סלאוואקען. זיי האבען זיך אומגעוואל־גערט אינ׳ם גרויסען הויף פון דעם האטעל. סטירידזש־פאהרער, האבען זיי ניט געקענט זיצען אזוי בעקוועם, ציכטיג און צוגע־זעהן ווי די פאסאזשירען פון דער צווייטער קלאס און האבען זיך געמוזט וואלגערען ביז זיי וועלען ווייטער פאהרען.

ווי ווייט איך האב זיך געקענט מיט זיי צוזאמענרעדען זיינען זיי אלע אנטלאפען פון קריזים, וויל זיי האבען ניט גע־האט קיין ארבייט. פון אלע עקען פון די פעראיניגטע שטאא־טען זיינען זיי געלאפען, איבערהויפט אבער פון פענסילוויניא, ניו דזשוירזי און אהייא שטאאטען, וואו מען גראבט קוילען און מען פאבריצירט שטאל און אייזען, לאקאמאטיוון און אנ־דערע מאשינעריי. א טייל פון די צוריק־פאהרער זיינען בלויז געווען אין לאנד א צעהן חדשים, האבען אריינגעכאפט זייער פארציע צרות, און זיך ניט קענענדיג דערוואַרטען אויף „נחת", זיינען זיי אנטלאפען צוריק. עס איז געווען א רחמנות אנצו־קוקען אזא ארמעע קרעפטיגע מענער ווי די ריעזען, וואס האבען געוואלט פערדינגען „אנקעל סעם" זייערע אייזערנע מוסקולען פאר א שפאט פרייז און ער האט זיי ניט געקענט געברויכען...

— וועט איהר זיך אומקעהרען צוריק נאך אמעריקא וועז די צייט וועט דארט בעסער ווערען? — האב איך געפרעגט ביי א ריעזיגען סלאוויאק, וואס איז געלעגען אויסגעצויגען אין הויף ווי איין אומגעפאלענער דוב...

— דער שוואַרץ יאהר וויים! האט ער א ברום געטאן ווי א לייב.

געהאט מיטאָג אויף דער שיף־קאָמפּאניעס רעכענונג. זי האָט דוקא נעשפּיעלט און געוונגען די ענגלישע נאציאָנאל־הימנע... די צוויי קינדער זיינען געזעסען ווי פּערגליווערטע, ווי אויסגע־האקט פון שטיין און האָבען זיך גלייכגילטיג צוגעהערט צו זיי־ער מאמעס פּאטריאָטישע מוזיק... דער רעגען האָט זיי דורכגע־וויקט די יונגע, פערוועלקטע לייבער, דאָס איז געווען א קבר־קאָנצערט, א בעגרעבענים געזאנג און די גאנצע פּאָרשטעלונג — א פּאנאָק אויף די ענגלישע „האוז אָוו לאָרד"...

אין גרונד גענומען האָט מיך אָט די אָרעמקייט ניט שטארק איבערראשט. מיר האָבען זי אין אמעריקא אויך, נאָר ניט מיט אזא אָפּענע מאָס. ביי אונז איז דער דלות א צוגעדעקטער, א פערשטעלטער, דער יענקישער דלות איז נאָך א שטיקעל בעל גאוה, ער גיט זיך ניט נאָך. ער באָרגט דערווייל ביי א פּעד־לער, ער כאפּט דאָ, דאָרט און פערגלעט זיין נאקעטקייט, וועה־רענד דער ענגלישער קבצן האָט זיך שוין לאנג אויפגעהערט שעמען. ער וויים, אז די גרויסקייט וועט איהם העלפען ווי א טויטען באנקעס און שפּאציערט גראָד באַרוועס און נאקעט איבער די גאסען. אָבער א ל ץ וואָס דעם אמעריקאנעם פערפּודערטען שנאָרער פעלט איז נאָך א י י ן קריזים; אזעל־כען ווי ער האָט יעצט, און „גוד באי" שיך! דאן וועט ער אויך געהן מיט די הוילע פּים דורך ב ר א ד ו ו י י און ז י נ ג ע ן „מאי קאָונטרי איט איז"...

ערשט זיצענדיג אין דעם דערמאָהנטען קונארד־האָטעל האָב איך דערוואוסט ווי גרויס דער יעצטיגער חורבן איז אין אמעריקא. איך האָב דאָרט דערזעהן ביז צוויי טויזענד פראָסטע מאָנ־לוינער, און אויך פערשיעדענע ארבייטער, וואָס זיינען נע־

אָרט פון דער קונארד ליניע, און א זייגער אכט האָבען מיר ארויפגעטראָטען אויף ענגלאנד'ס באָדען.

ערשט ארום צעהן א זייגער איז די „פאָגע" פלוצלונג אוועק, וואו דער „ליעבער שבת קודש געהט אהין", נאָר דער רעגען האָט ניט אויפגעהערט. איך האָב אין גאנצען פערוויילט אין ליווערפול ביז צוויי אזייגער נאָך האלבען טאָג, פון דאָרט בין איך געפאָהרען מיט'ן אייזענבאהן פולע זיעבען שעה נאָך דעם ענגלישען האפען פון גרימזבי און פון דאָרט האָב איך זיך אריינגעקרוזשקעט אין דעם קליינעם דאמפפער „אָלדהאם", וואָס איז אוועק איבער דעם נאָרד זעע נאָך האמבורג.

אין די עטליכע שעה, וואָס איך בין געווען אין ליווערפול, האָב איך גענוג געזעהן און געהערט אום זיך צו מאכען א בע־גריעף פון די גרויסע אָרעמקייט און דעם עלענד, וואָס דאָרטען הערשט. אין דעם גרויסען שלאגס רעגען און די ביטערע קעלט זיינען קינדער און פרויען געגאנגען באָרוועס איבער די פאראד־נע גאסען פון דער רייכער, ענגלישע האפען־שטאָדט. אָן זייערע הוילע, רויטע, צוקאליעטשעטע פיס האָט מען געזעהן, אז זיי זיינען גאָר ניט צוגעוואוינט צו שיך. גאנצע געזינדען: פאָטערס, מוטערס, קינדער, בוכשטעבליך באָרוועס און האלב נאקעט בעט־לען אין די אָפענע גאסען, זינגען בעטלער־ליעדער און דרייען קאטערינקעס, און זעלטען ווער עס שיינקט זיי א פרוטה. איין באָרוועסע, אָבגעריסענע פרוי האָט געפיהרט אין א קאטערינקע־וועגעלע צוויי בלייכע, פערמאָרעטע קינדער און האָט מיט זיי געבעטעלט. זי האָט זיך אָבגעשטעלט פאר'ן פענסטער פון דעם קונארד־האָטעל, וואו איך האָב געווארט אויף מיין צוג און האָב

האנדיגע וועטערען, וואָס די נאטור פערמאָגט; מיר האָבען נע־
הערט דעם גוואלדיגען טומעל, וואָס עס געהט אָן ביי׳ם דורות־
אלטען ברעג, ווי מען לאָדט אָן און לאָדט אויס די דאמפף־
שיפען, שלעפּ־שיפען, זעגעל־שיפען, פּראכט־שיפען און פּאסא־
זשיר־שיפען מיט מיליאָנען אלערהאנדיגע ארטיקלען און זעלטענע
געגענשטאנדען פון אלע מדינות, פון ציוויליזירטע, האלב־ציווי־
ליזירטע און ווילדע לענדער און אינזלען, יא, מיר האָבען דאָס
אלץ געהערט, געפיהלט און זיך נאָך מעהר משער געווען, אָבער
געזעהן האָבען מיר נאָר אונזער שיף, וועלכע האָט זיך געווייקט
אונטען אין פּאָר־וואסער און אויבען אין א ווילדען, אייז־קאלטען,
ענגלישען רעגען.

ציטערענדיג פון א בעזען, אונערבארמדיגען הערבסט־
וועטער אין מיטען פון דעם שענסטען חודש פון יאָהר, אין חודש
תמוז, זוכענדיג זיך צו טוליען אין זיך אליין, זיך צו בעהאלטען
פון דער מאוים׳דיגער „פּאָגאָדע", וואָס האָט געאטהעמט מיט
רומאטיזמום און מרה שחורה, — זייענדיג צוקלעמט און אָבגע־
נארט פון דער אָנקונפט אין ענגלאנד, האָט זיך מיר געשטעלט
די ערנסטע פראגע: ווי אזוי האָט דאָ שעקספּיער געקענט דיכ־
טען זיינע אייביגע פריהלינגס־פרישע סאָנעטען, ווי אזוי ער
האָט דאָ אויסגעוועבט זיין אייבגען מאי „ראָמעא און דזשוליעט";
ווי אזוי איז דאָ איבערהויפּט געבאָרען געוואָרען א שעקספּיער?

אָבער אין א ענגלישע „פּאָגע" און א רעגען, אויף א שיף
אין האפען פון ליווערפּול קען מען ניט לאנג פילאָזאָפירען.
כאָטש עס איז געווען פינסטער און פּאסקודנע האָט זיך די „קאמ־
פּאניא" אלץ ביסלעכווייז געזוקט אין איהר אָנגעצייכענטען

פינפטער קאפיטעל

דורך פינסטערנים אין האפען פון ליוועךפול, די הימעל־שרייענדע ארעמקייט אין ענגלאנד, א הונגעריגע ארמעע אייראפעער אנטלאפען פון אמעריקאנער קריזים, איך פערלאז ליוועךפול.

V

דעם אכטען יולי בעגינען זיינען מיר אנגעקומען אין ליוועךפול. דאס הייסט, מיר האבען נאר געפיהלט, אז די שיף שטעהט און מען האט אונז געזאגט, אז מיר זיינען שוין אין האפען, מיר אליין אבער האבען קיין זאך ניט געזעהן. די ריעזיגע ענגלישע וועלט־שטאדט מיט איהרע וועלט־בעריהמטע „דאקס" און הונדערטע טויזענדע שיפען און שיפלאך זיינען געלעגען אייגעוויקעלט אין א טיפיש־נעדיכטע, קאלטע, ענגלישע „פאגע". מיר האבען געהערט דאס פייפען און הוזשען און קוויטשען פון פערשידענע דאמפפערס און דאמפפערלאך; מיר האבען געפיהלט אז מיר שטעהען דא אין מיטען פון דער וועלט'ס גרעסטען ראש; אז ארום אונז וועהט די אטמאספערע פון מיליאנען מסחרים, און איבער אונז טראגט זיך דער רויך פון טויזענדע שיפען, וואס האבען שוין דורכגעקרייצט אלע ימים און אלער־

דער צווייטער איז א סאלדאט אין דער ענגלישער ארמעע, א בע־ריהמטער ציעל־שיסער און דער בעסטער שווימער אין ענגלאנד, וואס האט מעדאלען פאר שווימען.

וועז שאול שירים האט געענדיגט זיין קורצע לעבענס־בע־שרייבונג איז ער ארבאב אונטען אין קאיוטע און האט ארויפגע־פיהרט זיין פרוי, נאך נישט קיין אלטע, א חן'עוודיגע בראַ־נעטקע מיט אפאר פייערדיגע אויגען און מיט א זיסע, אריענ־טאלישע מינע אויף די ליפען. ער האט צו איהר נערעדט אייניגע וועדטער אין סיריש און געוויזען אויף מיר, אז איך בן א איד. די פרוי האט זיך זעהר דערפרעהט און האט מיר געגעבען איהר האנד מיט א בעגריסונג וואס איך האב ניט פערשטאנען.

שאול שירים געזאהנט פופצעהן יאהר, ער האט דארט געהאט א קליידער געשעפט אין דער שטאדט או קאי.

אין דער גאנצער מדינה, האט שירים דערצעהלט, געפינען זיך אפשר דרייסיג אדער פיערציג אידען, דאם רוב געקומענע פון מאראקא. אלע עסען זיי טרפה, ווייל עס איז ניטא דארט קיין שוחט. די עטליכע אידען זיינען צושפרייט איבער דער גאנצער רעפובליק און האבען דארט קיינמאל קיין מנין,אפילו ראש השנה און יום כפור אויך ניט. איינמאל האבען דארט געפלאנעוועט אלע אידען פון לאנד זיך צונויפצוקומען אין איין שטאדט אויף יום כפור, אבער דער פלאן איז זיי ניט געראטען. צוליעב פערשיעדענע סיבות איז דער וואונש ניט דורכגעפיהרט געווארען.

וואס איהם פערזענליך אנבעטרעפט איז איהם אין הייטי ביז מיט א קורצע צייט פאר דער רעוואלוציע גאנץ גוט געגאנגען. ער האט דארט געמאכט א סך געלד, אבער דאם פערווארפען זיין פון אידען און דאם טרפה לעבען, (אבוואהל ער האט פאר זיך אליין געשחט'ען עופות און אפטמאל אויך א קעלבל אדער א שעפס) איז איהם נמאס געווארען און ער האט זיך בעשלאסען אויסצוואנדערן נאך מאנטשעסטער, ענגלאנד, וואו ער האט א ברודער און וואו עס זיינען דא א סך אידען און אידישע שוהלען.

מיט זיך אויפ'ן שיף האט ער נאר געהאט זיין פרוי, זיין צווייטע פרוי, די ערשטע איז איהם געשטארבען. ער האט אי־בערגעלאזט אין הייטי צווויי פערהייראטע טעכטער און צוויי זיהן, אלע רייך און גליקליך. אין ענגלאנד האט ער צווויי זיהן. איינער איז א סטודענט אין דעם לאנדאנער יוניווערזיטעט און

אלייקאם" האָט אריינגעפאסט אין מיטען פון דוד המלך'ס ער־
האבענסטע געריכט וועלען מיר שפעטער זעהן, דערווייל האָב
איך צוגעמאכט די ביבעל און געענטפערט מיין נייעם פריינד
„אלייקאם שאלאם".

— יהודי? האָט ער מיר וויטער א פרעג געטאָן. דאָס
הייסט אויב איך בין א „יאהודי". אזא שאלה אויפ'ן ים האָט
מיר עפעס מאָדנע אויסגעזעהען. איך האָב זיך שוין כמעט פער־
געסען אָן אמעריקא און איהרע „יאהודים" מיט איינמאָל, א
מאָג פאר ליווערפול, דארף מען מיר דערמאָהנען דעם „יאהודי"...

סיי ווי סיי, וועו איך האָב געענטפערט אין געברעכענעם
העברעאיש, אז איך בין א איד און פאָהר פון אמעריקא, האָט
מיך דער אלטער ארומגעכאפט און געוואָלט קושען, און זיינע
אויגען האָבען זיך אָנגעפילט מיט טרערען. דער מענש איז מיר
געוואָרען אינטערעסאנט און אָט איז אין קורצען די מעשה,
וואָס ער האָט מיר דערצעהלט אין לשון קודש:

זיין נאָמען, האָט ער מיר געזאָגט, איז שאול שירים. ער
איז א איד נעבאָרען מיט 65 יאָהר צוריק אין ארם נארים, סי־
ריען. ער האָט סמיכות אויף רבנות פון די גרעסטע רבנים פון
די מזרח לענדער און פון חכם באשי אין קאָנסטאנטינאָפאָל,
אָבער ער האָט ניט געוואָלט מאכען די תורה פאר א אינסטרו־
מענט צו פרנסה און איז געוואָרען א סוחר. ער האָט אויסגע־
וואנדערט מיט זיין פרוי און קינדער אין די „וועסט אינדיעס"
אין די נעגער רעפובליק הייטי, וואו עס איז די לעצטע צייט
פאָרגעקומען א בלוטיגע רעוואָלוציאָן, און דער פרעזידענט, אויך
א נעגער, האָט אויסגעקויעלעט די רעוואָלוציאָנערען מיט די
גרעסטע אכזריות. אָט אין דיעזער שווארצער רעפובליק האָט

איז צוגעפאָהרען א קליינער אירלענדער דאמפּפער, וועלכער האָט צוגענומען די אירלענדישע פּאָסט און פּאסאזשירען און איז מיט זיי אוועק.

אויפ'ן דעק איז געוואָרען אומעטיגלאך. אין ביער־סאלון פון דער צווייטער קלאס איז געוואָרען שטיל. די פלעשער און גלעזער, וואָס האָבען די גאנצע צייט קיין רגע ניט גערוהט, און האָבען געארבייט ווי אויף א פערזאמלונג פון „טאמאני האָלל,*) זיינען געבליעבען אויף זייערע ערטער טרויעריג און פערצאָגט ווי אבלים.

די שיף איז ווייטער געגאנגען, עס איז שוין געווען א סך גערוימער, אָבער קיינער האָט ניט אומגעשפּאציערט, עס איז געווען צו שרעקליך א נאָז ארויסצושטעקען און יעדער איינער האָט זיך געטוליעט אין אן אנדער ווינקעל. איך בין מיר געזע־סען פאר זיך און אריינגעקוקט אין די ביבעל אין יענעם קא־פּיטעל, וואו דער מחבר פון די מזמורים שילדערט דעם ים, ווען עס איז פּלוצלונג אויסגעוואקסען נעבען מיר א געזונדער מאן מיט גראָהע פולע וואָנצעס און האָט מיר אריינגערוקט א געזונדען בעל הבית'ישען „שאלאם אלייקאם", אָדער פּראָסט גערעדט „שלום עליכם", און האָט זיך גענומען צו מיר אלץ מעהר צורוקען מיט א שטראהל פון פרייד אויף זיין אלטע, אינ־טעליגענטע צורה.

איך בין איבערראשט געוואָרען פון די פּלעצליכע ערשיי־נונג פון דעם דאָזיגען מאן, וועלכען איך האָב אבסאָלוט ניט בעמערקט די גאנצע צייט פון מיין רייזע. ווי אזוי דער „שאלאם

---

*) די פערדאָרבענסטע פּאָליטישע אָרגאַניזאַציע אין אַמעריקאַ.

— דאָס זיינען די איינציגע אמת'ע אירלענדער — האָב איך בעמערקט ווייזענדיג אויף די ווילדע וואסער־פויגעל — וואָס ענגלאנד קען ניט אונטערדריקען, די אמת'ע אירלענדער פאט־ריאָטען, וואָס פערלאָזען ניט זייער היימישען ברעג אום צו ווע־רען פאָליסלייט אין אמעריקא...

— א טעות! — האָט געענטפערט דער יונגער מאן און זיינע אויגען האָבען גענומען ברענען ווי פייער — א טעות, ענג־לאנד קען א ו נ ז אויך ניט אונטערדריקען. די ארבייט פון אונזער גרויסען אירלענדער נאציאָנאליסט און פרייהייטס־קעמ־פפער פארנעל איז ניט געווען אומזיסט. ענגלאנד איז ענדליך געווען געצוואונגען צו צונעהמען דאָס לאנד פון איהרע טיראנישע לענדלאָרדס, וואָס האָבען אונטערדריקט, פעראָרעמט און פער־יאָגט די אירלענדער פארמערס פון זייער שטיקעל ערד, און דאָס אָבגעבען צוריק צו די פארמערס אויף לייכטע אָבצאָהלונגען. קוים וועלען מיר צוריק האָבען אונזער לאנד וועלען מיר געהן ווייטער אין אונזערע פאָדערונגען און דאָקוטשען ענגלאנד אזוי לאנג ביז זי וועט אונז מוזען אלץ נאָכגעבען. פעלקער, וואָס ו ו י ל ע ן פריי זיין מ ו ז ע ן זיין פריי, קיינער קען זיי ניט אונטעריאָכען, און אירלאנד וועט פריי זיין!

א מחנה „סי גאלס" האָבען זיך אויפגעהויבען איבער'ן שיף און געקלאפט מיט זייערע לאנגע, בריטע, נאסע פליעגעל און קלאפענדיג האָבען זיי זיך אוועקגעלאָזט צוריק צום ברעג...

האָבען זיי דאָס אפלאָדירט זייער יונגען, בעגייסטערטען ברודער? זיינען זיי דאָס אוועק אָנזאָגען אירלאנד די בשורה פון בעפרייאונג?

אין דער מינוט אָבער האָט זיך אונזער שיף געשטעלט. עס

אין די ביינער האָט געגליווערט. עס האָט אונז געהאקט א צאָהן אָן א צאָהן. דער עולם האָט זיך אָנגעטאָן און איינגעוויקעלט אין די ווארעמסטע קליידער, וואָס ער האָט געהאט, אין פאטשיי־לעס, קאָלדרעס און זאָגאר פעלצען.

„חברה", וואָס האָבען זיך פריהער אויך ניט געזשאלעווועט דעם ביטערען טראָפען, האָבען אָנגעהויבען „אריינגיסען" מיט דאָפעלטען אפעטיט אום זיך אביסעל צו דערווארימען... זיי האָ־בען געזוכט צו דערטרינקען אין א רעגען פון ביער און וויסקי דעם רעגען פון וואסער, נאָר עס האָט זיי ניט געלונגען, דען וואָס מעהר זיי האָבען גע'שכור'ט אלץ מעהר האָט דאָס געפלייצט און געוויטערט.

די אירלענדער פאסאזשירען, וואָס האָבען געדארפט אָפ־שטייגען אין קווינסטאָן, זיינען געווען אויסער זיך פאר ערגער־ניס אָנצוקומען אין אזא מיאוסע צייט אין זייער פאטערלאנד. זיי זיינען געשטאנען צולעבערטע און געמאכט דעם ים אלע וויילע א געגרייזעלטען „אירישען" מי שברך, אָבער ער האָט זיי נעהערט ווי אין טראָק. דער נעבעל איז שפעטער עטוואָס פארביי פונקט ווי מיט א כיון מיר זאָלען קענען זעהן די טוי־זענדע ווילדע ים־פויגעל, „סי גאלס", וואָס האָבען זיך געטראָגען פון די ברעגעס פון אירלאנד גלייך צו דער שיף, דער רעגען און דער שטורם אָבער האָבען „געוואָיעווועט" פונקט ווי פריהער.

— דאָס זיינען אירלענדער „סי גאלס" — האָט זיך אָב־גערופען צו מיר אן אינטעליגענטער, יונגער אירלענדער, מיט וועלכען איך פלעג שלאָפען אין איין „צימער" — זיי זיינען דאָס געקומען בעגריסען זייערע פערוואָגעלטע שוועסטער און ברידער, די קינדער פון „איראָן" (אירלאנד)...

פיערטער קאפיטעל

די אירלענדער און די וואסער פויגעל. א קורצע ביאגראפיע פון שאול שירים, זיין שמחה מיט מיר, זיין חן׳עוודיגע פרוי.

IV

די איך האב שוין פריהער געשריעבען, האבען מיר געהאט א זעהר ראמאנטישע רייזע. דער ים, דאס וועטער, די שיף און דער הימעל האבען זיך נעזוכט אויסצוצייכענען פאר די פאסאזשירען, אבער אין גאנצען האט דאס ניט אויסגעהאלטען. דער לעצטער מעת לעת האט אויסגעמעקט דעם פערגניגען פון פריהער. מיר האבען פלוצלונג געקראגען אן עכטען ענגלישען ברוך הבא און האבען האסטיג פערגעסען אן אלץ מיט אנאנדער. עס איז פון דער העלער הויט עפעס אזוי ווי „גאט מיט אונז" אויסגעוואקסען א געדיכטער נעבעל, אז מען האט קוים געקענט זעהן די אייגענע האנד. א שטארקער רענען האט נעגאסען עמערוויז, פאלענדיג זיינען, דאכט זיך, די טראפענס אננעקוואלען און האבען זיך אראבגעלאזט איופ׳ן דעק מיט א משונה׳דיגע פאטשעריי. א קאלטער צפון־ווינד האט נע־הוזשעט און געוואיעט, און דורכגענומען אלע גליעדער. די מארק

לאנדאן, וואו ער לאזט דאס שמעלצען. דאן בריינגט ער דאס נאך די פעראייניגטע שטאאטען.

איך וואלט אייך בעשריעבען דעם פינפטען פון אונזער גע־זעלשאפט, אבער איהר קענט איהם אפשר בעסער ווי איך... ער איז ניט איינער פון דער ערשטער קלאסע, ער איז ניט קיין לעה־רער, קיין ציין־רייסער, קיין אדוואקאט און קיין סוחר פון זעל־טענע, טייערע מעטאלען און איז דאך ווי איהר וויסט אט די אלע זאכען צוזאמען...

א מערקווירדיגער יונגער מענש. א קאָוונער יונגער מאן, קוים דרייסיג יאָהר אלט, האָט ער געדיענט דריי יאָהר אין „אָנקעל סעם׳ס" ארמיע, האָט אויסגעשטודירט צאָהן־ארצט מיט א גאָל־דענעם מעדאל, האָט אויסגעשטודירט אדוואָקאט און איז סתם אן אָרענטליכער מענש. ער פאָהרט מיט אן אמעריקאנעם פאס־פאָרט אויף א טור אין די הויפט־שטעדט פון אייראָפּא און הויפטזעכליך צו ווארטען אין איידקונין, א דייטשע גרענץ־שטעדטעל, אויף זיין אלטער מוטער און שוועסטער, וואָס וועלען עקספטרא קומען פון קאָוונע איהם זעהן.

דער דריטער איז נאָך גאָר א יונגער מענש, א בחור, א בן יחיד ביי זיינע עלטערן. דער בחור׳ל האָט געענדיגט קאָלאָמ־ביא אוניווערזיטעט און איז א לעהרער אין א ניו־יאָרקער האָכ־שולע, ער פאָהרט אויף א ליינגערע צייט נאָך פאריז און שוויי־צערלאנד זיך צו פערפערטיגען אין העכערע למודים און ווערען מיט דער צייט א גרויסער געלעהרטער. איך וועל אין לעבען נים פערגעסען ווי זיין מוטער האָט זיך מיט איהם געזעגענט אויפ׳ן שיף, ווי זיי זיינען געלעגען אייגע די אנדערע אין די אָרעמס א פערטעל שעה און דער גאנצער האפען האָט געקלונגען פון זייערע קושען און געוויין.

אונזער פערטער פריינד איז א סוהר פון דעם זעהר וועלט־פולען מעטאָל פּלאטינא, וואָס איז נאָך טייערער, ווי גאָלד, דיע־זער מאן פאָהרט פיער מאָל א יאָהר נאָך טיף רוסלאנד אויפ־קויפען דעם זעלטענעם מעטאָל. ער פאָהרט נאָך דעם אוש אין קאווקאז און אויף די אוראל־בערג. דאָרט קויפט ער עס אין א רויהען אונבעארבייטען צושטאנד און פיהרט דאָס נאָכדעם אין

צוויי וואל־פישען, וואָס האָבען געשטיפט אויפ'ן ים. זייערע נאָזלעכער האָבען געשאָסען מיט וואסער אין דער הויך ווי צוויי ריעזיגע פאנטאנעס. מיר האָבען אויך געזעהן פון דער ווייטען צוויי שיפען, איינע איז געווען די „סאקסאָניא", א צוועלף־טאָגיגער, איין־קוימענדיגער, אלטמאָדישער דאמפפער, טאקע פון דער קונארד ליניע, וועלכער האָט געברָאדשעט פון ליווערפול נאָך באסטאָן. די קאמפאניא האָט די צוויי קריכערס שנעל איבערגעיאָגט און דאָס אויג האָט זיך וויעדער ניט געהאט אויף וואָס אָבצורוהען, קיין אנציהענדען פונקט וואו זיך אָבצושטעלען. אונזער אייגציגער פערגניגען איז איצט נאָר די קאָמישע פערזאָן פון דער שיף, דער מאן, וואָס קומט ארויס אויפ'ן פאָרדעק מיט א מין פייקעל אין האנד און פייקעלט אריין די פאסאזשירען אין עס־צימער. ביז היינט האָבען מיר זיך נאָר אויף דעם דאָזיגען שמענדריק ניט ארומגעקוקט. איצט אָבער רופט ער ארויס א קאָמישען שמייכעל. פיער מאָל א טאָג ערשיינט ער מיט דעם פייקעל מיט מאָרנע, תם'עוואטע, קעלבערנע תמימות און א רחמנות־פנים, און קלאפט טרעוואָגע. א סך מענשען, וועמען עס הונגערט נאָר ניט, האָבען נעבאָך מיטלייד מיט איהם און געהען צום טיש... איך האָב איהם א פאָר מאָל אזא טובה געטאָן און בין אריין אין „דייניג רום" און זיך אוועקגעזעצט...

איך פערזענליך לאנגווויליג זיך ניט אזוי פיעל ווי אנדערע. מיר זיינען דאָ פינף אידען אלע ניו יאָרקער, וועלכע האָבען זיך קירצליך אין ניו יאָרק וויעדער צו זעהן. מיר האלטען זיך צוזאמען. איינער פון אונז איז א פאסאזשיר פון דער ערשטער קלאסע, א פרינציפאל פון א פאָרבערייטונגס־שוהלע.

דער צווייטער איד איז א ניו יאָרקער דענטיסט. דאָס איז

מאָנטאג, דער זעקסטער טאָג אויפ'ן ים. מיר זיינען בלויז איין מעת־לעת פון קווינסטאָן, אירלאנד, וואו די שיף שטעלט זיך אויף א צוויי שעה, שיקט ארונטער די פּאָסט און פּאָהרט וויטער צו איהר ענדע־פונקט — ליווערפול. עס איז קיהל, כמעט קאלט, מען פיהלט, אז מען דערנעהענטערט זיך צו דער אלטער, אבגעלעבטער אייראָפּא... עס ווערט סמוטנע, לאנגוויי־ליג און איבערדריסיג. דער פּאָדער־דעק זעהט אוים ווי א שוהל יום כפּור פּאר נעילה. דער עולם געפינט זיך קיין אָרט ניט. עס איז קיין זאך ניט מעהר אינטערעסאנט. עס האָט זיך שוין צוגענעסען קוקענדיג אויף דער גרויסער, ווילדער געזאלצענער לוזשע, וועלכע איז טאָג און נאכט די זעלביגע. די שיף איז שוין ליידיגער, וויל דער גרויסער גיהנם־אויוועז טון קוילען און די מענשען— א שענע עטליכע צעהנדליג טויזענד — פערשיעדענע אנדערע מאכלים און משקאות. די פרויען זיינען אפילו אויסגעפוצט און זוכען צו געפעלען, זיי זיינען פונקט אזוי אויפגעראָמט ביי זיך ווי אין דעם מאָמענט פון זייער אָבריזען, דען קיינע פון זיי איז ניט קראנק געווען און יעצט איז שוין צו שפּעט צו ליידען פון זעע־קראנקהייט — יא, זיי זיינען די זעלביגע, אָבער ניט מעהר אינטערעסאנט, מען קען שוין זייערע אלעמענס געזיכטער אויף אויסוועניג און מען קוקט אויף זיי גלייכגילטיג ווי אויף אן אייגענע ווייב... עס איז שוין פּאַרביי די סענזאציע פון זוכען צו „בעקענען זיך" איינער מיט דעם אנדערען. יעצט ווייל מען זיך שוין אויסמיידען, מען נארט צו גרייכען דעם לעצטען בע־שטימטען אָרט...

די נאנצע וויכטיגקייט פון דעם היינטיגען טאָג זיינען די

ביז היינט געשוויעגען האבען פלוצלונג געגומען ריידען איינע צו די אנדערע... זיי האבען געלויבט דעם אומעטיג־נעשמאקען „מאטיוו" פון די סקאנדינאוויערינס, עס האט אויסגעזעהן פונקט ווי דער זעלטענער נשמה־כאהר וואלט זיי פארגעשטעלט אין בעקענט געמאכט.

מוזיק איז דער גרעסטער פערמיטלער צווישען די מענשען. דער בעסטער שדכן צונויפצובריינגען נשמות און זיי פער'קנס'ען. איך האב אנגעהויבען צו חלום'ען וועגען די פערבריידערונג פון נאציאנען, וועגען די מענשען־ליעבע וואס ליעגט אין יעדער מענ־שען'ס הארצען און ווי נויטיג דאס איז דיעזע פערבאַרגענע ליע־בע ארויסצורופען צום פראקטישען לעבען דורך דעם הימעלשען כח פון מוזיק און קונסט. פלוצלינג אבער האט זיך דערהערט א גלאקענ־קלאנג און מענשען האבען גענומען ארבגעהן פון דעק. דאס האבען די קאטוילישע פאסאזשירען זיך גענומען קלייבען צום „דאוונען". באלד האט זיך בעוויעזען א גלח אנ־געטאן אין זיינע „בגדי כהונה"... א פאר ענגלענדער האבען א שמייכעל געטאן. די הארמאניע צווישען די רייזענדע האט אויפגעהערט. איך האב גלייך דערזעהן פאר זיך קאטאליקען, פראטעסטאנטען, אידען און אנגעשפארט אן א שטריק־לייטער איז געשטאנען א שטיל־שווייגענדער, פער'חלומ'טער הינדו..... מיין ערהאבענער טרוים איז פערשוואונדען, מיין פאנטאזיע צו־ריבען אויף שטויב, דאס הארץ האט מיר געגומען וועה טאן און א נאגענדער שמערץ האט מיר דורכגעפרעסען די ביינער. איך האב מיר אבגעזוכט א שטילען ווינקעל אויף דער שיף, האב זיך דארט אליין אוועקגעזעצט און געקוקט אויפ'ן ים ווייט, ווייט אוועק...

דריטער קאפיטעל

מוזיק א שדכן פון נשמות, רעליגיאן און מענשען־פערבריי־דערונג, דער ים ווערט איבערדריסיג, די קאמישע פערזאן פון דאמפפער, פינף ניו יארקער אידן.

III

דער פינפטער טאג ווי מיר זיינען אויפ'ן וואסער. דער וועטער איז בריליאנט. עס וועהט א פרישער, געזאלצענער ים־ווינטעל, דער אקעאן אטהעמט געזונד און רעגלמעסיג און זיין קיהלער, קרעפטיגער אטהעם פעכערט און קוויקט און מאכט אונז פיהלען גליקליך. עס איז נאך פריה, אבער אלע זיינען שוין אויפ'ן דעק, אונטען אין „סטירידזש" שפיעלט שוין א לוסטיגער דלות אויף אן הארמאניקע און א כאפפע אירלענדער, יונגע חברה־לייט שיסען ארויף וויצען צו אונז אין דער צווייטער קלאס. עטליכע סקאנדינאווישע מיידלאך קוקען אויפ'ן ים און זינגען א זים־טרויעריגען כאהר און די מעלאנכאליע פון זייער געזאנג טראגט זיך אוועק ווייט איבער'ן וואסער... דאס איז מן הסתם א מין הייליגע קירכען־מעלאדיע, אדער א ליעבעס־ליער, און אפשר גאר א ליער פון בייקענים נאך זייער פאטערלאנד. עטליכע ענגלענדער, וואס האבען

ארבייט און אז די אידישע מיסיאָנערען האָבען פרנסה, אָבער זיי זיינען גרויסע לומפען, וועלכע גלויבען ניט אין דאָס, וואָס זיי פּרעדינען. א דריטער האָט מיר פערטרויט, אז דער גרעסטער ענגלישער מאכל איז „פריי־פיש", די פּאָפולערסטע פרוכט— געבאקטע קארטאָפעל און דאָס געשמאקסטע גרינס — חזיר מיט „וואָטערקריסעס"; אז ענגלאנד האָט די בעסטע אקטיאָרען, די שטארקסטע „עהל" און סטאוט", און די העכסטע פּאָליסלייט, אז די וויבער שכור'ן דאָרט גלייך מיט די מענער און אז די ענגלישע מיידלאך ווילען חתונה האָבען... מיר דאכט זיך, אז ער האָט געזאָגט נאָך עפּעס, נאָר איך האָב אזוי געשמאק אויסגעשלאָפען, אז איך געדענק ניט וואָס.

שען און מיר דאכט אז זיי זיינען ביידע זאכען ניט געווען. אין צווישענדעק אבטהיילונג האָט מען מיר געזאָגט, איז פאר־אן א „כשרה קיך", מען האָט איהר אָבער ניט געניצט, דען צווישען אלע סטירידזש פאסאזשירען האָט זיך ניט געפונען קיין אייג־ציגער איד.

איך האָב פריהער געזאָגט, אז די רייזע איז שוין געווען צו שטיל. די סיבה דערפון איז געווען די ענגלענדער. אן ענג־ליש־מאן מוזט איהר ארויפטרעטען אויף א היהנער־אויג, איהר זאָלט איהם מאכען רוידען, זאָגסט קענט איהר מיט איהם מא־כען א רייזע ארום דער וועלט, זעהן די וואונדערליכסטע און שרעקליכסטע זאכען, לוידען שיפברוך, קוים וועט ניט זיין ווער עם זאָל אויך פארשטעלען וועט איהר פון איהם קיין וואָרט ניט הערען.

אזוי ווי איך בין אָבער א „פראָסטער חי וקים" און האָב פיינד צערעמאָניעס, האָב איך עטליכע ענגלענדער געעפענט די מיילער און זיי האָבען נערעדט, אָבער קיין נייעס האָבען זיי מיר ניט געזאָגט און איך בין אוועק פון זיי ניט נארישער און ניט קליגער ווי ווען איך האָב זיי בעגעגענט. איינער האָט מיר דערצעהלט, אז אידען זיינען זעהר אמביציעז, אז זיי פערשטע־הען ווי צו מאכען געלד... אז ענגלאנד קרימט די נאָז אויף אי־דישע אימיגראנטען און אז ראָטהשילד איז אן עושר... א צוויי־טער האָט מיר ערקלערט, אז די ענגלישע קירכע איז פראָטעס־טאנטיש, אז דער ענגלישער קעניג שפיעלט א גוטען פינאקעל, אז ער איז דעם רוסישען קייזער גאָר ניט אזא פריינד ווי ער מאכט זיך, אז די ענגלענדער זיינען ניט אזעלכע מלאכים ווי זיי שיינען צו זיין, אז אין ענגלאנד איז טייער פלייש און ביליג

עס האָט דאָרום ניט געקענט זיין אויף א שיף פון דער קונארד ליניע קיין צו גרויסע שמחה מיט אזא פייערטאָג.

איינע פון די אינטערעסאנטעסטע פאסירונגען פון מיין רייזע איז געווען דער דראָטלאָזער שאך־שפיעל, וואָס איז אָנגע־נאנגען אויף די צוויי שיפען „קאמפאניא" און „אָושעאניק". יעדער „גאנג" איז געמעלדעט געוואָרען דורך א מארקאָני־גראם און די אינטערעסע איז געווען זעהר גרויס, האָט ארויסגערופען פיעל ענטהוזיאזמום ביי די „פאָמפעס" פון דער ערשטער קא־יוטע און ביי א סך אנדערע רייזענדע. אין דער גאנצער צייט, וואָס דער שאך־טורנאמענט איז געפראָווען געוואָרען דורך דער לופט, האָט דער ים אויסגעזעהן ווי א ריעזיגע שאך־ברעט, אויף וועלכער מען האָט דאכט זיך געקענט גאנץ געמיטליך רוקען די פיגורען אָהן א שטערונג. עס טרעפט זעהר אָפט וועז די נאטור רופט ארויס דעם מענש צו שפיעלען א שאך אויפ'ן ים און ביידע זוכען אייגע די אנדערע צו שלאָגען און מאכען מאט. וואונ־דערליכע שאך־פארטיען זיינען שוין אויף דער דאָזיגער אלטער גרויסער שאך־ברעט געשפיעלט געוואָרען און וועז דעם פרייז האָט געוואונען איז נאָך אונבעשטימט, אמאָל איז דאָס דער ים, אמאָל — דער מענש...

מיין רייזע אויף דער „קאמפאניא" איז געווען א שטילע און אן אנגענעהמע, שוין צו שטיל. אויף דער גאנצער שיף האָט זיך געפונען אפשר א צעהנדליג אידען, פון וועלכע בלויז פינף זיינען געווען אידישע אידען, אמעריקאניזירטע אפילו, אָבער א ו נ ז ע ר ע, די איבעריגע האָבען זיך ניט געוואָלט ארויסווייזען און זיינען געזעסען אָנגעבלאָזען פאר זיך. זיי האָ־בען בשום אופן ניט געצייגט אויב זיי זייענן אידען אָדער מע־

שטעהן. א גוטע, קאלטע שפריץ־באד וואלט אונז מחיה געווען. איך וויל אויפשרייבען א פאר ווערטער האב איך זיך ניט וואו אהין צו טאן. אונטען שטיקט און אויבען איז א העלע. איך מוז וואַרטען ביז פארנאכט, ביז עס וועט אפשר אביסעל קיהלער ווערען.

מיר וואלטען פראבירט טרעפען ווי היים דאם איז יעצט אין ניו יארק, ווי די מענשען פרעגלען זיך דארט אויף דער סקאוו־רדע פון ליים און אייזען, אבער מיר פערשפארען צו טרעפען. די שיף גיט ארוים אלע טאג א צייטונג מיט נייעם צוגעשיקט דורך דעם מארקאני־גראף און מיר ווייסען וואס אין ניו יארק טהוט זיך, אזוי ווי מיר וואלטען דארט געווען. יא, מיר האבען יעדען פארמיטאג א בלאט מיט די נייעסטע און וויכטיגסטע פא־סירונגען און אפילו מיט די ידיעות פון דער בירזע און איהרע „וואסערדיגע". אקציעס, וואס קאכען און שטורמען אפט א סך מעהר ווי אונזער איצטיגער ים און וואו עס זיינען שוין דער־טרונקען געווארען מעהר מענשען און אונטערגענאנגען מעהר „שיפען" ווי אויפ'ן אטלאנטישען אקעאן...

דאם איז דער פערטער יולי. אויף אן אמעריקאנער דאמ־פפער וואלט דאם געטומלט מיט התפעלות. מען וואלט אפשר געשאסען פייערווערק און ראקעטען, עס וואלט געווען א מין וויעדערקול פון די בענייסטערטע, כמעט מטושטש'ע צערעמא־ניעס פון ניו יארק; אבער דאם איז אן ענגלישע שיף און דאם רוב פאסאזשירען זיינען ענגליש־לייט, בלויז פון שלום בית וועג־גען האט מען אין דער ערשטער קלאס צווישען די מיליאנערען געפראווען א מין יום טוב. דעם פערטען יולי איז אמעריקא ערקלערט געווארען אלס פריי און אונאבהענגיג פון ענגלאנד.

צווייטער קאפיטעל

א אויסערגעווענליכע חמימה אויף די הויכע וואסערן, דראטלאזער שאכשפיעל צווישען צוויי שיפען, אן ענגלענדער שלעפערט מיך איין.

II

עס איז מורא'דיג היים, עם פאלט פייער פון הימעל. ניטא קיין בוים, וואו זיך צו שיצען פון דער ברענענדיגער תמוז־זונן. עם בלאזט א פארנערווינטעל פונקט ווי אויפ'ן גרונט ים וואלט זיך געהייצט אן אויוועז און געקאכט דאס וואסער. עם פיהלט זיך ווי אריינצושפרינגען אין דעם טיעפען שוים פון די פלוטען, אבער עם איז א מורא מען זאל זיך דארט ניט אבבריהען... מענשען געהען אום אהן רעק, אהן וועסטען, די קינדער חלש'ן נעבאך פון היץ, א רחמנות אויף די קליינע עופה־לאך ביי דער ברוסט. אין דערהיים וואלטען די מוטערס געפאלגט דעם דאקטאר און צוגעפאהרען ערגעץ וואו ביי א טייך... אדער זיי וואלטען אויסגעפאהרען אויפ'ן האדסאן ריוועד און דא זיינען מיר אויפ'ן מיטען ים, כאטש וועד פער'שרפה'ט פאר חמימה... די ביינקלאך אויפ'ן דעק און דער דעק גופא ברענען ווי פלאם פייער. מען קען זיך ניט זעצען און מען קען ניט

האָט געביטען סיגנאלען מיט דער אָושעאניק? — האָט דער אָפיציער פּאַרטגעזעצט — מיר האָבען אויך ערהאלטען פון איהר דראָטלאָזע טעלעגראמען, אין וועלכע זי האָט אונז געמעלדעט וואו זי געפינט זיך, מיינט אָבער ניט, אז מיר האָבען איהר געגלויבט, מיר זיינען געווען זיכער אז זי נארט אונז אין עטליכע מייל, כדי מיר זאָלען איהר ניט זוכען איבערצויאָגען — אָבער אונז ענגלישלייט נארט מען ניט... דער שיף־טראָסט וועט ענדליך מוזען אונטערגעהן, ער לייגט צו געלד, וועהרענד אונזער קאָמפּאניע שפּאָרט הונדערטע טויזענדע פונטען...

איך האָב בעוואונדערט דעם פּאטריאָטישען פייער פון דעם יונגען שיפס־מאן און זיין שטארקע בעטאָנונג פון דעם וואָרט ע נ ג ל י ש - ל י י ט. איך האָב אפילו געהאט מיין אמעריקאנעם פּאספּאָרט און בירגער־פּאפּיערען אין בוזים־קעשענע, דאָך האָב איך זיך מיט „מיין" מדינה ניט געקענט צופיעל בעריהמען. מיט א קריזים פון איין זייט און א טראָסט פון דער אנדער זייט האָט מיר אמעריקא געשיינט צו זיין איינע פון די אונגליקליכסטע לענדער אין דער וועלט און איך האָב געדאנקט גאָט, וואָס מיר האָבען אריבערגעיאָגט די פערטראָסטעווועטע שיף, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי א פּליאמע אויף די שטילע, פרייע וואסערען...

געשריען א קליינע, גאלד־געלאקטע מיידעלע צו איהר מוטער.

— ניין, זי האָט געזומען א באָר, האָט איהר געענטפערט א חן'עודיגער ברודעריל.

— זי איז אונטערגענאנגען, האָט ערקלערט די יונגע מוטער אין ענגלאנד'ס ענגליש.

יא, זי איז אונטערגענאנגען און איידער עס איז געוואָרען גוט פינסטער האָבען מיר בעמערקט אין דער וויטסטער ווייט־קייט דעם שאטען פון א שיף. זי איז געקראָכען פאזע דעם אבענד־הימעל ווי אן אונגעוועהנליך גרויסער שפין און איהר לאנגער פאנטאסטיש־דינער רויך האָט זיך געצויגען אין דער לופטען ווי א שפינ־וועבס. מיר האָבען עס קוים, קוים בעמערקט.

אָט די דאָזיגע שיף איז געווען די „אָושעאניק" פון דער „וויים סטאר ליין". זי האָט פערלאָזען ניו יאָרק מיט א שעה פריהער ווי די „קאמפאניא", וועלכע האָט איהר געזוכט איבערצו־יאָגען. ערשט אויף מאָרגען האָב איך דערוואוסט, אז עס געהט פשוט אָן א וועט צווישען די צוויי שיפען, אז די „אָושעא־ניק" איז אן אמעריקאנער פאָסט־דאמפפער און בעלאנגט צום טראָסט און אז זי בריה'ט זיך אומזיסט צו לויפען ווי משוגע, דען זי וועט סיי ווי סיי ניט קענען מיטהאלטען מיט דעם ענגלי־שען „לייענר" און דער סוף איז טאקע אזוי געווען. אויפ'ן פערטען טאָג אין אבענד איז דעם טראָסט'ס שיף געבליבען א סך פון הינטען, מיר האָבען איהר איבערגעיאָגט.

— די „אָושעאניק" איז א פיינער דאמפפער, האָט בע־מערקט אייגער פון די שיפס־בעאמטע, א פערקאָכטער ענגלע־נ־דער, אָבער ווי קומט ער צו אונזערע ענגלישע שיפען? איהר האָט געהערט אין דער צייט פון דעם נעבעל ווי אונזער שיף

געהאט די געלעגנהייט צו זעהן א זונען־אונטערגאנג אויף א שטילען טרוימעריש־ען ים אין א גינגאלדענעם יולי־אבענד.

פרעכטיג איז דער אונטערגאנג פון דער זונן אויף די „אלי־גייני־בערג", אויף די „קעטסקילס", אויף די „אדיראנדייקס", וואו גאט וואַרפט אריין זיין פייערדיגע פילקע אין דעם לאבירינט פון א בארג־וואלד און ער קען איהר ערשט קוים געפינען אויף מאָרגען אין דער פריה... יא, שען איז דער פערגעהן פון טאג הינטער די בריטע פלייצעס פון די ריעזענ־בערג, דאך א זונענ־אונטערגאנג אויפ'ן ים איז וואונדערליך און ערהאבען. מען דארף ניט זיין קיין פאָעט און קיין מאהלער זיך דערפון צו בע־גייסטערען; מען דארף אויך קיין פינגער וואָס זאל אנווייזען אויף דער מאיעסטעטישער גרויסארטיגקייט פון דער דאזיגער סצענע. אלע פאסאזשירען זיינען געשטאנען מיט'ן פנים צו מערב און געקוקט מיט א זיסען שמערץ אויף די זינקענדע ליכט. דער פייערדיגער האריזאנט האט זיך צוזאמענגענאסען מיט דעם פערטראכטען, ווייטען אקעאן. דער הימעל איז געווען טיף־בלוי און וואלקענ־לעער ווי דער ים.

אונטען האט זיך געגליטשט די שיף און אויבען האט זיך געמוקט דער ברענענדיגער טעלער, פון וועלכען די וועלט האט ארויסגענעסען די שאין. דאס איז געווען ים און ים, שיף אין זונן, עס זיינען אבער נאר געבליבען צוויי ימים און די „קאמ־פאניא", די גרויסע ליכט איז אריינגעפאלען אין וואסער און האט זיך דערמרונקען... א דונקעלער טול האט זיך שנעל אוים־געוועבט איבער דעם גליהענדען פלעק פון דער גרויסער, שטראה־לענדער קאטאסטראפע, עס האט אנגעהויבען צו דונקעלען.

— זעה! די זונן איז אריינגעפאלען אין טייך! האט אוים־

הייט. אן אלטע פרומע דאמע, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אין באָסטאָן און איז געפאָהרען דאָס ערשטע מאָל אין איהר לעבען אויפ'ן ים, האָט מיר געזאָגט, דאָס וועג די שרעקליכקייט פון א ים־רייזע וואָלט ניט געווען בעשריעבען אין תהלים וואָלט זי דאָס גאָר ניט געגלויבט. איך אָבער, וואָס האָב שוין מיטגעמאכט אזוי פיעל אונבעשרייבליכע שטורמס אויפ'ן ים פונקט ווי אין לעבען און וואָס האָב שוין פיעל מאָל זדוי אָבגעזאָגט, גלויבע־דיג, אז דער ים איז מיין קבר — איך בין געווען צופריעדען מיט דעם עולם'ס טעות און האָב געבעטען נאָט די אלטע, פרומע גויה זאָל זיך ניט איבערצייגען אין דעם אמת פון תהלים און זאָל בעסער האלטען דוד המלך פאר א שטיקעל בעל מגזם. איך האָב גאנץ איינפאך ניט געוואָלט אוועקגעבען פאסיידאָן, דעם ים־גאָט, אומזיסט דאָס ביסעל „ענגלישע טהעע", וואָס איך האָב געטרונקען צו מיטאָג. איך האָב אויסגערעכענט אז די נסיעה קאָסט מיר צוהן דאָלאר א טאָג און א גלעזעל „אינגליש ברעק־פעסט טי" מאכט מיר אוים אונגעפעהר פיער דאָלאר מיט א פערטיל און דערצו נאָך די מיה פון דעם אָבגעבען דאָס צוריק... דער כלל, איך האָב ניט געוואָלט קיין שטורם, וואָסענדיג אפילו אז דאָ שטעהט אין קאָן די גאנצע עהרע פון די ביבעל...

אום זעקס אוהר פארנאכט האָט זיך דאָס וועטער געביטען, עס איז געוואָרען א נעבעל. אלץ, וואָס מען האָט געזעהן, איז געווען די שיף און א שמאָלען פאס וואסער ארום איהר, וווייטער איז די פינסטערנים געווען ממש אָנצוטאפען. עס האָט זיך אָנ־געפאנגען א סדרה פון סיגנאלען און די פאסאזשירען האָבען זיך אביסעל פערטראכט. לאנג אָבער האָט דער נעבעל ניט געדוי־ערט. עס האָט זיך וויעדער אויסגעלייטערט און מיר האָבען

אין נאָט׳ס ערשטע דירה — די טיעפענים פון די שטאַרקע וואסערן.

די גאנצע צייט, וואָס דער אמעריקאנער פילאָט האָט גע־פיהרט די שיף אויפ׳ן „פאַר־וואסער" האָט אויף איהר געפלא־טערט די פלאג פון שטערן און שטרייפן, קוים אָבער איז ער אראָב, האָט מען האסטיג ארונטערגעלאָזט די פאָהן פון אמע־ריקא און ארויפגעצויגען די פאָהן פון ענגלאנד. מיט שטאָלץ האָבען איהר די ענגלישע מאטראָזען ארויפגעצויגען און דער בריטישער „לייענער" האָט מיט דאָפּעלטער פוריע געזומען שניי־דען די פלוטען...

דאָ און דאָרט האָבען מיר נאָך בעגעגענט קלענערע און גרעסערע פישער־שיפלאָך, וואָס האָבען אויסגעזעהן ווי פליענען אויף א שפיגעל. פון וויטען האָט זיך אומגעוויעגט ווי א חלום א זעגעל־שיף. דאָס וואסער איז געווען ווי אָנגענאָסענע זיל־בער, גלאט און גלאנציג, און די „קאמפאניא" האָט זיך שטיל און גוטמוטהיג געגליצט אויף די רוהיגע, דראָבנע, פאנטאסטישע וועל־לען. אום צוויי אוהר זיינען מיר פארביגעפאָהרען „סענדי הוק" און ארום פיער, פינף זיינען מיר ארויף אויף די „הויבע וואס־סערס", אויפ׳ן ריכטיגען ים.

מיר האָבען אָבער קיין אונטערשיעד ניט געפיהלט, די שיף איז געגאנגען אזוי גלייך ווי א קאָמעדיאנט מיט א גלאָז וואס־סער אויפ׳ן קאָפּ. זי האָט זיך קיין בויג ניט געטאָן אָן א זייט. די, וואָס זיינען געפאָהרען דעם ערשטען מאָל אויפ׳ן אָקעאן, האָ־בען גאָר ניט געוואָלט גלויבען, אז עס איז אַ שעלכטער... זיי האָ־בען גאָר ניט געגלויבט, אז עס איז דאָ אזא זאך ווי זעע־קראנק־

בעוועגען, אין אמת'ען אבער זיינען מיר פערזיגעלטע פקלאך אין די אומגעלומפערטע הענד פון צופאל.

עס האט ניט לאנג געדויערט און דער פערשלאפענער האפען איז פלוצלונג געוואקרען א מענשעשער מוראזשניק. עס האט געקישעט און גערופיעט מיט מענער, פרויען און קינדער. די אבפאהרער און זייערע בעגלייטער האבען פערנומען דעם גאנצען, גרויסען שטח. דער שטומער פלאץ האט געווישט פון מענשליכע שטימען. מען האט געהערט ערנסט, ליעב און וואהרם מען האט זיך געקושט, געדריקט הענד, צוגעוואונשען און צוגעשוואקרען צו שרייבען בריפ... ביסלאכווייז זיינען די בעגלייטער געבליבען אויפ'ן „פיער" און די רייזענדע האבען בעשטיגען דעם דאמפפער.

דער לעצטער סיגנאל איז נענעבען געוואקרען, מען האט צוגענומען די בריקען פון שיף און דער ריהרענדסטער מאמענט, דער מאמענט פון צושיידען איז געקומען. לאנגזאם אבער זיכער האט דער אייזערנער לויתן אנגעהויבען אוועקשווימען פון בערג טראגענדיג אין זיין בויך די טויטע באגאזש און די בעוועגליכע...

לאנג האבען גענפלאטערט די וויסע פאטשיילקעס אין דער לופטען, לאנג האבען מיינע טרערען־פולע בליקען ארומגענבלאנדזשעט צווישען די געדיכטע מענשען־מאסע, זוכענדיג דאהרט די געזיכטער פון מיינע פריינד און געליעבטע, אבער די „קאמפאניא" איז אלץ וויטער אוועק פון בערג און די מעטראפאליע פון דער „נייער וועלט" מיט איהר גאנצע צוקלונגענע גרויסקייט און באכמאטנעקייט, האט אויסגעזעהן בלויז ווי א שפילקע־קעפעל... שנעל האט זיך דער מענש מיט זיין אויפטהו פערלאהרען פון אונזער אויג און מיר האבען אלץ מעהר און מעהר אריינגעצויגען

אין מיין נאטור צו זיין שטענדיג אויפ'ן ריכטיגען אָרט פון די ערשטע, און האָב דאָס כּאָל קיין אויסנאהם ניט געמאכט.

דער ריעזיגער „דאק" איז נאָך געלעגען שטיל און פער־חלומ'ט, מען האָט זיך עפּעס נאָר ניט געקענט פאָרשטעלען, אז אין א פּאָר שעה ארום זאָל דאָס זיין דער לעבעדיגסטער, קאָ־כערדיגסטער פונקט אין דער גרויסער וועלט־שטאָדט; אז דאָרט זאָלען זיך אָבשפּיעלען די ריהרענדסטע סצענעס, די אונפער־געסלעכסטע בילדער. דערווייל איז אָבער געווען שא, דער שיפס־הויף איז געווען פערשטעלט מיט טויזענדער קאסטענס, קופערטס און טשעמאָדאנעס געצייכענט און גרייט אָבגעפיהרט צו וועלן אויף זייערע ריכטיגע ערטער. איך בין ארומגענאנגען איינער אליין צווישען דעם שטומען באגאזש און האָב געליינט די נע־מען פון די פּערזאָנען, צו וועמען דאָס בעלאנגט, ניט פערשטע־הענדיג פארוואָס איך טהו דאָס. וואָס קען מען אייגענטליך וויסען פון אן אָנגעשריבענעם נאָמען אויף א קופערט? איך בין געווען זיכער, דאָס וועט איך וואָלט אפילו געזעהן די אייגע־טימער גופא וואָלטען זיי מיר אויך געבליבען אזוי פרעמד וויי זייער געפּאק, איך וואָלט ניט געוואוסט וואָס אין זיי ליענט...

געהענדיג צווישען דעם דאָזיגען תהום פון קאסטענס און וואליסען פון כל המינים איז מיר פלוצלונג איינגעפאלען א גע־דאנק, אז די פאסאזשירען אליין זיינען אויך ניט מעהר ווי באָ־גאזש, לעבעדיגער באגאזש, וואָס וועלט געפיהרט פון איין אָרט אין אנדערען. יאָ, מיר זיינען לעבענס־באגאזש און אונזער „בענעדזש־מאסטער" איז דער שיקזאל, וועלכער צייכענט אָן וואו מען זאָל אונז פיהרען... מיר זיינען דאכט זיך, אין פלוג אנדערש ווי אונזערע שטומע משעמאָדאנעס, וואָס קענען זיך אליין ניט

ערשטער קאפיטעל

אין האפען פון דער קונארד ליניע, דאם געזעגנען, א זונענ־ אונטערגאנג אויפ'ן ים, איבערגעיאגט דעם טראסט.

I

עם ערשטען יולי 1908 פונקט צעהן א זייגער אין דער פריה, האב איך מיט דעם גרויסען פאסאזשיר־דאמפפער „קאמ־ פאניא", פון דער קונארד ליניע, פערלאזען ניו יארק. מיין טרוים אוועקצופאהרען פון אמעריקא, איז ענדליך געווארען א פאקט, און איך האב אנגעהויבען וואגלען. כאטש די צייט אן דער ארט פון מיין אברייזען זיינען געווען געמאלדען אין די בלעטער, דאך זיינען, אויסער מיין פרוי און קינדער, געקומען בלויז אייניגע פרייגד זיך מיט מיר געזעגענען, אייניגע פרייגד, פון מיין גאנצע ריעזיגע בעקאנטשאפט. איך האב ערשט דאן פערשטאנען, אז מען קען האבען טויזענדע בעקאנטע און פער־ עהרער, און פון זיי אלע נאר אייניגע פרייגד.

די רייזע האט, ווי געוואגט, אנגעפאנגען זייגער צעהן, די פאסאזשירען אבער זיינען געקומען זייגער נאין, איך איינער נאר בין ערשיענען אויפ'ן „דאק" זייגער זיעבען. עם ליעגט שוין

זייערע געזיכטער, דאָס זיי האָבען געזיעגט ביי די וואהלען אין פערשעמט זייערע שונאים.

אזוי דריק איך היים און נשמה'דיג די וואַרעמע ענד פון מיינע פרייַנד און דריק אין זיי אריין די טרער פון אבשיעד און די האָפנונג פון „וויעדערזעהן".

מיער און מאט פון ענגלאנד׳ס עלענד האָב איך ענדליך אויסגעטוישט ענגלאנד אויף ניו יאָרק, וועלכע איך פערלאָז יעצט זייט דאמאָלס א צווייטען מאָל. נאָך ניט גענוג, וואָס איך האָב ביז איצט קיין גליק ניט געפונען, האָב איך נאָך מיין געוונד פערלאָרען.

וועל איך דאָס געפינען אין בעהמען? וועל איך זיך אומקעהרען געזינדער ווי איך פאָהר אוועק? איך וויים ניט!

איך וויים נאָר, אז מיינע פרייַנד ווינשען דאָס מיר, און האָבען מיר געגעבען א מעגליכקייט אויף דעם צו האָפען, און טאקע נאָר מיינע פרייַנד זשאלעווע איך יעצט צו פערלאָזען, אָבער ניט די מדינה, ניט מיין נייע היים.

זייענדיג די מוטער פון כל טוב, טראָגט יעצט אמעריקא א פולען שוים פון הונגער־מתים. זייענדיג די שפייזערין פון דער וועלט, שטארבען איהרע אייגענע קינדער אין עלענד און פערצווייפלונג. דער דור פון איהרע צוקינפטיגע בירגער געהט פערשמאכט אין די פאָלקס־שולען און פאלט אוועק פער׳חלש׳ט אויף איהר פאטריאָטישען לעהר־בוך...

איך האָב ליעב אמעריקא און האָב פיינד איהר יעצטיגע אָרדנונג און מיר טהוט זעהר וועה דאָס הארץ, וואָס איך לאָז איהר איבער אין אזא אונדערבארמדיגע נויט. מיין וואָרעמסטער וואונש איז דערפאר, דאָס אויב איך זאָל זאָגאר קומען א קראנקער צוריק, זאָל איך כאָטש געפינען דאָס לאנד געזונד און די קרעכצענדע מאסען ערהאָלט פון זייער שווערער עקאָנאָמישער ניעדערלאגע. די לאנגע געדיכטע „שורה פון בעטעל־ברויט" זאָל זיך פערוואנדלען אין געדיכטע רייהען פון ארבייטענדע ארבייטער, מיט דעם הערליכען שיין פון פאָליטישען נצחון אויף

צו אייך, דאָס איז נאָר די ליעבע היים, וואו מען קען אייך אזוי גוט, וואָס האָט פאר אייך אמת'ע ליעבע און אמת'ן האס, און ביידע עגאל מאכען אייך שווער דאָס שיידען זיך. אייערע פרייַנד און געליעבטע זשאלעווועט איהר צו פערלאָזען און אייער שונא וואָלט איהר ניט וועלען אָפּטרעטען רעם וועג. איהר ווילט ער זאָל אייך האסען, ווייל ליעבען קען ער אייך ניט און איהר האָט מורא ער זאָל חלילה, וועז איהר וועט איהם ארויס פון די אויגען, ניט ווערען גלייכגילטיג צו אייך, אָדער נאָר אייער פרייַנד; אז ער זאָל זיך ניט נעהמען דערמאָהנען, דאָס איהר זייט געווען זעהר אן אָרעמטליכען מענש און זאָל ניט אָנהויבען חרטה צו האָבען אויף זיין לומפּעריי און נאָך ווערען אייער בעסטער גליק־ווינשער... דען בערעכענט ווי שווער דאָס וועט איהם זיין צו וועַרען וויעדער אייער דם שונא וועז איהר זאָלט זיך אומקעהרען צוריק אהיים...

דאָך, וואָס העלפט עס? איך מוז פאָהרען, און דאָס איז דאָס עלפּטע מאָל וואָס איך וועל קרייצען דעם ים. דאָס איז מיין עלפּסטע נסיעה און די אומעדיגסטע פון אלע. דאָס עלפּטע מאָל, וואָס איך פאָהר זוכען זאכען דער אונמענליכקייט.

איך בין געפאָהרען דאָס ערשטע מאָל זוכען גליק אין האָ־לאנד און פון דאָרט נאָך אמעריקא און האָב דאָס ניט געפונען און בין געפאָהרען אומזיסט צוריק זוכען מנוחה אין מיין שטיפ־מאטע־לאנד. מיט א וועהטאָג אין הארצען בין איך דאן אָבגע־רייזט נאָך ענגלאנד און האָב זיך אומגעקעהרט אן אָבגענארטער צוריק אהיים א צווייטען מאָל אום מיט מעהר יאוש זי וויעדער אויף ענגלאנד צו פערבייטען.

זיינען די אידישסטע פראזען פון אונזער שפראך ; דער שענסטער טאנץ אויף אידישע חתונות איז דער „געזעגען־טאנץ" און דער שענסטער ליער — „דער געזעגען־ליער", דאָך וואָרפט מיין שיפס־קאַרטע אויף מיר אזא אונערקלערליכען שוידער, איך וואָלט בעסער געבליבען אין דער היים.

עס וואָלט אפשר אנדערש געווען, ווען איך זאָל פאָהרען אויף א לוסט־רייזע און די שיף, וואָס דארף מיך אריבערפיהרען דעם אטלאנטישען אקעאן, וואָלט מיך געפיהרט צו פרייד און גענום אין דער לוסטיגער פאריז, אדער אנדערע פלעזשור־פלעצער פון אלט אייראָפּא. אָבער איך פאָהר זוכען געזונד, א זאך וואָס איז שווער צו געפינען.

מיינע פריינד ווינשען מיר דאָס בעסטע.

„פאָהר געזונד" ! קלינגט זייער וואָרעמע ברכה אזוי מחיה־דיג זים. זייער הארצענס־וואונש איז מיר „צידה לדרך", נייס־טיגע שפייז, וואָס די זעע־קראנקהייט וועט ביי מיר ניט צו־נעהמען...

„פאָהר געזונד !" חזר'ט איבער דער ווינד און איך הער, דאכט זיך, אויך די קללה פון די שונאים, וואָס ווינשען מיר איך זאָל דערטרונקען ווערען און איך האָב אויף זיי קיין פאר־איבעל ניט, דאָס זיינען היימישע שונאים. מען דארף זיין גאנץ לאנג אויף אן אָרט און געווינען די ליבע און די פריינדשאפט פון הונדערטע טויזענדע, אום צו האָבען טויט־פיינד, און איך מעג זאָגען מיט שטאָלץ, אז איך האָב זיי...

אלס גאסט, אלס פרעמדען קען מען אייך ניט פיעל ליבען און ניט שטארק האסען, אין דער פרעמד איז מען גלייכגילטיג

דער פרעמדער וועג האָט אין זיך עטוואָס געהיימניספֿאָלעס. דאָס ווייטע, דאָס אונבעקאַנטע לאָקט אונז אָן און שטויסט אונז אָב, אָבער די ליעבע היים דריקט אונז צו זיך מיט א פייער פון איניגסטער איבערגעבענהייט און לאָזט זיך ניט שיידען.

איינער פון די ריהרענדסטע בילדער אין דער וועלט איז ווען א פֿאסאזשיר־שיף, אויסגעריכט פאר א ווייטען לאנד, פער־לאָזט דעם האפען; איהר לאנגזאמעס, אָבער זיכערעס אוועקריה־רען זיך פון ברעג איבערלאָזענדיג פרייַנד און געליעבטע אין אומעט און אומער ביים שטילען, מעלאנכאָלישען זוים פון וואַ־סער.

די שטומע פאטשיילקע רעדט אזוי פיעל ווען מען פאַכט מיט איהר דעם לעצטען „זייט־געזונד" און די געבליעבענע און די אָבגערייזטע קוקען אָן איינע די אנדערע מיט טריבע בליקען.

די פלאטערענדע פאטשיילקע איז דאן ווי א פלאג אויף א שלאכטפעלד. זי וועהט מיט האָפנונג און יאוש און מען ווייס ניט אויב אין איהרע פאלטען ליגט זיעג אָדער אונטערגאנג.

עס איז דערפאר קיין וואונדער, וואָס עס בעפאלט מיך אזא טיעפער שמערץ, ווען איך דיינק, אז א שיף וועט באלד פער־לאָזען מיין היימאט אום מיך צו פיהרען אין א ווייטע, פרעמדע מדינה.

איך בין א איד, דאָס וואנדערן ליגט מיר אין די ביינער, דער געפיהל פון וואָגלעניש איז געמישט מיט מיין מארך, איך האָב דאָס איינגעזויגען מיט מיין מוטער'ס מילך און דאָך שרעק איך זיך דערפאר.

„אימיגראציע" איז דאָס פאָפולערסטע וואָרט אין אונזער מאמע־לשון. „וואו געהט א איד?" „שלום עליכם א איד!"

וואַנדערן

די געפיהלען פון „זייט־געזונד".

(אַנשטאַט א פאַררעדע).

קיינמאל איז אונז די היים ניט אזוי איינגעבאקען אין האר־צען, ווי אן דעם מאַמענט, וואַס מיר דארפען זי פער־לאָזען.

דאַס, וואַס מיר ליעבען, ווערט אונז דאן דאַפּעלט ליעב און דאַס, וואַס פלעגט אונז וועניג קימערען, ווערט אונז פלוצ־לונג וויכטיג. מיר דערזעהען זאכען, וואַס מיר פלעגען גאָר ניט אָנקוקען, און עס ווערט אונז עפעס א שאָד זיך מיט זיי צו גע־זעגענען. אפילו אונזערע שונאים ווערען אינטערעסאַנטער און מיר ניעבען וועגען זיי א מאַדנעם קלער...

אונזערע פריינד פאַנגען אונז שוין אָן צו פעהלען באלד ביים פעקלען זיך. דער גערַאנק, אז מיר פאַהרען אוועק, מאכט אונז שוין עלענד. דאַס ביינקען כאפט זיך אריין בעצייטענס מיט א נאַגעניש אין דער נשמה און מיר דערפיהלען דעם וועה פון נע ונד'קייט, דעם יאַמער פון וואַגלען.

רייזע בילדער

געדאנקען און פאסירונגען

אויף ים און יבשה

איין־און צוואנציגסטער קאפיטעל 161
צוויי־און צוואנציגסטער " 169
דריי־און צוואנציגסטער " 177
פיער־און צוואנציגסטער " 189
פינף־און צוואנציגסטער " 197
זעקס־און צוואנציגסטער " 207
זיעבען־און צוואנציגסטער " 219
אכט־און צוואנציגסטער " 226
לאח ראזען 233
א מעת לעת אין בודאפעסט 240
ווי איראפא זעחט אונז 249

אמעריקא.

אמעריקא'ס נאציאנאלער יו"ט 257
די וויסע שדים 262
דער יקרות אויף פאפיער 268
שמויסען 273
פערגוואלטיגט 280
אונזערע מכשפים 287
„צירולניק" אדער „דאקטאר" 293
די יו"ט וואך 299
דער נייער סדר 312
ערב פסח 321
דריי דורות 327
די גחעמא אין די קעטסקילס 332
אין „טויפעל'ס קיך" 339
דעם שטעקענ'ס יו"ט 347

אינהאַלטס-פערצייכנים

רייזע־בילדער.

וואַנדערען (במקום הקדמה)	.....	7
ערשטער קאפיטעל	.....	13
צוויטער „	.....	21
דריטער „	.....	26
פיערטער „	.....	32
פינפטער „	.....	39
זעקסטער „	.....	45
זיבעטער „	.....	49
אכטער „	.....	53
נייַנטער „	.....	61
צעהנטער „	.....	68
עלפטער „	.....	76
צוועלפטער „	.....	82
דריצעהנטער „	.....	89
פיערצעהנטער „	.....	96
פופצעהנטער „	.....	107
זעכצעהנטער „	.....	112
זיבצעהנטער „	.....	123
אכטצעהנטער „	.....	130
נייַנצעהנטער „	.....	135
צוואַנציגסטער „	.....	148

Copyright, 1910.
By The International Library Publishing Co.

די אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטהעק.

THE WORKS OF MORRIS ROSENFELD VOL. VI

שריפטען

פון

מאררים ראזענפעלד

זעקסטער באנד

(פּראָזע)

ארויסגעגעבן פון
די אינטערנאציאנאלע ביבליאָטהעק פערלאג קאמפּ.
ניו־יארק.